מחשבת ישראל · ראשונים · מורה נבוכים · מפרשים

אפודי על מורה נבוכים

רבנו יצחק ב"ר משה הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אפודי על מורה נבוכים

רבנו יצחק ב"ר משה הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אפודי-על-מורה-נבוכים/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

איגרת 6
פתיחת הרמב"ם 6
חלק א 10
הקדמה 10
פרק א 12
פרק ב 13
פרק ג 16
פרק ד 17
פרק ה 18
פרק ו 20
פרק ז 20
פרק ח 21
פרק ט 22
פרק י 23
פרק יא 24
פרק יב 24
פרק יג 25
פרק יד 25
פרק טו 25
פרק טז 26
פרק יז 26
פרק יח 27
פרק יט 28
פרק כ 28
פרק כא 28
פרק כב 31
פרק כג 31
פרק כד 32
פרק כה 33
פרק כו 33
פרק כז 34
פרק כח 34
פרק כט 36
פרק ל 36
פרק לא 37
פרק לב 38
פרק לג 39
פרק לד 39
פרק לה 42
פרק לו 43
פרק לז 44
פרק לח 45
פרק לט 45
פרק מ 45
פרק מא 46
פרק מב 46
פרק מג 46
פרק מד 47
פרק מה 47
פרק מו 48
פרק מז 50
פרק מח 50
פרק מט 51
פרק נ 53
פרק נא 53
פרק נב 55
פרק נג 57
פרק נד 59
פרק נה 60
פרק נו 60
פרק נז 62
פרק נח 62

פרק נט 64
פרק ס 67
פרק סא 69
פרק סב 70
פרק סג 71
פרק סד 72
פרק סה 73
פרק סו 74
פרק סז 74
פרק סח 75
פרק סט 76
פרק ע 77
פרק עא 79
פרק עב 81
פרק עג 85
פרק עד 96
פרק עה 98
פרק עו 100
חלק ב 102
הקדמה 102
פרק א 107
פרק ב 110
פרק ג 110
פרק ד 110
פרק ה 111
פרק ו 112
פרק ז 113
פרק ח 114
פרק ט 114
פרק י 115
פרק יא 116
פרק יב 117
פרק יג 118
פרק יד 118
פרק טו 119
פרק טז 120
פרק יז 120
פרק יח 121
פרק יט 121
פרק כ 123
פרק כא 125
פרק כב 125
פרק כג 126
פרק כד 126
פרק כה 127
פרק כו 127
פרק כז 129
פרק כח 129
פרק כט 129
פרק ל 132
פרק לא 136
פרק לב 136
פרק לג 137
פרק לד 138
פרק לה 139
פרק לו 139
פרק לז 140
פרק לח 140
פרק לט 141
פרק מ 141
פרק מא 141
פרק מב 143
פרק מג 144
פרק מד 144

פרק מה 144
פרק מו 146
פרק מז 147
פרק מח 147
חלק ג 148
הקדמה 148
פרק א 148
פרק ב 149
פרק ג 152
פרק ד 153
פרק ה 153
פרק ו 153
פרק ז 153
פרק ח 155
פרק ט 156
פרק י 157
פרק יא 157
פרק יב 158
פרק יג 158
פרק יד 159
פרק טו 161
פרק טז 161
פרק יז 162
פרק יח 162
פרק יט 163
פרק כ 164
פרק כא 164
פרק כב 165
פרק כג 166
פרק כד 167
פרק כה 168
פרק כו 169
פרק כז 170
פרק כח 170
פרק כט 170
פרק ל 171
פרק לא 171
פרק לב 171
פרק לג 172
פרק לד 172
פרק לה 173
פרק לו 173
פרק לז 173
פרק לח 173
פרק לט 174
פרק מ 174
פרק מא 174
פרק מב 175
פרק מג 175
פרק מד 176
פרק מה 176
פרק מו 176
פרק מז 177
פרק מח 177
פרק מט 177
פרק נ 178
פרק נא 178
פרק נב 179
פרק נג 179
פרק נד 179

איגרת

הנה מאז באת אלי. רוצה לומר מזמן קדום שהיה דעתך לבא לפני:
וכוונת וכו'. פי' קודם שבאת אצלי אך כוונת לבא מצד הכונה בלבד גדלה מעלתך בעיני וכו', ויורה אמיתות זה הביאור אומרו אחריו והיה זה אחר הגיע אלי כתביך וחרוזיך וכו':
קודם שאבחן ציורך וכו'. ומה שקדם לך ממה שא"א מבלעדי. ר"ל כאשר קראת עמי חכמת התכונה וקראת עמי ג"כ מה שהוא הקדמה לחכמת התכונה והיא חכמת המספר והתשבורת שהם קודמות בלמוד אל חכמת התכונה אז הוספתי בך שמחה וכו'. פ"א וכאשר קראת עמי זה שקראת חכמת התכונה וקראת ג"כ קודם שבאת לפני מה שהוא הקדמה לחכמת התכונה כחכמת המספר והתשבורת וכו':
לדעתי מה אחריתך. ר"ל כדי שתדע חכמת אלהות שהוא תכלית הלימוד:
ושאגיד לך אלו הכוונות. ר"ל שאגיד לך כוונות המדברים מן הענינים האלהיים אם הם דרכים מופתיים אם לאו:
ולא סרתי לדחותך מזה. לא נמנעתי מלדחותך רוצה לומר שדחיתיך מללמד לך הענינים האלהיים עם שאלמד לך הקדמות הקודמות לחכמת האלהית ואז יגלה לך האמת בדרכיו:
העירוני החבורים ההם וכו'. ר"ל כשהיית עמי בחבורה אחת ביחד העירתני אותה החבורה אל הסכמה אחת והיא לעשות זה הספר אבל כשהיית עומד עמי יחד בהתמדה אותה הסכמה שקטה ונחה ולא הייתי רוצה לעשות ספר אחר שהייתי יכול לדבר לך פה אל פה:
אבל עכשיו שנפרדת ממני פרידתך עוררתני לחבר המאמר הזה, נמצא שהחבורים וההפרדה הם סבת חבור זה הספר הנכבד:

פתיחת הרמב"ם

הודיעני דרך זו אלך, אם אלך בדרך התורה במוחלט או בדרך פילוסופיא במוחלט כי תשוקתי אליך ית':
אליכם אישים. החכמים אקרא לעיין בזה הספר כי אתם תקבלו תועלת בכל הפרקים. אמנם קול ההברה שלי יגיע לבני אדם מבלתי חכמה כי אף הם יקבלו תועלת בקצת פרקי זה המאמר:
הט אזנך ושמע דברי חכמים. ר"ל דעת החכמים הקדומים:
ולבך תשית לדעתי. עיונך בזה הספר יהיה לדעת דעתי וכוונתי:

ואין הכוונה במאמר הזה להבינם וכו'. ר"ל שאין כונת זה הספר להבין עניני השמות המסופקים והמשותפים והמושאלים להמון וכו':

כי ענין המאמר הזה כלו. ר"ל מפני מה הוצרכתי לפרש חכמת התורה ותלמודה כי באמת זה המאמר היא חכמת התורה על האמת ומפני זה הוצרכתי לפרש תלמודה ר"ל ביאור המצות:

אבל כונת המאמר הזה. ר"ל כונתי בזה המאמר להעיר איש שיש לו שבעה תנאים רמז לז' בגדי כהונה. הראשון שיהיה בעל דת. השני שיהיה הדת מתורתנו הקדושה. השלישי שיהיה שלם באמונתו ושיעשה הפעולות הטובות המכונה הנה במדות. הרביעי שיעיין בחכמת הפילוסופיא ושידע מה שעיין. החמישי ששכלו משכו להשכיל בענינים המושכלים בפעל. הששי שהציקוהו פשטי התורה. השביעי שיהיה מבין מדעתו או מזולתו פירוש שביאר מקצת עניני השמות המשתתפים או המושאלים כדי שיהיה לו הערה מה ואז יש לו מבוכה גדולה שאינו יכול לעשות תשלום באור על עניני השמות ההם לזה יועילהו זה המאמר הנכבד מורה הנבוכים. יש מי שפי' שזה התנאי הז' הוא שיהיה מבין מדעתו או מזולתו פשטי השמות ההם שהוא יודע כמו עיני י"י ויד י"י שר"ל עין ויד ממש לכן יתחדש לו מבוכה גדולה אם ימשך אחר הפשטים ההם או אם ימשך אחר השכל ויניח הפשטים ההם:

הביא עליו הפסד ונזק בתורתו. בא לגלות לנו שאף בזאת הבחינה השנית אם יאמין פשטי התורה יביא היזק בשכלו ואף בתורתו:

בכלל המאמר הזה. רוצה לומר שזה הספר ג"כ חובר לכונה אחרת והיא לבאר משלי הנבואה:

שמעשה בראשית הוא וכו'. נקרא מעשה בראשית חכמת הטבע כי היא ראשית כלומר ידיעת חכמת הטבע היא ראשית והתחלה לחכמת האלהות. פי' אחר מעשה בראשית ר"ל שנעשה בראשית והתחלה היא בעצם ההווה שהפועל בפנים וזה יקרא טבעי כי יפעלהו הטבע בכח המצייר אשר בו וכשהפועל מחוץ יקרא מעשה מרכבה במה שמקנה לו התנועה אשר בו מציאותו והוא נבדל ממנו במה שאינו כח מתפשט בו כפעולת הנפרד ודומה לפועל מלאכותיי שהוא חוץ מן המתפעל כנגר שהוא חוץ מהעץ המתפעל אלא קבול צורות האמן:

אינם במאמר הזה מסודרים. ר"ל שאין הסודות ההם המכוונים בראשי הפרקים אינם מסודרים שיהיה כללות הסוד ראשונה ואחר כך פרטי הסוד ההוא:

ולא זה אחר זה. ר"ל אע"פ שאינם מסודרים היו יכולים להיות זה אחר זה ולא יהיה דבר אחר מפסיק בין זה לזה אעפ"כ אינם זה אחר זה:

עד שלא תחלוק. ר"ל כדי שלא תחלוק כונתנו על הכונה האלהות:

אשר אין ראוי לחלוק עליה. ירמוז להאמנת התורה:

בלמד קצת התחלותיהם. ר"ל שאי אפשר לגלות קצת ענינים מחכמת הטבע לכל אדם והוא ללמד ענין החמר הראשון דרך משל כי יתבאר נצחית העולם:

אבל בגשם טהור. ר"ל מה שהמשיל לברק הוא משל לנביאים אבל עכשיו מדבר מחכמה:

להט החרב המתהפכת. שרומז אל שכל האדם שהוא פעם יציץ ופעם יעלם והכרובים הם המחשב והשכל באדם:

וכפי אלו הענינים יתחלפו המדרגות. ר"ל כמו אותם החלוקות שנשמע בין הנביאים בכמו אותן החלוקות יש בין חכמת השלמים שאינן נביאים:

כאלו טבע הענין הזה הרב ממנו וכו'. ר"ל שטבע זה הענין פעם יציץ ופעם יעלם ובין שיהיה הידיעה רבה כל כך שישפיע לזולתו, וזהו אמרו הרב, ובין שיהיה הידיעה מועטת והיא ללמד לעצמו כן הוא כי פעם יציץ ופעם יעלם:

כשכיון כל חכם לב גדול אלהי וכו'. תיאר אותו בכל התארים הראויים שיהיה. חכם גדול מפילוסופיא, ורבני מחכמת התלמוד, ואלהי מחכמת האלהות, והוא בעל אמת כלומר כשמלמד איזה ענין לא ירצה ללמד כפי הרבנות שהוא התלמוד או כפי הפילוסופיא אלא ילמד כפי האמת שהוא הממוצע משניהם:

ושמום מתחלפים במין. ר"ל כשירצו לדבר מענין החמר הראשון דרך משל האחד ימשילהו באשה זונה והאחד ימשילהו בלבנת הספיר, והמשלים מתחלפים במין ואף בסוג, עד שמי שירצה לדבר מבלתי משל וחידות וכו' ואינו מדבר הענינים בפירוש היא זאת הסבה. ר"ל מפני זה ידבר החכם הרבני האלהי שהזכרנו במשלים וחידות, כי אפילו ירצה החכם ההוא לדבר וללמד לזולתו מבלי משל וחידה יבא בדבריו מן הקיצור והעומק וידבר הדברים סתומים אשר יעמדו במקום המשל והחידות:

ולעוצם הענין ויקרתו, ר"ל מצד שיש בזה הענין הנכבד שני תנאים. האחד שהוא דבר נכבד ויקר, והשני ששכלנו קצר מהשיג עצם הענינים כפי מה שהם, מפני זה הגיד לנו הענינים הטבעיים במשלים וחידות אשר הביא הכרח החכמה האלהית לדבר בענינים ההם קודם שנוכל לדבר בענינים האלהיים:

וכבר העירוך על היות אלו הענינים וכו'. דקדק זה באמרם ז"ל לפיכך סתם לך הכתוב ואם היה הנרצה בו ממה שיבינהו הנער בבית הרב או מה שיפרשהו, לא היה אומר סתם לך הכתוב:

רחוק מה שהיה וכו'. ר"ל מה שהיה והיא חכמת הטבע הוא ענין רחוק. אמנם מה שהוא בחינה בעיון מצד המציאות במה שהוא מציאות והוא חכמת האלהות הוא עמוק עמוק:

ואין בזה סתירה ליסודי האמונה. אם יחשוב רע באומר אין בו שום סתירה, אבל במשלי הנבואות אם יחשוב רע באומר יגיע סתירה ליסודי הנבואה לפיכך הביא ההכרח לבאר המשלים ההם:

בדרך א' מהביאור. שמגלה טפח ומכסה טפח ואינו ביאור גמור מפורש:

או מפני שאת המשל וכו'. שהמעיין יטעה ויקח מה שהוא משל כפשוטו ומה שהוא נמשל כלומר שהוא כפשוטו ואין בו משל יקחהו משל, כזה המשל שהביא שלמה מאשה זונה שהוא משל לחמר ראשון יקחהו כפשוטו. ומה שאין בו משל כלל כמו הנה אשה רוחצת על הגג שהוא כפשוטו יקחהו משל ובזה יטעה המעיין, ולפיכך זה המאמר ישמרהו שלא יטעה:

ואחר שזכרתי המשלים נקדים. אחר שזכרתי הדמיונים שהאדם המעיין טועה בהם ומאמינם הפך האמת וזה המאמר יישירם. נקדים וכו':

ותוכם חכמה מועלת, ר"ל הדברים הנסתרים והתורות ממשלי הנביאים הם חכמה מועילה בהאמנת האמת. והבן זה מאד. ר"ל כשיעלה בידך איזה משל מספרי הנבואה שתדע ותשגיח בו אם הוא מן המשל הראשון או השני:

סולם יורה על ענין אחד. ר"ל בענין השתלשלות כל המציאות והקשרו קצתו בקצתו כמו הסולם. ענין שני העולם השפל. ענין ג' עולם הגלגלים. ענין רביעי עולם המלאכים. ואמרו עולים שיורה על שהשגת הנפרדים גדולה כשישקיפו בעלותם ולזה תיאר תואר העלייה, ואמרו יורדים ר"ל כשישקיפו השכליים בעצמם ובמה שלמטה מהם היא ירידה בערך אל ההשגה במעלה שלמעלה מהם. ענין ז' מציאות האל יתב' והוא יתב' מניע ערבות בארץ וזהו רומז בכאן:

באשה זונה. ר"ל שמפשיט צורה ולובש צורה. והיא אשת איש כלומר שלעולם לא יעמוד החמר רק הצורה אי זו שתהיה:

והנה אבאר בפרקים. בפרק ח' מג' ופרק י"ז מראשון: וכל חסרון. מצד הבריאה שנולד עור או סומא: וכל מרי, מצד בחירתו: כמו שאבאר בזה המאמר. בחלק ג' בפ' י"ב:

כי חמר האדם הקרוב. ר"ל מפני מה אמרתי בהמיותו, כי חמר האדם הקרוב, ר"ל כמו שהחיוני שהוא קרוב לחמר האדם כמו כן החיוני הוא קרוב לבהמה, כי משניהם אינו חסר אלא ההבדל העצמי מהאדם המדבר מהבהמה הצהילה או הגעייה ולכן אמר קרוב:
והבן זה ממני מאד, ר"ל כשיעלה בידך איזה משל ממשלי הנבואה שתהיה זכור מהב' חלוקות שעשיתי ממשלי הנבואה מאז תשפוט איזה מן החלוקות הנזכרת היא מהמשל ההוא:
ויחברו בה, ר"ל ויתחברו בה:
השב פרקיו זה על זה. ר"ל שאם יש ענין שאתה רוצה באורו תשיב הפרקים וזכור אותם שמדברים מהענין ההוא ואז בקבוץ כל הפרקים יתבאר לך הענין בשלמות כי דרך המחבר לדבר מעט כאן ומעט כאן להעלים הענין:
והשמר מלחסר וכו'. ר"ל שלא נפלו הדברים בהזדמן ומקרה אלא בדקדוק גדול והשמר מלחסר באור אי זה ספק כי כל הספקות נגלו בו כפי היכולת:
אלא לבאר ענין במקומו. ר"ל שלא נאמר בזה המאמרשום דבר בזולת מקומו אלא לבאר איזה ענין אחר במקומו שאז הוצרך להביא הענין המבאר אצל ענין המתבאר שהוא הנרצה במקום ההוא. פ"א כשתראה הרב המורה שהביא איזה ענין שיראה לפי הדעת המשותף שהוא בזולת מקומו אינו כן אבל הובא במקומו הראוי לו לבאר אי זה ספק:
ולא תרדפהו בזממיך שתזיקני. צונו הרב ז"ל שלא נעיין בזה המאר בעיון גס ובאומד המחשבה ואתר כן נסתלק ממנו כי זה יביא אל ב' ענינים, האחד שיזיק הרב בעל הספר שיתלה בו בוקי סריקי, והשנית שלא יועיל לעצמו דבר כי לא יעלה בידו שום מושכל מצד מהירות העיון אבל צריך ללמדו תמיד ותדיר:
בחק המונינו. ר"ל הוי דן את האדם לכף זכות:
פסלות הזיופים אשר בידיהם. רומז בזה אל דעות המדברים שאינם אמיתיים וילכו בדרכי ההטעה:
עת לעשות לי"י. פי' כי לולא ביאור האמת כבר היתה התורה האמתית נופלת בדעות מזוהמות בלתי אמיתיות בפשטי התורה בגשמות:

חלק א

הקדמה

סבות הסתירה וההפך. ר"ל הבדל יש בין הסתירה וההפך כי סתירה היא שיתחלפו בכמות ובאיכות, והמשל בזה כל אדם כותב ואח"כ יאמר אין אדם אחד כותב כי זולת

החלוף שיש בין שני המאמרים האלו מחיוב וסתירה יש בו חלוף מכמות הענין. וההפך הוא שיתחלפו באיכות לבד כאמרך האדם לבן האדם שחור:

הסבה השלישית קצתם כפשוטם וקצתם משלים. ר"ל קצת מהדברים הנאמרים בספרי הנביאים שנראה בהם שהם סותרים זא"ז אחד מהמאמרים ההם הוא המשל והאחד כפשוטו ואינם סותרים, המשל בזה אמרו בענין תחיית המתים יורד שאול לא יעלה ובמקום אחר אמר יחיו מתיך והם סותרים זה את זה והאחד מהם משל והאחר כפשוטו:

או יהיו שתי הגזרות, ר"ל אותם הגזרות הסותרות זו את זו וכשיובנו המאמרים כפשוטם הם סותרות אבל מצד שאותם הגזרות משלים אז אין בהם סתירה כלל:

סבה רביעית, או יהיו ב' הנושאים מתחלפים. ר"ל שיהיה השם ההוא משותף באמרנו הגדי ישחט ויצלה הגדי לא ישחט ולא יצלה ויהיה כונת אחד מהם מזל גדי:

צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון. ר"ל מה אנו צריכים שנלמד הקל הציור ונצטרך לעשות לו הקדמ' מהענין הסתום קשה הציור המכונה בראשון היה לנו ללמד לו הענין הראשון הסתום ראשונה ואחר כך ילמד הענין הקל אשר יהיה צריך שיהיה לו הקדמה הענין הקשה הציור, ואמר אנחנו מחוייבים שנלמד לו הקל הציור ראשונה אע"פ שנצטרך שיעשה הקדמה מענין הקשה הציור הראשון מפני שהתחלה לעולם בקל ובהקדמה מהענין הקשה הציור נקל בהבנתו על אי זה דרך עד שיבא מקומו:

ופעמים יביא הצורך כפי האמירה אחת, ר"ל כפי ההכרח יצטרך בעל הספר שיניח הקדמה אחת בעבור ההמון ובמקום אחר יניח הקדמה אחרת סותרת לראשונה כפי האמת והחכמים הנבונים, וזה רומז לפי' פסוק ואתה י"י לעולם תשב כסאך לדור ודור שבפרק כסא (ט) יפרש שהוא תאר עצמותו וגדולתו, ובפרקי רבי אליעזר הניח שהוא תאר לשמים והאחד מהם כפי ההמון וזה רומז להבנת דבריו:

ראה רבי דבריו של רבי פלוני בכך וסתם לנו כותיה. ר"ל המשל רב"י סבירא ליה בדבר שאין מתכוין אסור ומלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה ור' שמעון. פוטר בשתיהן. ואם רבי סבר כר"י במלאכה שאינה צריכה לגופה ובדבר שאינו מתכוין כר"ש מ"מ אין כאן הפך וסתירה כי הם נושאים מתחלפים. אבל בבחינת היות הסברא אינה מסכמת עם א' מהתנאים יאמר שהסברא ההיא סותרת האחרת בבחינת התנאים אומרי הסברות:

יש בו מקום עיון. ר"ל אין ראוי שנאמר במוחלט שימצא בנביאים כפי הסבה הזו'. ואם יש בהם כפי הסבה ההיא וכן אמר הרב ז"ל בפכ"ט משני ובפכ"ח משלישי. וכאמרו וינחם י"י, לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם:

ודע זה והבן אמתתו וזכרהו. ר"ל שתהיה זכור שהסתירה אשר תמצא בזה הספר היא כפי הסבה החמישית והשביעית, וזה רמוז להבנת דבריו:
פתחו שערים וכו'. ר"ל בשתוף השמות:

פרק א

ויבא גוי צדיק שומר אמונים. ר"ל גוי צדיק שומר האמת במה שהוא אמת כי לו לבדו יאות ולא לאחרים, וכדומה בהתחלה הראשונה כמו שכבר קדם:
כבר חשבו בני אדם רוצה לומר הדמיון ההמוני. והביא זה אל ההגשמה הגמורה ר"ל שלא יחייב היותו כח בגשם וזהו אומרו גמורה:
וגם ישימו השם נעדר וכו'. ר"ל שאלו האנשים הסכלים האמינו בהגשמה מצד שני דברים. האחת מהם שנמשכו אחר פשוטי הכתוב ואם יפרדו מזאת האמונה יכזיבו הכתובים לפי דעתם. והשנית שמצד שכלם העכור והמבולבל ישימו הש"י נעדר אם לא יהיה גוף אפילו לא יהיה להם פשטי התורה כי לפי דעתם מה שאינו גשם או כח בגשם אינו נמצא:
אמנם מה שצריך וכו' ר"ל עכשיו בא המורה לסתור דעתם בהאמנת ההגשמה מצד השני דברים שהאמינו בה אלו הסכלים. ואמר אמנם שנצטרך להביא מופת עכשיו שהש"י אינו גשם נגד דעת מה שחייב שכלם העכור מאלו הסכלים אין זה מקומו ויתבאר בראש חלק ב'. אבל תהיה הערתנו בזה הפרק לדחות מאלו הסכלים האמנת ההגשמה מצד הפסוקים שהאמינו שאם יפרדו מזאת האמונה יכזיבו הכתוב והרב ז"ל יבאר הפסוקים בצד שאין בו הגשמה כלל:
שם שלא יפול על השם כלל, ר"ל והוא תאר:
והיה מה שהוא. ר"ל שהוא נבדל משאר הנמצאים מצד צורתו הטבעית:
והוא אמתתו מאשר הוא וכו'. ר"ל אין זה מגדר הצורה הטבעית כי כבר נשלמה באמרו והיה מה שהוא. אבל אמרו והוא אמתתו הוא באור הגדר, ואמר והוא אמתתו ר"ל והענין אשר בו נתעצם היא אמתת הנמצא מאשר הענין ההוא מחדש מין כי כל ההבדלים העצמיים יחדשו מינים והוא אמרו מאשר הנמצא ההוא. וי"מ כי אמרו והוא אמתתו והוא תשלום הגדר כי כבר היינו יכולים לומר שהיסודות הם עצמות האדם והם מעצמים אותו וכשאומר והוא אמתתו וכו' הוא מבדיל ההבדל העצמי המיוחד:
אשר בעבורה, ר"ל מפעולות הצורה הזאת היא ההשגה השכלית:
נאמר בו בצלם אלהים וכו'. ר"ל מצד הצורה השכלית הנמשכת מהצורה הטבעית האנושית נאמר בצלם אלהים וכנה הכח הנמשך אחר הצורה בשם הצורה שהיא הצלם.

כי הצורה בעצמה היא ענין גשמי ולא היה בה ענין דמיון בשם יתברך אלא מצד כח הצורה השכלית הנמשכת ממנה:

כי הבזיון דבק בנפש, ר"ל דוד כשהיה מתפלל שיבזה הש"י את אויביו היה מתפלל שיהיו מבוזים ממנו יתב'. ומהו הענין המבוזה אצלו יתב' הוא הבזיון הנפשי שציורם הפנימי יהיה רע ומבולבל לא הענין הגופני כי לא בשוקי האיש ירצה:

היות המבוקש מהם. ר"ל הורדת הרוחניות:

ויהיה אם כן שם צלם משותף. או מסופק. ר"ל אם הוא לפי דמות ההמון הוא משותף ואם נקחהו לפי הענין הנרצה מהטחורים והוא דחות הנזק יהיה מסופק, כי כבר יאמר שם צלם בקדימה ואיחור כי בקדימה יאמר על צורת הדברים הטבעיים ובאיחור על הכחות הנשפעות מהגרמים השמימיים:

מתכונת הגשמים הטבעיים. ר"ל שהצורה הנאמרת בתכונת הגשמים הטבעיים היא באמצעית בין הצורה המיניית והצורה המלאכותיית:

אשר היא ההשגה השכלית. ר"ל שהצורה ההיא השכלית מכונה בשם פועלה והיא הצורה הטבעית המיניית:

והוא שם מן דמה וכו'. ר"ל שם דמות, הנחתו הראשונה הוא כמו דמה שהוא התמונה והתאר שהם מסוגי האיכות, אמנם כמו כן יאמר שם דמה או דמות כשיהיה בין שני דברים דמיון באיזה דבר:

ענין ההתנשאות וההתרוממות. ר"ל שהשם יתב' מתנשא ומתרומם על כל אלו המציאות והוא מניע גלגל ערבות אשר יתואר בכסא לשם ית' וזה רומז לכאן:

וכן דמות החיות, ר"ל מה שאמר יחזקאל בגלגלים דמות לחיות ר"ל דמות באיזה ענין והוא כי כל גלגל מניע יסוד הראוי וכמו שיתבאר זה למטה מפני זה הושם לגלגלים דמות החיות מהיותם חיים משכילים:

שהוא זר בו, ר"ל שבאדם יש ענין זר מאד והוא ההשגה השכלית מה שאין כן בנמצאות השפלות:

אשר לא ישתמש בו חוש. ר"ל בעת ההשגה ואם הם תנאי בהשגה. זה הפרק הצעה לפרק השני להשלים ענין מעשה בראשית:

פרק ב

הקשה ליאיש חכם וכו'. הבט קרא אותו הנה איש חכם ובתשובתו יכנהו ויקראהו אתה האיש המעיין בתחילת רעיוניו וכו' וזה אמנם בבחינת עומק השאלה והוא שלמות

האחרון כי יש ממנו ראשון ואי אפשר שיגיע האחרון אם לא באמצעות הראשון כמו שנתבאר:

ומי שיחשוב שיבין ספר. ר"ל אתה המעיין תחשוב שתבין תורתנו הקדושה שהיא הישרת ראשונים והאחרונים:

אין הדבר כמו שחשבתו. ר"ל שאין הדבר כמו שהנחת והוא שיהיה האדם כשאר בעלי חיים שאין להם שכל כמו שחשבת בתחלת דעתך:

ולא תהיה הצואה לבהמות. ר"ל שלא תהיה הצואה לבהמות שאינן ראויות מצד נושאן לקבל שכל, וזה רומז לפרק מ"ח משני בענין האמירות והצוויין באמרם ויאמר י"י לדג:

ולא למי שאין שכל לו. ר"ל וגם כן לא תהיה הצואה למי שיהיה בכחו לקבל השכל ולא הוציא שכלו מן הכח אל הפועל אלא למי שהוציא שכלו בפעל ומצד שכלו הטוב יגיע לו הצואה:

בענינים המושכלים. ירמוז בזה לפרק ט"ו משלישי בענין הנמנעות כי מה שנחשוב אפשרי איננו אפשרי מצד השכל ודי בזה:

והוא עם מחשבתו ומושכליו. ר"ל המחשבה בזה המקום הוא העיון במושכלות והמושכלים הם הידיעה המגעת אשר היא בפעל:

אשר נאמר בו בעבורם. ר"ל בעבור המושכלים:

לא היה לו כח. ר"ל לא היה לו חוזק להשתמש במפורסמות:

וכאשר מרה ונטה וכו'. ר"ל כאשר עלה במחשבתו להמרות ולהשתמש במפורסמים אף ע"פ שעדיין לא נשתמש בפעל אלא שנטה אל התאוות וההנאות במחשבתו המתאוה:

כמו שאמר כי טוב העץ למאכל. ר"ל כי הוא עצמו היה מחשב בעצמו להשתמש במפורסמות כאמרו וכי תאוה הוא לעינים:

נענש בששולל ההשגה. ר"ל תכף שחשב במחשבתו להשתמש במפורסמות אע"פ שעדיין לא נשתמש בהן נענש שנשללה ממנו ההשגה השכלית כי אין השכל יכול לעיין בשני מושכלים אף כי בשני עניינים הפכים זה לזה ולפיכך נשללה ממנו ההשגה השכלית:

ומפני זה מרה במצוה. ר"ל מצד שנשללה ממנו ההשגה השכלית מרה במצוה אשר בעבור שכלו צוה בה זה רומז לפרק הנבואה ועניניה והוא להשתמש בשכליות:

והגיע לו השגות המפורסמות בפעל ולנטות אחר ההנאות הגופניות בפעל גמור ואז נשקע בענינים אשר נאמר בהם נאה ומגונה והם המפורסמות:

ואז ידע שיעור מה שאבד וכו'. ר"ל אחר שנשקע בהתגנות ובהתנאות הכיר הענין הנכבד שאבד והוא העיון האמתי ועשה תשובה כאמרו את קולך שמעתי בגן ואירא כי ערום אנכי ואחבא:

ולזה נאמר והייתם כאלהים. ר"ל מצד שהשיג עתה המפורסמות מה שלא היה משיג קודם נאמר בו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, וא"כ הותרה הקושיא כי קודם שיצא במפורסמות היה מעיין בשכליות ולא היה לו עסק במפורסמות אלא אחר שיצא אליהם ואז שולל מן השכליות וזהו העונש האמיתי:

ואין בהכרחי טוב ורע כלל. ר"ל במה שלא יתלה מצד פעולותיו והם הנמצאות כלם והם ההכרחיות במציאות בהתחייב המושכל מן השכל לא יאמר בהם טוב ורע אלא אמת ושקר, כי גדר האמת הוא מסכים למציאות וגדר השקר הפך המציאות, אבל במה שהוא נתלה מצד פעולותיו כמו המפורסמות יאמר בו טוב ורע כי אילו לא יהיו בני אדם לא יהיו עניני המפורסמות כי עניני המפורסמות הוא הסכמת האנשים לדבר אחד שיהיה נאה ולדבר אחר שיהיה מגונה:

והתבונן אמרו ותפקחנה וכו'. ר"ל הראיה לזה שמה שהשיג האדם אחר כן לא היה רק עניני המפורסמות אמרו ותפקחנה עיני וגו':

מה שלא היה מגנהו קודם, ר"ל והוא גלות הערוה ושאר המפורסמות שלא היה מגנה קודם ואחר זה גנהו:

לא ראות חוש מתחדש. ר"ל לא שנאמר שאדם הראשון היה ענין שכלי פשוט ואח"כ נתחדש שהיה גשמי כי זה שקר לעולם היה חי מדבר גשמי כמונו היום. פ"א לא שנאמר שנתחדש לאדם חוש הראות כי כמו כן היה לו חוש הראות קודם לכן כמו אחר המעשה אלא שנתחדשה לו ידיעה פרסומית:

ויפקח אלהים את עיניה. ר"ל הביאו לחשוב זה שזה הפסוק ר"ל ויפקח אלהים ר"ל שהאלהים והוא הנביא המכונה באלהים גלה להגר שקרוב למקום ההוא היה שם באר וזהו גלות הידיעה כי אלו היה ראות חוש איך היה אומר ויפקח אלהים את עיניה היה לו לומר ותפקח את עיניה:

כאומרו אשר עינים להם. ר"ל הפסוק אשר אמר פקוח אזנים ולא ישמע המכוון ממנו אחד עם אמרו אשר עינים וכו':

אבל אמרו על אדם משנה פניו. ר"ל אבל מה שאמר הכתוב משנה פניו ותשלחהו אמרו במדרש שהוא נאמר על אדם הראשון שהוא נראה מזה הפסוק שהוא התחדשות חוש הראות או ענין גשמי, זה אינו כי הכוונה בו כאשר שנה פנותו וכו'. ויש מפרשים שרמז

בזה הר"ם ז"ל על דבר נסתר ממעשה בראשית כי האדם הנזכר שם לא היה אחד רמוז לבד אבל על הכלל נאמר ר"ל אי זה איש שיזדמן שיהיה בתאר ההוא ר"ל שיהיה שכל בפעל ואחר בעת מה יהיה שכל בכח וזהו שהביא הרב ז"ל זה הפסוק:

הותר לאכול מן הנעימות. רוצה לומר הותר שישכיל מן המושכלות כלם ושיהנה מן המפורסם בנחת ובבטחה כי לא יקח מן המפורסם רק ההכרחי לבד ואז יגיע לו המוכרח מן המפורסם בנחת ובבטחה:

נמנע ממנו הכל. רוצה לומר נמנע ממנו ההשגה השכלי ונמנע ממנו מלהנות מהמפורסם בנחת ובבטחה לפי שיבקש מן המפורסמות המותר והמותר אין לו תכלית:

ונתחייב לאכול הפחות שבמאכל. ר"ל כשיבקש האדם המותרות אפילו ההכרחי לא ישיג כי יהיה פחות מהמאכל ההוא הראשון שיהיה מגיע לו, ועוד יגיע לו ענין אחר כי קודם נטותו במפורסמות היה לו ההכרחי מהמפורסמו' בנחת ובבטחה ועכשיו יגיע לו אחר העמל והטורח וזה הענין נקשר עם סוף פרק י"ב משלישי:

ואמר מבאר לזה וכו'. ר"ל בא הרב ז"ל להעיר אותנו שאשר נאמר באדם נאמר בכל אדם:

אדם ביקר. רוצה לומר אדם שיש לו יקר והוא השכל בפעל ואינו לן עמו אבל משתמש במפורסמות הרי הוא נמשל כבהמות שאין להם אלא הדמיון לבד:

ישתבח בעל הרצון וכו'. ר"ל ישתבח בעל הרצון הקודם שרצה שיהיה האדם נאצל מממשלת העליונים ותהיה הרכבתו משני אלו הענינים והם השכל והחמר ומצד שכלו לא היה ראוי להשתמש רק במיני המושכלים האמתיים אמנם מצד הקשרו בחומר יחוייב שינהוג בו אחר החמר כפי ההכרחי, וענין זה הפרק הוא לגלות לנו סוד בריאת האדם באיזה צד הוא והיאך היתה אותה הפרשה וכל מה שקרה לאדם הראשון יקרה לכל אדם פעמים רבות בזמננו זה כי כפי שידבק האדם בעיון יבטל ממנו ענין המפורסם:

אשר לא תושג. ר"ל שלא תושג בו ית' כונה כי ענין הכונה היא דרישה לענין נפקד ידרוש הגעתו וחכמתו כי חכמתו ועצמו דבר אחד ואחר שדבר בזאת הקושיא הביא פ"ג לבאר ענין תמונ' ותבנית שיבא בסדור אחר צלם ודמות:

פרק ג

כתבניתם אשר אתה מראה בהר. תבנית יד תבנית אולם. כל הפסוקים האלו הביא הרב ואמר שהם תמונה ותאר ושהם בכלל התארים הגשמיים כמשולש וכמרובע, וזה קשה כי אלו הפסוקים במראה הנבואה היו ולא היה שם דבר חוץ לנפש והיה לו לרב לעשות חלוקה שניה במלת תבנית כמו שעשה בזה הפ' במלת תמונה. וי"ל כי הרב רצה לגלות לנו שהענין נאמר מצד ב' בחינות, כי בבחינה אחת נוכל ליקח הענינים המדומים מצד

היותם מדומים כמו הענינים הגשמיים, ובבחינה אחרת נוכל ליקח הענינים המדומים מצד היותם מופשטים מחומריות קצת בענין אחד נבדל מן הענינים הגשמיים וכל זה הורנו הרב בזה הפרק, ואפשר לי לומר כי לפי שלא מצא הרב ז"ל לשון תבנית בו ית' לא הוצרך לבחינה זו כדי לקרב הענין אל הענין הרוחני אבל במלת תמונה שנאמר לשם ית' הוצרך לעשות הבחינה ההיא לדקדק הענין כדי שנוכל לתרץ בו ית' שירצה לומר בו ואמתת השם, או נוכל לתרץ כי שכל זה היה בפעל הכח המדמה ובעוד שהיה בו התלות בדבר גשמי הניח הרב ז"ל על בנין הדבר ותכונתו וכן תמצא נגש ונגע שהניח הרב ז"ל בפסוק ויגע על פי אע"פ שהיו במראה הנבואה בהנחת גשם בגשם והבן זה:

ותמונת י"י יביט. זה קשה עם פ' ל"ז מראשון ששם אמר ואמתת מציאותו כפי מה שהוא לא תושג ובכאן אמר ואמתת השם ישיג, י"ל שזה נוהג כפי הסב' החמישית (בהקדמה) וכאן דבר בקלות ובהעברה ושם בפרק ל"ז כפי האמת, וי"ל עוד שאמר ותמונת י"י יביט ר"ל שהיה משיג העלול האחרון ואז היה משיג בו ית' כפי מה שיוכל להשיג: על הענין האמתי. ירצה העצמותי אשר הוא אמתת הנמצא באמת. ואחר שהזכיר ותמונת י"י יביט הביא ענין שתוף ראה הביט וחזה ולכן הובא פרק ד': ענינו ופירושו ואמתת ה' ישיג, רומז אל צורת המציאות בכללו והיא התמונה האלהית והכל מתורץ:

פרק ד

אמנם זה בראה מפורסם. ר"ל שההמון יודע שענין הראיה נאמרת אף להשגת השכל:

ולפי זאת ההשאלה. ר"ל בכל מקום שיאמר הרב המורה ולפי זאת ההשאלה היא להורות לנו שאינו דומה אותו הפסוק עם שאר הפסוקים שהביא וכן בכאן אינו דומה ראיה הנאמרת בש"י לראיה הנאמרת בבני אדם שהיא השגה שכלית:

רק הגוף ובצדו קצת מקריו. ר"ל שהעינים לא ישיגו רק הגשם ובצד אחד מהגשם לא כלו רק קצתו: ואף מה שישיג העין בגשם לא ישיג אלא בקצת המקרים. ר"ל כמו לובן ושחרות שהם מראה הגוף לא שאר המקרים כי לא ישיג העין חום וקור וזולתו:

ותארו. ר"ל כמו הרבוע והעגול והשלוש:

וכן הוא ית' לא ישיג. ר"ל אחר שלא יושג בעינים לפי שאינו גשם כמו כן לא ישיג זולתו בעינים אלא בהבטת שכלי לא ישיג בכלי כמו שיתבאר בחלק ראשון פרק מ"ד:

אמרו החכמים ז"ל שבו עוד זה הענין. ר"ל אע"פ שמפשט זה הלשון היה נראה שהנה הבטת החושים. מ"מ כבר אמרו החכמים ז"ל שהוא הבטה שכלית שהיו מתבוננים במאמריו ומדקדקים בפעולותיו כדי שיתדמו בו:

ומזה הענין אמרו וכו'. ר"ל שלא תחשוב שאמרו הבט נא השמימה שהיה הענין כך בפועל לא כן אלא במראה הנבואה: ואמרו ספור הכוכבים. ר"ל שידע כחותם המשפיעות בעולם השפל באי זה צד הוא וזהו אמרו וזה הענין:

והביט אל עמל לא תוכל. זה הפסוק נאמר באל ית' ור"ל שהוא ית' אינו משיג עמל ושקר כלל:

ועל זאת ההשאלה נאמר ויחזו את האלהים. מפני זה שנה הרב לשונו ואמר ועל זאת ההשאלה ולא הביא הפסוק לבד, הוא מצד שאינו דומה זה הפסוק עם שאר הפסוקים שהביא כי אמרו חזה על ירושלים וכן במחזה ר"ל השגה נבואית וזאת לא היתה השגה נבואית חלילה כי השגתם היתה משובשת עד שכללה מן הגשמות מה שכללה. אמנם מצד שהיתה זאת ההשגה השגת הלב הוא דומה אל שאר הפסוקים לא בענין אחר ועל זה אמר ודע זה. וזה הפרק נקשר עם פרק חמישי לבאר ענין ויחזו את האלהים וכו'. ויש להקשות עדיין מפני מה לא אמר הרב למעלה כשהביא פסוק ויראו את אלהי ישראל ועל זאת ההשאלה כמו שהביא על פסוק ויחזו כי באמת ההשגה היתה אחת, נוכל לומר כי מצד שסמך ויאכלו וישתו על ויחזו הורה שההשגה היתה משובשת כי היינו יכולים לומר שאמרו ויראו את אלהי ישראל ר"ל שהשיגו מציאות העלה הראשונה, לא איך היא, אבל עכשו שאמר ויאכלו וישתו הורה על בלבול ההשגה:

פרק ה

כאשר החל ראש הפילוסופים וכו'. ר"ל זה עשה אריסטוטלו"ס בספר השמים והעולם:

וכן נאמר אנחנו. ר"ל בכמו זה התנצלות שעשה אריסטוטלו"ס מלה במלה כן נעשהו אנחנו בעשותנו באורים על ענינים עמוקים מעניני האלהות ומעניני המעמד הנבחר:

כי צריך לאדם וכו'. ר"ל ובדין היה שינצל אריסטוטלוס על עצמו ואנחנו על עצמינו מענין ההריסה כי הוא עיון גדול וסכנה גדולה. לכן צריך לאדם שלא יהרוס לדבר וכו':

לזה הענין העצום, ר"ל חכמת האלהות, שירגיל עצמו בחכמת רוצה לומר שצריך שידע תכונת טבעי חכמת האלהות והם שלש חכמות ורמז בזה המעמד הנבחר באמרו והיו נכונים לשלשת ימים שהוא רמז לשלש חכמות:

ויזקק מדותיו, זה רמז לאמרו וכבסו שמלותם:

וימית תאותיו ותשוקותיו. ר"ל זה רמז לאמרו אל תגשו אל אשה: הנראה מפחדו להסתכל, ר"ל שהשגתו הראשונה היתה על ידי מלאך והוא באמצעות הכח המדמה כמו בשאר הנביאים ולזה הגיע לו פחד מצד הצורה המדומה הנמצאת בדמיונו לבד לא חוץ

לנפש כמו שיקרה לנביאים רבים שיפחדו וירתעו כל איבריהם. או נוכל לפרש כפשטו שהיה מתפחד מהאור הנברא חוץ לנפש על הסנה:

כי זה גמול הסתירו פניו. ר"ל באמרם בזכות ויסתר זכה לקלסתר פנים:

אמנם אצילי בני ישראל. ר"ל שלא לקחו הדברים ראשון ראשון לפיכך הרסו וכו':

והשיגו אבל השגה וכו'. ר"ל שהשיגו מציאותו יתב' אבל נתבלבלו בהשגה ההיא כמו שנבאר בסמוך:

כי כלל המאמר אמנם הוא לדקדק וכו'. ר"ל כי כלל כל המאמר והוא אמרו ויראו את אלהי ישראל לבדו ולא יאמרו ותחת רגליו הייתי מבין מן המאמר ההוא שהפסוק בא להודיענו שהם השיגו מציאותו ית' ובזה לא היה שום שגיאה ולא היה הפסוק ההוא מתאר לנו איכות הראיה וזהו אמרו לא לתאר איך ראו אבל עכשו שאמר הפסוק ותחת רגליו בא להודיענו איכות הראיה שכללה מן הגשמות מה שכללה. פ"א לפי זאת הנוסחא ר"ל כי כלל המאמר והוא אמרו ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו בא לדקדק ראייתם שהיתה מבולבלת ומשובשת לא שבא לתאר לנו שהם השיגו מציאותו ית' מבלי עוות ושינוי כי אלו היה כן לא היה אומר הכתוב ותחת רגליו אלא ויראו את אלהי ישראל לבד ואמרו לא לתאר איך ראו כאלו יאמר לא להגיד לנו שהם השיגו. ויש נוסחא אחרת והיא זאת כי כלל המאמר אינו רק לדקדק עליהם וכו' ופירושה כי כלל המאמר והוא אמרו את אלהי ישראל ותחת רגליו אינו בא בלבד לדקדק עליהם תוכן ראייתם ולא שנאמר שבא לתאר איך ראו לא כי אלא שבא לתאר לנו הראייה ואיכותה. והטעות שטעו אלו האצילים לפי דעת הרמב"ם ז"ל רבי הסברות, יש מי שפירש שהשיגו שהשכל הפועל היא עלה קרובה לחמר ראשון ומניע ובזה כללה מן הגשמות כי השכל במה שהוא שכל לא יניע החמר, ויש מי שפי' שהם השיגו שהוא יתב' יניע החמר הראשון בלי אמצעי ובזאת הסברא כללה מן הגשמות בו ית'. והפי' הנכון הוא שהם טעו והשיגו שהוא ית' כח בגלגל השמש חלילה וזהו אמרו ויראו את אלהי ישראל שהיה כח בגלגל השמש. ותחת רגליו, ר"ל מסובביו שהוא גלגל הירח היה לבנת הספיר והוא החמר הראשון וזהו הגשמות שכללה זאת ההשגה:

ואם היה זה בדינם. ר"ל באצילי בני ישראל:

וגם הכהנים. ר"ל האנשים המעיינים שירצו לגשת אל י"י והיא החכמה האלהות וידע מציאותו ית' יתקדשו בשאר החכמות הקודמות פן יגיע להם נזק בשכלם כמו שהגיע לאצילים ועל זה הורה כל הפרשה הנאמרת במעמד הר סיני והבן זה:

מפני זה פעולותיהם ונטו וכו'. ר"ל מפני שטעו בהשגה נתבלבלו הפעולות השכליות המגיעות מהם ונטו לחייב ההגשמה במה שהוא יקר ממנה והוא האל ית', והנה אמרו ויאכלו וישתו שרומז הגשמיות והנאות גופניות. וי"מ שמצד בלבולם החזק הגשמי נטו להנאות גופניות ויאכלו וישתו בפעל יותר מן החק הראוי:

בקצת פרקי זה המאמר. רוצה לומר בפרק כ"ח מזה החלק. ומהחלק השני פרק כ"ו. ומהחלק השלישי פרק ד':

לאורים ברואים אם מלאכים או זולתם. הוי יודע כי כשידבר הרב מאור נברא הוא אחד משני דברים, אם שימצא הענין ההוא חוץ לנפש מאיזה הויה כמו עץ או חשך ובכלל אי זה ענין אסר, או שימצא בכח המדמה לבד והוא הנמצא בדמיון הנביאים לבד. ור"ל בזה האור הנזכר בזה הפרק הוא מהענין הראשון הנמצא חוץ לנפש:

ואמרו אם מלאכים וכו'. ר"ל שתקרא האור ההוא מלאך כי כל כח יקרא מלאך או אי זה שם שתרצה אין היזק בזה. ולי נראה אם שיהיה האור ההוא על צורת מלאך כמו שיחקוהו בני אדם או על צורה אחרת אין היזק בזה לפי הדת. ואחר אשר באר אלו הענינים בזה הפרק חזר לדבר בעניני מעשה בראשית:

פרק ו

לכל ענין מוכן ומזומן להתחבר. ר"ל רומז לאשה הנאמרת במעשה בראשית שהוא החמר הראשון. והאיש רומז אל הצורה ולפי ששם האיש יאמר על הצורה נאמר לשם יתברך איש מלחמה כי הוא צורת הנמצאות כלם וכלם מתאחדות ומתחברות בו, וכמוהו והאיש גבריאל כי השכל הנבדל הוא מתחבר עם הצורות השפלות:

כי אח ואחות נאמרו בשיתוף. ר"ל רמז לזה אמר איש את אחיו בענין כרובים ובמעשה מרכבה אשה אל אחותה. ואחר זה באר שתוף שם בן הנאמר במעשה בראשית:

פרק ז

באשר הוא בעל הדעת. רוצה לומר באשר המלמד בעל הדעת ההוא:

כמו שנבאר בשתוף שם בן. הנה הרב ז"ל לא הביא במקום אחר שתוף שם בן רק ר"ל כמו שאבאר בזה הפרק שתוף שם בן שאינו ר"ל בן ממש, ואע"פ שפשט הכתוב היה למציאות שת ואין מקרא יוצא מידי פשוטו ירמוז ג"כ שאל הדעות האמתיות או הדעות המופסדות נאמר שם בן, א"כ אמרו בשת ויולד בן ר"ל שהאדם כשנטה לענינים השכליים והוציא שכלו מן הכח אל הפועל אשר היתה מחייבת צורתו לפעול בענינים השכליים ההם אז הולידה צורתו הטבעית והבין הראוי לה והוא קנות המושכלות. אבל קודם לכן כשהיה נוטה שכלו בעניינים המפורסמות ובדעות הנפסדות אז הבנים ההם

שהיה מוליד לא היו בדמותו ובצלמו אבל היו שדים ורוחות כי לא היה משמש שכלו אלא למיני ההיזק וחדש הרעות. ואמרו במדרש כל אותן ק"ל שנה שהיו נזוף בהם כלומר שלא היה מוציא שכלו במושכלים העיונים היה מוליד רוחות כי לא היה עושה העניין המכוון מצורתו והוא קנות הידיעות העיוניות והבן זה. וזה רמז לאמרו בעצב תלדי בנים. ויש לפרש שבמקום אחר פי' שתוף שם בן בפרק נ"ד משלישי על פסוק בני אמי נחרו בי. שהם הכחות הנפשיות, וג"כ פירש בפ' כ"ב משלישי על פסוק ויבאו בני האלהים להתיצב על ה':

כאלו ידמה לאדם או יחקהו, ר"ל כאלו ידמהו בצורתו התבניית או יחקהו בפעולותיו כמו שיחקה הקוף פעולות האדם. והביא אח"ז הפרק הבא כי גם בו יבאר ברמיזה ענין מעניני מעשה בראשית:

פרק ח

למקום המיוחד. ר"ל וזה גדרו תכלית מקיף שוה ונבדל, ומקום כולל, כאלו תאמר הבית או העיר:

ופירוש פסוק ברוך כבוד יי' כך הוא לפי דעתו, כבוד יי' והם הנמצאות כולם הם מושפעות ממדרגתו וממעלתו יתברך ועוצם חלקו בכל המציאות כאלו יאמר כבוד יי' ברוך ממקומו:

ודע כי כל שם וכו'. זה בא לגלות לנו על שם משמות המשתתפים הנאמר במעשה בראשית, והוא אמרו שם שרומז אל מקום שאינו ר"ל מקום גמור אלא מדרגה באמרו וישם שם את האדם אשר יצר, וכן אמרו אשר לוקח משם, ששתי אלו המלות ר"ל מדרגת עיון לא מקום גמור, ולזה רמז הרב ז"ל. ומצד הבחינה הזאת כנו רז"ל הש"י במלת מקום כאמרם על דעת המקום, המקום יהיה בעזרו ר"ל הש"י, ור"ל המדרגה העליונה הנכבדת:

המועילים לנו לפי ענייננו. ר"ל שבאור שתוף השמות ההם מועילים לפי כונתנו שהיה לבאר השמות המשותפים במשלי הנבואה ועניניה:

לא לפי ענין כו'. ר"ל שאין כונתנו לבאר כל הבחינות אשר נאמרו בשם אחד כמו שעשו בעלי הלשון כמו השרשים ואבן גנא"ח כי זה אין כונתנו הנה רק לבאר שתוף השמות הצריכים בעניני הנבואה לבד. ואחר אשר דבר בענין מקום ידבר בענין כסא כי הוא מקום לבעלי הגדולה והעוצם כמו שיבאר:

פרק ט

ואמר כסא כבוד מרום מראשון וגו'. פירוש הפסוק כך כסא כבוד בהתרוממות גדולה ואותו הכבוד הוא מראשון שהוא השם ית', הוא מקום מקדשנו. ר"ל הכסא ההוא המתואר הוא מקום מקדשנו:

עוצם ממציאם ומניעם. ר"ל שה"י ממציא כל השמים ומניע אותם ר"ל שמניע גלגל ערבות אשר בתנועתו יתנועעו כל הגלגלים:

ומנהיג העולם וכו'. ר"ל שהשם מנהיג העולם השפל באמצעות הגלגלים:

ואמר השמים כסאי. ר"ל זה הפסוק מורה על שתי אלו החלוקות. והם שהש"י מניע הגלגל וממציאו והוא אמרו השמים כסאי, כי הכסא מתנועע מן היושב בו. והשנית שהעולם נשפע ממנו ית' באמצעות הגלגלים והוא אמרו הדום רגלי, ר"ל הארץ ההוא מרוקעה מרגליו שהם הגלגלים:

נשאו האלהים. ר"ל שהשם ית' מניעו והוא גלגל ערבות:

וייחדו באורו וכו'. ר"ל כמו המקדש, וי"מ כי השבועה עשה הש"י, והרחבה בלשון היתה מצד שכל מי שעושה שבועה הוא נשבע במה שהוא למענה ממנו או לפחות בעצמו, ויראה מפשט הכתוב כי השם ית' היה נשבע בכסא שהוא השמים והם למטה ממנו יתב' מצד זה היתה הרחבה, לכן ראוי שנאמר שעשה השבועה הש"י בעצמותו וגדולתו:

ואבל מה שהרחיב בו הלשון. ר"ל הרחבת הלשון הוא שתראה מפשט הכתוב שמשה רבינו היה נשבע בשמים שהם כסא האל ית', וזה אי אפשר כי מעניני השבועה וסודותיה היא שתהיה השבועה במה שמציאותו ומהותו דבר אחד פשוט בתכלית הפשיטות ואין שום דבר יהיה מציאותו ומהותו אחד אלא השם ית' א"כ שבועה שנעשית בזולתו ית' אינו כלום. וא"כ איך הוא נשבע מרע"ה בשמים ובארץ וכבר גלו רז"ל ואמרו שאם נשבע בשמים ובארץ לא אמר כלום, לכן אמר הרב שלא נשבע משה רבינו בכסא שהם השמים אלא בעצמותו יתב' ואמתתו וראיה לדבריו מה שאמרו רבותינו ז"ל במסרה שכס יה היא מלה חדא ואינו ר"ל כסא של יה אלא הוא כאלו יאמר שם עצם מהאל ית'. ואל יקשה עליו אמרו כי אשא אל שמים ידי שהיה נראה שהשם ית' היה נשבע בשמים שהם מציאותם בלתי מהותם, זה אינו שבועה כי השבועה היתה אומרו חי אנכי לעולם, או נוכל לומר שאינה שבועה כלל. וכמו שפירש רש"י ז"ל:

אשר אין צריך שיחשב וכו'. ר"ל מה שזכרתי לך תאר עצמותו וגדולתו לא תאמין בעבור זה באמונת בעלי התארים כמו שנאמר לפנינו, כי אין צריך שיחשב העצמה והגדולה שיהיה דבר חוץ מעצמותו יתב' כמו המקרה שהיא חוץ מעצמות הנושא ולא שיהיה

התאר נברא מנבראיו לפי השם יתב' בבלתי כסא הוא כשיצייר שיסולק ממנו המקרה כי גדר המקרה שידומה הוייתו והפסדו בלתי הפסד נושאו ונמצא ג"כ עם המקרה והיה שאם השם ית' עלול כי כל מקרה לדבר עלול וגם כן א"א שיהיה עצמותו וגדולתו נברא מנבראיו שאם יהיה נברא מנבראיו יביא שנאמר שהשם ית' יברא את עצמו וזה שקר וכפירת האמת:

וכבר פי' ואמר וכו'. ר"ל וכבר גלה הפסוק ואמר שכסא האל יתברך בלתי נפרד ממנו ית' באמרו ואתה י"י לעולם תשב כסאך לדור ודור, וא"כ הורה שר"ל עצמותו וגדולתו כי אם היה ר"ל השמים, הם אפשרי ההפסד לפי התורה הנתונה לנו באמת ולא היה מחוייב נצחות העולם, ובפ' כ"ו משני פי' הרב זה הפסוק על היות העולם נצחי והוא סותר לזה הפי' שעשה הנה. והתירוץ בזה כי הוא נוהג כפי הסבה השביעית ובכאן היה להסתיר. ואחר אשר דבר בענין כסא דבר ענין ירידה ועליה שהם עניינים גשמיים:

פרק י

כי אין זה המאמר בלשון. ר"ל שאין כונת זה הספר לבאר כל הצדדים והבחינות אשר נעשו בשמות כמו שעשה בעל השרשים אבל לבאר השמות הנאמרים בספרי הנבואה לפי כונת הפי' שאנו רוצים לעשות בשם ההוא:

ועל זה הצד וכו'. רצה לומר וזה חלוקה שלישית:

וכאשר היינו המון האנשים. ר"ל וזה חלוקה רביעית:

ורצה ית' במה שרצה. ר"ל שרצה להיותנו נמסרים באמצעיים המשפיעים והם העולם האמצעי:

או שכון השכינה במקום ר"ל רמז לזה הענין הענן והאש שהיו בהר סיני עם יתר ההויות הגשמות שהיו שם:

וכל ירידה ועליה שתמצאם וכו'. ר"ל כל עליה וירידה שתמצא לבורא יתב' הם מהחלוקה הזאת הרביעית זולתי אותם הפסוקים שסיפר אחר זה שהם מענין ירידת מכה:

וכן כשתרד מכה באומה וכו'. ר"ל זאת חלוקה חמישית. ורמז בזה לשתי סודות הא' לדור הפלגה ואנשי סדום והשנית אמר כפי רצונו הקדום:

לולא הרצון. ר"ל לולא שהוא ר"ל האדם עומד תחת ממשלת האמצעיים שאז יחוייב שיתפעל וישתנה:

ואמנם הענין הראשון. רוצה לומר ענין הרביעי הקודם לזה הענין החמישי:

ומשה עלה אל האלהים, ר"ל שהוא מן הענין השלישי, שאינו ר"ל שנסתלקה ממנו הנבואה שהיא החלוקה הרביעית רק שפנה כלו לענין נכבד ומעולה ואז שרתה עליו הנבואה. ג"כ רומז לעליון הנאמר בשם יתב' שר"ל עליונית מעלה, גם רומז לאמרו עולים ויורדים מן הענין השלישי וכמו שיפרש בפרק ט"ו מזה החלק. וזה הפרק רומז לאמרו בענין אליהו ויעל אליהו בסערה אל השמים שר"ל הענין השלישי כמו ומשה עלה אל האלהים וכו'. ואחר שדבר בענין עליה וירידה שהם ממקרי המצב דבר גם כן מעניני המצב שהם הישיבה והעמידה והקימה:

פרק יא

ולא ישתנה ייחוסו לזולתו. ר"ל שידיעתו בזולתו לא תשתנה:

כי אין יחס בינו וכו'. ר"ל מפני מה לא ישתנה יחוסו לזולתו לפי שאין הידיעה אשר בינו יתעלה ולזולתו בצד שתשתנה הידיעה ההיא כי הידיעה כללית ולא פרטית, לכן לא תשתנה לעולם:

ר"ל שלא ישתנו אישיהם. ר"ל מה שאמרתי שאין התחלפות בגלגלים איני ר"ל התחלפות במצב כי הם מתחלפים במצב אלא ר"ל שלא ישתנו אישיהם:

היושב על חוג הארץ. רוצה לומר סבוב הארץ, והחוג הוא תאר לחמר הראשון אשר לא יפסד כאישי השמים, וזה הפרק נקשר עם פרק ע"ב מזה החלק:

על סבוב הארץ ר"ל חללתה. רומז בזה להאמנת הסבוב:

ה' למבול ישב. והוא רומז לבלבול הנמצאות השפלות והפסדם לאיש לא במין:

כי היחס ההוא וכו'. ר"ל כי הידיעה שיש לו יתעלה היא למיני הנמצאות לא לאישיהם זולת המין האנושי. ואחר אשר ביאר ענין שיבה ביאר ענין קימה:

פרק יב

ואחד מעניני הקימה. לא אמר הרב בשתוף זה השם הנחתו הראשונה הקימה כנגד הישיבה כמנהגו בשאר השתופים, לפי שזה השם מקימה ממש הוא נמצא יותר מעט בפסוקים ממה שנמצא מענין קיום הדבר ואמתתו:

לעבור גזרת האל על עם וכו'. ר"ל רומז למה שבארנו למעלה שאנחנו נתלים בעולם האמצעי מצד פעלו בנו והיא נקראת גזרת האל יתעלה:

כלומר תקום על אויביה. יש להקשות מה הכריחו לרב לפרש תקום על אויביה היה יכול לפרש אתה תתעורר לרחם על ציון והיה התעוררות נאמר לטוב ולרע כמו שהיינו אומרים בחלוקה הראשונה מעניין הקיום באמרו אקיים דברי ויעודי לטוב ולרע. וי"ל כי הרב לא מצא שום פסוק מלשון קימה שהוא התעוררות רק לרע כמו וקמתי על בית

ירבעם וקם על בית מרעים לפיכך פירש תקום על אויביה. ואחר אשר ביאר ענין קימה ביאר ענין עמידה:

פרק יג

אם יעמוד משה ושמואל לפני, ר"ל אלו היו בזמן א', ואמר על צד המליצה אם יעמדו מקברם משה ושמואל ויתפללו לפני לא הייתי שומע להם ואם כן היא עמידה גמורה, זה הפרק נקשר בפרק כ"ח מזה החלק:

עמוד עמדי. ר"ל היה קיים בעיון ובמושכלות ואז תעמוד עמד וכן אנכי קיים בין השם יתב' שהוא השכל הפועל וביניהם שהם ישראל. וזה הפרק רומז לאמרו ביחזקאל בעמדם יעמודו ור"ל בקיומם יקוימו ור"ל שבקיום הגלגלים יקוימו היסודות וכן אמרו בזכריה על המלאך העומד בין ההדסים שר"ל שהוא קיים בין ההדסים וכל זה מכלל מעשה מרכבה. ואחר אשר ביאר זה ביאר ענין אדם הנאמר במעשה בראשית:

פרק יד

ויהיה שם המין. ר"ל וזה רומז לאדם הנאמר במעשה בראשית:

ומזה הענין השלישי ויראו בני כו'. מפני זה אמר הרב ומזה הענין השלישי ולא ערב זה הפסוק עם האחרים להעירנו כי יש בזה רמז ור"ל ויראו בני האלהים והם האנשים השכליים נטו בעניני המפורסמות והם בנות האדם. גם בזה הפרק רומז לשתוף אחר הנאמר במעשה מרכבה באמרו פני אדם או דעות אדם שר"ל השכלים המופשטים, ואחר זה ירמוז בעניני מעשה מרכבה:

פרק טו

כלומר על הסולם. ר"ל שהשם ית' קיים עומד על גלגל ערבות ובמה שבתוכו שהוא יתברך מניעו:

ובו יעלה כל מי שיעלה. רצה לומר מי שירצה להשיג מציאותו יתב' צריך שושיג בעולם השפל ואחר יבחין בעולם האמצעי ואז ישיג מציאותו ית' שהוא מניע ערבות:

שמאמרי הנה עליו וכו'. ר"ל מה שאמרתי קיים עומד עליו כלומר על ראש הסולם שהי' נראה מן הלשון שהוא ית' יש בו גשמות כשאומר עליו, איני אומר זה אלא כפי המשל הנשוא הנה אבל על דרך האמתות לא יצדק אמרנו עליו, ואע"פ שהרב ז"ל פירש בפרק כ"ב שמלת על מורה הבדל מגשמות יותר ממלת בו מ"מ לא יצדק מלת על או עליו לפי שמורה קצת גשמיות:

העליה קודם הירידה. ר"ל שהנביא צריך שישיג הנמצאות ויהיה דבק בעליונים קודם שינהיג האומה שהיא הירידה:

תהיה הירידה במה שפגש. ר"ל אחר אשר בחן עניני הנמצאות וידעם והגיע למעלת הנבואה אז ישיג בנבואה ההיא ענין ההנהגה ותיכף שהשיג מן ההנהגה ההיא יצטרך שיפסק עיונו הנבואיי וינהיג האומה מצד מה שלמד וידע בהנהגה, וזהו אמרו במה שפגש ר"ל בעבור מה שפגש מההנהגה בהיותו בוחן כל צדדי הנמצאות אז יצטרך שיפסק עיונו וירד:

ענינם אחד בזה הענין. ר"ל קיים נשאר וראיה לזה מה שאמר הנני עומד על הצור ובמקום אחר אומר ונצבת על הצור, וכבר ביארנו כי ונצבת על הצור ר"ל קיים עומד א"כ יחוייב שאמרו הנני עומד על הצור ר"ל קיים עומד, ובא הפרק שאחר זה לבאר שתוף צור:

פרק טז

השען ועמוד על התבוננות היותו וכו' ר"ל כשתרצה להשיג שהוא ית' התחלה לכל הנמצאות עמוד והתבונן והשכל כל הנמצאות ואז תדע במופת שהש"י התחלה לכל הנמצאות תשיג בו ית' כפי אשר תוכל להשיג, כי הידיעה בעצמותו יתב' נמנעת לכן מי שירצה שישיג בו ית' כפי אשר יוכל להשיג ישיג וישכיל כל פרטי הנמצאות וכפי אשר ישכיל בפרטי הנמצאות ישכיל בו יתב' כי כל הנמצאות מוטבעות בו יתב' הטבעה רוחניית צוריית:

כמו שביארנו באמרם הנה מקום אתי. ר"ל שביארנו פרק ח' שהוא מקום עיון והשקפת שכל. ואחר שדבר בשתוף צור ולא השלים כל שתופו לכן יבא הפרק הבא לבאר השתוף בשלמות:

פרק יז

וכבר נכפל לך אמרנו, ר"ל שאמרנו בפתיחת זה הספר שאין ראוי ללמד קצת התחלות הטבע להמון:

ואין זה אצל בעלי התורה בלבד. ר"ל שאין מניעת הלימוד להמון אצל בעלי התורה בלבד אלא אף אצל הפילוסופים:

התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה, ומפני זה לא מנה הרב הפועל כי הוא מחכמת האלהות שהוא ית' התחלה וסבה פועלת כמו שבאר בפרק שלפני זה ואם כן כבר מנה הפעל, והתכלית לא היה צריך למנותו שלא מנה רק אשר הם בנמצא לא חוץ ממנו:

התחברות ההעדר. ר"ל לולא התחברות העדר הצורה העתידה לא היה מגיע לחומר צורה אחרת אחרי אשר לבש צורה אחת אבל ההעדר המיוחד בו יחייב שיפשיט צורה

אחת ולביש צורה אחרת והיא הצורה העתידה וא"כ ההעדר הוא סבת ההויה, ומזה הצד יקרא ההעדר הדבק לחמר התחלה ואם באמת אינו התחלה בעצם רק במקרה:

או תדמה להם אמתת וכו'. ר"ל ואפי' לא יקשה הענין להבינו להמון שמא תדמה להם הענין האמתי חלוף למה שאנו רוצים בו:

ודע זה ג"כ, ר"ל מפני זה הביא זה הפרק אחר פרק צור להשלים שתוף צור ולבאר כי שם צור יאמר על אלו שלשה התחלות, כי יאמר על החומר והצורה וההעדר והוא בא לגלות לנו פירוש אמרו על הצור בחורב כשהוציא מש"ר מים מן הצור כי מלת צור בזה הענין יאמר על החומר הראשון ומרע"ה היה יודע ומשכיל עניני ההיולי והיה פועל בהיולי העולם כפי אשר היה רוצה לפעול והיה מעדיר צורה ומלביש צורה אחרת וזהו מפתח זה המאמר, ולנצל עצמו איך העלים הענינים האמיתיים ולא דבר רק ברמז, ואמר כי ההכרח הביאו לזה כאשר תראה בזה הפרק, ולפי שדבר עתה בסבות התחלות והדבר אשר היא התחלה לזולתו אמנם הוא פוגש ונוגע בו כמו החמר עם הצורה לפיכך סמך הרב ז"ל זה הפרק:

פרק יח

כאלו ידמה לקרב גשם לגשם, מצד התאחדות המשכיל עם המושכל:

ויגע על פי, אע"פ שהיה זה במראה הנבואה ולא קריבת גשם בגשם מכל מקום אחר שהיה ענין מדומה דמיוני הרי הוא כאלו נגעו גשם בגשם בפועל לפי שהנבואה יש לה מבוא בכח המדמה וכמו שביארנו בפרק תמונה ותבנית:

וענין אלו השלשה. ר"ל הענין השני מאלו השלשה שמות:

כמו שיתבאר מן יען כי נגש. ר"ל אע"פ שזה הפסוק לא היה בנבואה מ"מ אנו למדים ממנו כי נגישה תאמר על ענין שאינו גשם כי הדיבור אינו גשם:

ונגש משה לבדו והם לא יגשו. שמשה רבינו ע"ה השיג בו יתברך מה שלא היו יכולים להשיג שאר העם, וזה ממה שיורה שהמעמד הנבחר היה במראה הנבואה כמו שהיה בשתוף עבר:

שכן עליו האור, האור הנברא הגשמי חוץ לנפש: והרחוק ממנו כשיסכילהו, זה גלה הרב בפ' נ"ד מזה החלק:

מפרקי זה המאמר בפרק נ"ט ס' מזה החלק:

והבן זה, וזה רומז לשני ענינים, האחד אמרו במעשה בראשית לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו שר"ל תשיגו עניני המפורסמות, ורומז גם למעמד הנבחר באמרו לא תגעו בו יד

שר"ל לא ישבשו השגתם, וגם כן רומז למאמרו ונגש משה לבדו אל הערפל שר"ל שהיה מתקרב להשגתו יתברך בתארי השלילות לא בתארי החיוב וזה אמרו ערפל:

פרק יט

מלא העומר לאחד. זה אינו פסוק א' אלא הם שני פסוקים, הא' אומר מלא העומר מן והשני שני העומר לאחד:

ענינו כל הארץ תעיד וכו'. זה הלשון קצר כי היה לו לרב לומר שלמות כל הארץ כבודו, ואפשר לומר כי מלת מלא יעמוד במקומו ור"ל שלמות כל הארץ תעיד על שלימותו ית' כי שלמות הפעולה יורה על שלמות הפועל, ופירש הרב כבודו שלמותו יתעלה, ולא היה לרב לפרש מלא כל הארץ אחר אשר אמר ומזה הענין כי מחוייב הוא שיפורש מלא כל הארץ כבודו שלמותו בבריאה, וזה הפירוש רמז באמרו תעיד על שלמותו. וזה הפרק נקשר עם פרק י"ח משני בדרך השלישי מהפרק ההוא:

האור הנברא, ר"ל גשם נברא נכבד היה ממלא המשכן מלוי גמור:

פרק כ

ותרם התיבה. זה אינו פסוק אלא ותרם מעל הארץ, אמנם המכוון הוא כי התיבה נתרוממה:

ויתרון החלק. ר"ל ששם נשא נאמר על התרוממות מעלה כמו שנאמר שם רם, אמנם שם נשא כולל התרוממות יותר רב משם רם:

רבים יתמהו מה היה לו לרב להקשות אמרו ואולי יקשה עליך וכו' בזה הפרק יותר מהפרקים שעברו. וזה אינה קושיא כי מטבע שלמותו להשפיע האמת אשר יבא דבר על אפניו, כי בכאן תאר ד' תארים בענין אחד והוא אומרה גדולה מדרגה ומעלה ורוממות וכו':

בשמות ובתארים. ר"ל בענין שמותיו ית' ובענין תאריו. כונת זה הפרק לבאר שתוך רם ונשא ולבאר אמרו יושב על כסא רם ונשא שכלם עליונות מעלה:

פרק כא

מעבירים עם ה'. פירוש אנכי שומע עם ה' מעבירים זאת השמועה:

לביאת האור והשכינה. ר"ל ששם עבר יאמר לביאת האור הנברא במדמה הנביא והוא אומרו תנור עשן ולפיד אש, ולביאת השכינה ולביאת האור הנברא במדמה הנביא נופל שם עבר' ובזה הצד היה נבואת אברהם באמרו אשר עבר בין הבתרים:

ולפי זאת ההשאלה. כבר בארנו שבכל מקום שיאמר הרב ולפי זאת ההשאלה הוא להבדיל הענין הב' ההוא מן הא', וכן כאן אמר ולפי זאת וכו' כי ועברתי בארץ מצרים לא

היה במראה הנבואה אבל ר"ל שהש"י היה אומר באותם המערכות הגוזרים רע בארץ מצרים על צד הפלא יתקיימו:

ולכל מי שיעשה. ר"ל מלת מי אינה נופלת על החי המדבר לבד אלא לכל דבר שיעשה מעשה ויעבור גבולו:

וכגבר עברו יין. ר"ל פי' הפסוק כך, מענין היין הוא שישמח האדם ולא ישכרנו וזה היין עבר גבולו והשכיר האדם, ר"ל היין נצח אותו והשכירו, וא"כ לפי זה הפי' היין הוא אשר עבר גבולו. פ"א וכגבר עברו יין וכגבר אשר עבר מגבולו בעבור היין, ויהיה כנוי עברו שב ליין ולא לאדם:

ואם זכרו זה בכלל ההגדות וכו'. ר"ל ואע"פ שזכרו רז"ל שפניו שב לו ית' הם זכרו הענין בהגדות וכו' אין זה מקומם להביאם בארוכה:

בקש השגה אחת. ר"ל שהוא ע"ה בקש וחקר בשכלו אם יוכל להשיג מהותו ית' באמרו בתשובת השאלה ופני לא יראו ואם הוא ע"ה לא בקש זה איך באת אליו התשובה ממה שלא בקש א"כ כשאמר הראני נא את כבודך ר"ל שהיה רוצה להשיג מהותו ית':

לידיעת הפעולות המיוחסות לו ית'. ר"ל שהשם ית' החטיא כונתו בשאלתו מהותו ית' והעתיקו השם ית' לענין אחר והוא שיודיע לו כל פעולותיו, ומה הם הפעולות שהודיע לו השם ית' הם התארים הנאמרים לו מצד פעולותיו, וזה שהשיב לו ית' י"ג מדות שהם תארי הפעולות: כמו שאבאר. בפרק כ"ד מזה החלק:

ואמרו העלים ממנו. ר"ל אמר הרב מה שאני אומר העלים ממנו לא תחשוב שהיה לו למשה משא ומתן עמו ית' מזאת השאלה אלא שמצא בשכלו שההשגה ההיא נמנעת ממנו:

בפרק מפרקי זה המאמר. ר"ל יבאר בזה החלק בפרק ל"א ל"ב ל"ג ל"ד:

אלא אם ילוה אליו עזר אלהי. ר"ל שמי שירצה להשיג יותר ממה שבטבעו להשיג תשובש השגתו או ימות נפשו שלא תשיג כלל אלא א"כ ילוה אליו עזר אלהי, אם שפע המושפע אליו מהשכל הפועל ואם מצד הכנתו המזגית כפי משפטי גרמים השמימיים שאז יועיל לו העזר ההוא שלא ישובש במה שישיג וידע עם היותו שואל השאלה היקרה ממנו:

וזהו שאמר ושכותי כפי. ר"ל שאני אעזר לך שלא תכשל ותמות עד שאחטיא כונתך ואעבירך לענין אחר והוא ידיעת פעולותיו ית', וא"כ לפי זה הפי' כל זה המעמד היה השגה נבואית במוחלט ולא היה שום דבר נברא לא במדמה ולא חוץ לנפש:

ויקרא די"י מימרא די"י שכינתא די"י. אלו הג' חלוקות שעשה אונקלוס הם לבאר ענין הקול הנברא והכבוד הנברא, ור"ל כשהיה משיג הנברא המושכל מופשט מכל גשמיות ומכל ענין חומרי נקרא יקרא די"י לעילוי הענין ויקרתו, וכשהיה פועל הנביא בקול הנברא יקראהו מימרא די"י, וכשהיה הענין חוץ לנפש מושג בחוש אשר הוא כבוד נברא יקראהו שכינתא די"י:

אשר עבר אצלו נברא בלא ספק. ר"ל לפי פי' אונקלוס יהיה העברה גמורה מהעברת גשם ממקום למקום, ויהיה הענין אשר עבר הוא הכבוד הנברא הנקרא שכינתא הנראית לחוש. ומה שאמר ויקרא ר"ל שמרע"ה קרא ה' ה' וכו':

כי הדבר העובר הוא דבר וכו'. ר"ל מה שמחזק קצת לפירוש אונקלוס שאמר שהענין העובר הוא כבוד נברא מאמר הכתוב בעבור כבודי נראה שאינו ר"ל עצמותו ית' כי כבוד י"י איננו י"י, אבל הרב ז"ל יסבור אותו שכבוד ד' יאמר על מהותו יתברך כמו שיפרש בפרק ס"ד מזה החלק:

ויהיה הקול ההוא אשר קרא. ר"ל שהקול הנברא ההוא היה קורא הנביא שיודיעהו הקול ההוא אמיתות מסתרי המציאה ולכן זה הקול הודיע לו ע"ה תארי הפעולות הנאמרים לו ית' באי זה צד ובאי זה בחינה יכשרו:

קול אומר קרא. ר"ל שהקול בעצמו היה אומר קרא והיה הקול ההוא משיב מה אקרא:

כי זה לא יזיק במה שאנחנו בו, ר"ל שלא יזיק במה שאנחנו בו והוא להסיר ההגשמה ממנו יתברך כי כפי כל הפירושים תסולק ההגשמה ממנו יתברך:

אין חוש בו. רצה לומר שנאמר בו שהשגה ההיא היתה השגה שכלית נבואיית ולא היה בו שום חוש ולא כבוד נברא חוץ לנפש ולא כבוד נברא במדמה ולא קול נברא חוץ לנפש ולא במדמה, וזהו כפי הפי' הראשו וכפי ההשאלה החמישית:

או היה שם עם זה. ?ר"ל או שנאמר שאע"פ שהיתה ההשגה ההיא נבואיית היה בה השגת חוש הראות מן הכבוד הנברא חוץ לנפש:

אלא לדבר נברא וכו'. ר"ל ואם נאמר אחר שהיתה השגה ההיא נבואיית למה היה צריך כבוד נברא חוץ לנפש ויהי' ענין חושיי, ואומר שמפני זה היה צריך הנביא לבריאת הכבוד ההוא לפי שבראיית הכבוד ההוא היה מגיע שלימות ההשגה השכלית לנביא ההוא, וכאן רמז לנו הרב ענין הכבוד הנברא למה היה:

זה אם לא היתה ההשגה וכו'. ר"ל שאני אומר לפי' אונקלוס שהיה שם השגה חושיית חוץ לנפש עם ההשגה השכלית נבואיית זהו אם נאמר שהשכינה שהזכיר אונקלוס באמרו שכינתא שירצה בו כבוד נברא חוץ לנפש נראה לחוש הראות, אבל אם נאמר

שהשכינה שהזכיר אונקלוס ר"ל כבוד נברא במדמה ולא חוץ לנפש ולא היתה השכינה רק כבוד נברא במדמה כאשר אמרנו על אברהם באומרו תנור עשן וכו' אז לא נאמר שהיתה השכינה השגת חוש הראות ויהיה אמרו עבר כאמרו אשר עבר בין הגזרים וכו':

או שהיה עם זה וכו'. ר"ל או שנאמר שעם היות שהיתה ההשגה ההיא שכלית היה בה קול נברא חוץ לנפש ויהיה בו השגת חוש אזן וזהו כפי הפירוש האחרון, ולא אמר בזה הפירוש השלישי זה אם לא היה הקול ההוא במראה הנבואה וכו' כי בנבואת משה רבינו לא היה בה קול נברא במדמה כלל וזהו שלמותו אלא לעולם היה הקול שהיה עושה חוץ לנפש במוחלט:

פרק כב

והיא ג"כ מונחת וכו'. ר"ל החלוקה הראשונה אינה רומזת המקום אשר האיש בא אליו אלא התקרב איש אחד לאיש אחר, והחלוקה השנית רומזת המקום אשר האיש בא אליו באמרו ויבא יוסף הביתה, כי תבואו אל הארץ:

שאינו גוף כלל. ר"ל כי הדבור אינו גוף ואם הוא מקרה בגוף:

ולפי זאת ההשאלה נאמר הנה אנכי וכו'. ר"ל מענין ביאת השכינה נא' הנה אנכי בא וכו' ומענין בא דברו הנה אמר ובא ה' אלהי ישראל וכו':

ענינו בא השכינה, ר"ל מאמר הרב הנה שכינה ר"ל הכבוד הנברא חוץ לנפש:

בא דברו כלומר וכו'. ר"ל קיום יעודיו הטובים אשר הטוב ההוא מושפע מן האמצעיים, וזה הפרק רמז לאמרו ויביאה אל האדם שהחמר הראשון אינו גוף אמנם שם ביאה יצדק בביאת ענין שאינו גוף כאשר פירש הרב:

פרק כג

להראות ענין שאינו גוף, ר"ל המצוה שיעשה המצווה בדבורו אינו גוף כלל גם הדבור אינו גוף כלל ואם הם בגוף לכן כשיתפשט המצוה אל המצווה מאת המצוה אע"פ שהוא אינו גוף אמר יצא וכו':

כלומר התחדש מה שיתחדש וכו' ר"ל שאמר הנה ה' יוצא ממקומו ר"ל שיראה דברו ויתחדשו הנפלאות אשר יעד על יד הנביא עליהם:

כי כל מתחדש וכו'. ר"ל מפני זה אני אומר שיראה דברו כלומר התחדש הנפלאות כי כל מתחדש ייוחס לדברו כאמרו בדבר ה' וכו', וזה רומז לדבורים ואמירות הנאמרות במעשה בראשית ובמעשה מרכבה, שר"ל התחדשם מאתו ית':

דמות בפעולות הבאות וכו'. ר"ל מה שייחס הכתוב פעולותיו ית' לדברו ית' הוא מצד שהפעולות הבאות מאת המלכים והשרים והוא מחמת הדבור שמצוים איזו דבר והעבדים והמשרתים עושים מצותם לפיכך כנה הכתוב פעולותיו ית' לדברו:

ואין לו דבור בשום פנים. ר"ל שהדבור הוא ממקרה אדם והש"י אינו גשם ולכן לא יאמר לו שם הדבור בדקדוק רק שילקח שם הדבור מצד רצונו ית':

להעלות הפעולה ההיא, ר"ל להסתלק הפלא והכבוד הנברא:

כפי הרצון. ר"ל מאת האמצעיים יכונה ההסתלקות ההיא בישיבה:

הענין העלות השכינה. ר"ל מה היא הפעולה שאמרתי שלהסתלקות הפעולה ההיא יאמר שיבה ואמר שהפעולה ההיא הוא הסתלקות הכבוד הנברא אשר היה בתוכנו:

אשר נמשך וכו', ר"ל אשר נמשך מצד הסתלקות הכבוד הנברא. הסתלקות הנבואה ומצד הסתלקות הנבואה ימשך העדר ההשגחה בנו כי הנביא מנהיג האומה ושומר אותה במצות הש"י מהמקרים והנזקים המתחדשים מן האמצעיים:

פרק כד

קולה כנחש ילך. ר"ל שהכח המתעורר והוא הנחש מתפשט ומתאוה לתאוות רבות, וזהו אמר להתפשט ענין והראותו:

קול ה' אלהים מתהלך. ר"ל הכחות הנפשיות המתפשטות בגן שהוא הגוף:

כלומר שהיא הושאלה וכו'. נ"ל לומר מפני זה חזר הרב ופירש ואמר כלומר למה שאינו גוף וזה כבר אמרו הרב למעלה הוא מצד שעכשיו הוסיף דבר אחר שלא אמרו למעלה והוא אמרו או לסור ההשגחה ומפני זה אמר כלומר וכו':

אשר יהיה בב"ח בהליכה, ר"ל שיסור מן הדבר יכונה בב"ח בהליכה:

אלכה ואשובה וכו'. ר"ל שזהו סור ההשגחה ויש להחשות למה לא עשה הרב השאלה אחרת מהליכה בענין הסתלקות הנבואה כמו שאמר הפסוק ויעל אלהים מעל אברהם שזה היה בודאי הסתלקות הנבואה. ויש לומר כי הכל נכלל בחלוקה שעשה בסור ההשגחה כי ההשגחה הנמשכת מהנבואה ובסלוק ההשגחה תסולק הנבואה ובסלוק הנבואה תסולק ההשגחה ראיה לזה כי בפסוק ויחר אף ה' בם וילך יש בו סלוק הנבואה ואעפ"כ לא רצה הרב לעשות כי אם שתי חלוקות התפשטות הצרעת וסור ההשגחה:

והלכת בדרכיו, ר"ל כי אע"פ שהאדם הוא גוף לא תכשר מלת הליכה למה שאינו גוף כלל והוא הש"י, לכן באר הרב ז"ל ההנהגה במנהגים החשובים:

פרק כה

ואע"פ שלא היה הדבר וכו'. ר"ל אע"פ שלא היה הדבר המשכן מהדבר ההוא מקום כלומר שאינו גשם:

ולא היה הענין. ר"ל שהשוכן אינו ב"ח. כי העננה וכו', ר"ל הענן השוכן אינו ב"ח וגם היום אשר הוא המשכן אינו גוף כלל כי הפסוק אומר תשכון עליו עננה ואמרו עליו שב ליום שהזכיר בפסוק הקודם לזה ופי' הפסוק יתמיד ביום ההוא החשך והערפל:

שהתמידה בו השכינה. ר"ל כבוד נברא חוץ לנפש וישכון כבוד ה' ורצון שוכני סנה הם התמדת השכינה ושכנתי בתוך בני ישראל הוא התמדת ההשגחה. וזה הפרק רומז למעשה בראשית שאמרו וישכן מקדם לג"ע את הכרובים שר"ל זאת השכינה היא מענין שאינו גוף. והם הכרובים שהם כחות הנפש. המבטלות ההשגה השכלית:

אורו הנברא. ר"ל חוץ לנפש:

פרק כו

בזה הענין. ר"ל בהרחקת ההגשמה: דברה תורה כו'. ר"ל כשתורתנו הקדושה דברה מהאל ית' דברה במלות משותפות כדי שיקחום המון ב"א הפחותים כפי שעור הנחתם וחולשת ציורם ויקחם השלם שכבר ידע כפי פי' המלות ההן האמיתי, המשל בזה כשדברה תורה עיני ה' יד ה' והדומים להם יקח המין ב"א הפחותים אלו במלות המורות כפי ענינם הראשון על הגשמות ויחשבו שהוא ית' גשם חלילה וכשיעיין האיש הנבון יניח פירוש המלות ההם המורות על הגשמות כפי ענינם הראשון ויקחם כפי ענינם האחר המסלק ענין ההגשמה. וזה הפרק הוא שורש גדול לכל הפסוקים שדברו מענין הש"י שדברו בו בשמות משותפים המורים הגשמות כפי הדעת המשותף תחלה עשו זה כפי המון ב"א הפחותים שלא יוכלו להשיג מציאותו. יתברך מזולת שלא יחייבו לו ההגשמה לו יתב' והנביאים כלם רצו יותר לאמת מציאותו ית' אע"פ שלא ישיגוהו ההמון אלא כשחייבו לו ההגשמה יותר משיכפרו במציאות העלה הראשונה וע"ז סבב הפרק. ואע"פ שבפרק ל"ה מזה החלק אמר ענין סותר לזה שאמר שם שצריך לחנך הנערים והנשים שהש"י אינו גשם, זה אינו סתירה כי בזה הפרק מדבר בכללות התורה ובכל המון העם ובפרק ל"ה אמר שאנחנו כשנלמד להם מציאות השם ואחדותו צריכים אנו ליישב להם הרתקת ההגשמה אחר אשר ידעו עציאותו יתברך בדרך קבלה הן באיזה צד שידעו:

ולא בשינה. ר"ל אע"פ שהפסוק אומר עורה למה תישן ה' הוא על דרך התימה כלומר למה תהיה כישן לא שיתואר לו יתב' תישן ה':

והמורגל. ר"ל אעפ"י שאינו טוב גמור אלא מצד ההרגל:
ומה שהוא כנגדו, ר"ל שאינו רע גמור אלא שירחיק מענין שיחשוב שיגיע לו רע ממנו כמו שירחיק השה מהזאב:
במעט הרחבה כמו שעשינו. ר"ל לאותם אשר לקחו עצמם בשלמות האנושי בארנו זה הענין במעט הרחבת ביאור כמו שעשינו בזה הפרק:

פרק כז

וכאשר כלל תחלת המאמר וכו'. ר"ל מצד שבאר לנו הפסוק שזאת ההשגה לא היתה השגה נבואיית שלמה אבל היתה מדרגה פחותה מן הנבואה וזהו אמרו במראות הלילה מפני זה לא הרחיק אונקלוס מלתרגם אנא אחות:
כי זה ספור מה שנא'. כי אמרו אנכי ארד עמך לא היתה נבואה שלמה אלא מה שחשב בדמיונו שהוא ית' ירד עמו במצרים לא שהיתה הנבואה הזאת יקיציית ותהיה מהשתמשות השכל כי אלו היה כן לא היה מתרגם אנא אחות אלא אנא אתגלי:
והדברים הדמיוניים. אמנם הדברים הדמיוניים כמו זאת הנבואה שהיתה ליעקב שהיה חקוי דמיוני במוחלט לא נבואה שלימה מפני זה הניח אונקלוס מלת אחות על ענינה ולא אמר אתגלי:
ומכאן תתעורר וכו'. אחר שבארנו שאמר אנכי ארד עמך שתרגם אונקלוס אנא אחות היה מצד שזאת הנבואה היתה פחותה כמו שאמר הכתוב במראות הלילה, א"כ מכאן תתעורר שיש הבדל בין מה שנאמר בו בחלום או במראות הלילה שאלו השני ענינים שוים במעלה והיא מדרגה פחותה ובין מה שנאמר בו במראה או במחזה שאלו השנים הם נבואה יותר שלמה מהחלוקה הראשונה:
ובין מה שיאמר בו סתם וכו'. ר"ל שבענין מראה ומחזה יש חלוק בין אומר סתם ויהי דבר ה' או ויאמר ה':

פרק כח

בענין הסבה, והוא מדרך המשך העלול בעלה, כי הענין אשר הוא בגלל וכו' ר"ל כי ענין אחד מסובב מדבר אחר הדבר ההוא סבה למסובב ההוא:
סבתם, כלומר עושם ר"ל שהש"י סבת הנפלאות ההם ובאמרו סבתם לא תחשוב שיהיה סבה מתמדת כי הנפלאות לא יתמידו מציאותם לפיכך פי' הרב עושם ר"ל שהוא מחדשם ועומדות הזמן הצריך לא יותר:
ואיתגלי בגבורתיה. ר"ל גבורתיה הוא רמז לנפלאות וא"כ כמו זה הפירוש עשה יונתן ז"ל:

מעשה מגע. פי' כמו ענין רגל:
שהוא שם רגליו שב אל הכסא, ובנוסחא אחרת שהוא שם כינוי רגליו, ר"ל שאונקלוס שם מלת רגליו שב אל הכסא ואמר תחות כורסיה כאלו אמר ותחת כסאו כמעשה לבנת הספיר לא שירצה בו ותחת רגלי הכסא, ולנ"א שהוא שם כינוי רגליו שב כו'. תמה איך אמר כינוי רגליו לבד והוא יפרש מלת רגליו הכסא כמו כסא כבודו לא שהכינוי לבד ישוב אל הכסא שמי זכרו תחלה, אמנם לפי הפירוש האמתי כן הוא שהכנוי שב אל הכסא והוא יהיה כאמרו ותחת רגלי כסא כבודו ודו"ק:
על ענין המובן תחלה. על הנחת שם כסא כפי הנחתו הראשונה שהוא כסא גמור כלומר לשכינה:
אשר הוא אור נברא, שאונקלוס יחס ליקריה כלומר שהכסא ההוא היה כסא לכבוד שהיה שוכן בו והכבוד ההוא היה אור נברא והאור הנברא ההוא היה הנבדל העלול הראשון וא"כ לפי אונקלוס הם השיגו העלול הראשון המניע ערבות שהוא הכסא ותחת כל הגלגלים כמעשה לבנת הספיר כי כל הגלגלים ילקחו בגשם אחד:
אי זה דבר השיגו, ר"ל שלא ידענו לפי אונקלוס אי זו דבר השיגו אם השיגו חמר הראשון או זולתו ואפילו אם ידענו שהם השיגו חמר ראשון לא ידענו למה עשה בו משל מלבנת הספיר וזהו אמרו אי זה דבר נרצה בזה המשל.
ענין מסופק, ר"ל דבר מסופק יוכל להיות אע"פ שהענין המסופק ההוא אינו ענין נכבד ויקר:
והם עוד דברים נסתרים, ר"ל שהענין המסופק ההוא הוא ענין נסתר נכבד ויקר לעלוי המושג:
כפי ענין המאמר, ר"ל שזה הספר הוא לבאר סודות הנבואה ומשליה אשר היה מאתו ית':
והוא סבת מציאותו. ר"ל יש מפרשים שהם השיגו כי החמר הראשון היה מסובב מאת השם יתברך בלי שום אמצעי. ויש מפרשים שזה לא היה השגת אצילי בני ישראל ומה שאומר הרב אשר היה מאתו והוא סבת מציאותו, ר"ל סבה רחוקה לא קרובה כיבכמו זה הלשון יאמר אריסטוטלוס כי החמר הראשון מסובב מאת הש"י והוא סבת מציאותו ר"ל מציאותו החלוש:
היה אומר כלבנת הספיר. פירוש ואז היתה השגתם כהשגת יחזקאל שהשיג גלגל ערבות כדכתיב וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא וכו':

מתפעל לפי בחינת טבעו. ר"ל שההיולי מקבל הצורה ומתפעל ממנה לפי שנותנת לו מציאות שלם:

כ"א במקרה. כי האש שורפת מצד צורתה אמנם אם היתה הצורה נפשטת מההיולי לא היתה שורפת א"כ החמר פעל במקרה מצד הדבקו בצורה:

מתפעלת במקרה. כשתאבד הדבר צורתו מצד איזה מכריח או כאשר עלה האש למעלה הנה עלתה שם נפשו במקרה:

ויחסו לשם להיותו ראש וכו'. הנוסחא ויחסו לשם וכו'. יש מפרשים שאלו האצילות יחסו החמר הראשון לשם להיותו סבתו הקרובה כאשר בארנוה למעלה. וי"מ ויחסו ר"ל ויחס החמר הראשון הוא לש"י להיותו ראש הבריאות השפלות:

והוא מחדשו. שנותן לו צורה זו אחר זו ולא יעמוד רק מהצורה:

שאתה צריך לכמו זה הפי', ר"ל לזה הפי' עצמו שעשינו צריך פי' אונקלוס כי לפי פירושו יתבאר כי לבנת הספיר הוא ההיולי אחר שאמר ותחות כורסי שהוא השמים, א"כ תחת השמים הוא ההיולי, כי לפי פי' הרב לבד שאמר ותחת רגליו כל מסובביו לא הייתי יודע בבירור מהו לבנת הספיר אבל עכשיו שבאר תחת השמים הורה שלבנת הספיר הוא ההיולי, ויש לפרש עוד כמו זה הפי' שעשיתי שלבנת הספיר ר"ל ההיולי וכן אתה צריך לפרש לפי' אונקלוס שלבנת הספיר ר"ל ההיולי:

בקצת פרקי זה המאמר, בפ' כ"ו משני:

ההשגות ההם כלם. השגת אצילי בני ישראל:

והבן זה. מה שאמרתי והוא מחדשו שר"ל שמלביש לו צורה אחר צורה. והתבונן בו. רומז לכל כללות הפרק:

פרק כט

כפי הרצון. כפי רצונו הקדום שיהי' זה העולם השפל מונהג מצד האמצעיים השופעים:

המרות האדם רצון וכו'. כאשר לא עשה האדם הפעולות הטובות אז מרה מעשות מה שהיה רצון הש"י:

פרק ל

צמיחת ב"ח. ר"ל בזמן הגידול:

והתמדת עמידתן, רצה לומר וזה בשני העמידה:

והתמדת מציאותן. בשני הירידה:

ותקון כחות. שלא יהיה בם רוע מזג לחכמה וללמוד ר"ל השגת המושכלות וזהו חכמות ועיון המושכלות:

האמורה בס' זה. בספר משלי:
ובקצת הנוסחאות תורה, ר"ל ירמוז לזה שהחכמה אשר בעבורה תהיה הצורה האנושית היא התורה היא מורכבת מדעות שכליות וממעלת המדות לכן בידיעתה ובקיומה יגיע שלמות השארות הצורה האנושית לא בחכמה לבד ולא במעשה התורה לבד:
כי הצדק היא התשועה האמתית, ר"ל כי הדעות הצודקות אשר יהיו חוץ לנפש כמו שהם בנפש הם הישועה האמתית: ח והבן זה. רומז לאמרו מכל עץ הגן אכל תאכל ר"ל שתשיג ענייני המושכלים האמתיים, גם רומז למה שאמר כי הצדק היא הישועה האמתית. וי"א שאמרו הצדק היא הישועה האמתית רומז על כי כוכב צדק הוא המורה בהמשפיע החכמה והוא מזל ירושלים, וגם מה שאומר כי המים הם רומזים לחכמה רמז לזה הענין מי מרה כי המושכלים לבד הם מרים להמון והמעשים לבד הם מרים למשכילים. לכן הענין המורכב משניהם והיא התורה הוא המים המתוקים, וזה שאמרו רז"ל שבת ודינין במרה נפקדו כי שבת הו רמז לידיעת המושכלות, כי הוא מושכל עמוק עד שילאו השכלים האנושיים להשיגו. ודינין רמז למפורסמות והמעשים, א"כ הם העירו סוד מי מרה באלו המלות העמוקות. והבן זה כי נפלא הוא למשכילים ולהמון:

פרק לא

השגות בכחו שישיגם וכו'. ר"ל והם הנמצאות השפלות. זה הפרק התחלה לרמוז מעמד הר סיני, והגבול שזכר שיש לשכל האנושי גבול רמז על מה שצוה הקב"ה למשה והגבלת את ההר:
ובמציאות נמצאות, והם עולם הנבדלים:
ובמציאות דברים, בעולם האמצעי:
ואין הענין הולך על איזה מרחק וכו'. ר"ל אע"פ שהיה גבול לשכל בן אדם נאמר שזה יהיה לו גבול מה ואחר יהיה לו גבול יותר גדול, ונאמר שזה היתרון ילך לבלתי תכלית בתוספת, ואמר הרב שאין הענין הולך על איזה מרחק שיזדמן אבל יש גבול ידוע שאין שום אדם יכול לעברו:
והתגברות השכל לבקש אמתתם וכו'. ר"ל וההתגברות וההתעוררות שיש לשכל לבקש אמתת אותם הדברים אשר ישתוקק האדם להשגתם ולחפש אמתת אותם הדברים נמצא בכל כת מעיינת וכו'. ואמר לחפשה שב למלת אמתתם שהזכיר:
כלומר התשוקה. ר"ל מה שהזכרתי התלות השכל רצוני שהשכל משתוקק להשיג אותם הענינים:
תקרא המחלוקת המופתית. ר"ל שחולק נגד המופת:

ואלו הענינים אשר נפל. רצונו לבאר החלוקה הראשונה ממה שיש תשוקה להשגתם ואין עליו מופת:
ונעדרים בענינים הלימודיים. שבענינים הלמודיים אין בו שום מחלוקת:
להרגילם ולהאמין בהם. שהאדם התישב להגדיל הפסוקים שהם אמתיים כפי דעתו והאמין בהם, פי' אחר שב"א הגדילו הפסוקים המורים הגשמה והאמינו בהם:
והיה זה לסבות. ר"ל שהתורה שמה מלות יורו פשוטיהן הגשמה בעבור סבות שהוא עתיד לזכרם:

פרק לב

ענינו בענין המחשבה, ר"ל מה שאני אומר חכמה מן החכמות נח תחשוב שאני רוצה בה חכמה עיונית אלא כי אני רוצה בו ענין מדיני מעשי כי הוא כפי המחשבה, וא"א שיהיה הכונה בחכמה השכלית לפי שכבר אמר זה וכיוצא בזה יקרה לך בהשגות השכליות וכו'. פירוש אחר ר"ל וכן ימצא כל מעיין בחכמה עיונית ענינו כענין החכמה המעשית כי אם ירבה המחשבה ויטרדו רעיוניו וכו':
אבל תשוב חסר יותר מכל חסר. שתשוב שתהיה לך סכלות קניני וזהו החסרון הרב:
מינים רבים. מהדמיונים:
עם חולשת הכח הרואה, מה שיתחדש בראות לראות דמיונות רבים זה יגיע מצד חולשת הראות:
וכאשר יפצרו בעיון. ר"ל וגם יתחדשו דמיונים מכזיבים לאותם שיפצרו עצמן בעיון לדברים המאירים וכו':
אם לא יעמדו בה. אם לא יפסקו סמוך לגבולה:
וילכו בה בשמירה. ר"ל ולא ילכו בה בשמירה רבה אז יהפך לחסרון וכו':
ויחוס וכו'. שיחוס על כבוד שכלו הנקנה:
וימנע ויעמוד, ר"ל וימנע ויפסוק ולא ישתדל לעיין הענין העצום הגדול אשר אין דרך להשיגו:
ולא תדקדק מלות נאמרו בשכל וכו'. ר"ל כשאני אמרתי שיש לשכל האנושי גבול לא תחשוב שאני רוצה בו השכל אשר בקנין, כי המושכל הנקנה אין לו גבול אבל רוצה אני בו כי ההכנה המוכנת להשכיל המושכלים יש לה גבול בלא ספק לא השכל במה שהוא שכל:
ולדקדוק זה, ר"ל ולדבר בדקדוק מענין השכל הנקנה:

פרקים אחרים, בפרק ס"ח וע"ב מראשון. פ"א מה שאמרתי בזה הפ' שכמו שיקרה בהשגות הגשמיות יקרה בהשגות השכליות זה אינו בדקדוק אצל השכל כי האדם אחר שיראה מוחש חזק ההראות לא יראה מושג חלוש ואחר אשר ישמע קול חזק לא ישמע קול החלוש אמנם השכל בהפך זה כי אחרי אשר השכיל מושכל חזק כל שכן שישכיל מושכל חלוש, אבל רצה הרב לומר כי ההשגה השכלית מצד שהחושים תנאים למציאותם ובאמצעותם יגיע ההשגה השכלית מזה הצד יקרה לו למי שטרח והפליג בעיון שיחלש עיונו מצד הכלים הגשמיים שנחלשו ולא ישיג מה שהיה יכול להשיג קודם ההפלגה וההטרחה:

פרק לג

וכן ביאור עניני משלי הנבואה, נ"א ואין כן ביאור וכו', ולפי הנוסחא הראשונה ר"ל כמו שמי שלא עיין בחכמת הטבע אם יעיין בחכמת האלהות מזיק מאד כן נזיק מאד אם נבאר ביאור עניני הנבואה ומשליה למי שמתחיל בעיון:

אבל צריך לחנוך הקטנים וכו', אע"פ שאין ראוי לבאר עניני הנבואה ומשליה למתחילים בעיון מ"מ צריך לחנוך הקטנים ולישב דעתם כפי השגתם ולפי הנוסחא השנייה. רוצה לומר ואין כן ביאור עניני הנבואה שאפילו למי שמתחיל בעיון נוכל לפרש לו פי' הנבואה ולפי זאת הנוסחא יפול אבל צריך טוב:

עד שיגיע לקבל תועלת בהם. שאלו המזונות הם רעים לנער עד שיגדל שאז יקבל תועלת במזונות ההם:

לא אל אמתת מהותו. שהתורה הספיקה בכל ציור שיישיר השכל אל מציאות הש"י אע"פ שלא יישיר הציור ההוא אל אמתת מהותו כי הם מתארים לו ית' גשמות כפי פשטי הכתובים:

וכן יצייר הענינים. בידיעה צורייתי:

והתחיל עמהם בציור. ר"ל ובמנוע מהתחיל עם ההמון בציור הענינים האמתיים:

והיות הענין ההוא וכו'. ר"ל והיות מניעת לימוד העיון בדרכיו האמתיים הכרחי וגם צריך למנוע מהתחיל עמהם בציור האמתות הכרחי וכן ראוי שלא יהיה אלא כן, יתבאר בפרק שאח"ז:

פרק לד

הסבות המונעות לפתוח הלמוד וכו', ר"ל הסבות המונעות האדם מלהתחיל בתחלת עיונו בחכמות האלהיות:

ולהעיר וכו'. ר"ל אבל צריך שיעיר ויעיין החכמות הקודמות לה הם חמש סבות. פ"א הסבות המונעות הלמוד לפתוח באלהיות והסבות המונעות להעיר על מה שראוי להעיר ולהראותו להמון הם חמש סבות וזה נכון. ויש מי שפי' כך הסבות המונעות הלמוד להמון לפתוח באלהיות הם חמש. לכך צריך שינתן להם דעות אמיתיות על צד הקבלה וכמו שירמוז זה הרב בסבה השלישית:

רחוק מה שהיה וכו'. ופי' הפסוק כך מה שהיה והוא מעשה בראשית הנקראת חכמת הטבע היא רחוקה. אמנם מעשה מרכבה והיא חכמת האלהית הבוחנת בנמצא במה שהוא נמצא וזהו אמרו מי ימצאנו הוא עמוק עמוק מאד:

מאין תמצא. ר"ל החכמה האלהית היא בשלילות:

כי לאדם בטבעו. אין זה אורך ההצעות רק יספר רוע תכונת ב"א:

ודע שאלו היה. בא לבאר שאלו ההצעות הם צריכות:

ואם נפש האדם תפרד, ר"ל אם יהיו לה השארות:

ואם תפרד איך כו'. ר"ל איך יהיה ההשארות אם כולל אם חלקיי:

ובמה זה, ובזכות מה יגיע ההשארות:

ואל מה זה, לאי זה תתדבק הנפש אשר בו יהיה ההשארות:

ואתה יודע, עכשיו בא לבאר הכרח חיוב ידיעת ההצעות הקודמות לחכמות האלהיות:

מטבע המנין. מחכמת המספר:

התכונה הגלגלית. ר"ל חכמה המשפט:

ויש ענינים רבים עיונים. הוא מלאכת ההגיון:

בענינים העצמיים, ר"ל בענינים עצמיים למופת מחובר:

מחובר אל ציור הענינים. ר"ל עוד יש תועלת במלאכת ההגיון כי הוא מקנה לו הידיעה האמתית מהענינים הציוריים כמו הגדרים שבו נדע מהות הסוגים וההבדלים האפשריים וענינים רבים כאלו:

בלמודיות על הסדר, ר"ל שחכמת הלימודיות נחלקת לד' חלקים לכן אומר על הסדר שלמד אותם הד' חלקים ראשון ראשון:

השלם בגדרים העצמיים. בידיעת המהות:

והאמין במה שירצה וכו'. ר"ל בידיעה אמתית:

למות רוב האנשים, שימותו רוב האנשים ולא ידעו אם יש אלוה בעולם או לא:

כל שכן שחוייב לו, כל שכן שלא ידעו אותם האנשים אם ראוי שיחוייב לו יתעלה דבר או ישולל ממנו דבר:

אלא אחר ההרגל. ר"ל הרגל החכמות:

אומר אם קהה הברזל וכו'. ופי' הפסוק לפי דעת הרב כך אם קהה חדוד פי הסכין שאינו חותך בחריפות וגם פני הסכין אינו מטוהר מהחלודה:

וחיילים יגבר, בתמיהה, כלומר היאך אפשר שינצח החיילים בזה הסכין הפחות זה אי אפשר אבל צריך שיתוקן הסכין ושיהיה נשחז ושיהיה קלל כל אלו התקונין צריך לסכין המתואר קודם שיגבר החיילים:

ויתרון הכשר חכמה. שהחכמה צריכה הכשרים רבים יותר והקדמות רבות קודם שיבא האדם לדעת אמתתה:

דומה לאומרו אל תתן לנשים חילך. ר"ל שתתן בזה המקום ר"ל התמדה, ר"ל לא תתמיד לתת כחך לנשים, וכן אומר וצדיק חונן ונותן. ר"ל יתמיד ימיו לחכמה:

עם ההשתכלות מבואר. ר"ל שצריך הקדמות רבות לחכמה האלהית:

אי אפשר שיפרש. ר"ל אי אפשר לבעלי המדות האלו שיפורשו בהם מרוע מדותיהם המסובבים בהם. פירוש אחר אי אפשר שיפורש בדבור בלשון רוע מזג מזה האיש לרבוי תאריו הרעים:

ובלבד אם יחובר. ר"ל ביחוד אם יחובר אליהם וכו':

כפי המדות. ר"ל מצד מזג האיש הפרטי:

והמנהגים הרעים. ר"ל וזה הוא כפי המדינה אשר הוא שוכן בה לא מצד עצמו:

ולפי אלו הסבות. ר"ל מצד כל אלו הסבות החמש או מצד אחת מהן היתה החכמה הזאת נאותה ליחידי סגולה. ויש לעיין למה לא כתב הרב הסבה הששית מאלכסנדר והיא אהבת הנצוח בכלל אלו הסבות ויהיו שש סבות המונעות הלמוד לפתוח באלהיות, גם יש להקשות למה לא עשה סבה אחרת מאהבת ההרגל והמנהג. וי"ל כי המורה לא הזכירבאלו הסבות אלא במה שהוא מיוחד לחכמת האלהית ולא ישתתפו באלו החמש סבות חכמה משאר החכמות רק חכמת האלהית, עוד יש לתרץ שכל אלו החלוקות נכללות בסבה הרביעית ר"ל מעלות המדות ומי שיהיו לו מעלות המדות לא יבקש הרשות והנצוח וגם לא יכשל בהרגל ובמנהג אם כן אלו החלוקות נכללות בסבה הרביעית. וזה הפרק רומז למעמד הנבחר באמרו ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה והר סיני עשן כולו, ר"ל ויהי ביום השלישי ויהי בעת למוד החכמה האלהית בבקר רוצה לומר בימי הנערות, ויהי קולות. ר"ל אורך ההצעות שהוא הסבה השלישית ואמרו וברקים רמז לדקות המושג ולקושי עמקו שהיא הסבה הראשונה, ואומר וענן כבד על ההר רומז לקיצור המשיג. ומה שאמר על ההר, רוצה לומר הראש שהוא משכן

המוח שהיא הסבה השנית, ואמר קול השופר רמז לסבה חמישית שהוא העסק בצרכי הגשמים, ואומר שופר נגזר מאמרי שפר שהגוף נגרר אחריהם, ואמרו ויחרד כל העם ר"ל שמפני אלו הסבות נמנעה למוד זאת החכמה להמון. ואמרו והר סיני רמז לסבה רביעית שהוא הכנות טבעיות. ואמרו והר סיני רמז לראש, ואמרו עשן כלו רמז לגסות החמר, ואמר אשר ירד וכו' ר"ל שירד השכל האנושי בזה החום הטבעי, וכל אלו הפרקים הקדומים לזה ר"ל ל"א ל"ב ל"ג ל"ד הם הצעה לענין המעמד הנבחר כמו שבארנו. והכספי אמר שאלו הפרקים הם הצעה לפרק פנים והוא שיש לשכל האנושי גבול ולכן לא היה אפשר למרע"ה השגת מהותו יתעלה, והראשון נכון:

פרק לה

בזה הפרק התיר במוחלט לבאר להמון שלילת ההגשמה כי זה המכוון הראשון, ולזה נקרא שם הספר מורה, כי החכמים הראשונים היו מסתירים והיו אומר שאין ראוי לומר להמון שאינו גשם כי יבוטל מציאותו אצלם וכן אין ראוי לומר שהוא גשם כי יאמר חוץ לאמת אבל יאמר כי היא אור באמת ונהורא עמיה שריה:

מגדולת הדבר והסתרו. ר"ל חכמת האלהות:

ואין מציאותו. ר"ל כי מציאותו ית' הוא מהותו, ומציאותו מחוייבת ומציאות זולתו אפשרית בלתי המהות:

ולא חייו. ר"ל כי יאמר לו ית' חי מצד שמשיג עצמו ולא יאמר חי מצד היותו גשם נזון מרגיש:

ולא חכמתו. ר"ל כי חכמתו יתעלה מחוייבת והיא סבת הנמצאות וחכמתנו אפשרית והיא נקנית מהנמצאות:

הדברים בתארים. ר"ל בתארים עצמיים לו יתעלה:

התארים המיוחסים לו. והם תארי השלילות והפעלות:

כן הדברים בבריאתו וכו', איך נבראו כל הנמצאות ממנו ית' והם עניני מעשה בראשית:

ובתאר הנהגתו. ר"ל איכות השתלשלות המציאות ממנו יתעלה:

ואם הם שמות רבים. ר"ל שאע"פ שהשמות רבים הם מורים על אחד גמור:

האיש המתואר. ר"ל נבון לחש וחכם:

וכשיקבלו זה. ר"ל וכשיקבלו הקטנים והנשים וההמון זה הענין ויוגדלו וכו':

ויעירו אותם. ר"ל ספרי הנביאים.

פרק לו

אשר בענין ההוא יאמר וכו'. ר"ל שהוא יבאר שהחכמה היא הנרצית אצלו ית' והסכלות הוא הנקצפת ממט ית', לכן ימשך מזה שמי שיהיה חכם יהיה אהוב ומי שיהיה סכל הוא הנקצף, וזהו אמרו ואין זה כונת הפרק כי כפי החכמה והסכלות תהיה הקורבה והריחוק וכמו שיבאר זה בפ' נ"ד מזה החלק:

לא תמצא לשון חרון אף אלא בע"ז בלבד. רבים תמהו על הרב איך אמר זה שהרי אנו מוצאים על משה בענין הסנה ויחר אף ה' במשה וכן אנו מוצאים ויחר אף ה' בם וילך, וכן חרה אפי בכם, וכן חרה אפי בך ובשני רעיך באיוב. ויש שתירצו כי על הרוב ידבר וזה אינו מספיק. והכספי תירץ שכבר כתב הרב בזה הפרק שהמאמין דעת בטל בו יתברך הוא עובד ע"ז באמרו להיות זה הדעת בטל נתלה בו ית', ואם כן מפני זה נאמר למשה במעמד הסנה ויחר אף ה' במשה לפי שמשה היה חושב היותו יתברך מניע הגלגל עם שזאת האמונה כוללת גשמית מה עד שהי' רוצה לאלו המופתים שעשה לו הש"י בהפכת המטה לנחש ומפני זה כעם השם יתברך עליו להיותו מאמין דעת בטל בו, וכן אהרן ומרים לא הכירו מעלת משה רבינו ע"ה וגם לא ידעו גדולת מעלתו ולפיכך היה נמשך מזה שלא היו מאמינים התורה כפי מה שהיא אחר שלא היו חושבים שהיתה מעלתו גדולה על מעלתם, וכן ענין אליפז וחבריו לפי שטעו בידיעת השי"ת וכן היו נשיכם אלמנות מצד שמענה אותם חושב שעזב ה' את הארץ ועל כן נאמר בכל אלה חרון אף:

והבט אמרו עשו ספרי אנשי הנבואה זה החזוק הגדול, כי הסכימו על זה לתכלית משובח:

כי מי שיאמין וכו', ר"ל עכשו עשה הרב ששה חלוקות שנים מהעולם השפל ושנים מהאמצעי ושנים מעולם הנפרד:

הסכלות והכפירה. מאד היטב הרב ז"ל בגדר הכפירה מאמר פוסק חלוף הדבר ממה שהוא:

מי שסכל מדת מחודד האצטוונה. ר"ל שלא ידע מחודד האצטוונה אי זה שעור מהאצטוונה אשר היא שוה בכל צדדיה כרוחב תושבת המחודד ושיעור גובה האצטוונה כגובה המחודד, וזה הסכל סכל איזה שיעור הוא המחודד מהאצטוונה השלימה:

או אין לעולם אלוה וכו'. ר"ל שמי שהיה לו סכלות העדרי ולא ידע אם השם נמצא או בלתי נמצא הוא סכלות יותר חזק מהסכלות הקודם לזה:

מחודד האצטוונה חציה. ר"ל שחשב שהמחודד הוא חצי האצטוונה השלימה וזה שקר כי אין המחודד חלק מהאצטוונה השלימה אלא כמו השליש:
שהכופרים ההם. ר"ל הכומרים המצוים לעבוד הצורה המקבלת כח מהאמצעיים:
כי לא ישיג וכו', זהו נתינת טעם למה שאמר והיה מביא להעדר מציאותו ית' וכו':
לא ענייניהם. ר"ל התכלית שבעבורו עושים אלו העבודות, ובימי דור אנוש התחילו לטעות בזה, וכן תדע שעובד ע"ז שאין התנצלות למי שלא יקבל מן החכמים המעיינים:
ואיך יהיה ענין מי כו'. ר"ל אם באלו הענינים התחייבו המות בעבור ששמו אמצעיים בינו ית' וביניהם כל שכן וכל שכן מי שתולה הכפירה בו ית' והאמינו בחלוף מה שראוי להאמין שהוא חייב מיתה:

פרק לז

מציאות במציאות מבלי אמצעי, ר"ל שמרע"ה היה דבק עם הנפרד דבוק שכלי אמתי בלתי שום אמצעי ובלי השתמשות הכח המדמה:
וכמו שאמר פנים בפנים וכו'. ר"ל שזה רוצה לומר מציאות במציאות:
ובאר במקום אחר ואמר וכו'. בא לבאר הרב שמה שפירש באמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם שר"ל מציאות במציאות אינו ענין ציור שכלי נבואי כי כל העם לא היו נביאים בלי אמצעות שום כח דמיוני אבל ר"ל שהשיגו מציאותם מציאות הקול הנברא חוץ לנפש:
וכבר כנה אותו וכו', ר"ל וכבר אתה רואה שהפסוק כנה השגת העם את מציאות הקול הנברא חוץ לנפש פנים כמו שביארנו:
כן אמרו וכו', ר"ל כמו שאני מוצא לשון פנים אל פנים על הקול ששמעו העם כן אמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, ר"ל השגת הקול מאת השם שהיא השגה שכלית מבלי שום חקוי ומבלי משל, וזה הקול אינו ר"ל קול ממש אלא השגה שכלית נבואית פשוטה, ואם כן כבר התבאר שכל שמיעת קול בכלל יאמר פנים אל פנים עם היות שהקול שהשיגו היה קול נברא חוץ לנפש והקול שהשיג משה ר"ל השגה שכלית פשוטה על בוריה, וזה רמז אל סוד גדול ממדרגת הנבואה כי שמיעת הקול מאת ה' יתברך במראה והוא ער בלתי חולם אי אפשר אלא למרע"ה וכי זו היא המדרגה העליונה על שאר הנביאים שהוא השיג השגה שכלית פשוטה מבלי חידות וכמו שיבאר הרב בפ' מ"ה משני:
ועל זה רמז הנה באמרו הנה כבר התבאר לך כי שמיעת הקול וכו', ומזה הענין ופני לא יראו, ר"ל מענין השגה שכלית מציאות במציאות ונאמר ופני לא יראו ר"ל שאמתת מציאותו יתברך לא תושג אבל שאר הנמצאות זולתו יתב' השיג ומכללם הנבדלים:

רומז שיש נבראות וכו', ר"ל א"כ לפי אונקלוס לא השיו מרע"ה מציאות השכלים הנבדלים:

כלי הזמן בענין הקודם לפנים הארץ יסדת, ואם יאמר אומר סותר לזה בפרק י"ג ושלשים משני הוא כפי הסבה השביעית, ולפי הפי' הראשון מופני לא יראו יהיה פי' אמרו לא יראני האדם וחי ר"ל שלא ישיגני שום אדם ואף שום חי ור"ל שאף השכלים הנבדלים לא ישיגוני, או נוכל לפרש לא ישיגני שום אדם ויהיה קיים בהשגתו אבל יתבלבל בהשגתו, וזה הפרק רומז למעשה מרכבה מישעיה באמרו יכסה פניו ר"ל יעלים מציאותו, וכן במרכבת ביחזקאל באמרו ארבעה פנים רוצה לומר ארבעה מציאות כמו שיתבאר למטה:

פרק לח

מדות, ר"ל בלכת אחרי מדות פרט א' כלומר בראותו כלם וזה נמשך כפי פירושו לא כפי אונקלוס:

ונתחייב מרצוני. ר"ל אחר הבריאה, וזה הפרק רומז למעשה מרכבה מזכריה הנזכר בה אחור בקצת פרקי זה המאמר בפר' נ"ד מראשון:

פרק לט

הייתי נמצא. ר"ל שהייתי זוכר אותך במחשבתי. ויש נוסחא לא היית נמצא, ופירוש בתמיה לא היית נמצא במחשבתי כלומר נמצא היית במחשבתי:

ונתתי לכם רועים כלבי, ר"ל וזה תימה כי זה הפסוק אמר ית' והיה לו לערבו עם מה שהביא למטה ממנו באמרו וכבר הושאל לו ית':

אלא הזר שהוא מורה וכו', ר"ל שיש לו זכות מה על הפסוקים שבאו בענין רצונים להיותם מעטים, ומזה הענין ויתעצב אל לבו כמו שפי' בפ' כ"ט:

כמו אתה הראת לדעת. ר"ל כמו שאתה הראת לדעת ר"ל בחינת שכל כך אמר לב לדעת ר"ל בחינת שכלית:

בכל כחות לבבך. ר"ל הביאו לפרש כך ולא פרשו מבחינת שכלית כי איך יאמר הפסוק בכל שכלך רק רוצה לומר בכל כחות נפשך:

פרק מ

והוא גם כן שם הרוח המנשבת. בכאן ביאר הרב הדעת האמתית כי הרוח אינו אויר מתנועע כמו שחשב אבוחמ"ד אבל הוא מהנמצאות המורכבות ולזה עשה שתי בחינות:

הדבר הנשאר מן האדם. ר"ל שהענין הנשאר לפי דעתו הם מושכלות נקנות:

יודיענו, ר"ל הנו"ן רפה ור"ל יודיע לנו אותם, ר"ל מי הוא אשר ידע סדר רצונו והנהגתו, כי מלת תכן כוללת הסדור והעצה וההנהגה וכו'. וזה הפרק רומז לאמרו לא ידון רוחי באדם לעולם וגו' שר"ל ענין הנבואה, ורומז במעשה מרכבה באמרו רוח החיה באופנים ר"ל רצון החיה שהוא הגלגל הוא להניע האופנים שהם היסודות:
בפרקים יבואו בהנהגה, הם פ' י"ח וי"ט משלישי:

פרק מא

חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת. ר"ל והיא המדברת המגעת מן הנבדל:
והוא שם הדבר הנשאר אחר המות מן האדם, ר"ל אחר אשר עשה הרב חלוקה רביעית מהדבר הנשאר מהאדם אחר המות ולא כללו עם צורת האדם נראה שדעתו שנפש המדברת אינה עצם שכלי אלא הכנה לקבל המושכלות וההכנה תפסד כי הוא כח גופני והמושכלות הנקנות ישארו אחר המות, וזהו אמרו שם הדבר הנשאר וכו':
ודעהו שהוא מופלג, ר"ל רמז לזה שהוא הכח הפועל הרע אשר חייב להם זה הרע עד היום ההוא פסק מלהרע להם וזה אמרו פסק רצונו, וכבר אמרנו למעלה שרצון יאמר על האמצעיים המשפיעים:

פרק מב

כבר ביאר כי הטוב הוא החיים, ר"ל אע"פ שטוב ורע יאמר על המפורסמות בזה המקום אי אפשר שהוא ית' אמר לישראל הנה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וכו' וסוף הפסוק ובחרת בחיים וחיים וטוב הם שמות נרדפים ואמר בחרת בחיים ואי אפשר לאדם לחיות חיים גופנים כפי בחירתו, אם כן יתחייב מזה כי אמרו ובחרת בחיים ר"ל בחיים הנצחיים והם הדעות האמתיות והיא הכונה בעצמה באמרו טוב ורע זה רמז במעשה בראשית באמרו ואכל וחי לעולם ור"ל דעות אמיתיות והם החיים הנצחיים, גם רמז למה שאמרו רז"ל שחנוך ואליהו שהם חיים בגוף ובנפש, והרב מפרש חיים חיים שכליים לא זולת זה, גם רמז לבן הצרפית שלא מת אבל נתבטלה נשימתו כדעת האנדלוסיים שהאיך הביא ראיה מאמרו לא נותרה בו נשמה ר"ל שמת לגמרי שהרי כתיב בדניאל ונשמה לא נותרה בי והוא ודאי לא מת, אלא מה שאמר הרב הוא להעלים הענין, גם זה הפרק רמז לבן השונמית שלא מת לגמרי אלא שנתבטלה נשימתו, גם רומז לצדיקים במיתתם קרואים חיים, שר"ל שענין תחיית המתים יהיה בזה הענין ר"ל בצדיקים לא ברשעים:

פרק מג

ואמרו אשר באת לחסות. ר"ל וזה הפסוק נאמר לו ית' באמרו תחת כנפיו שר"ל תחת סתרו:

שסבת מציאותו ר"ל המלאך, ר"ל שידיעת מה שהוא סבת מציאות נבדל נעלמות מאד ואין אנו יודעין הסבה הממציאה אותו, וזהו אומרו בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, ר"ל שהפעולות הנמשכות ממנו והם המסובבים הם נעלמות ממנו אלא אחר העיון:

וזה לשתי סבות. ואמר בשתים יכסה ר"ל ששתי סבות יש להעלים כל אחד מאלו הדברים, לידיעת סבת הנבדל ולידיעת המסובבים ממנו והם קצור המשיג ועומק המושג:

ואמנם אמרו ובשתים יעופף וכו', הוא יבאר זה בפרק מ"ט מזה החלק, ור"ל כי ידיעת מציאות הנבדל ועצמותו הוא פעם יציץ פעם יעלם, וזה אשר ייחס לו תנועות ההתעופפות, וזה הפרק רומז לאומרו לו ית' ותחת כנפיו תחסה ר"ל סתרו, גם רומז לענין מעשה מרכבה ולאמרו והיו הכרובים פורשי כנפים:

פרק מד

עיני ה' המה משוטטות השגחתו הכוללת. והשבעה עינים הם שבעה כוכבי לכת, הרב לא הביא כל המשותפים הנאמר בעין הצריכים בפרק מעשה מרכבה, אלא שהרב מעיר על שזה השם משותף ויפורש כל מקום כפי ענינו הראוי לו, וזה הפרק רומז לענין הנאמר בבראשית באמרו ותפקחנה עיני שניהם וגו', עוד גם לאומרו כעין החשמל הנאמר במעשה מרכבה, צריך לתת טעם למה הקדים הרב עין המים לפני העין הרואה כי הנחתו הראשונה הוא עין הרואה, והטעם כי הקדים הרב בשתוף השמות להקדים השמות החומרים ואח"כ היותר דקים ופשוטים לפיכך הקדים עין המים כי עין הרואה יש בה מן הדקות כשיש בה קצת הפשטה מן החמר כי כבר יראה הרבה בכדור העין:

פרק מה

למלאות שאלתו או לא, ר"ל ששמיעה תאמר לו ית' הן שימלא ית' שאלת הצועק או לא, ולזה הביא פסוקים משני אלו הענינים:

והנה יבואך באלו ההשאלות. ר"ל שהרב יתרחב לבאר ענין ההשאלות והשתופים בפרקים הנמשכים אחר זה למה עשו ככה הנביאים ומה הביאם לזה, והנה הרב הביא כל השמות המשותפים ובחר לסיים בזה הפרק להורות שמע בני כל מה שביארתי בענין השתופים וההשאלות. וזה הפרק רומז אל מלת שמיעה שבאה בבורא ית', והנה הרב יתרחב בזה השתוף בפרק מ"ח:

פרק מו

כבר זכרנו בקצת פרקי וכו', ר"ל וזה זכרו הרב בפרק ל"ג באמרו וכל ציור מה שיישר השכל אל מציאותו לא אמתת מהותו וכו':

ואפילו במקריו, ר"ל וזהו המשל הראשון שעשה הרב:

ואפי' בפעולותיו. ר"ל וזהו המשל השני:

ואפילו ביחסים. ר"ל וזהו המשל השלישי:

שאתה אלו תרצה שתודיע. יש מפרשים שזה האיש שאנו רוצים להודיעו מציאות המלך מזה האקלים כבר ידע עניני המלך מה הם באקלים אחר זולת זה האקלים ואנו רוצים להביא ראיה על זה המלך מזה האקלים ויכירהו כשיראו וזה גמגום:

אשר לא ידעהו, ר"ל אשר לא הכירהו אבל ידע מציאותו:

והערתך על מציאותו. ר"ל וזה האיש אשר לא ידעו ולא הכירו גם לא ידע מציאתו, וזה שני חלוקות המשל הראשון הוא לבאר אשר לא ידעהו והוא לתת ההכרה כי כבר ידע מציאותו, והשני משלים האחרים הם לבאר ולהביא ראיה על מציאותו לבד וזה נ"ל:

אשר סבתו, ר"ל סבת הסדור:

ובלבד אצל הדמיון. ר"ל וביחוד אצל הדמיון:

והנה יתבאר זה תכלית ביאור, ר"ל והנה התבאר מהות הענין הנבואה בחלק שני בפרקי הנבואה תכלית הביאור:

מהמציאנו זולתנו, ר"ל כאשר לא נוכל לצייר שנמציא אנחנו זולתנו אם לא כשנעשהו בנגיעת גשם בגשם מפני זה תארוהו ית' לנו כשהוא פעל, ואע"פ ששם פעל נאמר אפילו למי שימצא אי זה נמצא מזולת כלי גשמי ומזולת נגיעה מ"מ הענין המפורסם ממנו הוא נגיעת גשם בגשם ומפני זה תארוהו ית' כשהוא פעל:

ואע"פ ששם נפש משותף. ר"ל ואם יהיו מתארים לו ית' בעל נפש רוצים בו שהוא חי וזהו אמרו והענין שהוא חי:

הדבור וחומר הדבור. ר"ל הקול הוא חמר הדבור והשפתים והלשון הם צורת הדבור:

אינו מעצם הפעולה, ר"ל כשאנו אומרים לו ית' שומע ורואה אנו רוצים בו שהוא משיג וההשגה ההיא אינה מעצם הראיה והשמיעה:

וכל העם רואים, ר"ל משיגים: ומפורסם באומה. ר"ל בספרי התלמוד:

והושאלו לו ית' הפעולה והדבור. ר"ל והושאלו לו ית' פועל ומדבר להורות על השפע אשר נשפע ממנו ית' והם עולם הנבדלים אשר נשפעו ממנו ית' ראשונה ועל זה נאמר בו פועל וג"כ נאמר בו ית' מדבר להורות על השפעת השכל אשר נשפע בנביאים כמו שיתבאר בפרק י"ב משני:

להיותו שם משותף, ר"ל שיאמר על הרצון:
והוא שם השכל. ר"ל ושם לב יאמר על השכל כמו שביארנו:
והוא התחלת חיי ב"ח, ר"ל כשההמון אומרים לו ית' לב אין כוונתם השכל והרצון כי זה ירחיק ההגשמה אלא כונתם לב גמור אשר הוא התחלת ב"ח. נראה לי פ"א כי יפה עשו הנביאים להשאיל לו ית' שם לב כי הוא התחלת חיי כל בעלי חיים כן השם ית' התחלת כל הנמצאות ומשימם בתאר החיים:
להיותו כלי ההעתקה במפורסם, ר"ל שלא הושאל לו יתברך הכתף להיות הכתף כלי ההעתקה לפי המפורסם, כי לפי האמת לא נברא הכתף להיותו כלי ההעתקה אבל ההמון קוראים לו כלי ההעתקה ולכן לא הושאל לו הכתף:
הנראה מהם והפנימי, ר"ל שהחושים החיצוניים והחושים הפנימיים הם כלם כלים וכחות הנפש:
והנה ימצאו קצת המלאכות, ר"ל שתמצא האריגה לעכביש וקן לצפור דרור והכוורת לדבורים ודומה לאלו הרבה:
א"כ אין כלי לו. ר"ל אחר שהתבאר שכל בני אדם וההמון בכלל כלם יודעים ומודים שהשם ית' אינו צריך לדבר יתמיד מציאותו יתברך והכלים כלם הם להשלים ולהתמיד מציאות בעל הכלים כמו שביארנו למעלה א"כ יתיילד מההרדמות האלו שהוא ית' אין כלי לו:
כלומר שהוא אינו גוף. ר"ל אבל הוא בעל שכל פשוט בתכלית הפשיטות:
ואמנם פעולותיו בעצמו. ר"ל מצד ציורו המשובח:
כי התארים הם כחות וכו'. ר"ל כי אמרנו לו ית' חי חכם יודע או רוצה אמנם הם כחות ממנו ית' אשר אותם הכחות אינם מתחלפים זה מזה, אבל כלם שבים לענין אחד וההתחלפות שבין אלו השמות אינו רק במבטא וזה אמרו שנו בהם השם לא זולת זה:
וכאשר התודע ההמשל. ר"ל וזה עשוהו הנביאים: פ"א כי התארים אמנם הם הכחות. ור"ל ומפני מה הוצרכתי להרחיק שהשם ית' איננו בעל כח כלומר שיהיה ענין זולת עצמו, כי לפי אמתת בעלי התארים העצמיים בו יתברך הוא שהם סוברים שהש"י בעל כחות כי התארים ההם אינם עצמו לפי דעתם ולא רצו לומר בו ית' שיהיה בעל כחות אלא ששנו מלת הכח ואמרו חי חכם רוצה אמנם הכונה בהם שהוא ית' בעל כח וזה שקר מבואר כי הכחות הם מכלל הכלים:
הם צורות נבראות הש"י בוראם, ר"ל שאלו הצורות אשר השיגו הנביאים במראה הנבואה כאמרו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם שהיו משיגים מציאותו יתב' בדמות

אדם יושב על כסא הם צורות נבראות במדמה והבורא הוא השכל הפועל וזהו אומרו אח"ז כי כל צורה מדומה היא ברואה:

וכאלו יאמר, כמה הוא ענין גדול התמה מה שהוצרכו לעשות הנביאים בעת נבואתם שהם מדמי' הצורה ליוצרה, ר"ל שמדמים ליוצר הצורה צורה חמרית תבניתית וזהו אמרו והבן זה מאד. ויש לעיין בזה במה שאמר הרב בחלק ג' שהוא יתעלה לא ימשילוהו והרי אתה רואה שהמשילוהו באדם, וי"ל כי דעת רז"ל היה שימשילהו והרב מדבר עכשיו לפי דעת רז"ל. וכן נראה מפשטי האגדה גדול כחן של נביאים וכו'. שהר"ם ז"ל ביאר כי המלאך ייוחס לו הכנף ולו ית' הצורה האנושית בפ' מ"ט להורות על יתרון הש"י על מלאכיו, והכנפים הם כלי מהירות ההליכה וראוי שייחדו לשלוחים כי המלאכים הם שלוחי השם. הנה אמרו דמות כמראה אדם רצה בו דמות כמראה הש"י ואם כן אמרם מדמים את הצורה ליוצרה ירצה שהם מדמים את הצורה בנפש הנביא אשר הוא חקוי גשמי למלאך ליוצרם ית' ונאמר על דמות הכסא דמות כמראה אדם שהיא הצורה מיוחדת לו ית' ונתיחדה למלאך, וע"כ אמרו גדול כחן של נביאים וכו':

ולחסר מי כו'. ר"ל כשיאמר איזה משל ממנו ית' איזה תנא או אמורא וישים המעיין האמורא ההוא או התנא ההוא חסר או בלתי יודע בעד אשר אמר כמו אלו המשלים והוא לא היה יודע ענינם מן התנאים והאמוראים אין היזק בתנאים ואמוראי' כי כבר התנצלו בזה התנצלות טוב:

פרק מז

או אפשר לדמותם. ר"ל שקצת תארים יש שאפשר לדמותם לו יתברך:

לא יראוהו. רצה לומר מפני זה לא התיישב בלב ההמון שהשם יתברך יפגש הגשמים פגישת גשם לגשם לפי שלא יראוהו לו יתב' ולזה לא יתארהו בפגישה ובטעימה ובמשוש:

והשמע והראות מספיק, ר"ל אמנם וירח ה' נוכל לומר כי נכתב להעירנו על עניני הקרבנו':

ולא הושאל לו רעיון אשר וכו'. ואם כבר נמצאו פסוקים שתארו לו ית' הדמיון באמרו אם לא כאשר דמיתי, והיה כאשר דמיתי, כוונתם כאשר חשבתי, ויש לומר עוד כאשר שמתי בדמיון הנביאים והוא פעל יוצא כמו וביד הנביאים אדמה:

פרק מח

כלומר שהוא השיגהו, ר"ל שהוא ית' משיג הענין ההוא:

שמיע קדם ה'. ר"ל מלת שמיעה באה בלשון ארמי על שמיעת אוזן לבד לא לענין אחר וא"כ הוצרך אונקלוס לומר שמיע קדם ה', שר"ל שמה שהוא לפני ה' אי זה ענין שיהיה שמע השגה חושית הענין ההוא, כי אונקלוס כל השתדלותו היה הרחקת ההגשמה לא לבאר כוונת הענין לפי האמתות לכן הוצרך לומר שמיע קדם ה' שענין מה היה לפני ה' ששמע הענין ההוא וכאשר שמע הדבר ההוא שהיה לפניו הוא יתב' יגיע לו השגה באמצעות הענין ההוא, וזהו שאמר הרב כלומר שהוא ישיגהו:

קבלא אקבל. וענין הקבלה אינו מורה גשמיות כלל:

כשמצא הראיה נתלית בעול, ר"ל כשתהיה הראיה בענין עול וחמס והיזק יאמר קדם ה'. כי אלו יאמר וחזא ה' היה מורה שהי"ת פועל בעצם הרעות כי מצד ההשגה ההיא השיגו הרעות, ומבואר הוא כי אין דבר רע יורד מן השמים בעצם רק במקרה לכן יאמר וגלי קדם ה' שהדבר ההוא גלוי וידוע לפניו ית':

על ישוב הענין, ר"ל על השגת העול והחמס בעצם:

וזה כלו היה נמשך. ר"ל וכל זה הענין נמשך כמו שביארנו כי כל מה שהוא עול וחמס והיזק יאמר גלי קדם ה'. דומה לאומרו והבט אל עמל לא תוכל, ר"ל שאינו משיג העול כמו שביארנו:

האמנם פי' וכו'. ר"ל שזה הפסוק אינו מעול והיזק וחמס:

שהשם עתיד לבקשו ולהמציאו. ר"ל אלו יאמר חזא ה' אימרא היה מביא לחשוב שהשם ית' ישיגהו ומצד ההשגה ימצאהו כי ידיעתו יתעלה סבת הנמצא ויגיע מזה שיתחדש לו יתב' ידיעה וזה שקר:

או הוא גם כן. ר"ל מטעם אחר לא (נאמר וחזא וגם לא) אמר חזי ה' אימרא כי אלו יאמר כן היה נראה שהשם ית' ישגיח בפרטי ב"ח בלתי מדברים וזה שקר:

פרק מט

אינם בעלי גשמים. ר"ל שאינם כח בגשם ואין להם תכונה קיימת:

חוץ לשכל. רצה לומר שחוץ לנפש אין לנבדלים תכונה גשמית כי אם במדמה שהוא מדמה להם צורה גשמיית כפי פעל הכח המדמה מכל נביא ונביא:

כי השגת הנקי מן החמר. ר"ל כי לידע במופת מציאות הנבדלים השגתו כבדה על האדם:

ובלבד למי שלא יבדיל. ר"ל וביחוד זאת ההשגה כבדה למי שלא יבדיל וכו':

אלא שאם יעמוד אדם וכו'. ר"ל אם הניחו הנביאים הנחה כוללת שהנבדלים הם על צורת אדם היה דומה אמתתם ועצמם לעצם השם ית' שכבר יתואר ית' על צורת אדם,

וא"כ לא היה שום חלוק בינו ית' ובין הנבדלים, לפיכך עשו הנביאים תקנה לזה הענין שערכו לצורת הנבדלים שהם על צורת אדם דבר דבר אחר משאר הבעלי חיים והם הכנפים:

ועוד כי העוף יראה וכו'. ר"ל ועוד טעם אחר למה ייחסו לנבדלים תנועת העופפות כי כמו שהעוף יראה ויסתר ויעלם כך הנבדלים נראים לנו נסתרים כי פעם יציץ ופעם יעלם: וזהו אמרו ובשתים יעופף. ר"ל ששתי סבות יש להעלים מציאותו ועצמו:

כי הכרוב אשר הוא עף, ר"ל שהוא ית' רוכב ומניע הגלגל והגלגל עף, ר"ל שהתנועע תנועה מהירה: מהירות בא הענין ההוא, ר"ל מהירות בא הכחות המערכיות הנמשכות מהגלגלים:

ביחזקאל לבד. ר"ל בספר יחזקאל לבד לא במקום אחר: ולא יטעך ג"כ וכו'. ר"ל מה שאמרתי למעלה שלא תחובר לנבדלים צורה מצורת בעלי חיים אלא הכנפים והרי אתה מוצא בספר יחזקאל שתארו לנבדלים פני שור ואריה וכו':

כי יש לזה כולו פירוש אחר. ר"ל שפי' שם כי כל אלו הפנים הם פני אדם אלא שימצא קצת פני אדם שיהיה דמות צורתם בקצת דומה לשור ואריה ונשר וכו':

ועוד שהוא אמנם לא תאר. ר"ל שאלו ארבעה פנים אינם מתוארות לנבדלים אלא לחיות שהם הגלגלים:

נמצאת בכתוב בכל מקום. שכל הנמצאות זולתו השם יתברך יתוארו בהתעופפות, נאמר בב"א מי אלה כעב תעופינה, בגלגלים ואשמע את קול כנפיהם והוא התעופפות וכו', בנבדלים בשתים יעופף. פ"א אמנם תנועות ההתעופפות וכו' ר"ל למעלה אמר שדמות הד' פנים והרגלים נמצאים מיוחסים לנבדלים כו' בס' יחזקאל לבד, אמנם תנועות העופפו' נמצאת בכל ספרי הנביאים מיוחס לנבדלים ואם ימצא לו ית' לשון כנפים ותחת כנפיו תחסה, אשר באת לחסות תחת כנפיו, ענינם סתרו לא זולת זה כמו שביאר בפרק מ"ג:

ולא יצוייר כי אם בכנפים. דקדק הנה הרב ואמר ולא יצוייר כי אם בכנפים ולא אמר ולא ימצא עופפות כי אם בכנפים, כי כבר ימצא מגלה עפה, גם אמר וירכב על כרוב ויעף, רק אמר ולא יצוייר:

ויוחסו להם. ר"ל לנבדלים:

ודע כי כל מתנועע. בא הרב לבאר כי כל מלת התעופפות יאמר לגלגלים מצד שמתנועעים תנועה מהירה מאד:

ודע עוד כי הכנפים וכו', ר"ל וזהו רמז לד' כנפי החיה, ור"ל שד' סבות יש לתנועות הגלגלים והם נקראים כנפים והם כדוריתו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו, וזהו אמרו ואין זה כוונת הפרק:

פרק נ

אינה הענין הנאמר. ר"ל על דרך משל כשיאמר שהשם ית' אחד ולא יצייר בשכלו מהות האחדות וענינה ויאמר במאמר שהוא יתברך אחד זה אינה האמנה:

אבל הענין המצוייר וכו', ר"ל שגדר האמנה היא שיצוייר בשכלו ענין האמונה ההיא ושיאמין שהענין כן חוץ לנפש כמו שצייר ואע"פ שלא ביאר הענין ההוא במופת, אם כן גדר האמונה יאמר אפי' לאמונה כוזבת:

כל שכן שתבקש מהם, ר"ל כל שכן שלא תבקש מהם האמת:

איך נאמר לא איך נאמין, ר"ל שאלו מאמיני התארים שאומרים שהוא ית' אחד ויש לו תארים רבים כאלו כונתם וחפושם איך נוכל להוציא הדברים במבטא לא איך נאמין, כי אלו היו מציירים בעצמם ענין האחדות וענין התארים הרבים העצמיים בו ית' לא היו מאמינים בו כך כי הגזרה האחת סותרת לאחרת בלא ספק:

ואם יהיה עם זאת האמונה. ר"ל אם יבאר במופת מה שהוא מאמין ולא יהיה אפשר חלופה בשום פנים אז תהיה ההאמונה ההיא אמת, זה הפרק היא הצעה לענין מאמיני התארים העצמיים בו ית', ומכאן ואילך ידבר בתאריו יתברך ויעשה באור מופלג בהרחקת התארים בו ית' ובאי זה צד יותרו עליהם וימשך בביאור זה עד סוף פרק ע"ב:

פרק נא

לענין זר, ר"ל מצד הנחת הנימוס:

על בטול החלק, ר"ל העצם הפרדי:

ומזה הכת הוא וכו'. ר"ל כמו שלא היה צריך לאריסטו להביא מופת על מציאות התנועה שיהיה לה מציאות חוץ לנפש אם לא בעבור אותם שכפרו במציאותה, ככה אנחנו לא היינו צריכים לבטל התארים העצמיים ממנו יתברך כי הוא ענין מבואר אם לא בעבור שראינו אנשים שחייבו לו יתברך תארים עצמיים, ולזה אנו צריכים לבטל דעתם:

ואין שם ענין שלישי זולת החי וכו'. ר"ל שאין שם הבדל שלישי שיצטרך להבדיל האדם מזולתו כי באלו השני ענינים והם החי והמדבר הוא האדם נבדל מזולתו הבדל עצמי ואין שם הבדל אחר עצמי. פ"א אין בין הגדר והנגדר שום דבר עצמי שיהיה עצמי לנגדר כי כל הענינים העצמיים הם בגדר:

אשר שמו. ר"ל אשר שם שמו:

ואנחנו לא נמנע זה וכו'. ר"ל אם נאמר שהתארים העצמיים הנאמרים בשם יתברך הם מצד זה, והם שיהיו פי' שם, זה לא נמנע בחק השם מצד זה אבל מצד אחר אי אפשר כי אם יהיו תאריו יתברך ביאור שם יהיה נגדר ויהיה לו סבות קודמות והשם ית' לא יגדר כי אין לו סבות קודמות כמו שיבאר זה בפרק הבא אחר זה:

ולא בשלילת שם המקרה. ר"ל אעפ"י שמאמיני התארים אמרו שתאריו ית' הם בלתי המתואר אבל הם ענין מוסף, ואמרו גם כן שאין מקרה בו יתעלה, מ"מ לא בשלילותם שם המקרה ממנו ית' ישולל ענין המקריות, כי שלילתם אינה אלא בדבור לבד כי כל ענין שיהיה מוסף על העצם, הענין ההוא הנוסף הוא מקרה בעצם ובלתי משלים אמתתו וזהו ענין המקרה, והם אמרו שני הפכים, האחד כי תאריו יתברך נוספים על העצם, והשני שהתואר ההוא הנוסף אינו מקרה וזה שקר:

מחובר אל מה שיתחייב וכו'. ר"ל זולת זה הטעם אי אפשר שיהיו בו יתברך תארים נוספים על העצם כי יתחייב מזה שיהיו ענינם רבים קדומים ויהיה הוא ית' יותר מאחד:

הענינים הכללים אינם נמצאים. ר"ל שהענינים הכלליים והם הסוגים והמינים אינם נמצאים חוץ לנפש ולא נעדרים:

והם נמצאים במלות וכו'. ר"ל שאלו הענינים יאמרו במלות לא שהשכל ימצא אמתות באלה הדברים:

וכשישוב אמרם ומעמידם. ר"ל כשישיב האומר והמעמיד אלו הדברים עם נפשו לא ימצא רק בלבול וקצור:

היש בין הנמצא וכו'. ר"ל מה שאמר הסוגים והמינים אינם נמצאים ולא נעדרים היש אמצעי בין מציאות והעדר זה נמנע:

או בין היות שני וכו'. ר"ל מה שאמרו בעלי התארים כי תאריו יתברך אינם עצמו ולא דבר יוצא חוץ מעצמו זה א"א כי התארים ההם הם זולתו ית' או עצמותו לבד לא זולתו:

ואמנם הצריך לזה וכו'. ר"ל הכרח בעלי התארים להאמין כי תאריו יתברך נוספים על עצמו הוא מצד שהם שומרים הדמיונות ומציירים תמיד מהגשמי שהם קצת הדברים שיאמר עליהם שם עצם, כי שם העצם יאמר אף על הנבדל לפיכך אמרו קצת הרואים שלא נמלט שום גשם שאין לו תארים רבים לפיכך חייבו לו יתעלה תארים רבים עצמיים:

והענינים המוספים. ר"ל חשבו שהוא יתברך והענין האחר התארים והם המוספים על העצם אחד:

ואנשים נמשכו אחר זה. ר"ל החלוקה הראשונה תחלק לשני חלקים וזהו אמרו ואנשים וכו':

כמו שאבאר בפרקים, בפרק נ"ג מזה החלק:

פרק נב

מן המעיינים המדברים. ר"ל שיודעים העניינים בביאור:

וזה ענינו החיוב. ר"ל כשאנחנו מחייבים לאדם החיות או הדבור הוא יחס חיובי מחומר המחוייב:

כשקרות אשר לפניו, ר"ל שאם יהיו לו חלק מהות תהיה מהותו מורכבת ואם תהיה מהותו מורכבת יהיה לו גדר ואם יהיה לו גדר יהיה לו ית' חלילה סבות קודמות כי הגדר הוא מקובץ מסוג והבדל ואם כן זה שקר כשקרות החלק אשר לפני זה:

אינו ממה שיושלם בו. ר"ל שאינו ענין עצמי אלא ענין מקרי:

ויספיק בזה רוחק מאמתתו. ר"ל אם נאמר שיהיה הוא יתברך משכן המקרים יספיק בזה הדעת הנפסד שיהיה מרוחק מאמתתו יתעלה ואין אנו צריכין להביא מופת על שאי אפשר שיהיה הוא יתעלה משכן המקרים כי זה דבר מבואר הוא בתחלת המחשבה:

ואין ענין אמרם לא יתאייך. אמר הרב אני תמה מאד מאלו המאמינים התארים עצמיים בו יתעלה שהרחיקו ממנו יתעלה הדמוי והאיוך וכשהם מרחיקים ממנו האיוך אין כונתם ורצונם להרחיק ממנו יתעלה שלא יתאיך ר"ל שלא יתפעל מן האיכות כי זהו מבואר אבל כונתם לפי שהם האמינו תוארים עצמיים לו יתעלה וכל תאר וכו'. פ"א ואין ענין אמרם. ר"ל כשהם הרחיקו ממנו יתברך האיכות אינם מכוונים אלא שהוא יתעלה אינו בעל איכות וזה שוה כי תאר וכו':

חיוב עצמי הוא וכו'. ר"ל כל תואר שנתאר לעצם אחד ויהיה התואר ההוא חיוב עצמי, ר"ל שיהיה התאר נשוא על המתואר לו כמו ההצטרפות וכמו תארי הפעולות, הנה התאר ההוא לא נמלט מאחד משני דברים אם שיהיה מקיים לעצם והוא הוא ויהיה פירוש השם וכבר בטלנו זה, או שיהיה בעל איכות וכו' ואלו המאמינים כבר הרחיקו ממנו יתעלה שאינו בעל איכות אם כן הם עצמם סותרים זה לזה:

או איכות לעצם וכו'. יש להקשות למה לא אמר הרב או איכות או כמות לעצם כי כבר יתואר הדבר בכמות כמו שיאמר בעל שתי אמות. ויש לתרץ כי ריב הרב ז"ל עם מאמיני התוארים העצמיים לבורא יתברך ושוללים ממנו יתברך הגשמות וא"כ לא היה צריך הרב לעשות חלוקה מכמות כי כבר הדבר מורה בין שני בעלי הריב כי הוא יתברך אינו בעל כמות וזהו שאמר הרב או איכות לעצם וכו':

על דרך התואר. ר"ל שאביא משלים מהד' סוגים על דרך האחד, ר"ל שיהיה כל סוג וסוג תאר, כי היה יכול להביא הארבעה סוגים בענין אחר לפיכך אמר שיביא הסוגים על דרך התאר כמו שיתבאר שלא תכשר אליו יתברך אחד מאלו:

וכל מדה חזקה. וצריך לעיין בזה היאך אמר הרב כל מדה חזקה כי קנין וענין יכנסו בסוג הראשון מהאיכות וכן הוא במאמרות:

כשלא יתחזקו המדות. הוצרך הרב לומר כשלא יתחזקו המדות כי כבר מנה הרחמן בסוג הראשון והוא חוזר ומנהו בסוג שלישי לכן הוצרך לומר כשלא יתחזקו המדות:

שישיגהו הכח. ר"ל כח הטבעי או לא כח טבעי:

וישיגוהו הקנינים כענוה. ר"ל וזהו הפעלות נפשי:

ולא מה שישיג בעל הנפש. ר"ל מפני זה עשה הרב חלוקה אחרת כי הענוה הוא הפעלות נפשי לבד והבריאות והחולי הוא הפעלות גופני שישיג בעל נפש כי אין הנפש מתפעלת מהבריאות והחולי:

אשר נבאר במופת המנעה. ר"ל בתלק שני פ"ב:

כשיביטו בה וכו'. ר"ל שיהיה לה המשך מציאות:

ותהיה נספרת. ר"ל ולא כמו חלקי הדרך:

כי מסגולת שני המצטרפים ההתהפך בשווי, ר"ל אי אפשר שיהיה הצטרפות בינו יתברך ובין זולתו כי מסגולת המצטרף הישר הוא שלא יהיה שום חלוף בין המצטרף האחד אל אחר אלא בענין ההצטרפות לבד, המשל בזה האדון אדון לעבד והעבד עבד לאדון הנה אין הבדל בשום ענין בין המצטרף האחד אל האחר אלא בענין האדנות והעבדות, ואם נאמר בו יתעלה העלה עלה לעלול והעלול עלול לעלה הנה זה ההצטרפות לא יהיה בשיווי כי יתעלה מציאותו מחוייבת והעלול מציאותו אפשרית ואם כן יהיה ההבדל בין שני המצטרפים זולתי תאר העלה והעלול לכן הוא מבואר שאין הצטרפות בינו יתעלה ובין זולתו:

ושניהם תכללם מציאה אחת בדעתנו. ר"ל שאין שום יחס בין השכל והמראה ואע"פ ששניהם תכללם מציאה אחת לפי דעתנו שאנו סוברים שהמציאות מקרה קרה לנמצא. פ"א בדעתנו ר"ל לפי דעת המשותף לא לפי האמת:

כשיהיו שני הדברים תחת וכו'. ר"ל כשיהיו שני ענינים תחת שני סוגים חלוקים עליונים אז אין יחס ביניהם בשום פנים:

ואף על פי שיעלו לסוג אחד. ר"ל וכן אע"פ ששני הדברים האלה לא יהיו תחת שני סוגים אלא תחת סוג אחד עדיין אין ביניהן שום יחס כלל בשום פנים:

והמשל בו כו' שאין יחס. עכשו יבאר כשהיו תחת שני הסוגים חלוקים עליונים:
ואין יחס גם כן וכו'. בא לבאר שני דברים שהם תחת סוג אחד כמו הענוה והמרירות:
ואלו היה ביניהם יחס, ר"ל בין ברואיו ובינו יתברך:
אלא שהוא בכלל קצת מקרה. ר"ל שאלו היה איזה יחס בינו יתעלה ובין ברואיו יתחייב שישיגהו יתברך מקרה היחס אף על פי שאינו מקרה נשוא עליו יתברך אלא שמקרה היחס הוא בכלל אותם הדברים שהם קצת מקרה כי המקרה עמנו מקרה נוסף חוץ לנפש וממנו מקרה שכלי וזהו המקרה היחסי יהיה נכלל באותו מקרה השכלי ואם כן כבר יחוייב לו יתברך מקרה יחסי אם יהיה יחס בינו ית' ובין זולתו:
אשר צריך שיקלו. ר"ל שכיוצא בזה היחס יאמר לו יתברך בהעברה ובהקל:
והחלק החמישי. יש להקשות בזה החלק החמישי איך הכשיר הרב לתארו בו יתעלה כי הוא מאמר שיפעל והוא מקרה. ונוכל לתרץ כי מאמר שיפעל הוא מקרה בבחינה שיהיה כח פועל והוא יתברך אין לו כח פעל אלא עצם פועל לכל הנמצאות וזהו מאמר הרב:
אחר אשר תדע וכו'. כפי מה שנחשבהו שלמות רוצה לומר ולא לפי האמת:

פרק נג

קרוב לאשר הביא וכו'. ר"ל מפני זה אומר קרוב כי מאמיני ההגשמה האמינו בפשטי הכתובים המורים גשמות באמרו עיני ה' ויד ה'. אבל מאמיני התוארים לא האמינו עיני ה' ויד ה' אבל האמינו התארים באמרו חכם ורוצה ויכול וגם שכלם הביאם לזה לפיכך אמר הרב קרוב:
שלא יבארהו בו דומה וכו'. ר"ל מפני זה האמינו בו יתעלה תארים אכותיים מצד שראו כל גשם בעל נפש חיה יש לו תארים אכותיים ולכן חייבו לו יתעלה תארים איכותיים ואע"פ שלא יבארו זה בפירוש:
ועל הכל נאמר דברה תורה בלשון בני אדם, ר"ל אנחנו מאמיני הדת האמתי נאמר כי מה שתארו לו יתברך תארים רבים ועינים וידים הוא מצד שדברה תורה בלשון בני אדם לא לפי האמת:
ורבים תארי פעולותיו. ר"ל ורובי התארים שעשו הנביאים הם תארי פעולותיו:
ולא בהתחלף וכו'. עכשו יפרש מה שיעד לפרש בסוף פרק שעבר:
במה שיעשה בטבע. ר"ל שאין לו ידיעה בפעולה:
כל שכן בחק הפועל ברצון. ר"ל כמו האדם שיודע מה שיפעל, והוא יבאר זה למטה:

כאשר השגנו ממנו יחסים וכו. ר"ל כאשר השגנו ממנו יתעלה יחסים מתחלפים והם החכמה והרצון והיכולת, ומפני מה אני אומר מתחלפים כי ענין היכולת באדם בלתי ענין הרצון מכל מקום איך נתחייב מזה שיהיו ענינים מתחלפים עצמיים לו יתעלה וכו':

כי זהו ענין התארים. ר"ל כי זהו דעת בעלי התארים:

כמאמר קצתם יכול לעצמו וכו'. ר"ל שאלו האנשים אינם רוצים לומר בפירוש מנין התארים אבל יאמרו זה חי לעצמו וכו', כי כונתם שהם מתחלפים באמרם לעצמו, וירצו בו שבו יתעלה תאר עצמי הוא מאמתתו ומהותו נוסף על עצמותו בו ידע מה שידע, כי כשאמרו חכם לעצמו אינם רוצים בו מדע עצמו אלא מדע זולתו לעצמו וכו':

ואני אמשול לך משל. עכשו יבאר מה שאמר למעלה כל שכן בחק הפועל ברצון:

ושלא בהיותם בלתי מתירים וכו'. ר"ל אע"פ שבעלי התארים לא יתירו לעצמם לומר שהוא יתברך מורכב מענינים מתחלפים מכל מקום ענין האמנתם בתארים כך הוא אחר שהם מאמינים תוארים עצמיים מתחלפים וא"כ אע"פ ששוללים מלת ההרכבה עדיין לא יבטל ענינה מן העצם וכו':

אלא שהנה מקום הספק וכו'. ר"ל אע"פ שביארתי אלו המשלים לבטל דעת מאמיני התארים מכל מקום עדין לא בטלנוה לגמרי:

והוא שאלו אשר האמינו. ר"ל הספק הוא שכת אחת אומרת אמת הוא כי העצם האחד יפעל פעולות רבות מתחלפות:

אמנם התארים העצמיים לו יתעלה. והם חי חכם יכול:

אינם מפעולותיו. ר"ל שאינם ענינים נבראים כלל כי אילו היו ענינים נבראים והם עצמיים לו יתברך יבוא לומר אל שהבורא יתברך יברא עצמו וזה שקר, וזהו שאמר הרב שאי אפשר שיחשב וכו'. לפיכך הוצרכו לומר שהתארים העצמיים לו יתברך אינם פעולותיו:

והם בתארים ההם. ר"ל מאמיני התארים עצמם חולקים במספר תאריו יתעלה:

ואשר תדעהו כי ענין וכו', ר"ל עכשיו בא הרב לבטל דעת זה הכת וכי הם בעצמם אמרו ענינים סותרים זה לזה, והוא שידוע הוא כי אמרנו לו יתברך חכם וחי הוא ענין אחד אם נרצה באמרנו חכם שהוא משיג עצמו כי אין ענין לחי אלא שהוא משיג עצמו וא"כ שני אלו התוארים הם ענין אחד, אם לא נרצה באמרנו חכם אלא שהוא משיג עצמו וזה א"א כי כבר אמרו זה הכת שהתארים הם ענינים מתחלפים ואילו היה חכם משיג עצמו היה ענין אחד עם החי ולא היו מתחלפים, ואם יקחו חכם בבחינת היותו יודע זולתו ואז יהיה החי ענין אחד והחכם ענין אחר, זה ג"כ הפך דעתם כי כבר אמרו שהתוארים ההם

אינם מפעולותיו ואם נבחין בחכם מצד היותו משיג זולתו א"כ הוא תאר עצמי ויהיה התאר ההוא מפעולותיו ויביא אל שנאמר שהבורא יתברך יברא עצמו וזה שקר:

וכן בלא ספק היכולת והרצון. עכשו יעשה הרב סתירה דומה לזו מהשני תארים הנשארים והם יכול ורוצה, כי ידוע לכל שהוא יתברך אינו יכול ע"ע ולא רוצה לעצמו אבל הכונה שיכול שיברא מה שברא ורוצה להמציא הנמצא כפי מה שהמציא, וא"כ מחוייב הוא שיהיו לו אלו התוארים קארי פעולות ואם יהיו עצמיים בו יתברך ויביא שנאמר שהבורא יברא עצמו וזה שקר:

בין שיהיו כפי הפעולות. ר"ל כמו רחום וחנון ושלש עשרה מדות:

או כפי היחסים המתחלפים. ר"ל כמו חכם בורא רוצה וזולתו:

וכפי מה שביארנו מאמתת היחס. ר"ל וכן יש תאר אחר אשר עשהו הנביאים והוא כפי היחס שיחסו לו ית' ולזולתו ענין אחד:

ושהוא כפי מחשבת. ר"ל שהתארים היחסיים הם כפי ההקל וההעברה ולפי מחשבת בני אדם היחס ההוא אמתי לא לפי האמת כי יגזור מקרה שכלי כמו שבארנו:

או שיאמן בקצתם. ר"ל לחקות להמון שהוא שלם בכל מיני השלמות:

פרק נד

וכפי שיעור החכמה והסכלות וכו', הנה הרב ז"ל גלה בכאן סוד גדול ובמקום אחר עשה הרב מזה סוד, וזהו אמרו הנה ואין זה כוונת הפרק, שבכל מקום שאמר הרב ואין זה כוונת הפרק רומז לדבר מה:

שהוא הבין מציאות עולמי כלו הבנה אמתית קיימת. ר"ל כי מרע"ה לא השיג בשלמות הנבדלים ואפילו השכל הפועל לא השיג בשלמות כי הוא נמנע לכל בעל חמר רק הבין מציאות עולמו, ר"ל הגשמי, והשיג אפי' עצם חמר הגלגל מה שאין בכח לשום חכם ופילוסוף, וכמו שפי' הרב בפ' ל"ז מזה החלק לפי דעת אונקלוס:

כי הדעות שאינן אמתיות לא יתקיימו, ר"ל מפני מה אני אומר הבנה אמתית קיימת כי הדעות הבלתי אמתיות לא יתקיימו בנפש האדם אבל ישכחם במעט סבה: אמיתיות. ר"ל מגדר האמת שבאר:

והראיה ע"ז שהדבר וכו', ר"ל הראיה שבכלל פעולותיו ית' הם תאריו הוא שהדבר אשר ייעד השי"ת למשה שישיג הם הפעולות באמרו כל טובו ולא מצאנו שהשיג מרע"ה רק י"ג מדות שהם תארי פעולותיו א"כ מבואר הוא שבכלל פעולותיו ית' הם תאריו:

אמנם הספיק לו זכרון וכו'. ר"ל אחר שאמרנו שמרע"ה השיג כל הנמצאות שהם טובו יתעלה ובארנו שתאריו ית' הם בכלל פעולותיו, מ"מ מפני מה לא הזכיר הפסוק על דרך כללות כל הנמצאות ולמה לא זכר רק הי"ג מדות:

כי אלו הם הפעולות וכו'. ר"ל והשיב הרב שעקר שאלת מרע"ה היתה שידע איכות ההנהגה לעם ובכלל אלו הי"ג מדות הוא כל מה שראוי בענין ההנהגה לעם כמו שיבאר הרב:

ובמי שיגדלהו. ר"ל הוא האב והאם או עומד במקומם:

וצריך למנהיג המדינה וכו', ר"ל עכשיו בא הרב לגלות לנו איך צריך המנהיג להתנהג באלו הי"ג מדות:

כי כל הפעלות, ר"ל אע"פ שיתפעל לענין הרחמנות שהוא טוב עדיין ההתפעלות ההוא רע בבחינת ההשתנות כי היה ראוי שיעשה ענינים רחמנים ולא ישתנה:

שיוסר כל מי שיטה, ר"ל שיהיה מוסר וכלה מן העולם, פ"א שיהיה נוכח ונוסר כל מי שיטה מדרך האמת:

שמכלל מצותיו ית' מכלל פעולותיו. הוצרך הרב לומר אשר מצותיו מכלל פעולותיו, כי אלו הי"ג מדות הם תארי פעולותיו כמו שבאר ואם המצות לא היו מכלל הפעולות זאת המדה והיא ונקה לא ינקה לא היתה תאר הפעולות, לכן אמר אשר מצותיו מכלל פעולותיו וכו' כי הכל נקרא פעולותיו ית', וכוונת זה הפרק היא לבאר ענין י"ג מדות:

פרק נה

ולזה לא יהיה אצלו מופת במציאות האלוה ולא בהתחייב הרחקת אלו המינים, ר"ל שלא ידע במופת מציאות מחוייב המציאות כ"א יהיה לו אחד מאלו הארבעה מינים לא תהיה מציאותו מחוייבת אבל אפשרית, וזהו אמרם לא יהיה אצלו מופת במציאות מחוייב המציאות:

הרחקת אלו המינים, ר"ל והם גשמות והפעלות והדמוי והעדר. כוונת זה הפרק שראוי שירוחקו ממנו יתעלה אלו הד' ענינים, והעירנו הרב ז"ל על ידיעת הענינים במופת אמתי:

פרק נו

דע כי ההדמות וכו', עכשיו בא הרב לסתור דעת מאמיני התוארים שאמרו שיש יחס בינו יתעלה ובינינו ושאין דמיון בינינו ובינו, והיו סוברים שהיחס הנאמר על כל הנבראים ועליו יתעלה הוא בסוג שהוא יותר כולל והדמיון יהיה בהבדל, ולכן לא יהיה דמיון בינו יתעלה ובין זולתו ויהיה יחס בינו ובין זולתו, ואמר הרב שזה שקר כי היחס הוא

הדמות והדמות הוא היחס ובכלל מה שישולל יחס ישולל דמות ובכל מה שישולל דמות ישולל יחס:

ויסוד האש מתדמים בחום וכו', ר"ל שחום השמש הנמצא בשעוה וחום החזק אשר ביסוד האש הם מתדמים בגדר החום אע"פ שזה חזק בתכלית וזה חלוש בתכלית:

כן היה ראוי שיבין מי שיאמין וכו', ר"ל שמי שיאמין שיש תארים עצמיים בבורא ית' והם חי חכם וכו' היה ראוי להם שיאמינו שאין אלו התוארים מיוחסים לו יתעלה ולנו ביחס אחד כלל, וגם היה ראוי להם שיאמינו שלא יהיה החלוף בין התוארים ההם ובין תארנו בגודל או בשלם או שיהיה חכמתו יותר גדול מחכמתנו, אבל היה ראוי לו שיאמין שאלו התארים המיוחסים לו יתברך והמיוחסים לנו אינם ממין אחד אבל הם מתחלפים בתכלית החלוף, והיה ראוי להם שיאמרו שלא יכלול שני ענינים גדר אחד ואם יאמרו זה לא יהיו סותרים זה לזה ויהיו יכולים להרחיק ממנו יתעלה הדמיון, אבל הם אינם סוברים כך אבל חושבים שחכמתו יותר מחכמתנו וכו' ושיקבצם גדר אחד ושלא יהיה דמיון בינו יתעלה ובין ברואיו וזה שקר כי ענין יותר מכך הוא בין שני הדברים שיאמר עליהם הענין ההוא בהסכמה, ואם יאמר הענין ההוא בהסכמה יתדמו בהכרח ואם אומרים שיקבצם גדר אחד ושאין ביניהם דמיון זה שקר כי כל שני ענינים שיהיו שווים בגדרים יתדמו בהכרח וזה מושכל ראשון, וא"כ אלו האנשים אומרים דברים סותרים זה לזה והוא שיקבצם גדר אחד ושלא יהיה ביניהם דמיון וזה מבואר ההפסד:

והענין ההוא מקרה בהם. ר"ל וזהו במציאות לעצם ולמקרה:

לפי דעת המדברים. ר"ל שהם סוברים שכל עניני האדם וכל תואריו הם מקרים, וזהו שאמר הרב לפי דעת המדברים:

ואני תמה מאין נפל וכו', ר"ל אם יקבצם גדר אחד כמו שיאמרו אלו מאין נפל הדמיון, כי כל דבר שיהיה שוה בגדר עם דבר אחר יתדמהו בהכרח ואם יתדמו יהיה דבר כולל בסוג ויהיה להם סבות קודמות והאל יתעלה אין לו סבות קודמות וזה מבואר. ובזה הפרק יש שאלה במה שאמר הרב כי ענין יותר מכך אמנם יאמר וכו', כי ידוע הוא כי גדר המוסכם הוא שיאמר בלי קדימה ואיחור ובלי חוזק וחולשה, ולפי הרב נראה שיאמר בחוזק ובחולשה וסותר לשרשי הפילוסופים. ויש לתרץ כך, כי כשיאמר זה הדבר הלבן יותר לבן מזה הלבן האחר הוא בבחי' הנושא לא בבחינת הלובן בעצמו כי גדר הלובן יאמר באחד כמו באחר, לכן אמר הרב כשיאמר לדבר זה יותר שחור מזה הוא בבחינת הנושא והם שניהם שוים בגדר הלובן א"כ כשיאמר יותר מכך הוא בין שני הדברים

שיאמר הלובן ההוא או האיכות ההוא בהסכמה, וזה נראה לא שיאמר שזה האיש יותר חי מזה האיש כי זה שקר:

פרק נז

בתארים יותר עמוק מן הקודם, ר"ל העומק בזה הפרק הוא שיבאר ששלשה תארים יסכימו כל העולם שאפשר שיאמרו בו יתעלה ואיננו כן לפי האמת ולפי הדקדוק:

וכמו שהמנין, ר"ל המספר המופשט לתנועה הנמשכת אחר הגוף ר"ל לתנועה הנמשכת אחר גוף הגלגל, כי א"א לנו לפרש אחר הגוף השפל לפי שיתרבה הזמן בהתרבות התנועות וזה שקר:

לא בכללו' וכו', לא יקח הענינים כאשר בכללות יורו המלות כי אז לא יגלו האמתיות אבל צריך שיקחם בדקדוק ובעיון ואז יגלו לו האמתיות מאלו השמות, לא שהוא יתעלה נופל תחת הזמן כי כל דבר שיהיה נכנם תחת הזמן יהיה גשם והוא יתעלה אינו גשם, גם מטעם כי היה הקש בינו ובין זולתו ממה שבזמן ויהיה הוא יתעלה ראשון ואחרון ויהיה בעל מקרה מהזמן וכל זה שקר:

פרק נח

אמנם תארו בחיובים, ר"ל כשנרצה לתארו בעצמותו:

יש בו מן השתוף וההסרון. לא בתארי פעולותיו כי בזה אין בו קצור והעברה:

מה שכבר ביארנוהו. בפרק נ"ד ונ"ה ונ"ו ונ"ז הקודמים:

אשר ייחד המתואר, ר"ל שיבדילהו התאר ההוא למתואר מזולתו:

אלא הסרת מה ששללו, ר"ל שתארי השלילות אינם מיחדים שום דבר אלא שישלול מן המתואר מה שהיינו חושבים שהענין ההוא בלתי משולל מן המתואר:

אם חלק מעצמו, כאלו תאמר החי או המדבר, וזהו המשל השני מפרק כ"ב:

או מקרה ממקריו, והם חלקים האחרים מהתארים הנזכרים בפרק ההוא זולתי תאר הפעולות כי הוא אינו חיוב לעצם המתואר:

אלא אם היה זה במקרה, ר"ל אם תארי השלילה יודיעו דבר מעצם המתואר הוא במקרה לא בעצם, הגע עצמך כאשר שלל ואמר שבבית ההוא אינו גוף צמח ולא מקוריי כבר ידע במקרה שיש שם בעלי חיים לא בעצם, כי כבר יהיה אפשר שיש שם דבר לא צמח ולא מקוריי ולא יהיה חי, לכן זאת הידיעה אינה בעצם כ"א במקרה:

ולא נשיג וכו', ר"ל שהוא נמצא מחוייב המציאה לא שנדע מהותו:

א"כ מן השקר שיהיה לו תאר חיוב, רצה לומר כשאנחנו נאמר לו יתעלה נמצא, מן השקר הוא שיהיה תואר חיובי לפי שמציאותו ומהותו דבר אחד, אם כן כשנאמר לו

יתעלה נמצא אינו תאר חיובי כי הוא יתעלה אינו מורכב ממציאות ומהות אבל מציאותו הוא מהותו אבל כונתנו כשאנו אומרים נמצא שיש מחוייב המציאות נמצא בעולם:

כל שכן שיהיו לו מקרים וכו', ר"ל כל שכן א"א שיהיה לו יתעלה מקרים:

ואשר כלל ידיעתם השכל, ר"ל כי זולת העצמים אשר כלל ידיעתם השכל והם צורות הדברים וידיעת הסוגים והמינים, זולת כל אלו העצמים התבאר שיש נמצא אחד וכו':

כהשפע החום מן האש, ר"ל שזהו בטבע ובלתי יודע בפעול, והבדל בין השפע האור מן השמש והשפע החום מן האש כי השפע החום מן האש הוא משפיע ופוסק כי החום המושפע הוא כלה נעדר ומתחדש אחר וכן זה אחר זה אבל האורה המתחדשת מן השמש היא אורה נחה קיימת, גם הבדל אחר כי האש אינו יודע בחום שפועל שאין לו ידיעה בפעולה והשמש יודע בפועלו אבל אין סבת ידיעתו פעלו סבת היותו פועל כמו בשם יתעלה שסבת ידיעתו הדבר סבת מציאות הדבר:

אבל השפע שימשיך להם, ר"ל וזהו בהתחייב המושכל מן השכל:

אלא בהיות כל מה וכו', שאלו הנמצאות אינן נעזבות אלא הם הולכות בסדר ובהויה שלמה בחוק הפעל ברצון ובכונה לו שהוא יתעלה יהיה לו כונה ורצון:

כי כל תאר שנתארהו בו, ר"ל התארים המותרים לעשות לו יתעלה אם תאר הפעולות כמו רחום וחנון וכו':

או יהיה ענינו שלילת העדרו, ר"ל אם נתאר לו איזה תאר חיובי כמו אחד וקדמון וחכם וכו', אין הכוונה בתאר ההוא החיוב אלא שלילת העדרו, המשל כשנתארהו לו יתברך אחד אין הכונה חיוב האחדות כי האחדות היא מקרה אלא הכונה בו שלילת הרבוי, וכשנתארהו בקדמון הכונה שאין למציאותו סבה וכן התארים האחרים כאשר ביאר הרב:

בפנים אשר כבר ידעת, ר"ל והיא השלילה הכוללת תצדק על הנעדר:

שעור חלקים, ר"ל מספר הגלגלים:

ואין זה ג"כ יחס אמתי ולא דמיון אמתי. ר"ל כי רב החובל נשוא בספינה והאל יתברך אינו נשוא בעולם:

ישתבח מי אשר וכו', ישתבח מי אשר כשישקיפו שכלי בני אדם עצמו יתעלה תשוב השגתם קצור כי לא ידע האל כי אם האל, ושישקיפו השכלים חיוב הנמצאות מצד רצונו יתברך זאת ההשקפה היא ידיעת סכלות כי כל הנמצאות מחוייבות ממנו חיוב גמור עצמי לא זולת זה:

וכשישתדלו הלשונות להגדילו יתעלה בתארים חיובים ישוב כל הפלגת דברים ליאות כי לא יוכשרו לו יתעלה אלו התוארים על דרך האמת רק בדרך העברה, וקצור הוא כפל לשון מלאות, ויש מפרשים שאפילו מי שירצה להגדילו בתארים לא יכול להוציאם במבטא להפלגת עלויו יתעלה על כל הנמצאות, וזה רומז לענין התפלות והתחנות המלאות מהתארים שהם ליאות וקצור ויהיה יותר טוב השתיקה, וזהו הנמשך אחר זה הפרק הבא שירחיק מלתארו יתעלה בתארים ויביא משל מהזהובים וכו':

פרק נט

דע כי הענין כן ושהיתרון וכו', ר"ל דע שהענין כן ושא"א להשגת אמתתו יתעלה ואעפ"כ יש יתרון בין המשיגים. פירוש אחר דע שהענין כן שאשר השיגו מרע"ה ושלמה הוא אשר ישיג האחד מדורשי החכמה אמנם יש יתרון בין המשיגים אשר למטה מהם יתרון עצום:

להשגת אמתתו, ר"ל להשגת אמתת המתואר:

ולזה יטריח האדם שנים וכו', ר"ל מצד שכל אשר תוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אליו ולזה יטרח אדם שנים רבות וכו':

כמו שאביא המופת שהוא וכו', עכשיו עשה משל מאלו השלשה חלוקות שעשה, ורוצה לומר המשל בזה שאיש אחד ביאר שהוא יתעלה אינו גשם כמו שאביא עליו המופת בזה הספר ואחר יספק כו':

כ"ש אם נאמין זה מחוייב וכו', ר"ל שאם אנחנו נאמין בו יתעלה שיהיה דבר מה מחויב בו יתעלה ואיש אחד באר במופת שהענין ההוא שאנו מאמינים בו יתעלה א"א שיהיה אין ספק שזה האיש אשר באר במופת המנע הדבר שאנו מחייבים בו יתעלה שהוא יותר שלם ממנו:

תהיה מדמה, ר"ל אם תחייב לו יתעלה דבר מוסף על עצמו תהיה מה שתחייבהו לו יתעלה מפעלי הדמיון כי לפי השכל אין בו יתעלה שום דבר מוסף כמו שבארנו למעלה:

על צד שהוא ענין מוסף ע"ע, וזהו כדעת מאמיני התארים שמאמינים תארים מוספים על עצמו יתעלה:

או שהענין ההוא שלימות בחקו כו', ר"ל שתחייב לו יתעלה תארים ותחשוב שהתארים ההם הם שלמות בחקו בעבור שתמצא שהתארים ההם הם שלמות בחקנו, וזאת הכת אינה גוזרת תארים עצמיים בו יתעלה, אבל הנביאים הוצרכו לחקות להמון שהוא יתעלה שלם בתכלית השלמות לפי שהמון היו גוזרים לו יתעלה הענינים אשר היו שלמות בחקנו:

שהשלמיות כולם כו', ר"ל שהשלמיות כלם הם קנינים ואין כל קניני השלמות נמצאים בבעל הקנין בפעל לפי שיש מהם הפכים זה לזה הגע עצמך הרחמנות והאכזריות הם שלמיות והם הפכים וא"א שימצאו בנושא אחד ואם היה הוא מתאר בשלמות ויהיו כל הקנינים נמצאים בו יהיו בו שני הפכים וזה שקר שא"א שיהיו שני הפכים בנושא אחד: פ"א שהשלמיות כלם הם קצת קנינים וכו', ר"ל הראיה שא"א שנתארהו יתעלה בשלמות בחקו בעבור שנמצאהו שלמות בחקנו, שהשלמות כלם הנמצאים במין האדם הם קנינים וכל קנין הוא מחודש בבעל הקנין כי קודם קנותו הקנין היה נעדר ממנו, ואם היינו מתארים השם יתברך בשלמות היה בעל קנין ויהיה השלמות מחודש אליו אחר שהיה נעדר השלמות ההוא וזה שקר כי הוא אינו נעדר משום דבר ולא יעדר ולא היה לו העדר וא"כ מזה הצד א"א לתאר לו יתברך שלמות:

ולא כל קנין ימצא לכל בעל קנין, ר"ל גם מצד אחר א"א לתארו יתעלה בשלמות שאם היה יתעלה שלם מכל הקנינים היו בו שני הפכים לפי שאין כל הקנינים השלמים נמצאים בבעל קנין, הגע עצמך הרחמנות והאכזריות הם מדות שלמות והם הפכים ואינם נמצאים בבעל קנין אחד ואם היו לו יתברך כל השלמיות היו בו שני ענינים הפכיים זה מזה וזה שקר, אם כן א"א לתארו יתעלה בשלמות בחקו בעבור שהוא שלמות בחקנו כי כל שלמות יצטרפו אליו שתי חסרונות כמו שבארנו, ומ"ש הרב כי השלמיות כלם הם קצת קנינים מפני זה אמר מלת קצת לפי שכל שלמות הוא קנין ולא כל קנין שלמות כי כבר יש קנינים רבים חסרים: פ"א ולא כל קנינים שלמות נמצאים בבעל קנין אחד, כי האדם לא יהיו לו כל קניני השלמיות כי אין לאדם קנין העופפות שהוא שלמות ואם היינו מתארים הש"י השלמות כשלמותנו יהיה בו חסרון השלמות כאשר אנחנו חסרים מקצתם א"כ אין ראוי לתאר לו יתברך שלמות בחקו מצד שהוא שלמות בחקנו כי אין בחקנו שום שלם מכל השלמות, וממה שאמר הרב שהשלמות כלם הם קצת קנינים יחובר ההקש כן, כל שלמות הוא קנין וכל קנין הנה הוא חדוש דבר לא היה בבעל הקנין א"כ כל שלמות הוא חדוש דבר לא היה בבעל הקנין. וממה שאמר הרב לא כל קנין ימצא לכל בעל קנין יתבאר ההקש כך, וכל קניני השלמות יש מהם קנינים הפכיים וכל קנינים הפכיים אי אפשר שימצאו בנושא אחד א"כ כל קניני השלמות א"א שימצאו בנושא אחד, וירצה שהשלמות כלם הם קצת קנינים כי הקנינים מהם פחיתות ומהם שלמיות והקנין הוא בבעל הקנין, הנה התחייב כל דבר על צד שהוא ענין נוסף על עצמו גם כי כל קנין ימצא לכל בעל קנין כי מה שהוא שלמות באחד לא תחוייב שיהיה שלמות באחר ואם הוא בעל קנין, והנה אם הוא נמצא בנו לא יחוייב שימצא באל יתברך ואפילו

אם נניח שהוא בעל קנין ואתה תחשוב שענין הוא שלמות בחקו כאשר תמצא שהוא שלמות בנו:

הראשון להיות כל מה וכו', וזהו אמרו או שהענין ההוא שלמות בחקו וכו':

והשנית שהוא אינו וכו', וזהו אמרו או שהענין ההוא נוסף על עצמו, פירש מארישט"רי אברם ז"ל בחוק השלמות יאמר על הקנין הנעדר מבעל הקנין כשיגיעהו ואז יקרא שלמות, כלומר שהוא משלים חסרון מה המחודש לבעל הקנין ענין לא היה לו וזמן מה מוגבל ישוב קנין והוא בהיותו קשה ההסרה א"כ השלמיות בצד מה חסרון לבעל השלמות כי יקדמהו חסרון השלמות ולולא החסרון לא יפול עליו שם השלמות ולא יגיעהו ומזה הצד לא יפול שם השלמות על השם יתברך כי הוא יתברך לא יוחס אליו שום חסרון, ולזה אמר הרב שלא ייוחסו לו אחד ממיני השלמיות המיוחסים אלינו כי בנו יקדימנו חסרון אליהם שהם בכחנו והם בנו קצת קנינים וקצתם בלתי קנינים כי היותם בנו בלתי קנינים מפני שהם בנו בכח וביציאתם לפועל הם קצת קנינים והוא הפועל גם שמהם בהכרח בנו ליציאתם אל הפועל אבל הרוב ממנו ישארו שלמיותינו בכח בלתי נשלמים, אמנם האל יתברך הוא בפועל תמיד נקי מן החסרונות ולא ייוחסו לו אחד ממיני השלמיות המיוחסים אלינו. פירוש אחר בלשון קצר שהשלמיות כלם הם קצת קנינים ולא כל קנין הוא שלם כי הרבה מהעדרים יותר טובים מהקנינים כי יותר טוב לאדם השלם שלא יקנה עשיית העול משאלו היה לו בקנין לעשות עול א"כ לא כל קנין ימצא לכל בעל קנין שלם כי יש קנינים חסרים ואם נמצאים בבעל הקנין השלם היה חסר ולא היה שלם בעל הקנין שהונח שהוא שלם:

אבל עצמו הוא שלמיותיו, ר"ל אבל על דרך האמת עצמו יתברך הוא שלמיותיו ולא דבר אחר:

ולא ישיג מהו אלא הוא, ר"ל שלא ידע החל כי אם האל, פירוש אחר שלא ישיג שום אדם עצמותו אלא שישיג שהוא נמצא לבד:

ושהשגתו הוא הלאות, ר"ל שהשגתו בו יתעלה הוא לבאר במופת שא"א שיהיה יודע מהותו יתעלה במה שאין תועלת לשנות דבריהם:

והמופלג הנאמר, ר"ל הדבור החזק האמתי שנאמר באלה הדברים:

כאשר הצריך הכרח וכו', ר"ל כאשר הוצרך והוכרח מרע"ה לדבר עם בני אדם מציאותו יתעלה כדי שיעלה בידם מעט ציור ושיתאר להם שהבורא יתעלה נמצא שלם בשלמיותיו וכו':

תכליתנו שנעמוד על המאמרים ההם, ר"ל תכלית ענינו הוא שנפסוק על המאמרים ההם ושלא לתארו יתי' בתארים ההם בשום צד אלא כאשר נקרא התורה וכו':
ולולא הכרח הראשון, ר"ל שהוכרח מרע"ה לתארו יתעלה בעבור ההמון לא היינו מתארים לו יתעלה: ולולא ההכרח השני, ר"ל והוא שבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנו בתפלה לא היינו מתארים לו יתב' בתארים ההם אלא בקראנו בתורה לבד:
ואתה מרבה בתארים, ר"ל זהו מאמר ר' חנינא להההוא גברא:
אלו יתואר בהם, ר"ל ואלו יתואר בהם וכו':
עד שיעוררהו להפעל במחשבתם, ר"ל שלפי מחשבתם יעוררוהו יתעלה שיהיה מתפעל מתפלותם:
שישחק עליו לפי טבעו, ר"ל כשישמע אלו המאמרים המדומים הנפסדים ישחק מהם לפי טבע המפורסם:
ויבכהו עם התבוננות, ר"ל אמנם כשיתבונן לפי שכלו על אלו המאמרים הפחותים יבכה איך נאמרו וכו':
וכל שכן שתעשה כמותם, ר"ל תעשה שיר ומליצות כמותם עליו יתעלה:
ולא תצא ממה שסדרו, ר"ל שלא תצא ממה שסדרו אנשי כנסת הגדולה כי באותם שסדרו די ויותר מדי:
בעבור עליו, ר"ל כשירצה לקרוא נביא אחד בדרך קריאתו יוכל לומר התארים הכתובים בנביא ההוא לא בצד אחר:
וזה הענין ג"כ לא יפורסם, ר"ל מה שאמרו שהתארים שאמרו הנביאים אינם אלא תארי הפעולות או שלילות ההעדרים אין ראוי שיפורסם להמון:
מאלו השלמיות אשר ייוחסו לו. ר"ל שאלו תאמר המשל ומקלסין אותו במאה דינרי זהב היה מורה ששלמיותיו יתעלה הם יותר מאותם שאנחנו מייחסים לו. אמנם הם ממין אחר לפיכך אמר המשל ומקלסים אותו בשל כסף וכו' כמו שביאר בפרק כ"ו שאי אפשר שיהיה דמיון ביניהם, וזה הפרק רומז לענין התפלה ושאין ראוי להרבות בתאריו יתברך וראוי למעט אותם כפי היכולת:

פרק ס

ותוסיף בהם הרחקה, ר"ל בשלילות תדע ההבדל הגדול אשר בין תארי השלילה וההיוב והחסרונות והסכנות מתארי החיוב, פ"א ותוסיף במשלים שאמשיל לך ההרחקה המתחייבת מהאמנת תארי החיוב:

שאינה צמח מחובר לארץ, ר"ל מפני זה אמר זה התנאי שאינו מחובר לארץ כי באמת הוא מצמח נעקר ממקום גדולו:

והשמר מאד שתוסיף וכו', ר"ל כשאני אומר שכשתשלול ממנו יתברך דבר שתתקרב אליו, זהו אם תדע במופת חייוב מה ששללת ממנו, לא שתשלול ממנו יתברך בדבור לבד כי זה אינו כלום:

והבן זה ודעהו והיה בו שמח, ר"ל שתבין מה שאמרתי שלא תהיה הקריבה בו יתעלה אלא בשוללות לא בתוארי החיוב:

ודעהו, ר"ל שאתה תתעסק בחכמות כדי שתשלול ממנו יתעלה השלילות במופת' ותהיה שמח מזה שאמרתי לך שבידיעת החכמה תהיה קרוב אליו יתברך במה שאפשר:

שכל מה שנחשבהו שלמות, ר"ל כבר בארנו שכל מה שנחשבהו שלמות בחקנו אינו נמצא השלמות ההוא בחקו יתעלה, כי השלמות ההוא ביוחס אליו יתעלה הוא חסרון, ואפילו אם נאמר שהיה השלמות ההוא בחקו יתעלה כמו שיחשבו בעלי התארים עדין תהיה מחוייב שתשלול ממנו יתעלה הענין שחשבתו בו שלמות:

שאינו ממין השלמות, ר"ל כי ידוע הוא לפי האמת שאין השלמות אשר נחשבהו בו יתעלה ממין שלימותנו:

תצא לענין השלילה, אע"פ שתחייב לו יתעלה אי זה שלמות עדין תצטרך לומר שאין שלימותו כשלמותנו ויצטרך שיבא לענין השלילות:

כבר באת בשוללות בהכרח וכו', ר"ל כבר הוצרכת לבוא אל השוללות בהכרח, כי אתה תצטרך שתאמר שאין ידיעתו כידיעתנו ושלא תשתנה ברבוי הידועים, וא"כ מה שרצית לחייב לו יתעלה והוא מה שאמרת שהוא יודע במדע לא תוכל לעמוד על התואר ההוא אבל תאמר שאין מדעו כמדענו וזהו ענין השלילות ואם כן לא הרוחת מאומה בחייב לו תאר עצמי, אבל יגיעך נזק והפסד שאחר אשר תארת לו ית' יודע יהיה תאר חיובי והתאר ההוא נשוא על המתואר ויגיע אל שיהיה הוא יתברך נושא התארים:

ויהיה תכלית השגתנו בזאת וכו', ר"ל התכלית שיהיה לך כשתחייב לו יתברך אי זה תאר עצמי שתאמר שהוא יתעלה נושא אינו כשאר הנושא ויש בו נשוא אינו כשאר הנשואים ויהיה הענין בשמות משותפים לא דבר אחר:

כי כל נושא וכו', ר"ל מפני מה יש סכנה במחייבות לפי שכל נושא הוא בעל נשואים בהכרח והנושא והנשוא הם שנים בגדר ואע"פ שבמציאות הוא אחד, ואם נאמר בו יתעלה נושא ונשוא כאשר חשבו יביא אל שיהיה הוא יתברך מורכב וזה שקר:

הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו, ר"ל סכלות העדרי:

הוא אשר יצייר אמתת עצם אחד, ר"ל שאמתת המשתתף הוא שיאמר שם אחד עצמי בדבר אחד והשם ההוא יאמר לעצם אחר, הגע עצמך שם החי הנאמר באדם וישותף בו הסום והחמור, וא"כ לפי דעת הרב שם משותף לא יאמר אלא שיהיה הענין המשותף בשניהם ענין עצמי לא ענין מקרי, וזה קשה לי כי כבר יאמר כי האדם והשלג משותפים בלבנות, ואפילו יאמר שהם אחדים בלבנות וכמו שהתבאר במה שאחר הטבע בענין אחד ורב:

אשר ישיג הדבר בחלוף מה שהוא, ר"ל שגדר מי שישיג הדבר בחלוף מה שהוא הוא שישיג קצתו באמת וקצתו סכלית קניני:

וזה עיון דק, ר"ל לבאר שמאמיני התארים אינם אחד מאלו החלוקות אלא מציאותו יתעלה באמונתם זהו עיון דק:

אמנם אשר יחייב, ר"ל כמו מאמר ממיני התארים:

ובקש לדעת צורתו, ר"ל שהוא לא בקש ידיעת מהות הפיל ויהיה נכלל במהות חי עם צורה הפיליית כי אלו בקש מהות הפיל במוחלט והיה יודע שהוא חי הנה כבר השיג קצתו לפי האמת והשיג קצתו בחלוף מה שהוא לפי המשל שיעשה הרב, ואלו היה כן היה זה נכנס בחלוקה שלישית שעשה והוא השיגו על חלוף מה שהוא, אבל זה האיש שהיה רוצה לידע הפיל היה שרצה לידע צורתו לבד כי כבר היה מושג אצלו בידיעה כבר קדמה היותו חי א"כ אין זה מקצר בהשגה אלא שהוא רחוק ממציאותו יתעלה וכו':

וכן הענין הנה וכו', ר"ל שם אחד ושם מורכב, שם אחד כמו עזניה נפלאה, ושם מורכב סוס ואדם, זהו דומה עם כת מאמיני התארים העצמיים:

פרק סא

אין השתתפות בה, ר"ל שאין שום ענין שתהיה ההוראה נאמרת עליו אלא על עצמו יתברך לבד והוא שם המפורש, ויש במלת מפורש שני ענינים, האחד שזאת ההוראה הנאמרת עליו יתעלה היא נפרשת ונבדלת מכל הנמצאות, והשני שהוא מורה על עצמו יתעלה בביאור, ויהיה מלת מפורש מבואר, ופירש לפי זאת הבחינה, ושתי אלו הבחינות כבר רמזם הרב במאמרו יורה על עצמו והיא הבחינה השנית, ובאמרו אין השתתפות בה שיורה על הבחינה הראשונה:

שבזה הדור וכללות לאחרים, ר"ל שמלת אדני מורה על שני ענינים, האחד הדור והוא מלת אדון שמורה על דור בלי ספק, והשני שעושה כללות ואמר אדנָי שהוא לשון רבים כמו אדונים קשים שעושה כללות באדנותו ומורה שהוא מושל על אדוניות רבות, ושני אלו ההוראות נכללות במלת אדני:

וכבר נאמר למלאך אדני, ר"ל והוא השכל הפועל ושני המלאכים האחרים הם כח הדברי והכח הדמיוני כי אלו שלשה מלאכים מחוייבים שיהיו בכל נביא:
מבוארי הכללות והגזרה, ר"ל ששאר השמות כוללים עצמו יתברך ושאר הנמצאות, שכבר יאמר לו יתעלה אלהים וצדיק ויאמר לזולתו אלו השמות והם נגזרים מהמשל ראשון, כי צדיק נגזר מצדקה ורחום מרחמנות וכן זולתם:
ענין חיוב המציאות, ר"ל שאפשר ששם המפורש יורה על מחוייב המציאות שהוא מורה על עצמו יתברך לבד לא זולתו כמו שנאמר שהוא הווה והיה ויהיה ומהוה:
כי הוא מורה על ענין וכו', ר"ל שכל שם נגזר כמו רחמן וצדיק וזולתו מורה על שני העניינים, האחד הרחמנות והוא התאר, והשני נושא התאר והוא המתואר אף על פי שלא ביאר נושא התאר אשר התחבר בו התאר מה הוא ואם היינו אומרים שמות נגזרים בו יתעלה היה מורה שיהיה הוא יתעלה נושא התאר ויהיה מורכב וזה שקר:
ולזה היה כועס, ר"ל מצד שכל שם נגזר מורה על עצם בעל תארים מפני זה היה כועס ר' חנינא:
אמנם כשתבחן עצמו נקי, ר"ל וזהו הנרצה באמרו קודם שנברא העולם, והבן זה:
זאת השאלה, ר"ל מה הביא האנשים להאמין ענין השמות והקמיעין:

פרק סב

ויהיה בו סוד אלהי עוד, ר"ל שזולת הלמוד שהיו מלמדים אותו איך היה נקרא היו מלמדין בו עוד ענין אלהי נכבד מאד אלו שני שמות או שלשה, ונראה לי על דרך המחשבה שזה השם בן י"ב אותיות היה, מחויב המציאות, כי בו יש שתים עשרה אותיות, ואפשר שיהיה זולתו, והאל יודע:
ומפסידים בו אמונות, ר"ל שכשיהיו יודעין ענין מחוייב המציאות היה מגיע להם מן הבלבול והקצור בעניני האמונות:
להפסד האנשים, ר"ל שג"כ פסקו מלזכור שם המפורש בעבור שנפסדו בו אנשים מאמונותיהם. פ"א בעבור מיתת האנשים והוא אמרו אחרי כן משמת שמעון הצדיק:
ושם בן מ"ב אותיות, ר"ל שהיו אלו המלות, עלה ראשונה בלתי עלולה מחויבת המציאות הכרחית בנמצא, וזה עולה מ"ב אותיות, ואפשר שיהיה זולת זה, והאל יודע:
בפנים אשר אמרנו, ר"ל שבשלילות יתקרב האדם לאמתת ציורו יתעלה במה שאפשר. פ"א כמו שאמרנו משם בן שתים עשרה אותיות שהיה מייחד הוא יתברך מזולתו כך היה זה השם מקרב לאמתת ציורו:

במלות רבות והבן זה, ר"ל שזה רומז שהאמנת השכל הפועל יובן ויושג בציורו הנמצאות האלהיות, וראיה לזה אמר למטה ר"ל השגת השכל הפועל.
למוד הענינים, ר"ל לידע במופת מציאות הש"י והיותו מחוייב המציאות לא לדבר במלות לבד מבלי ציור:
ואינו מעמיד על המדות, ר"ל שיעבור על מדותיו כאמרם ז"ל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו:
אהוב למעלה, מצד השפע הנשפע עליו:
ונחמד למטה, מצד שיש לו מעלה נכבדת על זולתו:
מה שיובן מזה המאמר, ר"ל מה שיובן אצל רוב ב"א ההמוניים כי הם רחוקים מכוונת אמרו, כי כוונת אומרו הוא ידיעת עניני החכמה האלהית כמו שביארנו:
שהם סתרי תורה כמו שבארנו, אמרו הרב למעלה בפרק ל"ה, ומה ענין שמותיו המורים על אחד כלם ענינים עמוקים והם סתרי תורה באמת:
וכאשר מצאו האנשים וכו', עתה נותן סבה מה הביא האנשים להאמין עניני השמות והקמיעין:

פרק סג

איך היתה לענין ההוא, ר"ל איך היתה השאלה לענין ההוא וכו':
אלא יחידים, רצה לומר זולתי יחידים:
האמנת הרוחניות, ר"ל ירידת הרוחניות מאי זה מזל וכוכב על אי זה איש ממין האנושי:
והורדת הכחות, ר"ל ירידת הרוחניות לטלסמאות ולזולתם:
שאתה לא תמצא, ר"ל שלא היו בנביאים ההם ראויים ושלמים כ"כ בצד שיהיו נביאים שלוחים להיישיר ההמון:
בשלמותם. ר"ל שלמות הנפש והוא שלמות העיון:
והישירם במה שעשו, ר"ל הצלחת כל קניניהם: למה שיגיע אליו, כנוי אליו שב למלת מה, ור"ל הדבר אשר יגיע אליו מענין זרעם והם העתידות: ולמדהו, אל משה:
והוא המציאות. שמלת היה ר"ל מציאות:
והסוד כלו הוא בשנותו. הסוד מזה הפסוק אשר כפל מלת אהיה המורה על מציאות כמו שביאר הרב, והיתה זאת הכפילה על דרך התאר, כלומר שמלת אהיה ראשון ר"ל נמצא מחוייב ואח"כ אמר אשר אהיה שמלת אשר קושרת האהיה השני עם הראשון על דרך שיהיה האהיה הראשון המתואר והאהיה השני התאר וכפלו באותה המלה בעצמה ולא שנה במלה ולא בנקוד להורות כי בו יתעלה אין שום תאר נוסף עליו אשר הוא יתעלה ותאריו אחד, לכן אמר הפסוק אהיה אשר אהיה כאלו אמר הנמצא אשר

הוא נמצא מחוייב המציאות, וזהו אמרו ואמרו לי מה שמו ר"ל מה עצמו ואמתתו, ר"ל מציאותו המחוייבת, ואמר לו יתעלה שיאמר להם אהיה אשר אהיה ר"ל שיבאר להם במופת מציאות מחוייבת המצאתו ואז ידעו שיש אלוה בעולם:

שהם יבינו מה שהודעתיו לך, ר"ל שיבינו המופת האמתי בחיוב מחויב המציאות:

ואז נתן לו כו', ר"ל הפכת המטה לנחש:

ואמנם מה שמו, ר"ל אחר אשר בארתי לך ששמו ר"ל עצמותו א"כ מפני מה לא אמר הפסוק ואמרו לי מה עצמותו, ואמר הרב שזה שאמר כך הוא לגדל ולהדר בספור וכו':

ואם אשאל, ר"ל אם אהיה נשאל:

אמנם הרחיק, ר"ל הרחיק משה שיאמר לו יתברך שיהיה שום נמצא בעולם חי מדבר שיסכל מציאותו יתעלה לכן אמר שמו, כאלו יורה שמציאותו יתעלה לא יסכלה שום אדם אבל שמו יתברך אפשר שיהיה נסכל:

לא לנקרא בשם ההוא. ר"ל לא שיהיה נסכל מציאות השם יתעלה הנקרא בשמו המיוחד לו, ואמנם באמת סכלותם היתה על מציאותו יתברך:

וכן שם יה וכו', ר"ל יה עם חצי שם אהיה הוא נגזר מענין נצחיות:

והבן מה שהגיע וכו', בא הרב לזרז לנו שנהיה זכורים מזה הפירוש הנכבד שעשה מאהיה אשר אהיה וסוד קריאת השם המפורש ומכל כללות הפרק:

פרק סד

הענין שהוא כלי לרצוני וחפצי, ר"ל כמו הדבור שהוא כלי לאדם להעביר חפצו כן השפע המגיע מאת השם יתעלה לנביא אשר השפע ההוא כלי לו יתעלה להעביר רצונו וחפצו כי אז הנביא יעשה מה שצווה בלי ספק הוא הנקרא שם ה', או מאמר, או דבר:

והנה אבאר הדברים, ר"ל ענין כי שמי בקרבו והמלאך מהו בפרק ו' משני:

האור הנברא, ר"ל נברא חוץ לנפש:

להגדיל כמו שבארנו, ר"ל לגדל ולהדר בספור כמו שבאר בפרק שלפני זה:

ואף כל מה שזולתו, ר"ל ואפילו כל הנמצאות מגדילים השי"ת כל שכן שהאדם יגדילהו יתעלה:

כי הגדלתו האמתית וכו'. ר"ל עכשו מבאר באי זה צד יגדיל האדם השם יתברך:

ומי שאין השגה לו כדומם כו', ר"ל עכשו בא לבאר שאפילו בשאר הנמצאות יאמר עליהם שהם יגדילוהו יתברך מצד שמורות הוראה אמתית על יכולת ממציאם:

אם הוא מי שאין ראוי וכו', ר"ל כמו הגלגלים שיספרו שבחו יתעלה בציור לא בדבור שאין ראוי בהם הדבור:

ספר על היותם מחייבות וכו', ר"ל מצד שהנמצאות הדוממיות מורות על יכולת ממציאם והמתבונן בהם יגדיל השם יתעלה מצד שלמותם בבריאה, יאמר שהדוממים ההם משבחים ומגדלים השם יתברך. באומרו כל עצמותי וכו', מצד שהם סבה להיות השם יתעלה משובח בעבורם:

פרק סה

שהתורה ברואה, כי אם יהיה לו דבור התורה יהיה דבורו, ואחר שהתורה ברואה הנה אין לו דבור, והוא אמרו הכונה בזה שהדברים המיוחסים לו נבראו. וכל שכן בהסכים כל אומותנו, ר"ל שאין צריך שיבואר לך תאר הדבור בו יתברך אחר שאמרו רבותינו שהתורה ברואה, והכוונה במאמר ההוא שדברו המיוחס לו נברא ר"ל והוא הקול הנברא חוץ לנפש:

ואמנם ייוחס אליו, ר"ל אחר שאמרתי שדברו ר"ל הקול הנברא חוץ לנפש מפני מה תארוהו יתעלה בדבור בעבור הקול הנברא, ואומר מפני שהוא בכלל כל הנמצאות הנבראות:

וכבר קדם לנו זכרון זה וכו', ר"ל כבר ביארנו בפרק מ"ו מצד שלא יציירו בני אדם העתק ענין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור לפיכך תארו לו ית' הדבור, להורות שיגיעו ענינים ממנו יתעלה לנביאים, לא דבר אחר כי הוא יתעלה אינו גוף ידבר חלילה:

והוא אחד אם נודע וכו', ר"ל הענין המובן מאת השם יתברך וענין הרצון והחפץ הם ענין אחד אם שנודע בקול נברא והוא הענין המובן מאת השם יתעלה בדרך מדרכי הנבואה ר"ל השפעה שכלית והוא ענין הרצון והחפץ:

ולא שהוא יתעלה בעל נפש, ר"ל שאי אפשר שיאמר בו יתעלה אמירה מענין המצוייר בשכל כי הוא יתעלה אינו בעל נפש:

ואמנם הכנוי על וכו', ר"ל כשנאמר לו אמירה ודבור הוא כנוי על רצונו וחפצו לא לדבר זולת זה:

ועוד על צד הדמיון, ר"ל בסבה אחרת מצד אחר תארו לו יתעלה הדבור והאמירה והצווי, כי לא יבין האדם שיעשה איזה דבר אלא א"כ יצוה לעשותו או יעשה בעצמו לפיכך תארו לו יתעלה הדבור כמו שבארנו בפרק מ"ו, מצורף כי הכוונה בו ענין רצה:

כי היא שמעה את אמרי אל וכו', ר"ל שבפסוק אחד אני מוצא אמירה ודבור אם כן מבואר הוא שהם ענין אחד:

פרק סו

ויותר מופלג מזה היחס, ר"ל ההפלגה היא שייחס פרט מה מהנמצאות והם הארזים הנמצחים מאליהם בלתי שום נטיעה מלאכותית כאמרו אשר נטע ה' כלומר שנבראו מאליהם מן הארץ מבלי שום נטע, ואם כן אפילו בפרט מה מהענינים הטבעיים אמר נטע ה' כל שכן שראוי שיאמר אל מיני הנמצאות בכלל כאמרו מה רבו מעשיך ה'. דעת הרב בענין הלוחות הוא שהלוחות כמדתן ושעורן נמצאו מציאות טבעי בהר ובאותן הלוחות היו נמצאות כל צורות האותיות הנמצאות אתנו, ודי בזה:

אמנם אונקלוס, ר"ל אונקלוס אינו סובר דעת הרמז"ל אבל סובר שמרע"ה חקק הלוחות באי זה כלי וכתב בהם עשרת הדברות ולקח צורות האותיות מהשמים כי בם מצויירות כל האותיות:

היתכן מציאות הכתב וכו', ר"ל מה הכריח אונקלוס לתרגם אצבעא ולא תרגם במימרא וכי היה מציאות הכתב בלוחות יותר נפלא ממציאות הכוכבים בגלגלים באמת זה אינו, ואם כן כמו שבשמים נאמר בדבר ה' שמים נעשו כן היה יכול לתרגם כתיבין במימרא דה':

שמכתב הלוחות כשאר מעשה בראשית זהו לפי דעתו וסובר שהאותיות היו נמצאות בלוחות בטבע כשאר עניני הטבע כאשר נראה ישפה אחת שהיו בו צורות שונות, גם הלוחות רומזות לנפש האדם שהוא כלוח המוכן לכתיבה. דע כי הר סיני העידו עליו שהאבנים הנמצאים בו יצוייר אליהם הסנה ולכן נקרא ההר ההוא הר סיני על שם הסנה, וראיתי אחד מאבני ההר הזה שהיה מצויר בו הסנה בתכלית ציור אלהי כגוון מתחלף לגוון האבן וחלקתי האבן ההוא לחלקים רבים ונראה בכל אחד ואחד צורת הסנה:

פרק סז

כלל זה המאמר אשר בו מן הרכות, ר"ל שדוד שלח לקרוא לשלום לנבל ולכל ביתו וכשיתן אי זה דבר לדוד בעד שעבדי דוד שמרו והצילו את נבל כשגזז את צאנו, וזה הלשון היה רך ומדבר בלשון רכה:

כי כונת הספור, ר"ל שכונת הספור הוא לספר גנות נבל אשר לא נתן שום דבר לעבדי דוד אשר היה בתכלית הגנות:

ולפי זה הענין וכו', ר"ל לפי פירוש הרב שפסק השי"ת מלפעול:

וינח לעולמו, ר"ל שאלו המפרשים פירשו וינח בבריאת הנבראים ור"ל ונפסקו הנבראים מלהבראות, כי לפי פירוש הרב וינח הוא בערך אל הפועל ולפי שאר המפרשים נאמר וינח בערך המתפעל:

ויהיה עניינו והניח או הנחה, ר"ל וזה הפירוש השלישי:

פרק סח

ויראה שידיעת אמתת חיוב זה, ר"ל שמי שיחשב שהוא חכם יראה שידיעת אמתת חיוב התאחדות המשכיל והשכל עם המושכל הוא ענין יבצר מן השכלים האנושיים שאי אפשר לפי דעתם שיושג זה, וזה שקר כי הוא ענין יבארוהו הפילוסופים:

כי כל שכל פעלו, ר"ל כי עצמות המשכיל הוא עצמות השכל:

ואין השכל בפעל דבר, ר"ל שאין המשכיל בפעל דבר אחד והפעולה שלו אשר הוא השכל דבר אחר:

ולא תחשוב כי השכל בפעל, ר"ל לא תחשוב שהמשכיל בפעל יהיה דבר אחד נבדל מן ההשגה אשר הוא השכל והמושכל כמו שבאר למעלה וכו':

הוא שני דברים, עכשו בוחן הרב להבדיל השכל עם המושכל כאשר הם בכח כאשר התאחד בפועל בעת ההשגה ואחר זה יבדיל המשכיל ג"כ משניהם:

כי כל מה שיש לו פעל וכו'. בא הרב לבאר יותר שהמשכיל הוא השכל והמושכל כאשר הם בפעל ואמר שכל דבר שיהיה פועל ענין אחד והפעל נמצא הנה יחוייב שימצא הפועל, וכן נאמר הנה שהמשכיל בפעל נמצא אחר שהמושכל הפעול ממנו נמצא וא"כ המשכיל הוא המושכל כאשר הם בפעל בבחינת פעלו המושכל:

נושא סבל הכח ההוא באדם, ר"ל הנושא לפי הר"ם ז"ל הם הצורות הדמיונות אשר הם עצמם סבות מושכלות בהכרח, או אפשר שיהיה הנושא מן ההכנה הנפשית המרגשת כדעת אלכסנדר וכן כתב ה"ר לוי בן גרשם:

אבל בחק כל שכל, ר"ל בחק השכלים הנבדלים: ובנו ג"כ, ר"ל במין האנושי:

פעמים יהיה לו מונע מפעלו, ר"ל כי כן רצה הרב כי בשכל הפועל אע"פ שאין לו מונע מעצמו יש לו מונע מזולתו אבל בו יתעלה אין שום מניעה לא מעצמו ולא מזולתו אלא מפעלו:

ואין הבנת זה הענין מכוונת עתה, ר"ל וזה רומז לבריאת העולם, כי השכל הפועל אין מונע לו מצד עצמו אלא מצד המקבל שאינם מוכנים לקבל הצורה ההיא ואם כן השם יתברך אין מונע לו כלל כי קודם בריאתו מה שברא לא היה שם מקבל ואם מניעת פעולתו לא היתה מצד המקבל כי לא היה שם מקבל, אם כן יתחייב מזה שתהיה המניע מעצמו ויהיה בו דבר יסלק ממנו המניעה ההוא ויהיה יוצא מן הכח אל הפועל, וזה שקר בחקו יתברך לפי מה שאמר הרב, הוא שאף בשכלנו שכל אדם השכל והמשכיל

והמושכל הם דבר אחד כשהם בפעל. יש מקום עיון כי באלו המושכלות ההיולאניות אי אפשר שיהיה המשכיל עם המושכל אחד מכל הפנים מצד ההיולאניות:

ואין מונע לו מן ההשגה, בזה יש לעיין כי כמו כן השכל הפועל אין לו מונע מן ההשגה לא מעצמו ולא מזולתו:

פרק סט

גם לא יציירו ענין וכו', ר"ל זולת מה שהם אומרים שהפועל אפשר שיקדם לפעלו יגזרו ויאמרו שאי אפשר שיצוייר הפועל אלא אם כן יקדם לפעלו:

לכל מה שיש לו סבה, ר"ל לכל המציאות זולת השם יתעלה:

ומהם רחוקים, ר"ל יש פועל וחומר וצורה ותכלית קרוב או רחוק כמו שיבאר הרב:

שהנה יפלו בזה דברים, ר"ל בחלק שני:

שהוא עושה העולם, ר"ל שפעל יאמר לו ית' מצד שהוא מתמיד העולם כלו כמו שהוא מתמיד:

ולא פעלו מי שפעלו, ר"ל אע"פ שפעלו מי שפעלו יאמר שהוא ית' פעלו בבחינת היותו יתברך סבה רחוקה:

שאי אפשר שלא תקדם להם צורה אחרת, ר"ל המשל בזה שא"א שתחול הצורה האנושית אם לא תקדם לה נפש החיונית וא"א שתחול הנפש החיונית מבלתי שתקדם לה נפש צומחת וא"א שתחול נפש צומחת מבלתי שתקדם לה הצורה הדוממית הממוזגת ואי אפשר שתחול הצורה הדוממית הממוזגת מבלתי שתקדם לה הצורה היסודיית הפשוטה וכן מצורה לצורה עד שיגיע לשם יתעלה. פ"א והגשמית סבתה הצורה השמימיית והשמימיית סבתה הצורה הנפרדת וכן עד שיגיע לצורה האחרונה שהוא השם יתעלה לכן צריך לחמר האדם על דרך משל שיהיה חי ראשונה ואחר יחול בו הצורה הדבריית:

אשר יאמר אריסטו"טלוס, ר"ל והיא הצורה הגשמית אשר לא תתהוה ולא תפסד לפי דעתו. פ"א שהצורה האחרונה היא הצורה הטבעית וכן פירש הר"ן נ"ר שהזכרנו עתה יש התייחסות מן הקודמת אל המגעת אחריה מיד:

הנזכרת שם טבעית, ר"ל שהצורה ההיא מעניני הגשמים השפלים הטבעיים והיא הצורה הגשמיית כמו שביארנו:

ענינו שהוא חיי העולם, ר"ל שאלו ישוער העדרו ישוער העדר כל מה שזולת כמו שאלו ישוער העדר החיות מהחי שיחוייב העדרו:

ראה גודל השגגה וכו', ר"ל זאת השגגה הגדולה יצאה מאלו המדברים כשתראו לו יתעלה בשהוא פועל כי חשבו כי בהעדר עצמו יתעלה לא יעדר המציאות בכללו. וזה שקר כי הוא יתעלה צורת העולם ואלו ישוער העדרו נעדר כל מה שזולתו:

פרק ע

ולא תרחיק היותם מונים, ר"ל מה שאמרו חז"ל שערבות היא למעלה מהשבעה אם כן אם יהיה אפשר שיהיו הגלגלים יותר לא יהיה ערבות למעלה מכלם, לכן אמר הרב ז"ל שאע"פ שהם אינם מונים מספר הגלגלים כי אם שבעה כונתם הוא מנין הכדורים ושערבות הוא למעלה מכולם לעולם:

ואמרם שוכן עליו הראו שהוא יתעלה, ר"ל שמלת בו מורה חמריית יותר ממלת עליו אע"פ שמלת עליו גם כן אינו מורה הבדל גמור מן החומר כי כבר אמרנו למעלה בפרק ט"ו שמלת עליו הוא כפי המשל הנשוא:

שאי הרוכב ממין הנרכב, ר"ל כמו שהרוכב אינו ממין הנרכב ככה האל יתעלה הרוכב ערבות אינו ממין ערבות כי ערבות הוא גשם והוא יתעלה אינו גשם:

והוא מעון עולמו ואין עולמו וכו', ר"ל שהוא יתעלה נושא העולם על צד שהמציאות כולו נתלה בו יתברך כמו שבארנו בפרק שלפני זה, ואין העולם מעונו ר"ל שהוא ית' אינו נסמך על גשם ואין כח בו חלילה:

איך בארו יחסו יתברך לגלגל, ר"ל איך בארו שהוא בלתי נסמך אל גשם ואינו כח בו ושהוא יתעלה מניע גלגל ערבות על צד שהוא כלי לו:

כי כל מה שתמצא לחכמים, ר"ל מה שאמרתי שכל המציאות מונהג מכח ערבות וכשנמצא רז"ל שאמרו בשמים הפלונים כך כלומר שבו טל או גשם, שלא תחשוב שיהיו בו גשמים אחרים זולת השמים אבל כונתם שהכחות כולם נשפעים מגלגל ערבות, וזהו שאמר הרב הראיה על מה שאמרתי וכו':

אינו טל כפשוטו, ר"ל כי הטל רומז לצורות החלות בחמרים:

איך אמרו בזה שבו, ר"ל שאמר שכל אלו הכחות הם נאצלות מגלגל ערבות שהם בו ולא אמר עליו, כי אילו אמר עליו היה מורה שאלו הכחות באות בעצם בלי שום אמצעי ממנו יתעלה לפיכך אמר בו שהם באות בעצם ובראשונה בגלגל ערבות:

וכאלו הם הגידו שאלו הדברים, ר"ל שרז"ל הגידו לנו שכל עניני העולם השפל הם לפי כחות הנאצלות מערבות:

ואמנם הם מן החיים ההם, ר"ל שהחיים השפלים הם חיים שמימיים משוער שעור אלהי:

כי הנשמות הנשארות אחר המות, ר"ל והם נשמתן של צדיקים שאמר באגדה:
הוא כח והכנה. ר"ל שמלת ונשמות שהזכירו באגדה ר"ל הצורה האנושית והוא כח מוכן לקבל המושכלות העיוניות כלוח מוכן לכתיבה לדעת הרב ז"ל וזהו המכונה במלת ונשמות:
ולא הנשמה ג"כ ההווה הוא הרוח. ר"ל שמלת ורוחות הנאמרת באגדה אינה אחת עם מלת הנשמות כי הנשמות הם הצורה האנושית כמו שביארנו ורוחות הם הרוח החיונית:
אמנם הנבדלות הם דבר אחד. ר"ל הדבר הנשאר מן האדם אחר המות והוא ענין זולת ההכנה הוא המושכלות הנקנות, והם מה שרצו באמרם נשמות של צדיקים ר"ל המושכלות הנקנות לא דבר אחר, ומזה הפרק מבואר דעת הרב בענין הנפש שאינה רק הכנה כדעת אלכסנדר וכמו שגלה בפרק מ"א מזה החלק: שתוף רוח. ר"ל שמלת רוח יאמר על הרוח החיונית:
באלו השמות. ר"ל נפש ורוח:
על היות אלו הדברים המנויים בערבות. ר"ל שרז"ל הביאו ראיה מפסוקים על היות הדברים המנויים למעלה שהם בערבות ואמרו והיכן מצינו שצדק ומשפט מיוחסים לערבות באמרו צדק ומשפט מכון כסאך, וכסאו הוא ערבות:
וכן הביאו ראיה על השאר כו'. ר"ל והביאו ראיה על שגנזי שלום וגנזי ברכה מיוחסים לערבות מצד שמצאו רבותינו פסוקים נאמרים עליו יתברך באמרם גנזי שלום מנא לן דכתיב ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום גנזי ברכה מנא לן דכתיב ישא ברכה מאת ה', א"כ רבותינו ע"ה היה להם די כשרצו להביא ראיה שהם בערבות כשמצאו פסוקים שנאמרו עליו יתעלה כי ערבות הוא כלי לו יתעלה כמו שבארנו, ועל זה אמר הרב והבן זה, ר"ל שתבין ותרא' הגמרא שהפסוקים האחרים הם מיוחסים לו יתעלה לבד ואעפ"כ הביאו ראיה שהם בערבות מצד שהוא כלי לו ית' כמו שבארנו, וכן פי' הרב ר' שמואל אבן תבון באגדה:
ובפרקי ר' אליעזר אמרו כו'. מפני זה הביא הרב ז"ל זאת המימרא לפי שהיא מיחדת ומבארת כי השי"ת מניע גלגל ערבות כי השאר מימרות שהביא הרב הביא שמים בכלל אבל בכאן ייחד ופירש ערבות:
והבינם גם כן. רצה להורות כי הוא יתעלה מניע גלגל ערבות:
ודע כי כלל. עכשיו יעורר לעניני מעשה מרכבה ולמה נקראת מרכבה:
לפי מה שנאמר. ר"ל שאמרו רז"ל שכסא הכבוד נושאים אוחו ד' חיות ר"ל ד' כדורים:

ואי אפשר מבלתי הערות אחרות. ר"ל א"א שלא יעורר הערות אחרות בעניני מעשה מרכבה בתחלת חלק שלישי:
ובגאותו שחקים. ר"ל ובגאות השם סבב השחקים כלם וזאת היא הגאוה האמתית. פ"א שמלת גאוה שבה לגלגל ערבות שלו גאות על כל הגלגלים:
שהיא הגדולה שבראיות. ר"ל שבתנועות הגלגל היומי יתבאר מציאות המניע והוא האל ית':
והבינהו. ר"ל וזהו רמז כי מצד נצחית תנועתו יתבאר מציאות המניע:

פרק עא

באמתת אלו העניינים. ר"ל לבאר עניני מעשה מרכבה וחכמת האלהית ונבאר במופת מציאות יתעלה ואחדותו:
אבדו באורך הזמן. הרב ז"ל נתן ג' סבות למה אבדו החכמות, האחת לפי שבאורך הזמנים נשכח החכמות מפני העדר לומדיהן:
שנית ובשלוט האומות. לא היה האדם השלם רשאי לעיין וללמוד החכמות מצד היותנו טבועים ושקועים בים הגלות:
שלישית בהיות העניינים ההם בלתי מותרים לבני אדם כלם והיה זה לפי מעשנו כפי מה שהשיג הרב מהם:
אלא דברי הספרים לבד. ר"ל דברי הנביאים והתורה לבד:
ושגגה תתחבר לו. ר"ל שתחובר שגגה בספרים מצד טעות סופר:
וכמו שיורה עליו דבר התורה. ר"ל שמפסוקי התורה יבאר שהדבר כלו נמסר לב"ד הגדול:
ולמה שיגיע בזה מן ההפסד. ר"ל התחדשות הספקות והבלבולין וההטעיות הנופלות בספרים:
כ"ש שיחובר. ר"ל כ"ש שנפלה הקפדה לחבר בספר שום דבר מסתרי התורה מצד שיפורסם הענין לכל וישתבשו בהאמונות:
אמנם זה המעט מזער. ר"ל מה שתמצא לקצת הגאונים ואצל הקראים היותו יתעלה בלתי גשם הוא ענין לקחוהו מן המדברים הישמעאלים:
בדברים רבים לצד דעתנו. ר"ל שחכמי האנדולוסיים הלכו באותו דרך שהלכנו בזה המאמר בעניינים רבים:
בעניינים המעטים הנמצאים לאחרים. ר"ל שאותם שהלכו בדרכנו בזה המאמר הם חכמי האנדלוסיים האחרונים לפי מה שנמצא מעט מספריהם, שיש בחכמות ענינים

שהם הפך סברתם, הלא תראה מה שקרה לאבוחמ"ד בחברו ספר הכונות ואפילו במעט לא היו יכולין לדבר מה שבספרים שאפילו התלמוד המקובל כו':

היוונים והארמיים. ר"ל והם היו התחלות דעות המדברים:

על דעית הפילוסופים. כאריסט"ו וחביריו:

חכמת הדברים. ר"ל שהחכמה אינה כן חוץ לנפש אלא בדבור לבד.

והגיעו אל בקשה עצומה. ר"ל שחשבו שהשיגו ענין גדול אמתי כשהשיגו התשובות שנעשו על ספרי הפילוסופים:

כחלק והריקות. ר"ל שהניחו מציאות עצם פרדי והריקות:

וירדו אל דרך אחרת. ר"ל חכמי הישמעאלים ירדו לדרך אחרת מספרי היוונים והארמיים אשר היו התחלת הדעות במדברים:

שאותם היו קרובים לפילוסופים. ר"ל שהארמיים והיוונים אע"פ שהיו חילקים בדעות עדיין לא היו חולקים עמהם בכל הדברים, אבל חכמי הישמעאלים הנמשכים לדעתם חלקו בכל מה שאמרו הפילוסופים האמתיים:

וכעסק קצת כתות בדבור. ר"ל שהישמעאלים העמידו דעות זרות בענין איך יגיע הדבור מאת הש"י לנביאים וזה כי הם סוברים שהאדם ילין בלתי חכם וישכים נביא וזה ענין זר מאד:

או לא יסתירו. ר"ל שהמציאות לא יסתור דעותם לפיכך יצטרכו לקיים הקדמות רחוקות מהאמת:

לא ידעו דבר מזה. ר"ל שאלו האחרונים לא יעיינו בספרים ההם לא ידעו שהסברות ההם נעשו בעבור קיום דתם אבל יחשבו שגוף העיון הביאם לסברות הנפסדות ההם:

ויחשבו שהדבר ההוא אין צריך כו'. ר"ל כ"כ יחשבו אלו האחרונים שגוף העיון הביאם לזה הענין שכאשר ימצאו בספרים הקודמים ראו ראיות גדולות והשתדלות חזקה לאמת הסברא האחת או לבטלה לא יחשבו שעשו זה הענין לקיים פנת תורתם אבל יחשבו שעשו ההקדמות ההם לבטל דעת הפילוסופים ולבלבלם לא לדבר אחר:

במה שיחשבוהו מופת. ר"ל להראות הספק במה שיחשבו הפילוסופים שיש בו מופת:

ואלו האומרים זה המאמר. ר"ל שאלו האנשים האומרים זה הענין לא ידעו שאין הדבר כמו שחשבו:

ואפילו אחר מאה הקדמות. ר"ל שמה שרצו המדברים הראשונים ההם לאמת ולבטל לא עשו רק בעבור מה שימשך מן הפסד דעותם ורצו לאמת ההחדמות ההם בעומק ובדקות בצד שלא יגיע הסתירה בדתם אפילו אחר מאה הקדמות:

והסירו אותם הראשונים מן המדברים. אותם הראשינים אשר רצו לאמת הענין אפילו אחר מאה הקדמות הסיר החולי בזאת התחבולה כשחשבו הבאים אחריהם שכל מה שאמרוהו לא אמרוהו מצד דעותם התוריים אלא מצד שגוף העיון הביאם לאותו הענין:

ושהיא מעמד שכלי. ר"ל ששכל האדם יעמוד ויפסק ויש לו גבול בזה הענין, ר"ל שא"א להביא מופת על קדמותו או על חדושו:

אם שיהיה הענין כן לנו בספק. ר"ל אם יהיה הענין לנו בספק אם העולם מחודש או קדמון יהיה בספק לנו מציאותו יתברך:

ולא תאמר איך תתאמת הנבואה. ר"ל לא תאמר אם העולם קדמון היאך אפשר שתהיה מציאות לנבואה עד שתשמע דברינו בחלק שני ששם נבאר שבין היות העולם קדמון או מחודש דבר מציאות הנבואה אמת בלא ספק:

אשר יסדום וישבום השרשיים. ר"ל מפני זה קורא המדברים שרשיים לפי שהם מאמינים עצמים פרדיים שהם שורש לכל דעותם הכוזבות:

אמנם דרכי זה. ר"ל אמנם הדרך שאני דורך במציאותו יתברך ואחדותו ושלילות הגשמות הוא כך, וזהו שאני אומר וכו':

ולא אצטרך להתגבר. ר"ל שלא אצטרך לחלוק על המוחשות:

הקדמות הפילוסופים הקרובות בזה. ר"ל שהביא הקדמות מהפילוסופים הקרובות לבאר במופת אלו הג' בקשות אבל לא הביא ההקדמות הרחוקות אשר אלו ההקדמות מחוייבות מהם כי יאריך הענין:

וכבר הודעתיך שאין זולת השם יתעלה. זה הודיע בפרק ל"ד:

הבקשות ההם הד'. ר"ל מציאותו יתעלה ואחדותו ושלילות ההגשמה וחדוש העולם

פרק עב

נקודת מרכזו כדור הארץ. ר"ל שנקודת מרכז גלגל ערבות הוא כדור הארץ:

ר"ל כי כל כדור מהם. ר"ל מה שאני אומר שאין מהירות ואיחור בהם כונתי כי כל אחד מהם אינו עושה תנועה ממהרת פעם ופעם תנועה מאוחרת אבל תנועה שוה דבקה, אמנם יש גלגל שעושה תנועה מהירה יותר מגלגל אחר:

ואופני תנועתו. ר"ל לאותו צד אשר הוא מתנועע אליו כי כל זמן עושה תנועתו מן המזרח למערב או מן המערב למזרח לא שיעשה פעם תנועה מהמזרח אל המערב ופעם אחרת מן המערב אל המזרח:

מהם מי שמרכזו מרכז העולם. רוצה לומר כמו גלגל ערבות וגלגל הכוכבים הקיימים וגלגל הלבנה, רבי אברהם הקשל"ר ז"ל:

שיהיו פחות מי"ח כדורים. ר"ל והם אלו שבתי צדק מאדים לבנה כוכב, וגלגל יוצא לכל אחד ואחד הרי עשרה, ונוגה וחמה ושני גלגלים יוצאים לכל אחד ואחד הרי ו', וגלגל ערבות וגלגל הכוכבים הקיימים הרי שנים, נמצא בין כלם י"ח גלגלים בלא ספק:

אם יש שם גלגל הקפות כו' יש בו עיון. אמר זה כפי חכמת התכונה אמנם כפי שרשי חכמה הטבעית הנה הוא נמנע כי לא תהיה התנועה ההוא מן המרכז ולא אל המרכז ולא סביב המרכז:

והוא מונח עם טבעו. ר"ל שכל זמן יעמוד במקומו הטבעי לפי טבעו אם לא יכריחנו מכריח להוציאו ממקומו:

כי הנה יש בו זאת ההתחלה. ר"ל שהנה יש בגשם התחלה והיא צורתו הטבעית אשר בעבורה יתנועע הגשם לשוב למקומו הטבעי כאשר הוסר ממנו בסבת אי זה מכריח:

ואין בו התחלה שינוח בה. ר"ל שאין בגשם זאת התחלה והיא הצורה הטבעית כדי שינוח במקומו, כי כשעמד הגשם במקומו הוא נח אין סבת מנוחתו הצורה הטבעית אלא ההיולי כי כל המקומות ביחס אליו שוים אבל סבת תנועתו למקומו הטבעי הוא בעבור צורתו:

ולא שיתנועע בה על בלתי יושר. ר"ל שזאת ההתחלה אינה מצד שיתנועע הגשם על בלתי יושר אבל זאת ההתחלה היא סבת התנועה הישרה וילך הדרך היותר קצר שיוכל כשישוב למקומו הטבעי במהרה, כי אילו היה עושה התנועה בלתי ישרה לא היה הולך אל מקומו הטבעי:

אבל הגופים ההם. ר"ל הגלגלים הנזכרים:

תתחדש ביסודות מפני זה תנועה הכרחית. ר"ל מצד תנועת הגלגלים ישפעו כחות על היסודות ויתנועעו בעבור הכחות ההם ממקומם הטבעי בהכרח, או אפשר שבתנועת הגלגל תנועתו המהירה יתנועע בהכרח החלק מהאש הדבק לסבובו והחלק ההוא יניע חלק אחר ויגיע פעולתו לבטן הארץ וכן הוא האמת:

הקיטורים. רוצה לומר האידים:

וכל ההווה נפסד. רוצה לומר וכל מה שהוא הווה נפסד אמנם יתהוה מן היסודות:

אברים ראשיים. ר"ל והם הכבד והמוח והלב:

תחת יד הראשים. רוצה לומר האסטומכא והמעים וזולתם:

והוא התחלת כל תנועה שתמצא כו'. ר"ל שהלב היא התחלת כל תנועה שימצא בגוף כי שאר האיברים הראשיים אינם ראש במוחלט אלא שהם כלים להראות פעולת הלב בהם הפך מה שהניח גאלינוס:

התחלתה נפש הגלגל. ר"ל בנפש הגלגל השכל הפועל אשר הוא עלול מהשכל המניע הגלגל, ואריסט"ו באר בי"ו מספר ב"ח שהמחוייב הוא שיהיה פועל אחד בנפש הצמחים ובב"ח הוא שכל פשוט וקראוהו נפש הנאצלת מה גרמים השמימיים, ופילוסופים אחרים יקראו הנפש ההיא שכל הפועל והכל ענין אחד במספר, וכתב מאיסטר"ו ליאו"ן ז"ל בספר מלחמות ה' שמפני זה אמר אריסט"ו נפש הנאצלת מהגרמים השמימיים ולא אמר שכל הפועל, לפי שידוע הוא שהשכל הפועל הוא המהוה אלו הנמצאות השפלות ונותן להם צורה המיוחדת לכל אחת ואחת ומחוייב הוא שיהיה השכל הפועל נאצל מהגרמים השמימיים לפי שהדבר האחד בעצמו לא יהיה לו שני פועלים, והתבאר שהגרמים השמימיים הם נותנים המזג וההויה א"כ מחוייב שיהיה נותן הצורה נותן המזג וזהו השכל הפועל אשר הוא נאצל מן הגרמים השמימיים, ר"ל ממניעיהם אשר הגרמים השמימיים נותנים המזג וההכנות, כי הוא יתעלה בלתי אפשר שישפיע מהגשם שכל, וא"כ מצד שזאת הצורה הנותנת הצורות היא צורה נאצלת מן הגלגלים ר"ל ממניעיהם מזאת הבחינה קורא הרב המורה השכל הפועל נפש הגלגלים כאשר עשה הפילוסוף בספר ב"ח כמו שביארנו, וזהו שאמר הרב התחלתה נפש הגלגל ר"ל שמניע הגלגל היא התחלתה וסבה לשכל הפועל שיקנה אלו הצורות הטבעיות השפלות, וכשיהיה הענין כן יהיה בגשם האחד אשר הוא פועל אחד במספר פועל אחר והוא הגלגל עם מניעו, כי בבחינה מה ראוי שיקרא הענין אחד כי המניע היא כצורה לגלגלים. ויש לפרש התחלתה נפש הגלגל שרוצה לומר הגלגל הוא המכין החמרים כלם להקביל הצורות והם הצומח והחי והמדבר, לא שירצה לומר שהגלגל יקנה הצורות כי המקנה הוא השכל הפועל, וכן דעת הר"ן נר"ו:

הנמשכים אחר יושרם והקפם. ר"ל שהאור והחושך נמשכים כשהשמש הוא ביושר על הארץ ואז ימשך האור וכשהשמש מקיף הארץ תחת האופק ואז ימשך החשך:

כי זה המין מן הציור כו'. ר"ל שזה הציור והוא היות העולם בכללו כחי אחד הוא מועיל אל היות השם ית' אחד כי כבר התבאר שמן האחד לא יצא רק אחד, ויתבאר ג"כ שהוא יתברך אחד בעבור היות כל העולם אחד ומתיחד אל צורה אחת פשוטה וכל החלקים הולכים מהלך השלמות והצורה לקצת:

בזה המציאות המיושב אשר דברנו בו. ר"ל אחר הנחת העולם על טבעו א"א שימצא קצת מבלתי קצת, וז"א המציאות המיושב, אמנם כשברא השי"ת העולם אז היה אפשר שנמצא קצת מבלתי קצת:

והרבה פעמים יקראוהו טבע. ר"ל והיא הנפש החיונית:

מדת מה שאפשר לשמרם. ר"ל והוא הזמן המוגבל לו לחיות כפי מזגו והרכבתו:
קצת אישי העולם. הם הגלגלים:
זה הכח יש בו עיון אם הוא במצוע הגלגל אם לא. ר"ל זה הכח המנהיג הנמצא בעולם בכללו ויקשור קצתו בקצת אשר אין ספק שזה הכח בא ממנו יתעלה יש בו עיון אם הכח בא ממנו יתעלה באמצעות גלגל ערבות ויהיה כלו לו ויתחייב מזה שיניעהו, או שנאמר שזה הכח בא ממנו יתעלה בלי אמצעות גלגל ולפ"ז לא יניע השי"ת גלגל ערבות:
ומראהו. ר"ל מראה פני אדם שהם מתחלפים קצת מקצת:
לפי רוחב המין. ר"ל לפי רוחב המזגות המין:
אע"פ שא"א מבלעדיהם. ר"ל להכרח החומר:
עומדים במין לא באיש בליחות הארבעה. ר"ל שהליחות הארבעה אינם עומדות באיש כי כבר יפסד איזה חלק מהן ויתהוה אליהן איזה חלק וא"כ הפרט שלהם אינו קיים באיש אלא במין. פ"א שהליחות הארבעה אין להם מציאות פשוט כי אם מורכב, המשל שלא תמצא שחורה או אדומה פשוטה אלא מורכבת וא"כ אינם עומדות פשוטות באיש אלא שהם נמצאות במין מצד היותם מורכבות:
ועמידתו מדת עמידתו. ר"ל שיהיו הימים הטבעיים הראוים שיחיה מצד מזגו והרכבתו:
להפסדו ואבדו, ר"ל שהם בעצמם מחייבות שיהיה נאבד ונפסד קודם זמנו הראוי לו למות:
מסוג משיכתו. רוצה לומר שימשוך אדומה או שחורה נפסדת אחר שהאדומה או שחורה הוא מסוג מה שימשוך האבר ההוא:
יותר ממה שצריך, ר"ל או ימשוך כמות יותר ממה שצריך:
בשאר הכחות הארבעה, ר"ל כמו מה שיקרה מכח המשך כך יקרה משאר הכחות אשר הם ארבעה עם הכח המשך:
אם יהיה לו עתת הערת חמום, ר"ל שיש שם קצת בעל חי שיהיה נזקק עם נקבה מבלתי שיקדם לו הערת חמום:
עד שיעשה לו דברים, ר"ל עד שיעשה לו איש אחד ממינו דברים שלא יוכל הוא לעשותם:
ומפני זה נמצא בו זה הכח הדברי, ר"ל מצד שהרכבת האדם והמזגותיו הוא היותר דק ונכבד שיוכל להיות הוכרת מצד טבעו שיהיה בו הכח הדברי כדי שיוכל להשמר מן הנזקין ושיעשה התחבולות שלא יתפעל מן הזמן בזמן הקור והחום כי לולא נמצא בו זה הכח היה אובד לשעתו כמו שבארנו:

לא תובן אמתתו בתחלת הדעת המשותף, ר"ל שלא תובן אמתת הכח השכלי בתחלת הדעת והוא המושכל הראשון, ר"ל שהבנת זה הכח אינה מהמושכלות הראשונות כמו שהוא בשאר הכחות הטבעיות:

המניע לאבריו הראש הראשון, ר"ל שהוא ית' מניע האבר הראשון והוא לערבות אשר נתן בו כח ההנעה לזולתו עד שינהיג הש"י כל מה שזולתו בגלגל ערבות כי הוא סבת כל התנועות:

בטול הענין ההוא, ר"ל בטול תנועות ערבות:

ובדבר ההוא, ר"ל שהדבר המנהיג והמניע כל זה המציאות הוא ית':

כל מה שירחיק ממנו מן האברים, ר"ל שכל אותם האברים שירחיקו מן הלב לצד הרגלים הם פחותים מאותם שהוא סמוך לו:

חבור נעלם ממנו, ר"ל שהחבור וההקשר ההוא הנכבד יעלם מן המין האנושי:

כי המופת יעמוד. ר"ל מפני מה כחות ב"א מקצרות מזה החבור וההקש הנכבד כי המופת בא על כי הש"י נפרד מן העולם בכל צד:

והנקותו ממנו, ר"ל שאינו מניע גלגל ערבות ומצד אחר יש מופת על שהש"י עושה מציאות ההנהגה וההשגחה לעולם בכל חלקיו ואפילו הדק הפחות ואם הוא ית' מנהיג זה העולם בכל חלקיו יתחייב שיניע גלגל ערבות, וא"כ אנחנו בין ב' המקבילים ישתבח מי שנצחנו שלמותו, ובאמת כן הוא שהש"י מניע גלגל ערבות, וזה שאמר למעלה בזה הפרק זה הכח צריך עיון אם הוא במצוע הגלגל אם לא:

יחס השכל הנקנה הנאצל. ר"ל שהשכל הנקנה הוא נפרד ונבדל מן האדם בכל מין ממיני ההבדל ואינו כח בו וא"כ היה ראוי לדמותו ית' לשכל הנקנה:

ויהיה דמיון הכח הדברי. ר"ל והיה ראוי שהיה הכח הדברי דמיון לשכלי הגלגלים:

אמנם ענין שכלי הגלגלים. ר"ל אמנם מפני זה לא עשינו זה הדמיון מפני שענין שכל הגלגלים וענין המושכל הנקנה הוא ענין עמוק לא נתבתר אמתתו אלא אחר העיון לפיכך לא עשינו זה הדמיון אלא ממה שהוא מבואר אין ספק בו:

שמענה ואתה דע לך. ר"ל תקבל הענין בקבלה ואח"כ תחקור בענין אם הוא כן כי באמת כן תמצא הענין בלא ספק:

פרק עג

הארבע בקשות. ר"ל חידוש העולם ומציאותו יתעלה ואחדותו ושלילות הגוף:

ואלו חובר מהם שני חלקים. רצה לומר אלו המדברים יחשבו שאין כל עצם מהם בעל כמות קודם שיתדבקו זה בזה אמנם כשידובקו שנים ע"ד משל יהיה אז גשם ויאמר לכל

אחד מהגשמים ההם שהוא גשם, וא"כ לפי דעתם אילו יהיה המקובץ מעשרה עצמים יהיו בו עשרה גשמים כי הקבוץ גורם הגשמות לא זולת זה: כמאמר קצתם, ר"ל לפי דעת קצת המדברים:

אין חילוק בהם. ר"ל שאין אחד מהעצמים ההם יותר גדול מהאחר כי אינם בעלי כמות וכל אחד מהעצמים ג"כ יעמדו בו מקרים כי לא ימלט עצם פרדי אחד ממקרים, אמנם יש חלוק ביניהם כי עצם פרדי אחד יהיה לבן ועצם אחר שחור:

אבל יאמרו ההויה הוא קבוץ ופירוד. ר"ל שההויה אצל אלה הוא קבוץ העצמים ופרוד עצם אחד מהעצמים האחרים ויתנועע להדבק אצל עצם וכשיתדבקו העצמים אז הוא הגשמים והתנועה אז נחה כי הגשם מהווה וזאת היא הויות הגשם. וזה הפירוש איננו נכון, והפירוש הנכון הוא זה, שאלו המדברים לא יקראו העדר הנמצא כמו ראובן דרך משל באותו הפסד כי אילו יאמרו הפסד היה מורה שהיו העצמים ההם נפסדים ונעדרים ובאמת אין הענין כן לכן יקראוהו פרוד, ור"ל שחלק אחד מהם נפרד מחבירו, ולכן לא יאמרו לעולם מלת הפסד אבל יקראוהו לעולם ההוייה וההפסד הוויות ויאמרו ההויות הוא קבוץ והיה הויה ופירוד והוא הפסד לפי האמת ותנועה הוא הפירוד ונוח היא ההויה, כי אלו סוברים שהפירוד הוא ההויה וחדוש דבר בבחינה מה כמו שחבור החלקים הוא הויה לכן יכלול שניהם מלת הויה, (כספי):

אינם נמצאים מאז. ר"ל שאינם קדומים:

וזולתו מן המאמינים בחלק. ר"ל שיש קצת מאמינים העצמים הפרדים שסוברים שהעצמים ההם קדמונים:

אפשר העדרם. ר"ל שאפשר הוא שהשם יתעלה יעדיר העצמים הפרדים:

והוא רוחק אחד או רחקים. ר"ל רוחק אחד שיהיה מסובך בגשם כרחקים אשר בספוג שהם מסובכים בגשם הספוג, או שיהיה הרוחק עצמו בלתי מסובך כלל אבל נבדל ויהיה הרוחק ההוא ריק מכל גשם בעולם ונעדר הרוחק ג"כ מכל עצם פרדי אע"פ שהעצם ההוא בלתי בעל כמות:

איך יתנועע המתנועע ולא יצוייר. ר"ל אם היה העולם מלא מן העצמיים ההם איך יוכל עצם אחד להתנועע כי לא יצוייר הכנס הגשמים ההם קצתם בקצתם לפי שהם מקשיים ואחר שהם מקשים א"א שיתקשו יותר, אבל לדעתנו הסברא האמתית סוברים שהאויר הוא ספוגי ולכן יוכל להתנועע בו הגשם ואם הכל מלא ממנו, וא"כ אלה האנשים אחר שהם סוברים סברת העצם הפרדי יחוייב להם שיניחו הריקות כי אילו היה העולם מלא מאותם עצמים לא תצוייר התנועה ולא תהיה שום הויה:

ותתכן תנועת המתנועע וכו'. ר"ל אמנם אחר שאלו המדברים מניחים הריקות אז יהיה אפשר לסברתם תנועת העצם הפרדי בריקות ההוא:

שהזמן מחובר מעתות. ר"ל הדעת האמתית בזמן הוא שהעתה אינו זמן ואינו מחובר ממנו כי יחס העתה אל הזמן כיחס הנקודה אל הקו וכמו שברבוי הנקודות לא יתחבר הקו ככה ברבוי העתות לא תמצא הזמן, אבל כמו שהנקודה המחשבית מדבקת חלקי הקו זה בזה ככה העתה מדבק העבר עם העתיד, אבל אלו המדברים סוברים שהעתה הוא חלק מהזמן והזמן תחובר מעתות:

שהם זמנים רבים, ר"ל אחר שנתקבצו שני עתות או שלשה אז יש שנים או שלשה זמנים עם היות שאין כל אחד מהם זמן, כמו שאמרו בעצם הפרדי שקודם שידבקו העצמיים אינם גשם וכשידבקו שנים יהיו שני גשמים או יותר כמספר העצמים שבו ככה יאמרו בעקר הזמן שאע"פ שעתה אחת אינה זמן כשיתחברו אז תהיה כל אחת זמן:

לא יקבלו החלוקה, ר"ל כמו העצם הפרדי:

ובהחלק א' מהם וכו'. המשל מי שילך מהלך פרסה תוך שעה מן הזמן כשנחלקה השעה לחצאין תחלק הפרסה לחצאין וכן יתחלקו לחלוקות לבלתי תכלית לפי הדעת האמתית:

יתחייב בהכרח שיתחלק וכו', ר"ל אם הדרך יהיה נחלק לבלתי תכלית היה מחוייב מזה שיהיה נחלק העצם הפרדי אשר שמוהו בלתי מתחלק כי אילו לא היה נחלק העצם לא היה הדרך נחלק לבלתי תכלית אבל היה מגיע בהכרח לעצם פרדי אחר שלא היה מתחלק:

יתחייב בהכרח התחלק העתה, ר"ל אם הזמן הוא מחובר מהעתות והעתות ההם לא יתחלקו והיה הזמן נחלק לבלתי תכלית היה מחוייב שיתחלקו העתות ההם אשר שמו אלו המדברים שהם בלתי מתחלקות:

הנה שב הזמן א"כ בעל הנחה וסדר, ר"ל אחר שאלו סוברים שהזמן יתחלק לתכלית מה והיה העתה אשר אותה העתה לא תקבל חלוקה, א"כ לפי דבריהם יהיה הזמן בעל הנחה וסדר, וזה כי כאשר חלקנו זאת השעה והגענו לעתה בלתי מתחלק הנה העתה ההיא היא התחלה קיימת מוגבלת לזמן ויהיה לזמן קדימה בסדר כי גדר הסדר הוא התחלה קיימת מוגבלת נמצאת, וזה שקר כי חלקי הזמן בלתי קיימים כי אלו היו קיימים היה בו מנוחה, וזה שקר:

ובדין להם זה, ר"ל בדין הוא שיטעו אלו האנשים בזה הדרוש העמוק:

התנועה היא העתק עצם וכו', ר"ל גדר התנועה לפי דבריהם הוא שיעתק עצם הפרדי מן הדבר ההולך וילך אל עצם פרדי מן הדרך, המשל שזה הגשם ההולך הוא מורכב משני עצמים. העצם הראשון הולך אל עצם א' מחלקי הדרך, והעצם השני אח"כ אל עצם אחר מהדרך, כי א"א שידלג המתנועע אלא מעצם אחד אל עצם אחר לא שיוכל לדלג יותר, כי אלו העצמיים הם שוים ותנועתם שוה:

מהיות האלכסון המרובע שוה לצלעו, ר"ל אלו המדברים הוצרכו לומר שקוטר המרובע יהיה שוה לצלע המרובע, וזה כי כאשר הנחנו י"ו עצמים מסודרים זה סמוך לזה יהיה בכל צלע ארבע עצמים על ארבע נמצא שיהיה האלכסון ארבע עצמים לבד והצלע ארבע עצמים ג"כ היה מחוייב שיהיה האלכסון מרובה שוה לצלעו לפי דבריהם עד שאמר בתירוץ זה הענין שהמרובע אינו נמצא:

מופתי ההנדסה, ר"ל ששם יבארו במופת אפשרות החלק העגולה לחצאים שוים ואם יהיה העגולה ממספר נפרד עצמים פרדיים לא היה מתחלק שיחלק החלק הבלתי מתחלק או שלא יהיה אפשר החלק העגולה ההיא:

ויחלק הענין בהם אל שני חלקים, ר"ל הביטול שהיה נמשך מן ההקדמה הראשונה היה נחלק לשני חלקים: קו מדובר, הוא איזה קו לקוח במדה אשר בו ימדדו שאר הקוים נאמר על דרך משל שבה ישערו איזה קו שיהיה:

ההבדל וההשתתפות, ר"ל קוים נבדלים משותפים, ור"ל כשילקחו שני קוים יהיה אחד מהם משוער מצד הקו המדובר שיבא בכוון שימצא בו עשר אמות או יותר עשרים בכוון זה יקרא קו מדובר, וכשהקו האחר הוא מדובר ג"כ אז יקראו שני הקוים האלו המדוברים קוים משותפים, כשיהיה הא' מדובר והאחר בלתי מדובר אז יקראו אלו הקוים קוים נבדלים, ואלו הענינים הם ענינים סותרים זאת ההקדמה כי לעולם א"א שישוב קו בלתי מדובר קו מדובר, והטעם מצד החלק הקו לבלתי תכלית, והבן זה כי זה יאריך הספור:

וקצתם יהיו מופתיהם, ר"ל החלק השני מהבטול שימשך מזאת ההקדמה וכו':

ודע כי לבני שאביר, עכשיו בא לבטל ההקדמה השנית ממציאות הריקות, ואומר כי לבני המקום ההוא יש ספר אחד אשר בו תחבולות רבות למשוך המים או מעניני כלי המציצה וענינים דומים אשר הם ענינים אמתיים ואלו היה הריקות לא היה הענין ההוא אפשר:

כי כל עצם אם לא יהיה לו, ר"ל כל עצם פרדי לא ינצל מהיות בו מקרה החיים או מקרה המות:

וכן יהיו לו, ר"ל וכן יהיה לעצם הפרדי וכו':

או מאחד מהפכיו, ר"ל כמו הליאות והסכלות וזולתם:
שהעצם הפרדי תשלם עמידת מציאותו במקרים, ר"ל שלולא המקרה יהיה נעדר העדר גמור לאין העצם הפרדי, וזאת ההקדמה היא שלמות ובאור להקדמה ד':
ולא ישכילו ענין המקרה, ר"ל וזה צריך להם מצד הניחם שאין המקרה במחובר אלא מצד הפרדי וכבר קדם בהקדמה ראשונה כי הכמות נמצא במחובר לא מצד הפרדי:
כל עצם פרדי מעצמיו הוא המתנועע, ר"ל שהעצם עצמו קודם היות גשם היה מתנועע לפיכך היה הגשם המורכב מהם שיתנועע, כי החיים והחוש והשכל והחכמה ר"ל החיים הנפש החיונית, והחוש ר"ל החוש המרגיש, והשכל ר"ל השכל ההיולאני קודם השכילו דבר, והחכמה היא השכל הנקנה:
אמנם הנפש הם בה חולקים, ר"ל מודים כלם שהיא מקרה אבל חולקים אם היא בעצם אחת או בכל עצמות הגוף או במספר ידוע כארבעה וחמשה:
מעצמים דקים, ר"ל שהם זכים ופשוטים:
אמנם השכל, ר"ל השכל ההיולאני:
ובמדע אצלם, ר"ל המדע הוא החכמה שזכר ור"ל השכל הנקנה:
משני הדברים, ר"ל אם הוא מקרה בכל עצם ועצם או שיהיה בעצם א' לבד:
שירצה יחד בבת אחת. ר"ל שיברא בעתה אחד העצם הפרדי ומקריו או מקרהו:
על ברא עצם וכו'. ר"ל שאי אפשר שיברא העצם הפרדי זולתי המקרה:
ואמתת המקרה ועניינו. ר"ל שגדר המקרה ואמתתו לפי אלו הוא שלא ישאר שני זמנים:
וזהו בריאת המקרים, ר"ל כל זה אמרו המדברים מתחלת זאת ההקדמה ועד הנה:
מדה אחת. ר"ל זמן מה:
עד שיאמרו מין המקרה הפלוני וכו'. ר"ל כל כך הם מבולבלים ואין להם דרך ישובון אליו שלא יוכלו לומר שהמקרה הפלוני ישאר זמן מה ומקרה פלוני לא ישאר שני זמנים, המשל בזה שלא יוכלו לומר שמקרה הלובן על דרך משל ישאר שני זמנים ומקרה השחרות לא ישאר שני זמנים, וזה יגיע להם מצד בלבולם. פ"א שאין להם דרך כולל בעניני המקרים עד שאמרו הם שהמקרה הלובן ישאר על דרך משל שני זמנים ומקרה השחרות לא ישאר שני זמנים וכן הענין אינו שומר סדר למה נתיחד מקרה הלובן שישאר שני זמנים ולמה נתיחד מקרה השחרות שלא ישאר:
ואשר הביאם לזה הדעת. ר"ל ואשר הביאם לזאת ההקדמה והוא אמרם שהמקרה לא יעמוד שני זמנים ושהש"י יברא המקרים תמיד בכל עתה ועתה:
תתחייב השאלה איזה דבר העדירו. ר"ל כשהם מניחים שהמקרה לא יעמוד שני זמנים או לא יפול בו לשון העדר אחר שלא נמצא בזמן כי בעתה אחד נמצא ובעתה אחר נעדר

ואם כן לא תדרוש השאלה אי זה דבר העדירו אבל אם יניחו שישאר שני זמנים תפול השאלה אי זה דבר העדירו:

כי הפועל לא יעשה ההעדר. ר"ל ואם תאמר והלא אמרו בהקדמה השביעית שדין הקניות דין העדרים וכמו שיצטרך הקנין לפועל כן יצטרך ההעדר לפועל. תירץ הכספי שזה נאמר לפי דעת קצתם שהאמינו שהפועל לא יעשה ההעדר וכמו שיבא דעתם בסמוך באמרו, וכשירצה השם לפי קצתם שיעדיר העצם לא יברא בו המקרה ויעדיר וזו הכת חולקת על ההקדמה השביעית כמו שתמצא כת המעתו"זלה שחלקו בה, וכמו שהביא הרב בהקדמה השביעית. ויש מתרצים שזה אינו חולק עם ההקדמה השביעית לפי שההקדמה השביעית אומרת שמה שהפילוסופים קוראין אותו העדר כמו המות על דרך משל הם קוראין אותו קנין והמות יצטרך לפועל כי הוא קנין לפי דעתם אמנם העדר החיים לפי דעתם שאינו מות הוא ההעדר שאמרו המדברים שאינו צריך פועל וא"כ אינו קשה עם ההקדמה השביעית:

וזה אמתי על צד אחד. אמר הרב שמה שאמרו שהעדר אין לו פועל הוא אמת באותו העדר שהפילוסופים קוראים אותו העדר והוא המות אבל מה שאמרו המדברים שהעדר החיים היא זולת המות זה אינו אמתי. פ"א מה שאמרו המדברים שהעדר אין לו פועל הוא אמתי מצד שאין לו פועל בעצם אבל יש לו פועל במקרה כמו מי שהסיר העמוד מן הבית שהוא הורס את הבית במקרה לא בעצם. וזהו הנכון וכן יפרשהו הרב בפרק ג' מחלק ג':

מקרה הכליון לא בנושא. ר"ל שאלו היה בנושא נושא הכליון לא יהיה נעדר לכן הוצרך לומר לא בנושא. האיסטי"ם אנד"י בלעז:

וקצתם אמרו בסבה וגנוה. ר"ל וקצת מהמדברים אמרו שהאסטי"ס סבה להשתחר הבגד ושאר מהמדברים גנוהו כשאמר זה:

שהוא לא נעשה ביכולת הנבראת בו. רצה לומר שהאדם כשיעשה הכתיבה לא יעשה מצד יכלתו אלא מצד הפועל שנברא שיעשה הכתיבה באמצעות האדם:

אין מעמד להם. ר"ל שאינם עומדים שני עתות:

הזמנים הפרדיים. ר"ל עתות שאינן נחלקות:

וכל אשר יאבד דבר יברא דבר. ר"ל כאשר יאבד הלובן על דרך משל או השחרות יבא לובן אחר או שחרות אחר כי אין המקרה עומד שני זמנים. פ"א כאשר יבא המנוחה יברא התנועה וכן כאשר יאבד חכמה יברא הסכלות וכן בשאר הענינים:

ולולא זה לא היה מתמיד. ר"ל לולא היה בורא מות כל רגע ורגע לא היה מתמיד המות:

אשר צורתו עומדת. ר"ל צורתו התארית:
אשר עצם מעצמיו עומדים. ר"ל או כל ימי אשר עצם פרדי אחד מעצמי המת יהיה קיים והוא ראיה שהשם יתברך לא העדיר, ר"ל אחר שאני רואה ששני המיתות הם קיימות הוא מבואר שהעצמיים ההם אינם נעדרים, ואם כן יש תמה היאך התמיד השם יתברך כל אלו האלפים מן השנים זה המות בזה העצה לדעתנו ואמונתנו:
שיסכים טבעו לדעתנו ואמונתנו. ר"ל שכוונת המדברים שימשוך המציאות לפי דעות ב"א ואמונתם, ויהיה כינוי לדעתנו ואמונתנו לדעת המין האנושי והם מדברים בעדם. נ"א לדעתם ואמונתם, ר"ל שכונתם הוא שימשך המציאות אחר דעתם ואמונתם:
עד שיהיה הפרש וכו'. ר"ל לפי דעתם שאותו הבדל שיש בין אדם אחד לאדם אחר כן באותו הבדל בעינו יש בין האדם והסוס, כי אין הבדל בין זה לזה אלא בענינים מקריים:
לפי מה שידומה. ר"ל לפי מה שהם חושבים אותו שיהיה גשם על הגלגלים ינשא בו כבוד ה':
לא ישאו קצתם את קצתם. ר"ל וזהו הפך מה שהניחו הפילוסופים האמתיים כי הכמה הוא נושא האיך ואם שניהם מקרים:
והם ימאנו בקצת. ר"ל שאלו המדברים ימאנו מה שאמרנו שיהיו המקרים נשואין קצתם לקצתם, וזהו מה שאמר הרב בקצת המקרים, כי בקצת האחד אפילו הפילוסופים מודים שאינם נושאים זה את זה, לפיכך אמר הרב ימאנו בקצת המקרים:
וירצו שימציאו אפשרות מציאות. ר"ל שאלו המדברים ימציאו שיהיה אפשר שיעמידו המקרים בלי הקצת ולא יהיה אחד מהם תנאי לאחר כלל, וזה מחוייב להם מצד שהם סוברים שהמקרים הם הצורות הטבעיות העצמיות והענין העצמי לא יבא באמצעות מקרה כלל:
ומפנים אחרים. ר"ל מטעם אחר מוכרח להם לבלתי ישאו המקרים קצתם את קצתם כי הנושא וכו':
זאת ההעברה. ר"ל זאת האפשרות אשר יזכרוה:
כמו שישוב כדור וכו'. ר"ל המשל בזה שהם אומרים שהוא אפשר שישוב כדור הארץ וכו':
וכמו שיתנועע. ר"ל והמשל עוד בזה הענין שהוא אפשר שיתנועע האש לצד המרכז:
נמצא עליו מתכונה. ר"ל כל מה שנמצא לגשם ממקרה האיכות תכונות אשר ישאל בהם באישים איך הם משערים אפשרות חלף האיכות ההם בבעלי האיכות מבלי שתאבד צורתו:

כי הוא ראוי שיהיה כך. ר"ל מה שנמצא שהיסודות הטבעיים לא ישנו תנועתם ראוי הוא שיהיה כך מצד המשך המנהג כמו שיבאר הרב זה למטה, אמנם מצד האפשרות השכלי אפשר הוא שיהיה אחד משני חלקי האפשר בשוה, וזהו שאמר הרב ואפשר שיהיה כך ואין היות הענין וכו':

מבלתי הבטה לשווי. ר"ל שאלו המדברים אינם מבינים לטבע הנמצא המיושב והנמשך ממנו תמיד:

ועל זה נבנה הענין כלו. ר"ל על זה השורש הם בונים כל הקדמה:

או מקרה לא בנושא וכו'. ר"ל שהם אומרים שהוא נמנע אצל השכל שיעמוד מקרה לא בנושא, כמו שאמרו קצתם שכאשר ירצה השם להעביר העולם שיברא מקרה הכליון לא בנושא:

ולא הכנס גשם בגשם. ר"ל שהם ישערו שהכנס גשם בגשם על השווי מבלי תוספת מחוץ שהוא נמנע:

כל מה שמנוהו מן הנמנעות בלתי מצוייר. ר"ל מה שאמרו המדברים מהנמנעות שהם ענין בלתי מצוייר בשום פנים, ומה שאמרו מהאפשר שהוא ענין מצוייר הוא מאמר אמתי אלא שאין המדברים לוקחים הענין המצוייר בשכל אלא הענין המדומה בדמיונים:

הנה אתם בזאת ההקדמה. ר"ל זה מאמר הפילוסוף למדברים:

ופעם בתחלת הדעת המשותף. ר"ל פעם אתם בוחנים ענין אחד לרוב פשיטותו ובאורו כמו המושכלות הראשונות אשר הם ענינים ישתתפו בו כל המין האנושי ופעם אתם בוחנים מצד הדמיון לבד:

כמו שזכר אבונצ"ר. ר"ל שאבונצ"ר גלה זה כשזכר הענין אשר המדברים קוראין אותו שכל והוא הדמיון על דרך האמת:

יסכים עמו המציאות. ר"ל ימצא הענין כן במציאות או לא ימצא:

כתמהון האדם וצחקו. ר"ל התמה שיש לאדם אחד מדבר מה שהוא מקרה נמשך מצד צורתו פ"א השעמום שהוא נמשך מצד הצורה:

חמרם האחרון. ר"ל אחר ההרכבה המזגית:

אשר להם לב. ר"ל שיש לו אבר הלב כי הרבה מב"ח הם שאין להם לב אבל יש להם דבר עומד במקומו:

ושהאדם לא הובדל. ר"ל שהאדם אינו מיוחד משאר ב"ח בעבור הדמיון כי כבר ימצא להם דמיון גם כן:

יפרק המורכבות. ר"ל שידע החמר והצורה ויבדילם בידיעתו עם היות שאין להם מציאות כי אם במורכב:

וישיג מן הדבר האחד ענינים. ר"ל שישכיל מגשם אחד ענינים רבים נבדלים, והם עשרה מאמרות אשר הם נאמרים בכל גשם בעולם ולא ימלט שום גשם מהם ויש הבדל בין כל מאמר ומאמר אצל השכל כהבדל הנמצא בין שני אישים אצל הדמיון:

ובשכל יבדל הענין הכללי. ר"ל שהשכל ישכיל הצורות הכוללות מופשטות מכל מקרה:

ובשכל יודע הנשוא. ר"ל שבשכל ידע הנשואים אי זה מהם עצמי לעצם או מקרה לעצם:

לפי מה שישיגוהו החושים. ר"ל שהדמיון יקח וישיג האיש אותם המקרים אשר השיגום החושים המביאים זאת הצורה ברשת הדמיון:

ויעשה מהכל גשם או כח מכחות הגשם. ר"ל כל מה שישיג הדמיון הוא ענין גשמי שהדמיון לא יתן מציאות לשום דבר אלא למה שהוא גשם או כח בגשם:

כמו שידמה המדמה. חוזר למה שאמר שהדמיון ירכיב הדברים המפוזרים במציאות:

אין בחינה בדמיון. ר"ל הבחינה האמתית בדמיון:

ולא יצוייר מפני וכו'. ר"ל ולא יצוייר בשכל נפילת שניהם או אחד מהם:

וכן התבאר במופת כו', ירצה לבאר אחד מהדברים שהדמיון מחייב המנעם והשכל מחייב היותם והוא יציאת שני קוים כו', ואנחנו נבאר זה הענין במופת. ונקדים הקדמה אחת ונאמר, כי מופת זה הענין יתבאר בכלי אחד שיהיה מחודד האצטוונה ותוכן מעשהו כך, שהוא רחב מלמטה כמו עגולה ומתקצרת מעט מעט עד שיכלה אל נקודה אחת, והצד הרחב מזה המחודד נקרא תושבת והצד הקצר האחר נקרא ראש המחודד, וראוי שתדע כי מרכז עגולת התושבת הוא נגד ראש המחודד בקו ישר עד שאם יוציא קו ישר ממרכז עגולת התושבת יכלה אל ראש המחודד נגד ראשו, וזה הקו אשר יצא ממרכז התושבת לראש המחודד נקרא עמוד כי הוא כעמוד ישר נצב על מרכז התושבת, וא"כ הקו הישר הנראה אצלנו בזה הכלי הנקרא מחודד האצטוונה הוא הקו אשר יחתוך המחודד בשני חצאים שוים, יתחיל לחתוך בנקודת ראש מחודד ויכלה בנקודת מרכז עגולת התושבת, וא"כ זה הכלי נחתך לחצאין שוים בהרשם זה הקו בתכונה הנזכרת, והקו המעוקם הוא איזה קו שתעשה בצד הקו הישר לצד ימין או שמאל אשר יחתוך המחודד לפחות מחציו כי הוא בהכרח עקום אחר שאינו עובר בנקודות ראש המחודד, לפי שאחר שהוא מונח על תמונה כדורית הוא בהכרח יותר רחוק מן הקו הישר אצל ראש המחודד יותר מן הצד האחר אצל התושבת וכמו שנבאר זה למטה, הנה א"כ זהו הקו החותך המחודד לפחות מחציו הוא עקום אחר שהוא מונח על תמונה מעוגלת, וזה נראה לחוש, הנה א"כ נביא ראייתנו ונאמר, נניח שיהיה בין שני הקוים האלה שהם

המעוקם והישר שטח כשעור זרת וזה השטח יהיה שוה כשעור הזרת בכל צדדי המחודד לצד פנים המחודד, והוא שלעולם יהיה השטח שבין שני הקוים הנזכרים רחב זרת לצד ראש המחודד כמו שיהיה לצד התושבת, ונאמר אין ספק כי המרחק היותר גדול שבין אלו שני הקוים הוא לצד ראש המחודד, כי כל אשר ילך הקו העקום אצל הראש יוסיף בקשתיות וכל אשר יוסיף בקשתיות יוסיף המרחק שביניהם ויהיה מיתר זה הקשתיות יותר גדול משאר חלקי המיתרים האחרים שיעשו אצל התושבת, וראיה לזה היא זו, שאם נצייר שיצא עמוד ישר מהקו הישר לצד הקו המעוקם ונבנה על הקו המעוקם עמוד קטן ישר יגיע ראשו האחד לעמוד היוצא מן הקו הישר וראשו האחר בקו המעוקם ונצייר שילך מיתר אחד מראש העמוד הנבנה על הקו הישר מראשו לצד דבוקו בקו הישר וילך נגד ראש העמוד הקטן הנבנה על הקו המעוקם בצד דבוקו לקו המעוקם, הנה אין ספק כי המיתר יותר גדול בזה החלק מהמחודד משאר חלקי המחודד אצל התושבת אחר שאלכסון השוקים שהם העמודים הנבנים על הקוים הנזכרים גדול משאר חלקי הכלי לפי שהוא אלכסון לשני שוקים גדולים, כי אין ספק שאלכסון השוקים הגדולים יותר גדול מאלכסון השוקים הקטנים, ואלו נוציא עמודים כדומה לאלה שהזכרנו בצד התושבת מהמחודד אז יהיה המיתר יותר קטן אחר שהעמוד הנבנה על הקו הישר הוא יותר קטן וקרוב יותר לקו המעוקם כי הוא ממעט בקשתיותו כל אשר ילך לצד התושבת, ואם נבנה על אלו העמודים הקטנים הנבנים לצד התושבת על הקו הישר והמעוקם מיתר אחד שיצא מראש העמוד האחד ויגיע אל האחר אז המיתר ההוא יותר קטן מהמיתר ההוא שנעשה מהעמודים שנבנו לצד ראש המחודד לפי ששוקי אלו העמודים הם קטנים לפיכך יתחייב שיהיה האלכסון יותר קטן לפיכך יהיה המיתר יותר קטן מהמיתר שיצא מראש המחודד, א"כ התבאר מזה שכל שיהיה מעוקם וקשתיי יותר יהיה המיתר יותר גדול וכל אשר יהיה מעוקם וקשתיי מעט יהיה המיתר יותר קטן א"כ כל אשר יוסיף המרחק שבין שני הקוים יהיה בו קשתיות יותר וכל אשר ילך העקום אצל התושבת הוא מתיישר מעט, ראיה לזה שהקו המעוקם לצד הראש מהמחודד הוא יותר רחוק מן הקו הישר יותר משאר חלקי הקו המעוקם ההולך אצל התושבת מן הקו הישר עצמו, לפי שאם נניח שיצאו עמודים ישרים מן הקו הישר אצל הקו המעוקם נראה לחוש הגשמי והשכלי כי הקו המעוקם יותר רחוק מהעמוד הישר אצל צד ראש המחודד יותר מאצל התושבת, ואם כן כל אשר ילכו הקוים במחודד אצל התושבת יתקרבו כי יתמעט הקשתיות שביניהם, ולא יפגשו לעולם לפי שבין שניהם שטח קיים נכחי כמו זרת כפי מה שהנחנו ואם יפגשו יביא אל השקר שישוו שטח הקו הקטן המעוקם לשטח הקו

הגדול הישר, והאל ישמרנו משגיאה אמן. הנה כבר ביארנו זה הענין בשלמות לפי מה שהשגתי בו:

שיש בנמצא דבר אחד. ר"ל והוא השכל:

ר"ל ללמוד מן הדמיון. כי הלמוד מן הדמיון הוא החשך האמתי:

לא ישערו בדבר מזה. ר"ל שהם ידעו שיש דברים שהדמיון מחייב המנעם והשכל מחייב אפשרותם ויקראו אותם הדברים שהדמיון מחייב המנעם מחשבה לא דמיון כי לפי דעתם כל דמיון הוא אמתי:

ובו אבחן הראוי והעובר והנמנע. זה הענין נקשר עם פרק ט"ו מג' יעויין שם:

אלא אם יגזור הציור השכלי. ר"ל שבעל ריב הפילוסוף יאמר לא תקח המציאות עד כי עליו הוא הדרוש אלא אם יהיה הדבר המוכיח בינינו השכל, והוא שאם יגזור הציור השכלי בצד שאי אפשר חלופו כמו שאתה חושב אז צדקת ואם לא כזבת:

יש לי בו דברים תשמעם. בפרק י"ט מחלק ב' כשישאל שם אי זה ענין הוא שיש בחלק מגלגל הכוכבים הקיימים כוכבים רבים מקובצים ובחלק אחר כוכבים מעטים מפוזרים:

ואע"פ שכל אחד מהם גשמי בעל תכלית. ר"ל וזהו הייחוד יש בזאת החלוקה השנית מן הראשונה כי אלו היו הגשמים בלתי בעל תכלית כי התבאר המנעו בהקדמה הראשונה:

יהיו גשמים או נבדלים אלא שקצתם. ר"ל ההבדל שיש בזאת החלוקה ממה שלפניה כי החלוקה שלפניה היתה מבוארת המנע מציאות גשמים אין תכלית למספרם, וזאת החלוקה מבוארת המנע עלות ועלולים לבלתי תכלית אפי' יהיו שכלים נפרדים ורבוי שכלים נפרדים לא יושכלו אלא בעלה ועלול:

בכח או במקרה. ר"ל בכח כמו החלק הגשם לבלתי תכלית בכח, ובמקרה שיהיו תנועות כלות נעדרות בא זה אחר סור זה במקרה:

בלתי כלה. ר"ל בלתי בעל תכלית:

ואלו הארבעה חלקים. ר"ל והם המנע מציאות גשם אין תכלית ומספר גשמים אין תכלית להם, והשנית המנע עלות ועלולים לבלתי תכלית, והשלישית לבלתי החלק הגשם והזמן לבלתי תכלית בכח. והרביעית המנע עלות ועלולים לבלתי תכלית על צד בא זה אחר סור זה:

ואע"פ שהנמצא מהם עתה בעל תכלה. ר"ל שיאמרו שיהיו דברים אין תכלית להם בבא זה אחר סור זה אע"פ שמה שהוא נמצא עתה מן הדברים הם בעל תכלית:

יהיה שקר קדמות העולם. ר"ל אמנם אפי' נתאמתה זאת ההקדמה במופת יהיה אפשר שיאמר שהיה נמצא חמר קדמון כדעת אפלטון:

ומה שיתחייב ממנו. ר"ל והוא מה שאמרו שהריחיים יפרדו ולא ירגיש העין בפירודם:

שלא תושג תנועת השמים. ר"ל שלא יראה תנועת השמים. פ"א שלא ישמעו קולות תנועתם:

ויראה המעוקם ישר. ר"ל ויתחייב מזה שיראה הישר מעוקם:

אין לבטוח בהם. ר"ל שאין ראוי לבטוח בהם:

כמו שיחשבו רוב אלו האחרונים, ר"ל שלא תחשוב שזאת ההקדמה יניחוה המדברים לבטלה כמו שהיו חושבים אחרוני המדברים שחשבו שכשהניחו המדברים הראשונים העצם הפרדי היתה ההנחה לבטלה, אין הענין כן, אבל כל מה שהניחו הוא הכרחי בהקדמותיהן לפי סברותיהן:

אחר שנתבאר במופת. ר"ל שנתבאר במופת לפי הקדמותיהן המשובשות:

יבצר מן החוש. ר"ל שלא יוכל החוש להשיג הענין לדקות המושג:

ובדברים יענה בהם שזה טעות. ר"ל ולפעמים יצטרכו לומר שהחוש ישיג המושגים בטעות זולתי על מה שהם:

היו מתפארים בהם. ר"ל שהאחרונים הסופיסטניים היו מתפארים שהם אומרים הענין, ואינו כן אבל קדמוניהם אמרו הענינים ההם:

פרק עד

כוונת כל אחד מהם. ר"ל כוונת כל אחד מהמדברים:

וכן ההקש באילן התמר. ר"ל וזהו הקש המשלי, ואמרו עיינו אל ראובן ואל אילן כך וכך והם מחודשים אם כן העולם בכללו מחודש, וזה המופת לפי דעתם עדיין לא יבאר בטול חומר קדמון אבל יבאר שאין העולם כמו שהוא קדמון אבל הגלגלים הם מחודשים:

הנה אתה רואה. אמר הרב שזה הדרך שקר שמה שימצאו לגשם אחד יחייבו בכל הגשמים וזהו הקש המשלי מוטעה, וזה הדרך בלתי נעזר בהקדמה מהקדמותיהם:

הדרך השלישי. ר"ל וזהו המופת הנעשה אפי' לפי הקדמותיהם מחדוש העולם היה אפשר שיקויים חומר קדמון:

וכל המתחייב ממנה. ר"ל ההקדמה השנית והשלישית:

כי כל מחובר למחודשים ולא ימלט וכו'. ר"ל כי כל מה שהוא מחובר לענינים מחודשים והמחובר ההוא נושא למחודשים ההם, אינו נמלט מהמחודשים, ר"ל שלא יעמוד אפי' עתה אחד מבלתי המחודשים, אם כן יתחייב מזה שיהיה הנושא מחודש:

במקרה מן המקרים והיא התנועה הסבובית. ר"ל שאריסט"ו יאמר שהתנועה הסבובית בלתי מחודשת, והוא הדין שלפי דעת אריסט"ו היה יכול לומר שהכמות שהוא מקרה

שהוא בלתי מחודש לפי דעתו, אמנם בחר הרב לומר התנועה הסבובית לפי שהיא התחלה וסבה בהיות זה העולם בלתי מחודש לפי דעת הפילוסופים:

אשר בעל דיננו לא ירחיק לנו חדושם. ר"ל שאריסט"ו לא ירחיק לנו מהיות המקרים השפלים מחודשים לפי שהם באים בסבוב על תנועת הגלגל שהיא בלתי מחודשת:

הנה המקרה ההוא. ר"ל תנועת הגלגל:

מצורף אל היות וכו'. ר"ל וזאת הראיה אינה כלל שאפילו מי שיאמין קדמות העולם יאמין ענין ההתאחדות ואמרו שההתייחדות ההוא הוא ענין חיוב:

ולי בו דעת תשמעהו. בפרק י"ט משני:

דרך טובה מאד מכל דרך שקדמה. ר"ל לפי שכל הדרכים זולת זה הם מיוסדים על הקדמות המדברים אשר בטלו טבע חיוב המציאות וכל מה שיבנה עליהם שקר, וזה הדרך אשר מצא אינו מיוסד על הקדמותיהם ולא חולק על טבע:

עם השתוות דין מציאותו והעדרו. ר"ל שזה המציאות שהוא אפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה ואני רואה שיש לו מציאות אף על פי שאין מציאותו יותר מהעדרו אם כן יתחייב שימצא מכריע הכריע המציאות על העדר:

על בלתי הענין אשר יפילהו המדבר. ר"ל שהמדבר יפיל שם האפשר במה שהוא אפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה והפילוסוף יפיל שם האפשר בכל נמצא זולתי השם יתעלה ר"ל המציאות בכל מה שהוא עלול, ויפיל שם הענין בבחינת ענין עצמו, ואמנם בבחינת סבתו הנה הוא מחוייב אבל בבחינת הענין עצמו לבד יאמר בו שהוא אפשר, ואם כן מה שאמר המדבר שהעולם בכללו אפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה יאמר הפילוסוף שהוא שקר כי העולם בכללו יאמר הפילוסוף שהוא מחוייב ממנו יתעלה:

אמנם יהיו לנמצא אחד. ר"ל ואפילו לפי המופת שעשה המדבר לפי סברתו עדין היה אפשר שיאמר שיהיה חומר קדמון כדעת אפלטון כי ההכרעה והתאחדות אמנם יאמר לדבר מה נמצא מקבל אחד משני ההפכים:

משני אלו העוברים. ר"ל משני האפשרים:

אמנם הדבר הנמצא הנחלק וכו'. ר"ל העולם בכללו אשר נחלק עליו אם מציאותו קדומה או מחודשת אחר ההעדר לא יצויירבו הכרעה והתאחדות:

ואין הכונה לסתור מאמריהם. ר"ל מאמרי המדברים, וזה אמר כפי הסבה השביעי:

משער זאת ההעברה. ר"ל שהם משערים ההעברה הידועה בזה הדרך הששי כמו שהם משערים בדרך שלפני זה:

על אי זה דרך ישארו. ר"ל אם יהיה ההשארות כולל או חלקי:

אם היה הבעל דין כו'. ר"ל אם היתה כונת המדברים לשום ספקות בדעות הפילוסופים המאמינים קדמות העולם ואותם הפילוסופים עצמם האמינו השארות הנפשות באיש כאשר הבין מדבריהם המדבר אז יהיה זה ספק עצום נגד הפילוסוף:

ולזה יהיה הכל אחד. ר"ל לא יהיה הדבר הנשאר מכל האישים דבר אחד במספר והם המושכלות הנקנות:

ומי שנחלץ לדבר. ר"ל ומי שנתלבש לדבר כמו נחלץ חושים:

ודע כי כל מה שישתדל לקיים וכו'. ר"ל מי שירצה לבחור הראיות היותר טובות מכל האחרות אשר אמרו המדברים עצמם בענין חדוש העולם א"א לו מבלתי שיעור משתי אלו ההקדמות או מאחת מהם, והם ההקדמה העשירית והקדמה הי"א כי הם היותר טובות מכל השאר:

אם כשיכוון בעל הראיה. ר"ל וזהו הדרך השני הנעשה בזה הפרק:

כי כל איש מהמין וכו'. ר"ל וזאת היא הפנים השניים:

וכבר הכה אבונצ"ר אלפרא"בי, זאת ההכאה הביאה ן' רש"ד בשלישי מספרו, וזה כי הפחות והיותר אמנם יצדק על מי שיש לו התחלה אמנם במה שאין לו התחלה אין לו לא פחות ולא יותר כענין במה שאין לו תכלית. ואל זה רמז הרב באומרו וכאלו הם חמשה ושלשים דברים להם התחלה מסויימת וכו'. ר"ל כשהם מבארים חדוש העולם יתיילד מזה שיהיה לו מחדש וזה מושכל ראשון, וא"כ כבר נתבארו בזה הפרק השתי בקשות והם חדוש העולם ומציאות השם יתעלה לפי דרכיהם:

פרק עה

שזה אשר הורה המציאות. ר"ל אותו המחדש העולם שנתבאר בפרק שלפני זה שהוא פועלו וממציאו הוא אחד:

אשר ירצה זה עתה שיחממם כו'. ר"ל ירצה האלוה האחד שיקררם כי אי אפשר ששני אלוהות יחממו או יקררו, כי מבואר הוא שהפועל האחד במספר יחוייב שיהיה לו פועל אחד במספר והחום או הקור הוא פעל אחד במספר א"כ יתחייב שיהיה לו פועל אחד במספר:

שאילו יאמר האומר וכו'. ר"ל מפני זה יצטרך זה הדרך הראשון לקיים העצם הפרדי כדי שיהיו חומר הגרמים השמימיים וחומר העולם השפל אחד ואז יגיע להם האחדות שאלו האמינו כדעת הפילוסוף שיהיו שני חמרים מתחלפים לא יתבאר היחוד:

המשנים. ר"ל מאמיני השניות:

ואם יאמר אומר שזה חסרון. ר"ל אם ירצה המתרץ לומר אפי' אם נאמין דעת הפילוסוף בענין החומר העליון וחומר השפל שיהיה מתחלף שעדיין יתבאר יחודו יתעלה כי יבא לומר שיהיה בו יתברך החסרון וזה מבואר בתחלת הדעת שלא ייוחס לו יתברך חסרון:

וכאשר שערו בחלשת זה הדרך. ר"ל החולשה בזה הדרך הוא מצד שלא נתחייב אחדות השם יתעלה ולפי דרך הפילוסוף שאמרו שהחמר מתחלף רק לפי דרך המדברים שאמר שהכל מחובר מעצמים ואז אותם בני אדם המאמינים המודים בהקדמותיהם יבואר להם לפי דרך הקדמות המדברים אחדותו יתעלה, וזה הדבר המורה בין הפילוסופים והמדבר והיא אחדותו יתברך ראוי שיבואר בהקדמות מורות בין הפילוסופים והמדבר, וזהו שאמר הרב כאשר שערו בחולשת זה הדרך לפיכך באו אל דרך אחר פילוסופית. וזהו הדרך השני שהוא דרך השתנות לפי הדעת ההוא ר"ל האמנת תארים עצמיים בבורא ית':

רצון לא בנושא וכו'. ר"ל וזהו כמו מקרה הכליון לא בנושא שזכר למעלה:

ולפי אלו ההקדמות וכו'. ר"ל לפי אלו ההקדמות אשר ביארנו והם אמרם שהרצון אינו זולת עצמו יתעלה ושהרצון לא בנושא, אבל אלו ההקדמות באמת הם ציורים רחוקים כאשר תראה אמרו כך:

הרצון האחד אשר לא בנושא וכו'. ר"ל זה הרצון האחד אשר לא בנושא אשר קיימנוה אי אפשר שיהיה לשני אלוהות, שאי אפשר שיובדלו השני אלוהות ברצון ההוא זה מזה, כי אי אפשר שמה שהוא עלה אחת פשוטה בתכלית הפשיטות והוא הרצון שיתן ההבדל בין זה לזה כי הדבר האחד לא יושכל בו הרבוי, ואין לומר שיהיו שתי רצוניות לא בנושא לשני אלוהות, כי במה יוכר ההבדל כי הדבר האחד לא יתרבה אלא מצד החומר, כי אין אלו הרצונות כמו הרצון הנמצא בראובן ובשמעון והם שנים כי הרצון ההוא נמצא בנושא אבל זה הרצון אשר לא בנושא לפי דבריהם במה יוכר האחד מן האחר א"כ יתחייב לפי דבריהם שיהיה האלוה האחד פשוט, כי אילו היו שנים הרצון ההוא אשר לא בנושא לא יוכל להבדל בין זה לזה:

שא"א לדחותם מציאות הפעולה. ר"ל מציאות זה העולם בכללו שהיא פעולה מורה על פעל בהכרח:

ולא יורנו על רוב פועלים. ר"ל הפעולה לא תורה לנו מנין רוב הפועלים כמה הם:

ואין הפרש וכו'. ר"ל אחר שאינו מורה רוב מנין הפועלים אין הפרש וכו':

ובטל א"כ אפשרות הרבוי. ר"ל כי מחוייב הוא שנמצא פועל אחד בהכרח לכל אלו הנמצאות, ולכן אמר שבטל הוא שיהיה אפשרות פועלים רבים כי אין אפשרות בו יתעלה:

וזה מבואר הטעות. ר"ל מה שאמר ומציאותו ית' אין אפשרות בו הוא מבואר הטעות מאד, כי מה שאמר ואפשר היותו רבים אין האפשרות ההוא בעצם האל חלילה אבל האפשרות הוא מצד ספוק ידיעתנו, המשל אם יאמר אומר אפשר שיהיה הגלגל גשם או אפשר שלא יהיה כי אם שכל, אין ספק כי הגלגל הוא במציאות חוץ לנפש או גשם או שכל, אבל מה שאמר אפשר שהוא מצד ידיעתו בעצם הגלגל, כן כשאומר השם יתעלה אפשר שיהיה אחד או רבים זה האפשרות מצד סכלות ידיעתו באל יתב' אם הוא ית' רבים או אחד, אם כן מלת האפשרות אינה נופלת בעצמו יתעלה כללי אלא מצד ידיעה, אם כן מה שאמר ומציאות השם אין אפשרות בו והוא אמת בבחינת עצמו לבד אבל בבחינת ספוק ידיעתנו יש בו אפשרות א"כ המופת אינו כלום, וזה שאמר הרב כי האפשר בידיעה וכו':

ואולי כמו שיחשבו הנוצרים. ר"ל אלו המדברים אין להם מופת כלל ביחודו יתעלה כי הכל ענינים נאמרים לבד, כי כמו שיחשבו הנוצרים שהם שלשה כן אלו המדברים חושבים שהביאו מופת שהוא יתעלה אחד, ואינו כן כי המופת אינו מופת נמנע:

וזה מבואר למי שהרגיל וכו'. ר"ל זה הענין מבואר מאד למי שהרגיל מלאכת ההגיון וידע איך יתחייבו התולדה מן ההקדמות שלהם:

והוא הצורך. רצה לומר שם זה הדרך נקרא צורך:

עד שנניח מציאות שנעשה. ר"ל כל כך נעשה מכוונה שרצה להביא מופת על חדוש העולם שלא ימצא בה מופת, נתחייב מזה שמה שיש בו מופת והוא מציאותו יתעלה ואחדותו ושלילת הגוף אין בו מופת לפי דרכיהן הדבריות:

פרק עו

כאלו הוא סעיף וכו'. ר"ל מצד שמופתי הרחקת הגשמות נתלה במופתי הייחוד נתחייב מזה שיהיה המופת הזה יותר חלוש מצד שהוא בנוי על טענות חלושות:

וזאת ההרכבה תבאר. ר"ל שההרכבה מבארת המנע בחק השם יתעלה תשלום מציאותו בעצם אחד:

כל עצם פרדי מהם. ר"ל שיהיה בכל עצם ועצם תאר האלהות כמו שאמר בהקדמה החמישית שמה שימצא למורכב ימצא לעצם בהכרח:

או יתוקן בו כו' עצם אחד וכו'. ר"ל שתואר האלוהות יהיה לעצם כמו שאמרו במקרה הנפש שהיא בעצם אחד:

גשם אחד מדובק. ר"ל מורכב מחומר וצורה:

והקש מן הנראה והם הגשמים וכו'. ר"ל כמו שאמרו הפילוסופים בגשם הגלגל שלא יקבל הקרע וההפסד עם היות שהדמיון ידמה שיקבל הקרע, לכן נאמר אנחנו שנקח משל והקש מן הגשמים הנמצאים אתנו והם הגלגלים על הנסתר שהוא השם יתעלה, ונאמר שכמו שלא יקבל הגלגל חלוקה כן לא יקבל השם יתעלה ואם כן ראייתם בטלה:

שאין זה החומר ההוא. רצה לומר שאין החומר הראשון משותף לחומר הגלגלים אבל החומר יותר שלם ממין אחר:

ולא אלו הצורות הצורה ההיא. ר"ל ולא הצורות הטבעיות השפלות דומות לצורות עליונות:

ואף על פי שהגלגל בעל ספק בלא מרחקים. ר"ל ששם הגשם יאמר על אלו הגשמים השפלים ועל הגשמים העליונים בשתוף גמור אף על פי שהגלגל בלא ספק בעל האורך והרוחב והעומק אשר אלו הרחקים הם צורה גשמית מכל מקום הצורה הגשמית הוא דבר אחד והגשם הוא דבר אחר, כי הצורה הגשמית היא שלשה רחקים בלתי מוגבלים והגשם הוא הדבר המורכב מן החומר הראשון והצורה הגשמית שהיא ג' רחקים, אבל הגלגל עם היות שהוא דומה לגשמים השפלים בענין הצורה הגשמית, ואין דבר לצורה הגשמית זולת זה, ואמנם אינו גשם רומז בעבור הצורה הגשמית, כי הרמז בגשם והוא היותו במקום בלתי מקום הוא בעבור הצורה הטבעית, וזהו אמרו אבל בגשם הדבר המורכב וכו', שהיא הג' רחקים מכל מקום אינו דומה לגשמים השפלים בחמרם ואם כן הגשם השפלי והגשם השמימיי יאמר עליהם גשם בשתוף השם גמור:

גשם הניצוצות אצלו וכו'. כמו שהגשם המאורי השפל אינו כמו גשם כדור השמש וכו':

האור הנברא. ר"ל חוץ לנפש:

ואיך יוסתר זה הדעת העלול. ר"ל איך יבוטל ויוסתר זה הדעת העלול והוא האמנת הגשמות בו ית' באלו הדברים אשר הם נפלאים מדרכי האמת והצדק:

ואין הפרש בין זה. ר"ל שאין הפרש בין זאת הראיה שאמר שיצטרך אל מייחד בזה השעור ובין מה שאמר בהכרעת וכו':

וזה המענה בעצמו יתחייב. ר"ל כמו שאם נשאל להם שאנו רואים שהשם ית' נמצא ויתחייב שיהיה לו מכריע הכריע מציאותו על העדרו, והם ישיבו לנו שאי אפשר מבלתי הגיע בסוף לעלה מחוייבת בלתי עלולה ולא יצטרך לשום נמצא אחרון זולתו, זה המענה בעצמו נאמר להם כשיאמרו אי זה דבר התייחד השם ית' באותו שעור נשיב להם שהשעור ההוא בלתי עלול מאחר אבל הוא מחוייב לעצמותו כך בתאר כך:

ומה שקרה להם וכו'. ר"ל למדברים, ומהם ר"ל מאותם האנשים הנמשכים אחר דעתם שהם כבורח וכו':

ואבדו עלינו מופת. ר"ל שבהקדמותיהם הדבריות אבדו עלינו מופת מציאות השם יתברך ואחדותו ושלילת הגשמות'. כי לפי הקדמותיהם אי אפשר שיבואר הענין במופת אמתי צודק:

חלק ב

הקדמה

זה החלק נחלק לג' חלקים, כי מכאן ועד פרק י"ב יבאר מציאותו ית' ואחדותו ושלילות הגוף ומציאות הנבדלים וענינים הגרמים השמימיים, ומפרק י"ב עד פרק ל"ב יבאר ענין מחלוקת על חדוש העולם ופי' קצת מעשה בראשית, ומל"ב עד סוף החלק יבאר ענין נבואה:

מן המשאיים, רוצה לומר פילוסופים הראשונים שהיו הולכים במדברות ובמקום שואה ושממה ללמוד חכמות אריסט"ו וידיעת הנמצאות:

הקדמה הראשונה בעל שיעור אחד. ר"ל אם שיהיה קו או שטח או גשם בלתי בעל תכלית שקר, כמו שהתבאר במופת בחלוקה הששית לנמצאות במאמר הראשון מחלק האלהות לכוונות אבוחמ"ד:

השנית שמציאות וכו'. ר"ל וזאת ההקדמה גם כן נתבארה במאמר הנזכר:

השלישית ר"ל גם זאת ההקדמה נתבארה במופת במאמר הנזכר:

הרביעות שהשנוי ימצא. ר"ל שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה ימצא בארבעה מאמרות, כי אי אפשר שיפורש שהשנוי הפתאומי ימצא בארבעה מאמרות כי זה שקר כי השנוי הפתאומי יפול בכל המאמרות הי'. ומה שאמר הרב שהתנועה תפול במאמר העצם, על דרך האמת אין במאמר העצם תנועה כי הוא שנוי פתאומי כי כשתשתנה הטפה הזרעית אל צורה אנושית א"א שיהיה השנוי בזמן כי יביא אל שיהיו שתי צורות במשכן אחד או חמר בלי צורה, וזה מבואר במופת בחלוקה הראשונה מהטבעיות מהספר הנזכר, לכן מונים הד' מאמרות כך. כמה. איך. אנה. מצב. אמנם נוכל לומר כי מה שאמר הרב שבמאמר העצם תפול תנועה. ר"ל מצד תנועת ההכנה שיש בו המשל כי כשתשתנה הצורה האוירית צורה מימיית הוא בעתה אחד אמנם צריך שיהיה האויר מקורר או מוכן לקבל הצורה המימיית ואז יש בו תנועה

בלי ספק וזהו שמנה הרב מאמר העצם. ומה שלא אמר הרב מצב כי על דרך האמת יש בו תנועה אם כן היה לו לרב למנותו, נוכל לומר כי בבחינה אחת יכנס מצב במאמר האנה:
החמישית שכל תנועה שנוי וכו'. ר"ל שכל תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל חלק אחר חלק בהדרגה. וזאת ההקדמה מבוארת במאמר הראשון בחלוקה הא' מהטבעיות לספר הנזכר:
הששית כי התנועות מהם. ר"ל כי התנועות המקומיות כי לא ידבר מהענינים שיאמר בהם תנועה כי אם מתנועה המקומית: בשחרות אשר בזה הגשם. ר"ל שגשם שחור כאשר נעתק ממקום למקום יאמר שהשחרות שבו נעתק וזהו במקרה בהעתק הגשם:
השביעית הוא שכל משתנה מתחלק. ר"ל כל משתנה בעצם מתחלק ולזה כל מתנועע בעצם מתחלק: והוא גשם בהכרח. ר"ל שכל משתנה בעצם ומתנועע בעצם ומתחלק בעצם הוא גשם בהכרח: וכל מה שלא יתחלק. ר"ל בעצם לא יתנועע בעצם ולזה אי אפשר שיהיה מה שלא יתחלק ולא יתנועע בעצם גשם. ויש להקשות במה שאמר שכל מתנועע מתחלק שהרי הגלגל הוא מתנועע בעצם ואינו מתחלק אבל הוא נמנע שיקבל החלוקה, ר"ל ששכלי בני אדם הם מציירים כחניות הגשם השמימיי לקבל החלוקה בבחינת היותו גשם עם היות שהגלגל מצד עצמו נמנע מלקבל החלוק וזהו ההבדל שבין האפשר והכח כי הכח ילקח במה שיצוייר כחניותו ולא שיהיה הכח בעצמות הנושא אלא מצד שכלנו לבד, והאפשר הוא בבחינה שהוא אפשר בעצם לנושא האפשרות אם כן הגלגל יצדק שיאמר בו כח כי הוא מצד שכלנו ואי אפשר שיאמר בו האפשרות או שיאמר שהגלגל יש לו אפשרות לקבל החלוק כי האפשרות בעצמותו יהיה מחוייב שיקבל החלוק לפי שהאפשר במין מחוייב שיצא לפעל בהכרח ולזה אי אפשר שיאמר בו אפשרית בלא כח:
השמינית כי כל מה שיתנועע במקרה וכו'. ר"ל כי כל מניע שיתנועע במקרה ינוח בהכרח אם לא יהיה מניע אחר לא יתנועע כלל ואז כשיהיה לנו מניע לא יתנועע כלל אז אפשר שנמצא מניע מתנועע במקרה ולא ינוח כלל:
התשיעית כי כל גשם שיניע גשם וכו'. ויש להקשות בזה שהרי אנו מוצאים האבן השואבת המניעה הברזל והאבן עצמה לא תתנועע כלל, א"כ ימצא גשם שיניע גשם והוא עצמו לא יתנועע. והתירוץ בזה שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו כהֵאותות המקום למקומם, שכמו שימצא החמר ימשך אחר הצורה ויתנועע לדבר הנאות לצורה כמו תנועות הברזל לאבן המושכת כמו כן ימצא שהצורה ימשך אחר החומר ויעשה

תנועתה הבלתי טבעי', כמו שכאשר כבתה הפתילה תחת נר אחד מאיר שיתלהב העשן ההוא ותתנועע השלהבת למטה הפך טבעה מצד הֶאותות החמר, א"כ תנועת הברזל לאבן המושכת היא מצד צורת הברזל לא שהאבן תניע הברזל כלל:

העשירית שתהיה עמידתו בגשם. ר"ל שמציאותו הוא מצד הגשם שאלו נעדר הגשם יעדרו המקרים: או שתהיה. ר"ל שעצמות הגשם הוא מצד אותם הענינים עד שאם יעדרו אותם הענינים יעדר הגשם כצורה הטבעית, וזאת ההקדמה מבוארת וממנה יתחלקו הקדמה י"א וי"ב:

האחת עשרה כי קצת הדברים אשר עמידתם בגוף. מפני זה אמר הרב כי קצת הדברים ולא אמר כל הדברים. לפי שיש דברים שעמידתן בגוף שלא יתחלקו כלל כמו הקו שלא יתחלק לרחבו וכמו השטח שלא יתחלק לעומקו וכמו העגולה שלא תחלק בהחלק הגשם, כי לא יהיה חלק מהעגולה עגולה, אבל יאבד צורתה בהחלק הגשם: ויהיו נחלקים במקרה כמראים, ר"ל ומפני זה אומר שיש קצת דברים שיתחלקו במקרה ולא אמר כי כל כח שיחלק יחלק במקרה כי האיכיות והקלות והכבדות יחלקו בעצם בהחלק הגשם: וכן קצת המעמידות לגוף, מפני זה אמר קצת כי יש צורות טבעיות שיחלקו כי המים דרך משל ושאר היסודות יחלקו, כי גדר החלק כגדר הכל, וכן כשילקח ענף וסעיף מהצומח על דרך משל, כמו כן יש באותו ענף צורה צומחת כמו שיש בכל האילן בכללו: כנפש וכשכל. ר"ל שלא יתחלקו כלל, אמנם ן' רש"ד סובר שכל מה שהוא כח בגשם יחלק, כי אע"פ שלא יתחלק השכל לחלקים מ"מ אחר שיש לו מקום ידוע ומוגבל והוא הגוף יאמר בו שהוא מתחלק:

השתים עשרה שימצא מתפשט. ר"ל שהכח הוא מעורב בכל חלקי הגשם הוא בעל תכלית בהכרח, וזה מבואר במופת בטענה הרביעית במאמר הגשמים השמיימים מספר האלהות מכונות אבוחמ"ד:

השלש עשרה שאי אפשר שיהיה וכו'. ר"ל שא"א שימצא שום שנוי מדובק תמידי נצחי כי מרחק בלתי בעל תכלית שקר, וא"כ היה ראוי שיחזור לאחור אחר שהלך כל המרחק ובין שתי תנועות מתחלפות יש מנוחה בהכרח א"כ אי אפשר שימצא שנוי מדובק נצחי כי אם התנועה הסבובית:

הארבע עשרה כי תנועות ההעתקה וכו'. ר"ל כי התנועה המקומית היא קודמת לתנועה בעצם ולתנועה בכמה ולתנועה באיכות: ההויה וההפסד. ר"ל התנועה בעצם: השתנות. ר"ל התנועה באיכות: קריבת המשנה אל המשתנה. ר"ל תנועה מקומית: ואין צמיחה

ואין חסרון. ר"ל שהתנועה בכמה היא אחר תנועה בעצם, התנועה בעצם היא אחר תנועה באיכות, והתנועה באיכות אחר תנועת ההעתקה, א"כ תנועת ההעתקה קודמת לכלם:

החמש עשרה לא תמצא תנועה כי אם בזמן ולא יושכל. ר"ל שלא תמצא שום תנועה כ"א בזמן ולא יושכל הזמן בלתי התנועה כי בגדר הזמן תלקח התנועה ובגדר התנועה לא ילקח הזמן, וזה מבואר בטענה השלישית מאמר ד' מספר האלהות מספר כונות עם פירושו:

השש עשרה כי כל מה שאינו גוף לא יושכל וכו'. נראה לי פי' זאת ההקדמה כך כי כל מה שאינו גוף כלל כמו הצורות הכוללות המיניות והצורות הנבדלות לא יושכל בו רבוי חלקים כלל, שאי אפשר שיהיו ענינים רבים חלוקים, שאם יתדמו מכל אופן לא יושכל בו הרבוי ואינם ענינים חלוקים אבל הוא אחד פשוט בתכלית, ואם לא יתדמו היה איזה הבדל ביניהם בענין מקרי והענין המקרי לא יעמוד אלא על עצם בעל חמר א"כ אי אפשר משום צד שימצאו צורות רבות כוללות נבדלות מן החמר שוות במציאות, כי לא יושכל בהם הרבוי כלל ואחר שלא יושכל בהם הרבוי א"כ לא יושכל בהם מנין, לפי שאי אפשר שיהיו אלא דבר א' פשוט כמו שביארנו: אלא א"כ יהיה כח בגוף. ר"ל כשיהיה כח בגוף אז יושכל בהם הרבוי והמנין מצד הבדלם זה מזה מענינים מקריים: אישי הכחות בהם, ר"ל שיאמר עשרה נפשות או עשרים, בחינת עשרה אנשים או עשרים: או נושאיהם, ר"ל שיאמר כחות הנפש ג' בבחינת הנושאים אבל בבחינת עצמה היא אחת, והם כח חיוני נפש טבעי על דרך משל: אלא בהיותם עלום ועלולים. ר"ל שאז יושכל בהם מנין כי אינם שוים במציאות ויש בהם הבדל עצמי טבעי. וזאת ההקדמה מבוארת במופת במשפט שני ממאמר שני מראשון מספר האלהות לכונות אבוחמ"ד בפירושו:

השבע עשרה כאבן שתניע היד. ר"ל בהכרח:

אלא שלא יתנועע התנועה ההיא. ר"ל מה שאני אומר כשנעדרה הנפש נעדר המניע הוא אמת שנעדר המניע הרצוני אבל המניע הטבעי עדיין נשאר כי אלו סלק מעל האבן יתנועע על הארץ, וזהו שאמר הרב אלא שלא יתנועע התנועה ההיא:

למה שתתנועע ממנו בעצם. רוצה לומר כי הצורה הטבעית היא המניעה בלא ספק:

השמונה עשרה זאת ההקדמה מבוארת: אין ספק שמסיר המונע. רוצה לומר הוא המוציא הכח ההוא במקרה לא בעצם:

והבן זה. רצונו לומר שזאת ההקדמה היא בנוייה להאמנת החדוש התמידי:

התשע עשרה ואם לא ימצאו. ר"ל מונע שלא נמצאו לעולם:

או יעדרו. ר"ל שיעדרו אחר שנמצאו:

או ישתנה ערכם. ר"ל אע"פ שלא תעדר הסבה אם יעדר ערך הסבה למסובב יעדר המסובב וזאת ההקדמה מבוארת, אמנם ן' רש"ד סובר שכל הנמצאות הם מחוייבי המציאות בבחינת סבתם ולא יצדק עליהם שם האפשר כלל, אמנם הרמז"ל הוא סובר כדעת אבן סינ"א ואבוחמ"ד:

העשרים זאת ההקדמה מבוארת וגלויה:

האחת ועשרים היא סיבת מציאותו. ר"ל שההרכבה היא סבת מציאות המורכב:

כי מציאותו במציאות שני חלקיו. כי מציאות המורכב הוא במציאות הפשוטים כי הפשוטים סבה למורכב בהכרח וא"כ המורכב הוא מסובב בעבור הפשוטים א"כ מחויב המציאות אשר אין סבה לו אינו מורכב:

השתים ועשרים החומר שלו וצורתו. ר"ל החומר הראשון והצורה הטבעית:

ואמנם המקרים המשיגים, ר"ל לכל גשם הם הכמות ר"ל המרחקים המוגבלים:

והתכונה, ר"ל התמונה והתאר וההנחה. וזאת ההקדמה מבוארת במופת בתחלת המאמר הראשון מספר האלהות ומספר הכונות:

השלש ועשרים כי כל מה שהוא בכח ויש וכו', ר"ל כבר ביארנו למעלה בהקדמה השביעית ההבדל שבין הכח והאפשר, לכן הוצרך הרב לומר שתי גזרות והם כל מה שבכח ויש בעצמו אפשרות כי אלו היה אומר אחת מאלו הגזרות לא היתה ההקדמה צודקת, והוא שאם היה אומר כי כל מה שהוא בכח יתכן בעת אחת ר"ל שיחוייב בעת אחת שיעדר הדבר שיאמר בו כח זה שקר, כי יאמר שהגלגל יש בו כח לקבל החלוקה ולא יעדר לעולם כי הכח הוא מצד שכלנו כמו שבארנו למעלה, ואלו היה אומר כל מה שהוא אפשר יחוייב בעת אחת שיעדר לגמרי זה שקר, כי הגלגלים והנבדלים הם אפשריים כמו שזכרנו בהקדמה הי"ט ולא יעדרו, לכן הוצרך הרב לומר השתי גזרות. ובאור זה כל מה שהוא בכח לדבר אחד והכח ההוא אינו מצד שכלנו לבד כמשפט הכח אבל הוא אפשרות כעצמות הנושא, רצה לומר שמצד עצמות הנושא נמשך בו זה האפשרות, הנה יחוייב בעת אחת שלא ימצא בפעל ר"ל שנושא האפשרות יעדר בהכרח. ולבאר זאת ההקדמה במופת יצטרך חקירה והפרדה אבל ציור זאת ההקדמ' היא כמו שביארנו:

הארבע ועשרים כי האפשרות הוא בחומר לעולם. ר"ל כי במה שאין חומר כלל אין שם אפשרות כי השכלים הנבדלים אין בהם אפשרות כי אינם בעלי חומר אבל הם בפעל תמיד, וזאת ההקדמה מבוארת במעט ענין:

החמשה ועשרים שהתחלות העצם וכו'. ר"ל שהתחלות העצם הפרטי הם החומר והצורה:

הניע הנושא. ר"ל החומר:

והוא המניע הקרוב. ר"ל הפעל שזכר למעלה הוא מניע קרוב:

ותורף דברי אריסט"ו. ר"ל עצמות דברי אריסט"ו בזאת ההקדמה הוא אמרו החומר לא יניע עצמו:

במעט התבוננות בהקדמות מופתיות וכו'. ר"ל שקצת מאלו ההקדמות הם מבוארות במעט התבוננות וההקדמות הנעשית על אלו ההקדמות לבאר אמתתם הם הקדמות מופתיות מושכלות ראשונות או קרוב מהם:

במה שביארנו. ר"ל שהבאתי ההקדמות הגלויות זה אחר זה בהדרגה:

לבאר הרחוקות שבהקדמות. ר"ל שאין כונת זה המאמר להביא הקדמות הרחוקות הצריכות בקיום אלה הכ"ה הקדמות כי היה מחוייב להביא בזה הספר רוב דברי אריסט"ו, אבל כונתו לזכור ההקדמות הקרובות, והם אלו הכ"ה הנזכרות:

הששה ועשרים אם ממינה אם מזולת מינה. ר"ל תנועת העתק אחר וזה היא מינה, וזולת מינה כמו שסבת ההעתק היא תנועה איכותיית כמו שנוי מזג:

אם שנוי מזג. ר"ל ובכלל שנוי מזג הוא תאוות הנאות ובריחה מן המתנגד:

או דמיון. ר"ל וזה חלוקה אחרת:

או עצה. ר"ל וזו חלוקה אחרת, והעצה היא בבעל שכל לבד, והדמיון ימצא שתתחדש:

פרק א

בזה הפרק יעזר מכל הששה ועשרים ההקדמות וכו' אחת מהנה לא נעדרה, וזה המופת הראשון הוא מבואר נגלה למי שידע ההקדמות שהקדים הרב במופת:

ולזה לא יקבל כו'. ר"ל שאינו מתנועע ואינו מקבל חלוקה ולא שנוי, כי אע"פ שבהקדמה השביעי' אינו אומר ומה שלא יתנועע לא יתחלק אלא כל מה שלא יתחלק לא יתנועע מכל מקום הוא שולל כולל ושולל כולל מתהפך כמו שהוא וז"ש הרב כמו שנזכר בהקדמה הז':

שיניע עצמו כו'. ר"ל ומזה מבואר מציאותו יתעלה:

ושהסבה הראשונה. ר"ל וזהו שלילת הגשמות ושהוא אחד והרי כאן הג' בקשות מבוארות:

הקדים אריסט"ו. ר"ל בספר השמע בשמיני הקדים זאת ההקדמה. ויש בכאן שאלות כי יתחייב לפי זאת ההקדמה שימצא המקרה בלתי הנושא ושימצא החומר בלתי הצורה

ושימצא הדבור זולת החיות ושישארו הנפשות כלם, והוא שאנחנו נמצא דבר מורכב מעצם ומקרה והם הגשמיים השפלים וימצא העצם לבדו והוא הנבדל הנה יתחייב מזה שימצא המקרה לבדו, וכן אנחנו נמצא דבר אחד מורכב מחיות ודבור וימצא החיות זולת הדבור א"כ יחוייב שימצא הדבור זולת החיות, וכן אנחנו נמצא דבר אחד מורכב מנפש ודומם וימצא הדומם לבדו אחר הפרד הנפש מהגוף א"כ יחוייב שימצא הנפש ג"כ. ואלו הקושיות מתורצות כי לא אמר אריסט"ו זאת הגזרה אלא בצד ארד מורכב הרכבה טבעית ומזגית אבל העצם הנמצא זולת המקרה אינו מטבע העצם הנמצא בו המקרה, וכן הצורה שאנו מוצאים שעומדת בעצמה היא צורה מובדלת בלתי מוטבעת בחומר אבל הצורה הטבעית המוטבעת בחמר לא תמצא זולת החומר, וכן החיות הנמצא זולת המדבר אינו החיות הנמצא עם המדבר אבל החיות ההוא הוא זולתו, וכן האדם או החומר הנמצא אחר סלוק הנפש ממנו אינו אותו דבר אשר הוא עם הנפש אבל הוא ענין זולתו, ועדיין יש בזה מקום עיון איך יחוייב שימצא אחד לבדו בהמצא האחר לבדו:

וזה מבואר באמצעות בהנעת כלם. ר"ל שהגלגלים הם מניעים זולתם והם היסודות ויתנועעו מזולתם והם הנפשות וכן הדין בכל הדברים אשר יש בהם מניע ומתנועע והם הב"ח כלם:

והוא המתנועע האחרון. ר"ל החמר הא' ומה שהורכב ממנו שהוא מתנועע לא מניע זולתו כלל. אחרי כתבי זה עיינתי בח' מהשמע וראיתי כי בזאת ההקדמה טעו בו הרבה מהמפרשים עד שמצד בלבולם בזאת ההקדמה הוקשה להם אלו הקושיות הכתובות ולא מצאו בה תירוץ אמתי לפי האמת, אמנם ן' רש"ד באר שם כי כשימצא דבר מורכב משני דברים אין א' מהם כולל יותר מהאחר אבל הם שוים בכללות ויחוד ונמצא בנמצא האחד נפרד לבדו הנה אפשר שימצא האחר לפי שהנפרד נפרד למה שנפרד ממנו, ר"ל כשאני מוצא הדבש על דרך משל נפרד מן המורכב הנה אפשר שימצא החומץ נפרד שאחר שאין במורכב זולת שניהם ונפרד הדבש היה אפשר שיפרד החומץ ממנו כי לולא יפרד החומץ ממנו לא היה דבש נפרד ואם נפרד החומץ ממנו הנה הוא נמצא לבדו נפרד ג"כ. וכמו כן אנחנו נמצא דבר אחד מורכב ממניע ומתנועע והם הגלגלים וב"ח כלם וזה כי המניע הוא הנפש המניע ומתנועע הם דברים היסודיים, והמתנועע הבלתי מניע הם הדברים אשר אינם בעלי נפש כלל הנה אפשר שימצא בנמצא מה מניע לא יתנועע כלל, והאפשר בדברים הנצחים מחוייב הנה א"כ יחוייב שימצא מניע לא יתנועע כלל והוא השם ית'. ולבאר שמניע ומתנועע הם שני דברים אין אחד מהם כולל יותר מן האחר זה מבואר כי המניע הוא מניע בבחינה היותו מניע המתנועע והמתנועע הוא מתנועע

בבחינת היותו מתנועע מן המניע א"כ כל א' יאמר בהצטרפות אל חבירו על דרך השווי האמיתי אין אחד מהם יותר כולל מן האחר:

שיהיו הנמצאות כלם. ר"ל ויהיה כ"כ מחוייב המציאות בכלל:

והאפשר במין א"א בהכרח וכו'. רוצה לומר אם היה בכל אחד מן הנמצאות אפשר ההפסד א"כ יתחייב בהכרח שיפסדו כלם כל אחד מהנמצאות כלם אחר שהוא אפשר שיפסדו כלם והאפשר במין מחוייב שיצא לפעול בהכרח, ואם נאמר שכל הנמצאות יפסדו אבל לא יפסדו בעת אחת כלם יחד אלא זה אחר זה ונאמר שיפסדו הגלגלים כלם ויתהוו כאשר נמצא בזה העולם השפל ההויה וההפסד זה אי אפשר כי הגלגלים א"א שיקבלו ההויה וההפסד כי אילו יקבלו ההויה וההפסד יהיה תנועה ישרה ולכל תנועה ישרה יצטרך מקיף ויביא אל שיהיו מקיפים לבלתי תכלית וזה שקר, כי אלו היו הנמצאים כלם אפשריים ההפסד א"כ היה החומר הראשון אפשר ההפסד ואם היה נפסד ההיולי לא היה שום דבר בעולם השפל נמצא אחר שנעדר ההיולי ואנחנו נראה שאנחנו נמצאים א"כ אי אפשר בשום צד שיהיו הנמצאות כולם אפשרות ההפסד, ואם נאמר עדיין יפסדו כלם זה אי אפשר כי זה מונח לפי הנחת ההקדמות ואם עבר זמן בלתי בעל תכלית שלא נפסדו אם כן לא יפסדו לעולם ואע"פ שאמר בפ' עשרים שאין זה המופת נבנה על הקדמות היא כפי הסבה השביעית:

אבל הוא מחוייב המציאות. ר"ל וזה אינו מתחייב מן החלוקה אשר כבר קדמה לולא הנחת הקדמות:

אם יש דבר נמצא כן. ר"ל והם הגלגלים כלם:

יהיה מן חיוב המציאות ענין נוסף. רוצה לומר אם היו שנים והיו שניהם מחוייבים המציאות יתחייב שיהיה ביניהם אי זה ענין יבדיל בין זה לזה ויהיה א"כ ענין נוסף על עצמות מחוייב המציאות ויהיה מורכב וזה שקר, ובסוף הפ' יתרחב הרב התרחבות נכבד ע"ז הענין:

אי אפשר בו השניות. ר"ל א"א שיהיו שנים:

אבל כ"א משניהם כו'. ר"ל אחר שיהיו מורכבים משני דברים:

ואם שיהיה ענין ההפרש נמצא וכו'. ר"ל שאם היה ההבדל אשר בין שניהם נמצא לאחד ולאחד לא יהיה בו שום דבר נוסף א"כ יהיה אותו אשר נמצא בו ההבדל הוא מורכב ואותו אשר נמצא בו הפשיטות הגמור יהיה מחוייב המציאות:

והנושא למעשה נושא אחד. ר"ל העולם בכללו:

מפני ענין אחד מוסף בו. ר"ל והענין הנוסף הוא הצורה הטבעית:

כמו שייעדנו. ר"ל בפ' ע"א:

פרק ב

המופתים החותכים. רוצה לומר על דרך האמת אין שם מופת חותך כי מציאות השם יתעלה לא יתבאר במופת חותך כי אין לו סבות קודמות אבל יתבאר מציאותו במופת ראיה אשר הוא לקוח מהמתאחרים:

ואיך אביא ראיה על מציאותם. רוצה לומר שאי אפשר להביא ראיה על מציאותם מבלתי הקדים לפני זה הקדמה. פ"א שחדוש העולם לא יתבאר אלא אחר העמיד השכלים הנפרדים ולהעמיד גם כן איכות הבאת הראיה על מציאותם ואחר שהענין כן א"א מבלתי הקדים:

פרק ג

מכאן ועד סוף פרק י"ב ידבר מענין מעשה מרכבה ופרק ע' וע"ב מראשון גם הם מדברים ממעשה מרכבה:

שהם לחכמים. רוצה לומר שאותם המדרשות אמרום אנשים חכמים ונבונים בלא ספק:

פרק ד

בזה הפרק יבאר ארבע סבות שיש לתנועת הגלגל והם כדוריותו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו, והם ארבע כנפים מהחיה שראה יחזקאל:

במקומו בעצמו בסבוב. ר"ל א"כ א"א שתהיה תנועת הגלגל תנועה טבעית כי אלו היתה תנועתו תנועה טבעית ינוח בהכרח, אבל תנועתו היא מפני נפש שיש לו:

מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע, רוצה לומר שהגלגל מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע וכן מה שממנו יתנועע אליו יתנועע:

ואין כל מי שיש בו שכל וכו'. ר"ל שאין כל מי שיש לו שכל כשיצייר ענין אחד ויש לו יכולת לעשות הענין המצוייר ואע"פ שיש לו נפש לא יחוייב שיצא הציור ההוא לפעל:

בפילוסופיאה הראשונה. ר"ל בחכמת האלהות:

והוא האל יתעלה שמו. ר"ל וזהו חשוק הגלגל א"כ יש לנו נפשו שכלו ושכל חשוקו:

והיא הפשוטה שבתנועות. רוצה לומר תנועות הסבוב:

ולא יהיה השנוי בעצמו. רוצה לומר מצד שהוא עגול אין בו שנוי כי אלו היה בו תמונה משאר התמונות יהיה בו שנוי וחלוף בהכרח ועכשיו ביאר כדוריותו:

תנועת האורך. רוצה לומר התנועה ממזרח למערב או ממערב למזרח:

תנועת הנטיה. רוצה לומר הנטיה שאנו רואים בשמש בחורף יותר מבקיץ:

תנועה הנראית וכו', ר"ל שיושג תנועה לפי התחלפות האופקים:

שהשכלים הנפרדים עשרה, ר"ל זולת השם יתעלה אשר הורה עליו צאת שכלנו מן הכח אל הפעל. ויש לי בזה עיון איך יחוייב מציאותו מצד הוצאות שכלנו מן הכח אל הפעל, כי אפשר שיאמר שיהיה מניע הגלגל לבנה מוציא שכלנו מן הכח אל הפעל:

וימשך לו ג"כ, ר"ל ונמשך מגזרת אריסט"ו גם כן הענין אשר כבר התבאר והוא שהשם יתעלה וכו':

באמצעות שכל נבדל. ר"ל עלול ראשון כי לפי דעתו השם יתעלה ^לא יניע גלגל:

הם המלאכים המתקרבים. ר"ל שהשכלים הנפרדים הם המניעים הקרובים לגלגלים, כי השם יתעלה הוא המניע הרחוק כי אינו מניע גלגל, ומפני שאי אפשר שימצאו שכלים נפרדים רבים שוים במציאות כ"א יהיו רבים שוים במציאות יהיה ביניהם חלוף בענינים מקריים והענינים המקרים לא יעמדו בלתי חומר, ואחר שהנפרדים הם בלתי חומר יתחייב שלא יושכל בהם הרבוי אלא מצד עלה ועלול כי אז יש ביניהם חלוף עצמי בלתי מקרי:

ואצלו תכלה מציאות הנבדלים, ר"ל אצל שכל הפועל:

ולא יתכן שיהיה השכל המניע וכו'. ר"ל שאין ראוי שיאמר השם יתעלה מניע גלגל ערבות, לפי שכבר ישותף עם זולתו בהנעת הגרמים השמימיים:

ויבדל כל אחד וכו', ר"ל שכל אחד מן השכלים נבדל מן האחר בהיות זה עלה וזה עלול:

והיה כל אחד מן העשרה בעל שני ענינים, ר"ל אם היינו אומרים שיהיה השם יתעלה מניע הגלגל יהיה בו רבוי מה, כי יהיה בו אפשרות בחמר שיושפע ממנו גלגל ודבר בפועל שיושפע ממנו השכל, אם כן יהיה בו ב' ענינים ויהיה מורכב הרכבה מה, אם כן אי אפשר בשום צד שיהיה השם יתעלה מניע הגלגל, ואלו השני ענינים באר הרב בפרק כ"ב מזה החלק:

פרק ה

לשון הענין, ר"ל בחינת האנשים בהם לא שהם יהללו וישבחו בציורם:

כי לשון הגדה וספור. ר"ל ובזה הענין יש בו הגדה וספור באמרו השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע:

כמו שבארנו. בפרק נ' ופרק ס"ד:

ותורף המדרשות באמרם. רוצה לומר הסתכל המדרשות כלם שנאמרו על שני אלו הפסוקים כי מכללם יראה שהם סוברים בפירוש שהגלגלים חיים משכילים, ובפסוק ברן יחד אמרו אין ישראל אומרים שירה מלמטה עד שמלאכי עליון אומרים אותה מלמעלה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו וכו':

פרק ו

וכבר קדם לנו וכו'. בפרק נ"ט מראשון:

ואמנם אמרו הוא. ר"ל מה שאמר אריסט"ו:

וכבר ידעת. עכשיו מבאר הרב שותף מלאך:

שתנועות ב"ח ואפי' אינם מדברים. שהתנועות הטבעיות מהב"ח שאינם מדברים יקראו מלאך כשתאות התנועה ההיא כו':

אשר שם בו כח יניעהו. וזה הכח הוא הטבע הכולל הנמצא בו:

ותנועת אתון בלעם. ר"ל התנועה שהתנועעה האתון בצד שבילי הכרמים היתה מצד שראתה האתון צורה מפחידה בדמיונה וזאת הצורה המפחידה היתה מלאך, ותשלום באור סוד האתון בפרק מ"ב מזה החלק, ובבאור המלאך בפרק מ"ה מזה החלק: פ"א שמה שהזכיר הפסוק שהאתון דברה שהתנועעה שפתיה אין זאת התנועה היתה כך במציאות חוץ לנפש כי הכל במראה הנבואה ובאמצעות מלאך והוא הכח המדמה שנקרא מלאך וכמו שיתבאר בזה הפרק:

וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ר"ל וזה המלאך היה משה רבינו ע"ה:

ובמקומות אמרוה במוחלט. ר"ל שאמרו בפי' שאין הקב"ה עושה דבר עד שמסתכל ולא אמרו כביכול:

שם בזרע כו'. וזה הכח הוא הטבע:

או שהצורות כלם מפעולות כו'. ר"ל שיהי' השכל הפועל מקנה הצורה ונותנה בחמר כאשר הוא אמת:

והוא שרו של עולם. ר"ל שהשכל הפעל הוא שרו של עולם:

כל כח מן כחות הגופניות. כחות הב"ח כלם:

כל שכן הכחות המפוזרות. והם כחות הצמחים והמחצבים:

וזהו ענין כל הכחות. ר"ל הכחות הטבעיות:

יהיה המענה שמהם קיים ומהם אבד, ר"ל עושה בבראשית רבה מענה לשאלה ואומר יש מהמלאכים שהם קיימים ויש מהם אובדים וכלים והם הכחות הפרטיות האישיות אבל כחות המיניות הם קיימות נשארות:

בקש לעבור ורמז לו הקב"ה מלאך וכו'. ר"ל שיהודה היה רוצה לעבור לדרך ולא היה רוצה ליזקק עם תמר והזמין לו הקב"ה כח הקושי ונתאוה לאשה וזהו המלאך הממונה על ההריון.

נפשו אומרת למלאך. ר"ל שהצורה נופלת ראשונה בחוש המשותף והוא הנפש ומחוש המשותף הולכת אל המדמה ומהמדמה אל הכח המשכיל והוא הכרוב:

אבל היות כל צורה שיראה בו המלאך וכו'. ר"ל אבל חלוף הצורות המושג מהנביאים כשרוצים לחקות הנבדל שזה יצייר לו בצורות כך וזה יצייר לו בצורות כך אין הצורות ההם המחוקות נמצאות לנבדלים חוץ לנפש כי אין להם תכונה קיימת אבל כי אותם. החקויים הם במראה הנבואה כמו שביארנו בפרק מ"ט מראשון:

וזה סוד נבואיי גדול. ר"ל שאברהם שהיה לו שלמות הכח המדמה אותם החקוים שהיה עושה בנבואתו היו בצורות רגילות ולפיכך היתה נבואתו שלימה, אבל לוט שהיה הכח המדמה שלו חלוש כשהיה מחקה החקויים היו בצורות מפחידות נוראות לחולשת נבואתו, וזה הסוד. אמנם צריך לדקדק בזה הפי' כי בפרק מ"ה מזה החלק ישים מי שיראה המלאך בצורת איש במדרגה פחותה ממי שיראה אותו בצורת מלאך. ויש לתרץ כי אין ספק כי מי שיראהו מלאך הוא יותר נכבד ממי שיראהו איש כמו שכתב הרב בפרק מ"ה, אבל במושג אחד בעצמו שאברהם ראם כדמות אנשים ולוט ראם כדמות מלאכים אין ספק שמדרגת מי שראם כדמות צורה רגילה והיא צורת אנשים יותר נכבד ממי שראם כדמות מלאכים שהם צורה מפחידה, וזהו שכיון הרב. ויש תירוץ אחר בפרק מ"ה מזה החלק: ומהם מי שיראה אש, ויש להקשות בזה שהפסוק אינו מתאר אלא שהיה המלאך נראה בתוך האש, לכן יש לפתור שאמרו בלבת אש ר"ל בצורת לבת אש, ור"ל שהמלאך היה נראה בצורת לבת אש, וזה הפרק הובא להאמין מציאות הנבדלים אשר בידיעתם יתבארו קצת ענייני מעשה מרכבה:

פרק ז

אמר המלאך אל לוט כי לא אוכל לעשות דבר. ר"ל כי לוט היה משיג מהעולם האמצעי הפיכת סדום ובא לו במראה הנבואה בלשון משא ומתן שהיה אומר לו העולם האמנעי כי לא אוכל לעשות להורות כי הם המשיגים ובוחרים פעולותיהם ושזה העולם השפ: מתפעל מתנועתם הבחירים ובחירתם היא תמידית בלתי משתנה:

ואמרו הנה נשאתי פניך וכו'. ר"ל מחמת תנועתה המחייבת הפיכת סדום ולא היתה מחייבת כלוי לוט והעדרו וזהו הנשיאות פנים:

ואמר השמר מפניו. ר"ל מפני המלאך ושנשמע בקולו א"כ הם משיגים ובוחרים הפעולות כי אילו לא היו המלאכים משיגים פעולותיהם איך היה אומר שישמע בקולו והלא אין לו השגה בפעולותיו:

ונוכל עליו בעקר הוייתנו. ר"ל יכולים לעשות או שלא לעשות על מה שהושפע לנו בעקר הוייתנו, ר"ל כי מעת יצירתנו המזגית יש לנו יכולת הענין הנרצה. וזה הפרק בא לפרש פסוק כי לא אוכל לעשות דבר, ופסוק השמר מפניו:

פרק ח

ויש להם לתת עלה וכו'. והעלה שנותנים בזה הוא מצד שאנו רגילין בזה וגדלנו בזה הענין, ונותנין בזה משל שאלו: אדם נולד בבית הטוחנות ועמד שם ימי חייו לא היה מרגיש בקול הטוחנות כלל:

וזהו דעת המפורסם באומתנו, ר"ל שיחזקאל היה מזה הדעת באמרו ואשמע את כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי וכו', ולזה הובא זה הפרק:

אמנם הוא נמשך להאמנת גלגל קבוע וכו', ויש לי עיון בזה כי אפי' שנודה שגלגל חוזר ומזלות קבועין כמו שהוא האמת עדיין אפשר לומר כי מצד פגישת גלגל אחד בגלגל אחר יתחדש מהם קולות עצומים כדעת יחזקאל, ונראה כי לפי הנחת גלגל קבוע ומזלות חוזרין מתחייב יותר שיהיו להם קולות מצד הקשת הכוכב בגלגל אבל כשנניח שהגלגל חוזר אינם מקישים זה לזה אלא מחופפים ומצד החפיפה לא יתחדשו קולות עצומים, עם שאפשר לבעל דין לחלוק:

פרק ט

שני רקיעים הם. ר"ל שהוא מונה הכדור הכולל גלגלים רבים אחר כן אנחנו כשנמנה הכדורים נמנה הכדור הכולל הגלגלים כדור אחד, ויש אומרים שמפני זה הביא הרב מאמר קצת החכמים שני רקיעים הם לבאר מה שאמר הפסוק ארבע מרכבות יוצאות מבין שני הרים שהם שני כדורים:

ודע זה והבינהו מאד. ר"ל שדעת הראשונים כלם שכדור נוגה וכדור כוכב למעלה מן השמש וכן היה דעת יחזקאל, והארבע חיות הם ארבע כדורים כדור הכוכבים הקיימים וכדור החמשת כוכבי הנבוכה וכדור השמש וכדור הירח, ולכן שנה הרב ואמר מאד כי מי שיניח מחמשת כוכבי הנבוכה יניעו יסוד האויר איך יתכן שיהיה בתוכם השמש שיניע יסוד האש לכן אמר הרב מאד כי באמת מחוייב הוא שנא' שיהיה השמש למטה מנגה וכוכב:

הנאות בענין הטבעי, ר"ל שיתכן שיעמוד השמש באמצע כמלך בתוך מחנהו:

ספר מפורסם. יקשור עם אמרו וכבר חבר:

כבר העתקנום ממנו. שרבינו משה העתיק עם תלמיד אבוכ"ר בן אלצאי"ג מאותם ראיות שעשה אבוכ"ר לבאר שנגה וכוכב הם למטה מהשמש לפי שאינם מוכרחות אצל השכל:

וזה המספר אצלי שורש גדול, ר"ל בענין מעשה מרכבה מיחזקאל כי מרכבת יחזקאל נבנית על זה הענין:

פרק י

בכחות השופעות מן הגלגלים, ר"ל והכחות ההם הם נשפעות מן הגלגלים באמצעות הכוכבים מצד ניצוצם ומבטם ויושרם והתחלפם:

ומזל יקראו ג"כ הכוכב. ר"ל אע"פ שמלת מזל לא תפול בדקדוק כי אם על י"ב מזלות מכל מקום רז"ל יקראו ג"כ הכוכב מזל:

גומר הלוכו לשלשים יום. זהו כוכב לבנה:

לשלשים שנה. ר"ל וזהו כוכב גלגל שבתי:

שאפילו אישי ההויה, ר"ל מיני ההויה, כי מלת ההויה כוללת כל המינים וא"כ פרטי ההויה הם המינים:

כח כוכב אחד מיוחד, ר"ל כי כל הגלגלים פועלים בעולם השפל בכללות וייחוד:

כענין בכחות הנפש. ר"ל כמו הנפש הנמצאת בחי שהיא פועלת בכללות הגוף, אמנם כח השמע והראות הוא נמשך מהכח הנפשי אשר משכנו במוח:

איש אחד כמו שזכרנו. ר"ל חלק א' פרק ע"ב:

בהקדים הירח. ר"ל מפני זה אמר בהקדים כי תנועתה תראה יותר מהירה כשהיא בגלגל ההקפה בצד סמוך לארץ יותר משילך בגלגל הקפה רחוק מן הארץ:

שיהיו הכדורים הארבעה. והם ארבע חיות שראה יחזקאל: והיסודות הארבעה, והם ארבעה אופנים במראה הנזכר:

והכחות הבאים מאתם תחילה במציאות ארבעה. והם המחצב והצומח והחי והמדבר והם ד' פנים הנזכרי' במראה הנזכרת, ואלו הד' כחות ביארם הרב בפרק ע"ב ויבארם עוד בזה הפרק: וכן סבות כל תנועה גלגלית ד' והם כדוריותו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו. והם ארבעה כנפי החיה שראה יחזקאל כמו שביארנו בפרק ד' מזה החלק:

והבן זה מאד. ר"ל הסוד הוא כי כל מה שאמר עכשו הוא מפתח והערה לפירוש מעשה מרכבת יחזקאל:

זו הפך זו מנוחה כמו כו'. פ' ד' מזה:

והוא ציור וכוסף. כמו שזכרנו חלק ב' פרק ד':

וכח הנפש המדברת. כמו שביארנו חלק א' פרק ע"ב:

שני מינים הויית כל שיתהוה ושמירת המתהוה. ר"ל וזהו שאמר הפסוק וידי אדם להנה, ר"ל שיש להם ב' כחות הא' היות המתהוה והב' שמירת המתהוה זמן הקצוב לו:

כמה מעלות היו בסולם ארבע. ר"ל זהו הפירוש השלישי שפי' בזאת הנבואה הרב המורה ועכשו יפרש סולם המציאות השפל לבד וכל שיש שם ארבע מעלות, ר"ל שהחמר הראשון נחלק לארבעה חלקים והארבעה מלאכים הם הארבע יסודות אשר שתים מהם

עולים על המקיף והם האויר והאש ושתים מהם יורדים והם הארץ והמים ובשכלם נתקבצו במדרגה א' שהארבע יסודות נמצאות בכל ממוזג מציאות אחד מתדמה. ויש מפרשים מלאכי אלהים הם הארבעה פנים והם המחצב והצומח והחי והמדבר, וששנים מהם עולים ר"ל שהם מעולים במעלה מהאחרים והם החי והמדבר ושנים מהם יורדים והם המחצב והצומח, שכלם נתקבצו במדרגה אחת ר"ל שכלם נמצאו באדם:

כמה מעלות היו בסולם שבע. וכפי אותה נוסחא ר"ל ששבע צורות הם קודמות לצורות האדם ושכלם נתקבצו אל האדם והשבע הם ד' צורות היסודיות והמחצב והצומח והחי ובאדם נקבצו כלם:

ארבע מרכבות יוצאות. ר"ל ארבע יסודות היוצאות מבין שני ההרים שהם החמר הראשון והצורה הגשמית, או אפשר לומר שארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים הם שני כדורים, האחד הוא כדור כל הגלגלים מהכוכבים, והשני הוא גלגל ערבות הבלתי כוכב וכמו שכתבתי בפרק ט', וזהו ירצה באמרו שני ההרים, ובאמרו הרי נחשת ירצה בו שחמרם זך ונכבד ונקי כמו הנחושת הקלל שהוא זך ונקי ונכבד במינו, או אפשר לומר שאלו ההרים מצד עצמם הם אפשרי ההפסד וזהו אמרו הרי נחושת נגזר מהשחתה, אמנם יקנו הנצחית והבלתי נפסד מן הנבדל, וההרים הרי נחשת ר"ל שאלו ההרים נופלים תחת ההויה וההפסד, ואמרו נחשת נגזר מהשחתה:

שהמלאך שלישו של עולם. ר"ל שהכחות הכוללות העולמות נחלקים לשלשה חלקים וכל סוג מהכחות ההם נקרא מלאך א"כ יצדק אמרנו שהמלאך שלישו של עולם בבחינת זה הענין:

פרק יא

אלו הענינים התכוניים. ר"ל שמצינו גלגל הכוכבים מקיימים גלגל אחד ויחשב שהענין כן מבואר ואינו:

שדרך השמש נוטה מהקו השוה. ר"ל שהשמש נוטה מאחור גלגל המזלות כ"ב מעלות כמו שהתבאר:

ולזה בחרנו בשמש יציאת המרכז. ר"ל שבחרנו לומר שיהיה בגלגל השמש יציאת מרכז לבד ולא אמרנו בו שיהיה גלגל הקף כי הגלגל הקף יש בו שני ענינים, האחד גלגל הקף והשני יציאת מרכז:

וא"א מבלתי שיכלול מיניהם מספר. ר"ל שאפילו יונח שיהיו כל הכוכבים מהכוכבים הקיימים בגלגלו המיוחד עדיין אי אפשר שלא נמנה מיני הכדורים ונמנה כל הכוכבים קיימים כדור אחד עם רוב רבויים בגלגלים כפי מה שהונח עכשו:

מנושא לנושא. ר"ל מחמר גלגל אחד אל חמר גלגל אחר:
ונעתקו אלינו דעותיהם. ר"ל סברותיהם:

פרק יב

מאשר הוא גשם אחד. ר"ל מאשר הוא גשם טבעי מצד צורתו הטבעית:
והנה אדבר בזה אחר כן. ר"ל שבזה הפרק יבאר איך יפעל הגשם בצורתו:
בכח שיתפזר כו'. ר"ל מצד איכות מה שיוצא מהאבן השואבת ומתפשט באויר:
כן הענין כו'. ר"ל כמו שהאש לא יחמם על אי זה מרחק שיזדמן כן האבן השואבת הברזל לא ימשך כחה על איזה מרחק שיזדמן אבל אל מרחק ידוע:
ר"ל שסבת חדושם הוא קריבת גוף אל גוף כו'. ר"ל שסבת חדוש ההמזגיות הוא שיקרב היסוד האחד אל האחר ואז יתמזגו ויתחדש נמצא מהם, או נוכל לומר שסבת ההמזגיות הוא רחק הגוף מגוף, המשל כשיוצא האש ממקומו הטבעי והארץ ממקומה והאויר והמים ממקומם בהכרח אם שיתחדש מצד תנועתם ההכרחית המזג, וכמו שבאר זה הרב בפרק ע"ב באמרו וכשיתנועע העצם הה' בסבוב וכו':
ושאינם נמשכים אחר המזג, ר"ל שאינם נמשכים בעצם אחר המזג שאין הצורה נמשכת בראשונה ובעצמות מהמזג אבל המזג הוא מכין החמר לקבל הצורה כאשר יקנה אותו נותן הצורות:
כי פועל הצורה צורה לא בחמר, כמו שיתבאר בחלק ב' פרק ד'. במה שקדם, ר"ל בפרק רביעי מזה החלק:
סבתו הפועלת כמו שבארתי. חלק א' פרק ס"ט:
שאלו הפעולות. ר"ל התדבקות הנביא עם הנפרד הם פעולות בלתי גוף כלל יכונה הענין ההוא שופע:
כבר התירהו לשון העברי. ר"ל הפסוק ההוא שיזכור בסוף זה הפרק כי אותי עזבו מקור מים חיים וכו':
הוא פעל הדמיון או נמשך לפעלו. ר"ל החסרון בהשכלה הוא מצד פעל הדמיון והחסרון במדות הוא ג"כ מצד פעל הדמיון:
ואין זה ענין הפרק. ר"ל בא לגלות לנו ענין יצר הרע וכמו שיבאר עוד בפרק ל' מזה החלק ובפרק כ"ג מג':
ומהנה נכנס למשפטי הכוכבים. ר"ל מזה הענין היינו נמשכים למשפטי הכוכבים אבל אין כוונתנו בם עכשיו:

כי בשפע השכל אשר שופע וכו'. ר"ל כי בשפע השכל אשר נשפע ממך נשכיל הנמצאות השפלות ונתיישר במדות הטובות ואחר כן נשכיל השכל הנפרד והיא הנבואה האמתית:

והבינהו. רומז לדעתו בענין ההשגה, כי המיושר מן השי"ת הוא אשר יש לו שפע השכל ומתדבק עמו תמיד רומז לזה הפרק על שאין שום מונע מפעלו ושהמציאות מושפע ממנו כחיוב המושכל מן השכל ונמשך ומתדבק לפרק הבא אחריו לא לבאר סוד היחוד באמרו הבורא ית' וכו':

פרק יג

כל זה שער זמן או דמות זמן. ר"ל שלא היה שם זמן במציאות כלל אלא שהשכל משער הזמן או הדמיון מדמהו אף על פי שאין הענין כן כי הזמן נברא בלא ספק:

בעבור שלא תתחייב התשובות. ר"ל צריך לך שתאמר שהעולם לא נברא בהתחלה זמנית כי אילו תאמר שנברא בהתחלה זמנית יתחייבו לך ספקות גדולות אשר לא תוכל לנטות מהם כלל למי שיאמין שהעולם נברא בהתחלה זמנית:

והוא שנית ליסוד היחוד. ר"ל שאחד שיודע יחודו יתעלה צריך שידע שנית חדוש העולם כי חדוש העולם צריך שידע אחר ידיעת יחודו יתברך:

ולזה היה קורא אל עולם וכבר הראה בזה הדעת באמרו קונה שמים וארץ. זה הענין נקשר עם מה שכתוב בפרק ל' מזה החלק בסוף הפרק ההוא שהביא שם אלו הפסוקים שהביא הנה:

ושהוא חוץ להקש בשום פנים. ר"ל שלא יתחדש שום מתחדש חוץ להקש הטבעי בשום פנים ואע"פ שלא אמר הוא בזה הלשון:

וזכרנו דעות האנשים בנו ענינים על יסוד וכו'. ר"ל אם נזכור דעות האנשים אשר בנו אותם על יסוד העדר האלוה יתעלה אשר כבר התבאר מציאותו במופת אין תועלת לנו לזכרם כלל:

פרק יד

אמנם חברתיו לך לדעתי מה שעלה. ר"ל אמנם חברתי המאמר לך במה שידעת' שעלה לך מן החכמות העיוניות:

ואם תתקיים התשובה עליו. ר"ל אם יעשה תשובה לדברי אריס"טו או נסתפק בקצת דבריו כל שכן שהתשובה ההיא או הספק ההוא יגיע ויתפשט בחוק זולתו מהפילוסופים:

אין בו דבר מן ההפוך. ר"ל שאין בחמר הגלגל שום דבר שיהיה הפכי לדבר אחר כי אפי' התנועה הסבובית הנמצאת בגלגל אינה הפכית לתנועה הישרה כי אין הפך לה וכמו שהתבאר בספר השמים והעולם:

אמר וכל מה שיפסד וכו'. ר"ל אמר אריסט"ו להתחיל מופת על כי הגרמים השמימיים לא יקבלו ההפסד וכו':

ובו יאמר לדבר ההוא שהוא אפשר, ר"ל בעבור שהוא נושא האפשרות יאמר לדבר שהוא אפשר שיהיה:

פרק טו

כפי מה שיחשוב אלכסנדר. ר"ל שאלכסנדר סובר שאין בדברי אריסט"ו מופת בקדמות אבל סובר שהטענות שהוא אומר בענין הקדמות הם הראויות והנפש תטה אליהם:

כי כל מה שזכרו מופת חותך. ר"ל כי אותם האנשים חושבים כי כל מה שזכר אריסט"ו בענין קדמות העולם שהוא מופת חותך:

וירחיקו לחלוק עליו. ר"ל שהם ירחיקו שאי אפשר בשום אופן שיחלוק עליו בזה הדרוש או לחשוב בו וכו':

ולזה ראיתי שאמשך עמהם על דעתם. ר"ל אני אהיה נמשך לדעתם שאמין שאריסט"ו לא נתעלמה ממנו תעלומה או שגגה בראיותיו, אמנם אבאר שאריסט"ו לא חשב לעולם שעשה מופת חותך בקדמות העולם אלא טענות או ראיות נראות:

ועוד שומו זה הדעת לו. ר"ל ואילו היה בשאלה מופת איך היה מיחס הדעת ההוא לדעתו אבל הענין האמיתי המופת אינו דעתו:

ושראיותיו עליו טענותיו. ר"נ שהדחיות שעשה אריסט"ו לקדמות העולם קורא אותם טענות, וידוע הוא שמן הטענות לא יבנה מופת וזה אמרו אחרי כן אם אריסטו וכו':

הזה כלו יצטרך אליו במופת לא. ר"ל הכי כלו היה צריך אצל אריסט"ו אם הי' הענין מבואר במופת באמת, לא, א"כ מכל זה נראה שאין מופת אצלו בזאת השאלה:

ואנחנו לא כן נחשוב וכו'. ר"ל שאין ספק שדעת אריסט"ו בענין קדמות העולם הוא יותר קרוב אל האמת משאר הדעות שנאמרו בקדמות לפי עשות הראיה מטבע המציאות המיושב, אמנם אנחנו לא כן נחשוב שתלקח ראיה על קדמות העולם מטבע המציאות המיושב, ולכן ראיות אריסט"ו בטלין מעקרן, וכמו שיבאר הרב ז"ל בפרק י"ז מזה החלק:

מאמרנו בהם למה זה כך או כך, זה הענין קשה מאמרנו אם העולם קדמון:

בעבור שאין דבריהם בדרך הלמוד. ר"ל שאין דברי הנביאים על דרך הלמוד אבל על דרך הגדה בשם ה' יתעלה:

רק יחידים הצליחם השכל. והם הנביאים הנכבדים השלמים:

פרק טז

והיות הענין אשר אין שום מופת כו'. ר"ל יותר ראוי שיהיה נשאר על מבוקשו הראשון ושיהיו שני קצוות הסותר אצלו בשוה ויאמין בקבלה הצד האחד משאילו יעשה מופת חלוש על הענין הנדרש כי בהבטל המופת ההוא יחלש הנפש מלהאמין בדרוש ההוא:

פרק יז

ואפילו היה החומר שלו נמצא וכו'. ר"ל ואפי' המתחדש אשר היה החומר שלו נמצא ואמנם החדוש היה מצד שנשמטה מהחמר צורה אחת ולבש צורה אחרת, עדיין יהיה טבעו אחר התישבו והשלמו בלתי טבעו אשר היה בעת הויתו והתחילו בצורה ההיא:

והתחילו ביציאה מן הכח אל הפעל וכו'. ר"ל ואותו טבע שיש לדבר בעת יציאתו מן הכח אל הפועל בלתי אותו טבע שיש לו קודם שיתנועע ליציאה אל הפעל:

והוא דם בכיסיו. ר"ל שזרע האשה הוא דם בכיס הזרע אשר כבר זכר:

ונניח במה שהמשלנו בו. ר"ל ונשלים המשל ממה שהתחלנו בזה הנקבה וכו', כיס סתום ר"ל הוא השליא:

ענינו עם אריסט"ו שוה בשוה. ר"ל זה המחלוקת שיש בין היתום הנמשל ובין אביו כן אותו המחלוקת יש בינינו ובין אריסט"ו, שהיתום ההוא לוקח ראיה מטבע המציאות המיושב מקודם שיהיה על טבעו, וכן אריסט"ו לוקח ראיה מטבע המציאות המיושב מקודם שיהיה על טבעו והוא בעת בריאת העולם:

ויביא ראיה עלינו. ר"ל אריסט"ו:

אשר נודה לו אנחנו שהוא וכו'. שאותן הראיות אשר אמר אריסט"ו מטבע המציאות אנחנו מודים לו שהם אמתיות בבחינה שהם נלקחות מטבע המציאות המיושב אשר לא ידמה דבר ממה שיהיה בעת הוית העולם על מה שהוא עתה אחר ישוב המציאות ואם כן הראיות ההם אינם ראיות כלל:

על מי שיאמר וכו'. ר"ל אחר שאנו סוברים ומאמינים שהשם יתעלה ברא העולם מאין לא יושגו אלינו טענות אריסט"ו כלל כי הוא לוקח ראיה מטבע המציאות על מה שהיה בעת ההויה, אמנם אילו לא היה לנו על דרך האמונה חדוש העולם והיינו רוצים לבארו מצד טבע המציאות. אז לא היינו יכולים בשום צד לבטל טענות אריסט"ו, וזה שאמר הרב אחר שטענותנו וכו':

וכן נאמר בתנועה הסבובית הגלגלית:

לא תצוייר בתנועתו התחלה. ר"ל שהתחיל זה החלק להתנועע ראשונה ואחריו חלק אחר, כי בעת התנועע החלק האחד מהגלגל יתנועע החלק האחר בהכרח, וזהו אמרנו שאין לתנועת הגלגל התחלה:

ואף על פי שאין הענין כן. ר"ל שלא השמים קודם הארץ ולא הארץ קודם השמים אבל בעת אחת נבראו, וכמו שיבאר בפרק שלשים מזה החלק במשל שהביא מזרעונים:

פרק יח

שזה הענין אמנם יתחייב, ר"ל יציאה מן הכח אל הפועל תתחייב כשיפעל עת ולא יפעל עת, וזהו בבעלי חמר לבד:

וכל מה שיש לו, ר"ל כל השפע שמשפיע הנבדל ההוא בפעל תמיד:

הוא בפעל תמיד. ר"ל שלא יתחייב לנבדל לצאת מן הכח אל הפעל:

ולא יתחייב בו זה. ר"ל שלא יתחייב לנבדל:

כמו שנמצא זה כו'. ר"ל שהצורות בעלות חמר כשיפעלו בעת ולא יפעלו בעת אחרת הוא מפני היציאה מן הכח אל הפעל:

הנה נמשך לרצון לבד. ר"ל שאילו היתה פעולתו יתעלה לתכלית אחת אז יהיה צריך לפעולה ההיא מביאים כמו החום והקור שהמשיל, אמנם פעולות השם ית' אשר אין להם תכלית אין להם מביאים, ואחר שאין להם תכלית ומביאים לא תפול השאלה לומר למה פעל כך או לא פעל כך, כי איו לפעולותיו תכלית שבעבור התכלית ההוא תפול השאלה לומר למה פעל כך או לא פעל כך, אלא כי כן רצה, ואין הרצון ההוא בו בעבור שום תכלית. ואלו השני תירוצים צריכים עיון לפי דעתי:

תפול זאת ההרחקה. ר"ל שזאת ההרחקה תהיה נסתרת ונופלת כשנדבר בענין ההשגחה:

והוא מניעם ומנהיגם. ר"ל שהוא יתעלה מניע השמים ומנהיגם:

פרק יט

כי יש שם טבע. ר"ל כמו היות אלכסון המרובע שוה לצלעותיו:

שמציאותנו זאת. ר"ל שזה המציאות בכללו יורה על שיש מכוין:

והמאמר בחלק, ר"ל בעצם הפרדי:

אמנם השתדלתי להציעו וכו', ר"ל מה שביארנו מדרכי המדברים היה להציע דרכיהם ולהמציא הביאור מעניני ראיותיהם, לא שנאמין הראיות ההם שהם ראיות:

שהחמר משותף בין וכו'. ר"ל שהחמר הראשון משותף לכל הנמצאות השפלות עם היותם שהם משתנות ומתחלפות: ולקבל צורות אחרות. ר"ל שאחר שקבל החמר צורה חיונית תהיה הצורה ההיא מוכנת לקבל צורה אנושית או סוסיית:

לחמר שלה רוחב גדול. ר"ל שיהיו בני אדם רבים שהם מתחלפים במזגם מצד שהצורה המינית האנושית יש לה רחב גדול עד גבול ידוע:

יעשה בו דקות, ר"ל שידקדק החמר מאד מכל סיג ומכל שמרים. ומהירות תנועה, ר"ל שמצד התנועה תחמם כל גשם ומפני זה קבל החמר הקרוב צורת האש:

שיהיה החמר הזה לא במקום. ר"ל שא"א בשום צד שיהיה החמר בבלתי מקום:

או יהיה המקיף הוא המרכז. ר"ל ויהיה השקר ג"כ שיהיה המקיף הוא המרכז או המרכז הוא המקיף לכן הצטרך התיחדות בצורות מתחלפות כו':

ובזה נודע כי היסודות הד' וכו'. ר"ל שהם מסכימים כלם לתנועה אחת בסוג והיא התנועה הישרה נודע שחמרם משותף, ומצד שנמצא חלוף מה בתנועה הישרה מהם שיתנועע למעלה כאויר והאש ומהם למטה כארץ והמים נודע שהיסודות הם ארבעה:

בהיות הגלגל מתנועע מן המזרח. ר"ל והסבה שאמר בזה מצד שהתנועה יותר שלמה, והמשיל זה הענין לאדם שהוא שוכב פרקדן ישכב על צדו השמאלית ויתנועע בידו הימנית:

לכל כוכב מהשבעה גלגלים רבים. ר"ל ששבעה כוכבי לכת אינם בגלגל אחד אבל הם בגלגלים רבים כל אחד בגלגלו ולגלגלו יש גלגל אחר יוצא מרכז:

וזה המספר הגדול. ר"ל שכל הכוכבים הנראים זולתי הז' כוכבי לכת הם בגלגל אחד לבד והוא גלגל הכוכבים הקיימים:

והנה אבאר שהוא לא הרויח בזה מאומה. זה יבאר בסוף זה הפרק:

כי אשר זכרו ממהירות התנועה הכללית כו'. ר"ל כי הסבה שנתן אריסט"ו באיחור גלגל הכוכבים הקיימים הוא להיות תנועת גלגל הכוכבים הקיימים בחלוף הצד מתנועת גלגל ערבות, ומצד שגלגל ערבות יכריח בראשונה בלי אמצעי גלגל הכוכבים אשר תחתיו לעשות תנועתו המיוחדת ההפכית לתנועה היומית במהירות להיותה הפכית הצד לתנועה היומית, ומפני זה יתחייב איחור תנועת גלגל הכוכבים הקיימים, וזאת העלה היא עלה נפלאת מעולה:

יהיה יותר ממהר התנועה. ר"ל מצד שלא ינגד כל כך התנועה היומית להיותה רחוקה ממנו:

אלא שזה לא ימשך. ר"ל שזה הענין איט שומר הסדר שכל אשר ירחק הגלגל מהיומי שיהיה יותר ממהר וכמו שבארתי למעלה:

ויותר גדול מזה שהגלגלים כו', ר"ל ויש להקשות על מה שאמר אריסט"ו בנתינת הסבה להיות התנועה בחלוף כי יהיה מן הראוי על דבריו שאותם הגלגלים שהם למטה מן השמיני שהם מתנועעים מצד תנועתם המיוחדת מן המזרח למערב כמו התנועה היומית שיהיו יותר ממהרים התנועה מאשר תחתיהם כי אז אין בהם שום נגוד לתנועה היומית כי אינה בחלוף הצד, ואנחנו מוצאים שאותם הגלגלים הם מאחרי התנועה מאשר תחתיהם א"כ אין דברי אריסט"ו הולכים על סדר מה שנמצא מתנועת הגלגלים גשמים נחים בעצמם, ומפני זה אמר הרב מלת בעצמם כי הכוכבים הם מתנועעים במקרה והם נחים בעצמם:

וגשמים יתנועעו וינוחו. ר"ל יתנועעו התנועה הטבעית וינוחו כשבאו למקומם הטבעי:

קבוע אחד משניהם באחר, ר"ל שהכוכב תקוע בגלגל וסדור אלו הענינים על צד החיוב לא בכוונת וכו', יש בכאן מקום עיון כי אריסט"ו יאמר כי הכל הוא על צד החיוב אלא שהוא אינו יודע הסבות כלם אלא קצת מהם, כמו שנאמר אנחנו שאין שום דבר לבטלה ובהזדמן אבל אנחנו לא נדע למה נעשה הענין כך עם היות שהוא בכונת מכוין, כך יאמר אריסט"ו שהכל הוא על צד החיוב אלא שאנחנו נסכל ענינם לגודל עמקם:

ולזה תמצא הנביאים כלם לקחו. ר"ל מצד שמהתחלפות תנועות השמים נראה שאין הענין נמשך על צד החיוב אבל נראה על דרך הרצון ובכוונת מכוין, ובהיות הענין בכוונת מכוין נודע בהכרח מציאות השם יתעלה כי כל מחודש יש לו מחדש, ומפני זה לקחו הכוכבים והגלגלים מופת וכו':

וכן יאמר אריסט"ו ובזה יבאר. ר"ל וכן יאמר אריסט"ו שטבע זה הגלגל ועצמו חייב תנועתו ההיא המהירה וטבע זה הגלגל חייב תנועתו המתאחרת, ובזה הצד יבאר הענין:

הנה כבר וכו', ר"ל עדיין לא הותר הספק:

בפרקים הבאים וכו'. ר"ל השאלה הראשונה יתבאר בפרק כ"ב, והשאלה השנית יתבאר בפרק כ"א:

פרק כ

אינם נופלים במקרה. ר"ל שהויות זה העולם אינם נופלים במקרה כנפילת הלבנה מן הגג אבל כלם הם בסבות מיוחדות עצמיות:

תמידיים. ר"ל אם היו פרטי הנמצאות בלתי נופלים במקרה איך יהיה נופל במקרה המציאות בכללו כי אין ענין למציאות זולת פרטי הנמצאות:

וכבר שמו אנשים וכו'. ר"ל אמר אריסט"ו כבר חלקו כת אחרת והודו שזה העולם השפל אינו נופל במקרה ועולם הגלגלים נופל במקרה וכי יש לזה העולם בו סבות מיוחדות עצמיות והם הגלגלים, אמנם אמרו שעולם הגלגלים הוא מעצמו ושנפל במקרה:

ושזה עצמו מקום פלא. ר"ל זאת הסבה שאומרת שהעולם השפל אינו נופל במקרה ועולם הגלגלים נופל במקרה זה פלא גדול וכו':

והגשמיים אשר הם מבין. ר"ל שיאמר בגשמים האלהיים והם הגלגלים אשר הם נבדלים הבדל גדול מבין שאר אלו הגשמים השפלים הנראים שהם היו מעצמם במקרה בלתי סבה מיוחדת עצמיית זה מקום פלא:

אמנם שיתחייב להיותם וכו', ר"ל אם נתבאר שאלו הנמצאות אינם מצד עצמם אבל הם מצד סבותיהם חיוב אמתי ונאמר שהיו אלו הנמצאות בכוונת מכוין ורצון רוצה, ואין דעתי שיסבור אריסט"ו שיהיו בכוונת מכוין כי הוא סותר דעת החיוב אבל יוסבר שהם על דרך החיוב:

כהתחייב הצל וכו'. ר"ל שאין פועל הצל יודע בפעל והשם יתעלה יודע באלו הנמצאות:

או התחייב האור וכו'. ר"ל עם היות שהשמש יודע שהוא פעל אור מכל מקום אין ידיעתו באור סבת הוית האור, וידיעת השם יתעלה בנמצאות הוא סבת הוית הנמצאות, וזהו כהתחייב המושכל מן השכל, וזהו שרש הפרק וסוד גדול:

ואפילו אצלו. ר"ל אפילו אצל אריסט"ו:

עד שאמר שהוא ית'. ר"ל כל כך הוא השם יתעלה במדרגה גדולה ובמדרגה שלמה שאמר אריסט"ו שהשם יתעלה רוצה במה שברא והתחייב ממנו:

לא יאמר לזה כוונה. ר"ל אמר הרב שמה שאמר אריסט"ו שהשם ית' רוצה במה שברא והתחייב ממנו ע"ד זה, לא יצדק ענין הכוונה, כי הכוונה היא דרישה לענין נפקד ידרוש הגעתו, ומה שנתחייב ממנו יתעלה לא סר ולא יסור לפי אריסט"ו:

ולא אדע אם אלו האחרונים הובן להם וכו'. ר"ל הרב אמר למעלה שיהיו אלו הנמצאות על דעת אריסט"ו בכוונת מכוין ורצון רוצה, שזה הענין לא התבאר לו שיאמין כן אריסט"ו, לכן אמר הרב לא אדע אם הפילוסופים האחרונים הובן להם וכו' מדברי אריסט"ו שאלו הנמצאות א"א מבלתי שתי סבות, האחת ענין החיוב, והשנית הכונה וההתיחדות, א"כ לפי דבריהם לא יסתור אריסט"ו ענין החיוב וענין הכוונה יחד, או נאמר שאלו האחרונים יהיו חולקים עם אריסט"ו שהוא יסבור שהכוונה וההתיחדות עם ענין חיוב הוא הפכי והם סוברים שהוא ענין בלתי הפכי, בזה הענין מסופק הרב:

פרק כא

יבאר דעת אחרוני הפילוסופים שזכר שסוברים דעת החיוב וסוברים ג"כ שהוא מכונו ומיחדו גם כן, והרב יסתור דעתם:

ואמרו אמנם חייב לנו וכו'. ר"ל מה שחייב לנו שלא נצייר פעל דבר אם לא קדם העדר הפועל בזמן, הוא היותנו אנחנו בזה התאר, כי לעולם איזה פעול ממנו יקדם הפועל על הפעול, אמנם השם ית' אינו בזה התואר וכו' ואפשר שיפעל דבר לא קדמהו העדר כלל:

הוא ענין אמרם שהעולם מפעל השם ית' וכו', ר"ל כשיאמר אריסט"ו שזה העולם עלול מאת השם ית' ומחוייב ממנו בהתמדה יאמרו הפילוסופים האחרונים מקום זה המאמר שהעולם מפעל האל ית' אלא שלא סר היותו כן ולא יסור, כי לפי אלו האחרונים כבר יאמר פועל ומכוין ורוצה ובוחר עם שהפועל והפעול נצחיי:

ואין זה כוונת הש"י. ר"ל שאנחנו כשנכוין לומר שהוא יתעלה מכוין או רוצה, לא נכוין במה שירצו אלו האחרונים:

לעלה הראשונה כמו שיאמר הוא. ר"ל שאריסט"ו קורא השם עלה ראשונה או שכל ראשון או איזה מאלו השמות יקרא כי אל התחלה אחת נכוין והוא הש"י:

פרק כב

אם היה רב ההרכבות. ירצה בזה שכשאנתנו אומרים מקרים נמשכים מצד החמר לא נרצה בו החמר הראשון כי חמר ראשון לא ימשכו ממנו מקרים אבל נרצה החומר המורכב מארבע יסודות והממוזג מהם ואז ימשכו מקרים רבים מצדו:

אנחנו נודה לו כל מה שזכרו. ר"ל אנחנו נודה לו לאריסט"ו כל מה שזכרו והוא שהשכלים כל מה שיתרחקו מהשם יתעלה יתחדש בהם הרכבת ענינים וכו':

וכאלו הוא מורכב משני דברים, ר"ל שבשכל יש הרכבת מה בבחינת השכילו עצמו ובבחינת השכילו עלתו, בבתינת השכילו עלתו אשר היא לו כצורה יתחייב ממנו השכל הנבדל עלולו, ובבחינת השכילו עצמן יתחייב ממנו הגלגל:

שלא ימשכו אלו הענינים, ר"ל שהגרמים השמימיים והנבדלים לא ימשכו על צד אמונת החיוב אשר יזכור אריסט"ו:

ועל איזה משני פנים שיהיה וכו'. ירצה אם נאמר שחמר הגלגלים כלם אחד ונבדלו אישיהם אם בצורות אם במקרים איזה צד שנקח מאלו יתחייב שיעתקו הצורות ההם המקרים ההם ויפשיטו צורה וילבשו צורה אחרת עד שהענין יהיה אפשר ואם היה חמרם משותף:

ושכל נמצא מן הגשמים ההם. ר"ל שכל גלגל וגלגל יש לו חמר מיוחד שיתייחד בו הגלגל ההוא לא זולתו:

חכמתו אשר לא תושג. רצה לומר שאי אפשר בשום צד להשיג חכמתו יתעלה:

ירצה להרחיק מהם כל סותר. ר"ל שכל כך הדעות ההם מקוימים בלבו שכל מה שהוא סותר הדעות ההם הוא מרחיקם, או שימשכוהו הדעות ההם. ר"ל וזהו כדעות המדברים:

פרק כג

דע כי ההקש וכו', ירצה עכשיו לבאר שמה שאמר בפרק הקודם שהדעות אשר בו ספקות רבות הוא הדעת הבטל, לא ירצה בו כפי כמות רבוי הספקות אבל כפי איכות הספקות כי פעמים יהיה הספק האחד יותר גדול מאלף ספקות, והבן זה:

אם מפני גידול. ר"ל והיא אהבת ההרגל והנצוח:

ותוסת מהרה. ר"ל שתהיה נפתה וניסת מהר אחר הספק ההוא להאמין הקדמות, לכן הזהיר הרב שלא יעשה כן אבל יחוס על כבוד קונו:

פרק כד

אם גלגל הקף. ר"ל והוא גלגל סובב תוך עובי גרם הגלגל הגדול:

או גלגל יוצא חוץ למרכז. ר"ל שגלגל השמש יש לו גלגל אחר יוצא חוץ מרכז גלגל השמש:

שיהיה גלגל ההקף מתגלגל ומחליף כל מקומו. ר"ל שפעם יהיה בגובה רום ופעם בשפל רום מהגלגל בכללו:

תהיה זאת התנועה סבוב סביב לא דבר קיים, ר"ל שכבר התבאר בטבעיות שכל מתנועע יתנועע על דבר נח וזה גלגל ההקף אם הונח נמצא יהיה מתנועע על הגלגל אשר הוא בלתי נח. וזה הספק לא יקשה היתרו שההקדמה הנעשית שם שכל מתנועע יתטעע על דבר נח לא ירצה בו שהמתנועע יתנועע על גשם נח בראשונה, אבל ירצה לבאר שאי אפשר מבלתי שיהיה גשם נח עליו יסובב, בין שהתנועע הגשם על אלף גשמים מתנועעים אחר שהתחתון שבכלם יצטרך שיהיה נח, וראיה לזה שהאדם מתנועע בספינה והיא מתנועעת אמנם אחר שהמים נחים כבר יצדק שיאמר שאדם מתנועע על דבר נח והוא המים, וכן פירש שם הרב רבי לוי ז"ל, אף על פי שהגלגל ההקף מתנועע על הגלגל והוא מתנועע אחר שהגלגל הגדול מתנועע סביב דבר קיים הנה גלגל ההקף מתנועע על דבר נח:

שאפשר שיתנועע הקטן תוך הגדול. ר"ל שהענין כן הוא באמת שיתנועע הגלגל הפנימי ולא יתנועע הגלגל החיצון:

ואי אפשר שיתנועע הגדול וכו'. ר"ל שאי אפשר בשום צד שיתנועע הגדול ולא יתנועע הקטן, כי כאשר יתגלגל החלק העב מן הגלגל וירצה שיעבור החלק הקטן הקצר יהיה הענין נמנע אם לא שיתנועע עמו גלגל הפנימי הקטן, וזהו שאמר הרב על אי זה קוטר שיזדמן:

אלא אם תהיה התנועה על הקוטר העובר וכו'. ר"ל שאם תהיה תנועת הגשם הגדול המקיף על הקוטר העובר בין שני מרכזים יהיה אפשר שיתנועע הגלגל הגדול ולא יתנועע הקטן, כי החלקים העבים הגדולים יתגלגלו תוך החלקים הגדולים והחלקים הדקים הקטנים יתגלגלו בחלקים ההם בעצמם:

כי כשיתנועע העליון וכו'. ר"ל כשיתנועע הגלגל העליון ולא תהיה תנועתו על הקוטר העובר בין ב' המרכזים אז יחוייב שיניע את אשר תחתיו:

ולא נמצא הענין כן וכו' גשמים אחרים מגשמי הגלגלים, וזהו גשם בלתי שומר תמונתו אשר הניח החכם רבי לוי בן גרשון זצ"ל:

פרק כה

ומכזבת לכל אות בהכרח. ר"ל שאמונת הקדמות מכזבת אותות הנביא ופלאותיו, שלפי ההקדמות אין הענין יוצא מטבעו בשום פנים:

כי התורה הגידתנו וכו', ר"ל שתורתנו הקדושה הגידה לנו אמונת החדוש אשר לא יגיע כח שכלנו לבארו במופת:

והאות מעיד וכו'. ר"ל עוד טענה אחרת להאמנת החדוש, כי האותות והמופתים הם ענינים יוצאים חוץ מן הטבע ולפי אמונת ההקדמות יהיה שקר מציאותם, א"כ האות מעיד על חדוש העולם:

ודעהו. ר"ל כי ראוי לאדם שיחוס על כבוד קונו:

פרק כו

ואי זה דבר הגיע מזה המענה. ר"ל אם היה מאמין שאין השקר שימצא דבר מן ההעדר ולזה היה שואל לשמים ולארץ מהיכן נבראו, ר"ל מאיזה חמר נתהוו, איך הספיקה התשובה במה שהשיב מאור לבושו או משלג שתחת כסא הכבוד, כי עדיין התחייב השאלה ג"כ ואור לבושו או הכסא הכבוד או השלג מהיכן נבראו אחר שא"א שיתהוה דבר מן ההעדר לפי המונח:

ואם ירצה באור לבושו דבר בלתי נברא וכו'. ר"ל אם ירצה באור לבושו נמצא בעל חמר קדמון, וכן רצה באמרו כסא הכבוד שהוא גלגל ערבות שהוא קדמון, והעולם השפל נברא מהחומר השפל שתחת הגלגלים והוא השלג. זה הענין יהיה רחוק מאד, גם יהיה

מורה על קדמות העולם והוא שיהיו בעלי חמר קדומים, וזהו הנרצה באור לבושו ושיהיה גלגל ערבות והוא הנרצה בכסא הכבוד קדמון, אלא שזאת הסברא מהקדמות לפי זאת ההנחה היא נוטה לדעת אפלטון, ובאור זה כי לפי דעת אפלטון השמים ג"כ הווים בלתי נפסדים, ולפי זאת ההנחה הכסא הכבוד והוא גלגל ערבות בלתי הוה אבל הוא קדמון, אמנם זאת הסברא מסכמת עם אפלטון כשהחמר השפל הווה נפסד, ומפני זה אמר הרב על דעת אפלטון, ואם היה הענין כן יהיה רחוק מאד שיהיה כסא הכבוד והוא גלגל ערבות קדמון:

אמנם היות כסא הכבוד מן הנבראים. ר"ל אמנם שנבאר שהכסא הכבוד והוא ערבות מן הנבראים כבר כתבו החכמים ז"ל בזה:

אמנם הנצחות בו. ר"ל אמנם שגלגל ערבות עם היותו נברא מן האין שיהיה נצחי בעתיד הנה הוא מבואר מן הכתוב אתה ה' וכו', ואם כן הוא מבואר שאין ראוי שנאמר שכסא הכבוד והוא ערבות יהיה קדמון אחר שהחכמים ז"ל סוברים שהוא מחודש א"כ אין ראוי שנייחס בשום צד זה הדעת לר' אליעזר הגדול, ר"ל שיסבור שכסא הכבוד יהיה גלגל ערבות ושיהיה בלתי נברא:

ואם היה ר' אליעזר מאמין קדמות הכסא. ר"ל אם נאמר שיסבור שהכסא הוא קדמון אחר שלא שאל אח"כ וכסא הכבוד עצמו מהיכן נברא ואם כן הענין הוא שורש מונח שיהיה הכסא קדמון, אמנם נאמר שזה הכסא המתואר אינו רוצה לומר גלגל ערבות שאם הענין כן יביא אל אמונת הקדמות, אבל נאמר שהכסא הוא תאר עצמותו יתעלה וגדולתו אשר היא קדומה:

א"כ יהיה תואר לשם. ר"ל לפי זאת ההנחה יהיה כסא הכבוד תואר עצמותו ית' וגדולתו והאיך אפשר שיתהוה העולם מתואר:

סוף דבר הוא דבר. ר"ל שממאמר זה החכם היה נראה דעת קדמות העולם, ומובטחים אנו עליו שאינו סובר דעת הקדמות לכן מאמריו מבולבלים:

מעלת החמר ההוא וקרבתו לו. ר"ל שהחמר הגלגלי הוא במעלה גדולה וקרובה ממנו יתעלה יותר מן החמר השפל:

וחסרון זה. ר"ל וחסרון זה החמר השפל:

וגבול מקומו. ר"ל שגבול מקום החמר השפל הוא תחת כסא הכבוד שהוא תחת גלגל הירח:

ודע זה. ר"ל שנדע כי שני חמרים נבדלים הם חמר השפל וחמר הגלגלי, ונדע ג"כ סברת ר' אליעזר מה היא:

פרק כז

כמו שאבאר. בפרק כ"ט מזה החלק:

שאין הפסדו הכרחי להיותו מחודש. ר"ל שאין הפסד העולם הכרחי בעבור שהוא מחודש אבל כבר אפשר נצחותו בעתיד עם היותו מחודש:

אבל יאמין זה לפי דעתו. ר"ל אבל האיש ההוא יאמין הפסד העולם בהאמינו פשטי הכתובים המורים לפי המשל שהעולם נפסד, ואינו כן כי הכל משל לא שיפסיד העולם:

ואין הפסד בזה בתורה. ר"ל עם האמינו שהעולם לא יפסד אין בה הזק ליסודות התורה בשום פנים:

פרק כח

הביא לחשוב זה. ר"ל ששלמה האמין הקדמות:

בל תמוט עולם ועד. רצה לומר ופרשו רבותינו ז"ל במסכת עירובין שכל מקום שנאמר נצח סלה עולם ועד הרי הוא לעולם ולעולמי עולמים:

שהם עשויים, ר"ל שהם נבראים:

כל מה שיגזור לנבראות ההם ומהם כלו וכו'. ר"ל שפעולותיו ית' הם באופן היותר שלם שכל מה שיגזור לנמצאות ההם כפי טבעם וכל מה שנגזר מן הנמצאות ההם ממה שנמשך מצד טבעם כלם צדק גמור:

פרק כט

דע כי מי שלא יבין וכו'. זה הפרק חותם במה שדבר מענין נצחות העולם ושאנחנו מודים במקצת לאריסט"ו וכמו שיבאר, גם יבאר שדברי הנבואה מהנביא הם נמשכים מלשון הנביא ומליצתו ושנכנס בדבריהם מן הגוזמא וההפלגה, ויבאר שכל מה שנמצא שיתארו הנביאים בהפסד זה העולם ובהפסד הגלגלים שיראה לפי הפשט שהעולם יפסד אינו כמו שיחשוב כי הכל משל כמו שיאריך הרב בזה:

קצת דבריהם לא יבין כלל. ר"ל שקצת דברי הנביאים לא יבינו ההמון בהם כלל עם שיקראו הדברים בפיהם:

כאלו הוא לשון ההוא. ר"ל ירמוז בזה על שהנבואה בעצמה תבא בלשון הנביא המורגל מבלי שים שנוי ושהכל הוא כפי פעל הכח המדמה, וזה שורש גדול מענין הנבואה:

נמשך בדבריו הרבה מאד ובדברי זולתו מעט. ר"ל שישעיה כשהיה רוצה לבאר ולהגיד נתיצת עם או אבדן אומה יספר בלשון שהכוכבים נפלו ושהשמים אבדו נגהם, ובזה הענין נמשך בדבריו הרבה בכיוצא בזה, אמנם שאר הנביאים לא נמשכו הרבה באלו

העניינים עם היות שנמשכו קצת בו כמו שנמשך ישעיה אמנם לא האריכו במשל כל כך כאשר האריך בו ישעיה:

שיחשוב בהם שהן סגולות. ר"ל שיחשוב בהם שהם חכמים, ר"ל כי החכמים הם סגולות המין האנושי באמת:

האמונה כו' והשמחה כו' הם שני עניינים. ר"ל כי מגדר האמונה השלמה שני עניינים, האחד שיאמין בנפשו ובציורו הדבר ההוא האמוני, והב' שיהיה שמח במה שהגיע אליו זה החלק הטוב האמוני שהוא מאמין הדבר האמתי אשר אין בו ספק כלל, וזהו שאמר הרב הם ב' עניינים:

כן יתמיד זרעכם ושמכם. ר"ל אחר שהאמינו השני תנאים ההם באמונת השם יתעלה ישלם להם מדה כנגד מדה ויעמוד זרע לישראל קיים לעולם ושלא יהיה כלה, והשני שיהיה שם ישראל לעולם ושנא יתערבו בין שאר האומות וזהו שאמר ושמכם:

וזה הערה אצלי על נצחות התורה. ר"ל אחר ששם ישראל יהיה קיים לעולם א"כ הם יקיימו התורה שאם לא יקיימוה שמם יהיה מתערב בין שאר האומות אם כן התורה תהיה נצחית:

והענין אשר נלך סביבו וכו'. ר"ל הענין אשר בעבורו ביארנו כל אלו המשלים שזכרנו הוא לבאר שהפסד זה העולם או השתנותו ממה שהוא עליו או שישתנה אי זה דבר מטבעו הוא דבר שלא ימצא בשום פנים גם חכמים ז"ל לא חלקו בזה כלל:

עד שמי שלקח השמים חדשים. ר"ל כל כך מבואר הענין בין החכמים שאין כל חדש תחת השמש, שמי שיחשוב הענין כפשוטו והיה סובר ומאמין שמים חדשים לא היה מאמין שיתהוו השמים אחר שלא היו אבל היה מאמין שיחודש להם אי זה תאר או אי זה ענין שלא היה בהם, והביא ראיה על שאי אפשר שיתהוו השמים אחר שלא היו מאמרו אין כל חדש תחת השמש, אם כן זאת הגזרה והוא אומרו אין כל חדש היא מוסכמת ומודים בה כל החכמים ז"ל:

ולא תחשוב שהוא סותר למה שבארנו. ר"ל שבעל המאמר שאמר אף השמים שהם עתידין להבראות. שירצה לומר במאמר ההוא שיתחדש בשמים אי זה תאר או אי זה שנוי כאשר יראה מפשט דבריו, ואם היה הענין כן יהיה סותר למה שביאר הרב שאמר שאי אפשר בשום צד שישתנה שום דבר מטבעו, באמת אין זה כוונת בעל המאמר כלל. אבל אפשר שהוא רוצה וכו', ר"ל שכוונת אמרו בשמים שהם עתידין להבראות, ר"ל הסבות המערכיות המסודרות אחר תנועות מוגבלות מסודרות והסבות ההם המערכיות

שיבאו ושיקרו בעתיד הם כבר מסודרות מששת ימי בראשית: וזה אמת, ר"ל שזה הענין האמתי אפי' לפי חכמי המחקר:

להשמר מן הנפלאות. ר"ל מפני זה אמרתי למעלה שאי אפשר שישתנה דבר מטבעו והמשכו על השנוי, ולא אמרתי במוחלט שאי אפשר שישתנה דבר מטבעו, להשמר מן הנפלאות:

זה הוא דעתי וצריך הוא שיאמין. ר"ל זהו דעתי שהנפלאות הם ענינים יוצאים מן ההקש הטבעי, אמנם השנוי ההוא אינו קיים אלא זמן מה בעת הצורך ואחר הזמן ההוא הדבר חוזר לטבעו הנאות לו:

והוא צריך שיאמין. ר"ל שצריך הוא שיאמין שהנפלאות הם חוץ מכל הקש טבעי:

אמרו בנפלאות דברים זרים. ר"ל שיראה מדבריהם שהנפלאות כלם הם ענינים טבעיים, ושהאש והוא אש כבר אפשר שלא ישרוף בעבור אי זה סבה אם שפלה או גלגלית, וגם אפשר שהמים יעמדו מהגיר והם מים בצורה רק בעבור סבה אחרת חיצונית יעמדו מהגיר וכן הדין בשאר הפלאים:

ואות הנביא שהודיעהו. ר"ל אחר שהפלאים הם ענינים טבעיים לפי זה הדעת מה היה אות הנביא, ואמר שאות הנביא הוא שידע הדבר קודם היותו. אמנם שאר החכמים יש להם דעת אחרת בענין הפלאים, מהם אבוחמ"ד שסובר שסגולת הנפש היא לפעול בהיולי העולם, ולפי ן' רש"ד נפש האדם הנביא תפעל בנמצאות בבחינת היותה נקשרת באחדות עם השכל הפועל, וזהו דעת ן' עזרא, וכמו שהוא מבואר בסוף כוונת אבוחמ"ד:

אבל היה לו פתח ותחלה. ר"ל שאנחנו נודה לאריסט"ו במה שאמר שהעולם נצחי בעתיד ושלא ישתנה ממנו שום דבר כלל חוץ מטבעו אלא בקצת פרטיו על דרך המופת, אמנם אם היה לזה המציאות פתח התחלה ר"ל שהיה מחודש והוא יתעלה רצה להמציא זה המציאות ושלא יעדר מה שהמציא וגם לא ישתנה לזה המציאות טבעו, אלא במה שרצה מהפרטים לשנות כמו הנפלאות כולן שנעשו כמו קריעת ים סוף וזולתם אשר כבר ידענו מציאותם, וגם אפשר שישנה המציאות במה שרצה מהפרטים לשנות בעתיד במה שאין אנו יודעים מה ישנה השם יתעלה בעתיד מהנפלאות ויעשה על ידי משיח צדקנו, זה הוא דעתנו ויסוד תורתנו שאנו סוברים באמת שהשי"ת חדש זה המציאות מן האין המוחלט:

והביאור נמנע אבל ירמזו וכו'. ר"ל לבאר כל ההוראות על עניני מעשה בראשית הוא נמנע לבארם אבל נבאר מהם מעט:

פרק ל

במה שהיא לו התחלה או עמו. ר"ל שהתחלה תאמר על שני פנים, אם שתהיה ההתחלה נמצאת במה שהיא לו התחלה כמו הלב שהוא התחלת החי והוא חלק מן החי, ויסוד שהוא התחלה למי שהוא לו יסוד והוא חלק מן הדבר אשר לו יסוד ואין אחד מהם קודם לאחר בזמן, כי בעת היות הלב התחלת החי נמצא החי בהכרח כי אם נמצא הלב ולא נברא עדיין החי אין הלב התחלה לשום דבר כי הוא אינו חי בעת ההוא כי גדר החי גשם נזון מרגיש, אם כן בהמצא הלב שיהיה התחלה לחי נמצא החי בהכרח כי הוא מן הדברים המצטרפין אשר כשנמצא אחד מהם נמצא האחר, וכן הדין בעצמו ביסוד כי עם היות שאבן היסודית קדמה לשאר אבני הבנין מ"מ האבן ההיא אינה נקראת התחלה אלא בעת מציאות שאר האבנים אשר בכותל אשר היא התחלה להם, וזה אחד מהפנים אשר תאמר בהם התחלה, והצד השני שההתחלה אינה נמצאת בדבר שהיא לו התחלה אלא עמו, כלומר שאינה חלק מהדבר שהיא לו התחלה אלא המסובב נמצא עם העלה כמו עליית השמש לאור היום שהיא סבתו הפועלת לו ואיננה חלק ממנו שאין השמש חלק מן היום לפי שהיום חלק זמן מוגבל ואין השמש חלק זמן הוא פועל אותו החלק מהזמן הנקרא יום, אמנם בעת המצא השמש על האופק ימצא האור תכף בהכרח והוא יום, וזהו שאמר הרב או עמו וכו':

והעולם לא נברא בהתחלה זמנית. ר"ל שהעולם לא נתהווה בזמן שאם נתהווה בזמן היתה נמצאת התנועה הסבובית ואם היתה נמצאת התנועה היה נמצא גשם הגלגל והיה קדמון ואם כן יהיה הפך דרושנו שאנחנו בו, כי אנו רוצים שהעולם מחודש א"כ העולם לא נברא בזמן:

כמו שביארנו. ר"ל בפי"ג מזה החלק:

יתבאר לך התרת זה אשר סופק. ההתר הוא מה שיביא מהזרעונים אשר נזרעו בבת אחת וכו':

ולא תלאן עד יום רביעי. ר"ל הראות פעולת המאורות לא הורגשה ולא נראתה עד יום רביעי שאז נזרעו העשבים והאילנות וזהו אומרו ולא תלאן עד יום רביעי:

בהתחלה ברא השם העליונים וכו'. ר"ל בעתה שהיא התחלה לזמן לא חלק זמן ברא השם העליונים וכו', וזהו שאמר הרב שהבי"ת כבי"ת הכלי, ולא אמר בי"ת כלי במוחלט מצד כי העתה אין לו מציאות כי אם בזמן ולא יושג כ"א בשכל ואילו היה אומר בי"ת כלי במוחלט היה דומה שתהיה העתה חלק זמן ושתהיה ענין נמצא, ואינו כן כי יחס העתה אל הזמן יחס הנקודה אל הקו ומפני זה אמר הרב כבי"ת הכלי:

להיותה בלתי מאירה. זה התבאר בספר האותות ובספר השמים והעולם במאמר הראשון:

אחר כן הובדל בשלש צורות וכו'. ר"ל שהמים שמתחת לרקיע הם ענין אחד והמים אשר מעל לרקיע הם ענין שני והרקיע עצמו ענין שלישי וכל אחד ואחד נבדל בצורתו, והמים אשר מתחת לרקיע הם המים המיניים אשר בפעל הנמצאים אתנו, והמים אשר מעל לרקיע הם האד העולה למעלה מהמקום הקר מהאויר וממנו מתהוה המטר והם מים בכח והרקיע עצמו הוא המקום הקר והלח מהאויר אשר שם יעלו האדים ויתהוה שם המטר, וזהו שאמרו ז"ל הוגלדה הטיפה האמצעית ר"ל החלק הקר מהאויר אשר שם מתהוה המטר:

אל תאמרו מים מים. ר"ל כי אלו היו כופלין מלת מים היה דומה שיהיה למעלה בחלק הקר מן האויר מים בפעל ואין הענין כן כי האיד הוא מים בכח ותכף שנתהוה מן האיד מטר יורד למטה וא"כ מי שאמר ששם מים בפעל הוא שקר נגד המציאות ודובר שקרים לא יכון לנגד עיני:

וענין הוא כן איך ראוי שיאמר בו כי טוב. ר"ל ענינים נעלמים מן ההמון והם הויית אלו המים העליונים איך יאמר בו כי טוב, כי מלת כי טוב נאמרה על דבר נודע נגלה התועלת לכל אף להמון וזה אינו נודע כי אם לחכמים, וזהו שאמרו שלא שלמה מלאכת המים. ר"ל ששלמות פעולות יום שני מהמים אינה מובנת אצל ההמון אלא ביום שלישי והוא הראות היבשה:

ואי אפשר לי מבלתי שאוסיפך ביאור. הרמז"ל מוסיף עכשו טעם אחר למה לא נאמר כי טוב ביום שני:

והוא שזה וכו'. ר"ל שענין הויית המטר והרקיע עם שהם חלק גדול מן הנמצאות ע"מ אינם תכלית מכוונת מהנמצאות מצד עצמם, כלומר שמציאות המטר אינו מכוון מצד עצמו אלא מצד דבר והוא שיעלו האידים הליחות מן הארץ ותתייבש ואז תגלה הארץ ויתהוו שם הצמחים והב"ח. וא"כ אחר שהמטר אינו מכוון מצד עצמו אלא הכנה לשלמות דבר אתר והוא הראות היבשה אין ראוי שיאמר בו כי טוב כי אם בהגעת התכלית והוא הראות הארץ וביום השלישי הגיע התכלית ונראתה הארץ אז אמר בו הפסוק כי טוב זולת הכי טוב הנאמר בסוף היום ההוא, וזהו שאמר כדי שתגלה הארץ והבן זה:

ומזה אמרם אדם וחוה נבראו כאחד מתאחדים וכו'. ר"ל החומר הקרוב מהאדם והצורה האנושית הם מהוים נמצא אחד שלם והוא האדם והם אחד בבחינה זו והם שנים בבחינת

החמר בעצמו והצורה בעצמה, ולזה אמר הרב שהענין מבואר נגלה אצל החכמים שהענין רומז למה שביארנו, ואמר ומה גדול סכלותו וכו':

שהנחש נרכב והוא היה כשיעור גמל. ר"ל הנחש היה הכח המדמה, ונקרא כן בעבור היותו מיוחד למנחשים ולקוסמים, והיה כשיעור גמל כלומר שהגמל צורה גדולה ופחותה ככה זה הכח הוא גדול ופחות שמרכיב ובודא צורות אין מציאות להם: וסמאל רוכב עליו. ר"ל הכח המתעורר רוכב על הכח המדמה, כי כמו שהרוכב נשוא על הנרכב כן המתעורר נשוא על המדמה והמדמה קודם קדימה טבעית למתעורר, ואחר שנמצא בדמיון הצורה המדומה התעורר המתעורר להתקרב אל המדומה או לברוח ממנו, וזה הכח המתעורר נקרא סמאל לפי שהוא מסמא את האדם ומעוותו מדרך הנכונה, ושני אלו הכחות הם הסבות הגדולות להשתמש במפורסמות ולדרוש התענוגים:

והקב"ה שוחק על גמל ורוכבו. ר"ל שהשכל האמתי מלעיג ומשחק על אלו הפעולות הגופניות אשר אין בהם שלמות הנפש כלל:

היות הנחש לא קרב אל האדם. ר"ל שהכח המדמה אי אפשר שיעשה פעולותיו בעת היות שכל האדם משכיל במושכלים, וזהו שאינו מדבר עמו ואינו מתקרב עמו כי פעולת הדמיון הפכית לפעולת המושכל:

ובאמצעות חוה נזוק האדם. ר"ל באמצעות כחות הנפש והיותה נוטה לדברים המפורסמים ניזק השכל ומעלה חלודה, נמצא שהנחש והוא הכח המדמה גורם אל שיטה השכל לדברים המפורסמים ובאמצעות הנפש ניזוק השכל א"כ הנחש הזיק השכל והמיתו:

אמנם היא קיימת בין הנחש ובין חוה וזרעו וכו'. ר"ל שהשנאה קיימת בין המדמה ובין הנפש בכללה ובין זרע המדמה ובין זרע הנפש, כי עקר כוונת מציאות הנפש הוא הכח העיוני והשכלת המושכלים והוא זרעה הנשאר מכל המונה, וזרע הכח המדמה היא פעולתו בדברים החמרים והעיוני הוא רוחני והמדמה הוא גשמי והרוחני והגשמי הם הפכים:

שזרעה הוא זרע אדם. ר"ל זרע הנפש בכללה היא המשכלת המושכלים כמו שביארנו:

והיותה מנצחת לו בראש והוא מנצח וכו'. ר"ל שזרע האשה הוא העיוני יבא ויכה בדמיון בראש בדרך שלא יקום ושלא ירים ראשו כאדם המוכה בראשו, וזאת ההכאה היא כדי שלא יבלבל הדמיון את המושכל:

והוא מנצח לה בעקב. ר"ל שהכח הדמיוני מנגד לעיוני מעשות פעולות השכלתו במהירות כמו שהנשוך בעקבו לא יוכל לרוץ ולמהר ללכת, ומפני דבר אחר המשיל

עוד עקב להורות שהמדמה אינו מנגד בעצם למושכל אלא במקרה בבחינת היותו נוטה לדברים הגופניים וההנאות הגופניות:

משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ר"ל משהוטבע הכח המדמה בנפש האדם העיל בה זוהמא להמשך אחר תאות הגופניות, ישראל שעמדו על הר סיני שקבלו את המצות ונזדקקו בדעות אמיתיות והוזהרו מהתאות הגופניות פסקה זוהמתן וכו':

עץ החיים מהלך חמש מאות שנה. ר"ל העניינים המושכלים אשר יש יכולת באדם להשכילם והם עץ החיים לנפשו שהיא נשלמת בהן הוא מהלך ת"ק שנה, כלומר כל הנמצאים שהם תחת גלגל הירח עד מרכז הארץ יש יכולת באדם להשיגם על בוריים, ומפני זה אמר מהלך ת"ק שנה, כי התבאר בחכמת התכונה כי מן מרכז הארץ עד קבוב גלגל הירח מהלך ת"ק שנה, וזהו מימי בראשית כלומר הנמצאות הטבעיות: לא סוף נופו אלא קורתו. ר"ל כשאני אומר שעץ החיים מהלכו ת"ק שנה לא תחשוב שלא יהיה יכולת באדם להשכיל בענייני הגלגלים והשכלים הנפרדים שהם נופי עץ החיים כי אחר הבנת חכמת הטבע ביאר חכמת האלוהות אשר היא ענף יוצא מחכמת הטבע, כי באמת שכל האדם משכיל בהם ומבין בענייני הנופים ההם אלא שזה השעור הנאמר והוא ת"ק שנה אינו נאמר אלא מקורת האילן שהיא חכמת הטבע בלבד:

שטבע המציאות כן חייב, ר"ל עץ הדעת והוא הנטיה במפורסמות לא גלה השם יתעלה לאדם הרע הנמשך ממנו, וזהו שאמר הרב כי טבע המציאות כן חייב, באמרו גם את העולם נתן בלבם ואם לא היה העולם חרב, כך פי' הקמחי ז"ל, וה"ר שמואל ן' תבון פירש כי האדם הוא השכל העיוני בבחינת השכל העיוני לא ישתדל במפורסמות לעולם והוא נמנע עליו כי השכל בפעל לא ישיג המפורסם, וזהו שאמר ולא עתיד לגלותו, וזהו שאמר הרב וזה אמת וכו':

אלא העלות מדרגת מציאותו. ר"ל שהאדם בעומדו בגן עדן והוא זה המציאות ומשכיל כל פרטי הנמצאות אחת אל אחת אז הוא במדרגה גדולה ונכבדת ואז הוא בגן עדנו וזהו ויניחהו בגן עדן לא שהיה במקום אינו בו עכשיו:

בקריאת בני אדם קין והבל. ר"ל פעולת בני אדם נחלקות לשני עניינים, האחד קין והוא ההשתדלות לקבוץ הממון וקנות הקניינים, והשני תאר ההנהגה לעם והיותה רועה להם, בהנחת הנהגות מדיניות כשופטים ר"ל מנהיגי המדינות, ואף זאת ההנהגה היא הבל בערך ההצלחה הנפשית האמיתית והיא קנות הדעות האמתיות והשכלת המושכלות, ומפני זה נאבדו שני אלו הכחות והם קין והבל, אמנם שת והוא השכל האנושי העיוני הוא הנשאר מן האדם והוא זרע האדם באמת וזהו אמרו ויולד בדמותו כצלמו:

ואמנם הוא בענין בחינת חלקו יתעלה במציאות וחלקם שהוא האל, ר"ל אמנם אלהי השמים או אלהי עולם הוא בחינת חלקו יתעלה במציאות וחלקם, כלומר שהוא יתברך עלה פועלת לשמים או לכל הנמצאות, וזה בחינת חלקו ית' שהוא ית' עלה פועלת לכל הנמצאות והוא ית' צורה אחת כוללת כל מיני הנמצאות באופן היותר שלם, וזהו אמרו אל עולם:

וחלקם. ר"ל חלקי השמים ושאר הנמצאות הם עלולים ממנו, והרב לא רצה לגלות זה בפירוש ובמקום עלה לקח שופט, ובמקום עלולים לקח נשפטים, וזהו אמרו ודע זה:

פרק לא

בדעת האמתי העיוני. ר"ל שנדע ושנקבע בנפשותינו חדוש העולם. ותקון הענין הגשמי. ר"ל תקון הגוף שינוח שלא יטרח שבעה ימים רצופים במפורסמות ובהבלי העולם:

פרק לב

וזה אצלי הוא כדמות הנפלאות כלם. ר"ל דעת תורתנו בענין הנבואה הוא בעינו כדעת הפילוסופים, מזולת שאנו סוברים שאפשר שהראוי לנבואה אפשר שלא יתנבא, וזה יהיה פלא כדמות שאר הפלאים כי לפי הענין הטבעי היה מן המחוייב שיתנבא. ובזה יש מקום עיון מה הכריח הרב להאמין זה הדעת, כי הפסוקים אינם מורים זה הדעת כלל בשום מקום, כי אותו הפסוק שהביא הרב ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש, כבר כתב הרב ז"ל התשובה בצדו באמרו ואפשר לנו לומר שהנבואה בחק ברוך גדולות, ורצה שאפשר שברוך לא היה ראוי לנבואה, אם מפני שלא הגיע לשלמות הלמוד הקודם לנבואה, ואם מפני שלא היה לו הכנה מזגית ושלמות הכח המדמה, ואם כן אחר שהפסוקים אינם מכריחים להאמין זה הדעת מה הביא הרב לעשות דעת ג' במה שאין בו רמז מהפסוקים ומדברי רז"ל, ויש מתרצים כי זה נוהג כפי הסבה השביעית, וכדי שלא יראה שסברתנו כסברת הפילוסוף במוחלט שם זה החלוף ואם אינו כן כפי האמתות, כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה ואחר שהוא ראוי לנבואה מצד למודו ומצד הכנתו המזגית באפשריות. תבואהו הנבואה בלי ספק:

הנבא חמור או צפרדע. ירמוז זה לאתון בלעם ולדג יונה שאי אפשר כפשוטו ושהכל היה במראה הנבואה:

ולא יטעך גם כן מה שבא ביעודים וכו'. ר"ל שלא תחשוב באמרו אשפוך רוחי על כל בשר שתבא הנבואה על מי שלא יהיה חכם כלל כי זה אי אפשר וכמו שביארנו, וכבר פירש סוף פסוק באמרו בחוריכם חלומות יחלומון וזה אינה נבואה גמורה וכו':

פרק לג

לא היה המגיע למשה. עכשו ידבר הרב בכללות ואח"כ יבאר דבריו ראשון ראשון:

ואמר ג"כ משה ידבר. ר"ל כי הדבור היה למשה לבד לא לזולתו:

ישמע העם בדברי עמך. מורה כי הדבור היה למשה לבד:

והם ישמעו הקול ההוא כו'. ר"ל וכל ישראל שמעו את הקול הנברא שהוא אומר בקול ההוא הדברות, אמנם ישראל לא היו מבינים מהקול ההוא הבדל אותיות רק קול לבד, אמנם משה היה שומע הדברים בהבדל אותיות והיה מגידם ישראל והיה אומר להם זה הקול ששמעתם אומר כך וכך:

אלא שיש להם ג"כ מאמר כתוב. ר"ל והיה נראה ממה שאמר מפי הגבורה שמעום שישראל שמעו אלה הדברות בהבדל אותיות לא רק הקול בלבד וא"כ היה נראה שזה המדרש חולק על מה שהנחנו:

רוצים בזה המאמר. רוצה לומר ועם ההשתכלות הוא מבואר שאינו סותר למה שהנחנו, כי הם רוצים בזה המאמר שמציאותו יתעלה והיותו אחד אמנם יושג מופתם לפי העיון האנושי מבלתי שיהיה האדם נביא, וזהו אמרם מפי הגבורה רצה לומר מפי השכל האנושי הושג במופת מציאות השם יתברך ואחדותו, לא שירצו לומר ששני אלו הדברות השיגו ישראל בהבדל אותיות כי זה אינו כן אלא כמו שביארנו שלא השיגו בו אלא הקול לא הבדל אותיות עם היותם יודעים מציאותו ואחדותו יתענה במופת:

אמנם שאר הדברות וכו'. ר"ל מפני זה הושגו שני אלו הדברות מפי הגבורה ולא האחרות לפי ששני אלו הדברות נתבארו מציאותן במופת אבל שאר הדברות שהם מכת המפורסמות לא הושגו להם מצד שכלם רק הושגו למשה מצד נבואתו:

ועם כל מה שזכרו מן הענין: ר"ל עם כל מה שזכרו החכמים מענין זה המעמד המובחר מה שיסבלו הכתובים ודברי החכמים זהו שלא שמעו ישראל קול הדברות כלם אלא קול אחד פעם אחת בלבד בלא הבדל אותיות וזהו הקול אשר ממנו הובן הדבור למשה אנכי ולא יהיה לך ואחר השמיע לכל ישראל אלו הדברות בהבדל אותיות וזהו אמרם אחת דבר אלהים שתים זו שמענו:

ובא הוא הנכבד מכל נולד שנית. הוא משה רבינו ע"ה:

והם יראו האש וישמעו הקולות, ר"ל עם היות שלא שמעו שום קול משאר הדברות כמו ששמעו משתי דברות הראשונות מ"מ עדיין היו שומעין קולות מפורסמות כברק והרעם וקול שופר:

ואמנם קול ה'. ר"ל אמנם הקול הנברא אשר ממנו הובן הדבור לישראל על יד משה לא שמעוהו אלא פעם אחת לבד:

והוא הקול אשר יצאה נשמתן וכו'. ר"ל כאשר שמעו ישראל זה הקול הנברא אשר הוא קול ה' עם היותם שכבר ידעו במופת מציאותו יתעלה ואחדותו עדיין לא היה מיושב להם המושכל בנפשותם עד ששמעו זה הקול הנברא ולמדו מהקול ההיא חקוי מה בנפשותם ממציאותו יתעלה ואחדותו ואז נשלם להם זה העיון הנכבד אשר הוא מציאותו יתעלה ואחדותו. וזהו שאמר הרב והשיגו בו שתי הדברות. ר"ל שזה הקול נתן חקוי בנפשותיהם במה שהשיגו במופת משתי אלו הדברות, וזהו שכוונו רז"ל באמרם יצאה נשמתן, ר"ל שעם היותם יודעים הדבר במופת פעמים היה מגיע לנפשותם בלבול או אי זה מסך או איזה דמיון נגד המושכל אבל כאשר שמעו הקול הנברא הנכבד סולק מנפשותם כל דמיון וכל מסך וכל מונע:

ודע שזה הקול ג"כ אין מדרגתם בו שוה. ר"ל עם היות שהשיגו ישראל מציאותו ית' ואחדותו במופת ונתחקה זה הענין בנפשותם בשלמות מ"מ עדיין לא היתה מדרגת מרע"ה בענין זה הקול שוה עם כל ישראל, וזהו שישראל שמעו הקול ההוא לבד ונתרשם בנפשותם ומשה שמעו בהבדל דברים, וזהו שתרגם אונקלוס ומליל ה' עם משה, ר"ל שמרע"ה לא היתה לו השגה באמצעות שום דבר, אמנם ישראל שהיה הקול ההוא הנברא משלים עיונם השכלי על דרך החקוי כמו שביארנו אמר באונקלוס ואל יתמלל עמנא מן קדם ה' מורה, ששלמות השגתם היתה באמצעות דבר, וזהו שאמר מן קדם ה', והדבר האמצעי היה הקול הנכבד והנורא:

כמו שביארו. ר"ל שאצל משה תרגמו ומליל ה' ואצל ישראל תרגמו יתמלל מן קדם ה':

כי לא קדם כמותו ולא יתאחר. ר"ל כי העולם האמצעי עזר לזה הכבוד הנכבד אשר היה במעמד הנבחר:

פרק לד

ואמנם ענין זה המאמר שהוא יתעלה. ר"ל אע"פ שביארתי לך שהמלאך הנאמר בפרשה הוא הנביא מ"מ מפני זה נקרא הנביא מלאך מפני שהשכל הנבדל והוא המלאך ידבר עמו ונקשר עמו ויצוהו ויזהירהו, לפיכך נקרא השליח והוא הנביא בשם המשלח והוא המלאך כאמרו המלאך ליעקב אנכי אלהי אברהם אביך כאלו אמר שליח אלהי אביך, ומפני זה אין להקשות על מה שביאר הרב בפרק ז' מזה החלק ואמר שם לבאר שהשכלים הם משכילים ובוחרים פעולותיהם ממאמר הפסוק השמר מפניו ושמע בקולו, והוא באר עכשו שהמלאך הוא הנביא, לפי שכל צווי הנביא ומאמרו הוא ע"פ המלאך הדבוק בו:

והוא באור אמרו הנה כי שמי בקרבו. ר"ל כי שמי והוא המלאך הדבק בנביא הוא בקרב הנביא:

תבואהו הנבואה ע"י מלאך. ר"ל באמצעות הכח המדמה ולחקות חקויין לנבואתו:

פרק לה

וגליתיו בפירוש המשנה. בפרק חלק:

נבואת מרע"ה לא אדבר בה. רצה לומר לפי שהיא בלא השתמשות הכח המדמה ונבואת שאר הנביאים היה בהשתמשות הכח המדמה בהכרח, ולפיכך הנבואה היא נאמרת בספוק על משה רבינו ועל זולתו:

שהשגתו נבדלת מהשגת וכו'. ר"ל שהשגתו נבדלת מהשגת כל מי שיבוא אחריו:

כל שכן בשאר האומות. ירמוז בזה לנבואת בלעם שלא הגיע למדרגת משרע"ה כלל, ומה שאמרו רז"ל באומות העולם קם ומאי ניהו בלעם יש לומר פירוש אחר, והוא שכמו שהגיע מרע"ה לשלמות הנבואה האמתית כן הגיע בלעם לשלמות הקסם כמו שאפשר למין האדם לא לשלמות הנבואה:

הגידו בהם יחידים. ר"ל שלא נעשה הפלא לעיני כל ישראל:

היה אצלם בגבעון כגדול שבימי הקיץ. ר"ל מצד שפעלו ביום ההוא פעל נפלא והוא שנצחו המלחמה בתוקף גדול ובמהירות גדול היה נראה אצלם שם שהיום נתארך אחר שפעלו פעולה גדולה, ואין הענין כן. או אפשר לומר שיהושע הנביא המציא ענן אחד מאיר דומה לאור השמש והיה נראה שנתארך היום בעבור האור ההוא, אי זה מאלה שתי סודות תבחר:

פרק לו

לאבר ההוא כו'. והוא המוח:

כפי ההכנה. רוצה לומר הכנתו המזגית:

שהוא שלמות יבא בחלום או במראה. ר"ל שהנבואה האמתית נחלקת לשני סוגים, אם במראה והוא שיעשה המדמה חקויים נפלאים כאלו הם ענינים נמצאים חוץ לנפש, ואם ישיג מה שישיג בחלום נבואיי והיא מדרגה למטה מהראשונה, ובשני אלו הסוגים העליונים נכללו בה כל מיני הנבואות מזולת נבואת משה רבינו ע"ה אשר אין דבורנו בה כלל:

ומה שצריך שיאמן בזה. ר"ל שידיעתו דבקה במה שצריך שיאמן מפעולותיו ית' כמציאות השכלים הנבדלים וכיוצא בהם:

הנה ימצא בהם עת אחד תענוג לאדם מאשר הוא אדם. ר"ל שהשמע והראותהריח ישיג האדם בהם תענוג מצד צורתו האנושית וזה שהריח הטוב יחזק המוח והכח השכלי ובחזקו הכח השכלי יגיע תענוג לאדם מצד צורתו ומהשמע והראות יגיע לאדם מושכלים

רבים עד כי רוב המושכלים הם נקנים לנו באמצעותם א"כ השגת אלו החושים הם תענוג לשכל אם בם יקנה מושכליו, מה שאין כן בחוש המשוש כנ"ל:

לא היה לכח המדמה וכו'. ר"ל שמרע"ה לא היתה נבואתו במשלים וחקויים כשאר הנביאים אבל מ"מ בידיעתו העתידות צריך שישותף בו הכח המדמה בצד מה ומצד זה השתוף נחלשה נבואתו בימי דור המדבר, וזה דבר צריך שיעלם לפיכך אמר הרב ואין זה ענין הפרק:

ואין לאל ידו. ר"ל שאין לנו יכולת להתגבר על אלו הסכלים הזונים ומפני זה יגיע לנו עצבות ושאר המדות המגונות אשר בסבתם תתבטל הנבואה בגלותנו זה הארוך:

והוא הסבה ג"כ בשוב הנבואה. ר"ל שבביאת הגואל נעמוד בשלום ובשלוה ואז תשוב הנבואה לנו כי לא ימנענו שום מעיק:

פרק לז

ה' אלהים דבר מי לא ינבא ודע זה. ר"ל שהנבואה הוא ענין הכרחי נמשך מן הטבע ברצון האל יתברך, וזהו שאמר מי לא ינבא כי הוא ענין מחויב ומוכרח:

פרק לח

שבכח בהוצאה ולפי דעת אחת. ר"ל שיתגבר הרבה ראשון ראשון עד שיתגבר על מחנה אחת: במיעוט העשייה ולפי דעת אחת. ר"ל שיחסר גבורתו עד שאם תזעק עליו אשה ירעד ויפחד, והנה אלו בתכלית הקצוות:

וכן הכח המשער ג"כ. ר"ל שכמו זה החלוף יקרה לכח המשער בחוזק ובחולשה:

אלא שאי אפשר מבלעדיו, ר"ל אע"פ שתתחלף כח הגבורה בחוזק ובחולשה בנביאים מ"מ א"א שלא יהיה לכל נביא בכלל כח גבורה:

וביתרון כח המשער ג"כ. ר"ל בעבור יתרון הכח המשער הנמצא לנביא על שאר בני אדם היה מגיד הנביא העתידות במהרה:

ודומה לזה הגידם דברים, ר"ל כמו שיגידו במשער שלהם העתידות כך ישיגו השגות עיוניות נפלאות אין בשכל החכם להשיגם:

וזה צריך שיהיה בכח הדברי יותר. ר"ל שצריך שיהיה יותר שלם הכח הדברי בהשגת העיונים שעיוניים אין בכח האדם להשיגם מאותה ההשגה שיש לכח המשער הדמיוני בענינים העתידים, כי שלמות שני אלו הענינים הם מהשכל הפועל על הכח הדברי תחלה ואח"כ על הכח המדמה. א"כ השגת הכח הדברי ראוי שתהיה יותר שלמה מהדמיוני אחר שהשכל שופע עליו בראשונה עד שבאמצעות הדברי מגיע השלמות למדמה:

וזה ג"כ ממה שצריך שיודע. ר"ל שהנביא האמתי יהיה חכם שלם ואז יגיעו לו ידיעות נפלאות אין בשכל החכם להשיגם:

פרק לט

נתחייבה הקריאה אל התורה. ר"ל בעבור שהיתה השגתו נכבדת ומעולה חייבה ההשגה ההיא הנפלאה לקרוא בני ישראל שיקבלו התורה האמתית ממנו ית':

לא היתה שם תורה. ר"ל מעולם לא היתה תורה ולא תהיה בלתי תורת מרע"ה כי שאר הדתות הם נימוסים ולא תורות כמו שביאר הרב בפרק שאחר זה:

וכן ראוי שיהיה. ר"ל שלא תקבל התורה התמורה והחלוף:

פרק מ

כי האדם מדיני בטבע, באר זה בפרק מ"ו מראשון, כי הוא צריך פעולות רבות והכנות ואילו לא יהיה הקבוץ יהיה כל ימי אדם כלים בהכנת הענינים ההכרחיים הצריכים לאדם ולא יגיע אל שלמות נפשו:

ויסודר הקבוץ, ר"ל שברוב ההסכמה אז יסודר הקבוץ:

יש לה מבוא בענין הטבעי. ר"ל מצד שהאדם מדיני מצד טבעו וטבעי בני אדם מתחלפים חלוף רב זה מזה צריך ענין אחד ישוה החלוף הרב אשר ביניהם והיא התורה, וזה המבוא שיש לה בענין הטבעי:

והמתפאר בנבואה הלוקח. ר"ל ויש מי שמתפאר בנבואה האומר דבר אמרוהו נביאים אמתיים אם כל דבריהם או קצתם וכו':

על היות הדעות בריאות או עלולות. ר"ל שהתורה ההיא לא תרגיש על שיהיו הענינים העיוניים דעות בריאות נאמני המציאות או דעות עלולות חלושות בלתי אמיתיים מצד עצמם:

אבל הכוונה כלה סדר וכו' ושהתורה ההיא אלהית. ר"ל וזו היא תורתנו הקדושה:

והבן זאת הכוונה. ר"ל כי בכאן מתבאר מדרגת שאר הנימוסים ומדרגת תורתנו הקדושה ושלמותה ומאיזו בחינה היא שלמה על זולתה:

פרק מא

איני צריך לבאר החלום מה הוא. ר"ל כי החלום הוא בשינה שחולם חלום צודק נבואיי והוא במדרגה תחתונה: אמנם המראה. ר"ל אמנם המראה היא השתמשות השכל והכח המדמה ביקיצה וישיג מן הנמצאות כברק החטוף, וזה נחלק לב' עניינים, אם שיגבר השכל ויחלש המדמה ונשאר מה שהשכיל בשמירה, ואם בחזק המדמה ולא השכיל

הענין ההוא בשלמות אז המדמה מחקה חקויים נפלאים, וזהו ההבדל שבין החלום והמראה:

ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה. ר"ל פעמים יקרה שהנבואה תתחיל אחר שחקק הכח המדמה איזה חקוי, וזהו נקרא מראה הנבואה, ר"ל שחקוי המדמה נקרא מראה הנבואה, ואחר החקוי ההוא תתחיל ותבא הנבואה האמתית והוא דבר ה':

כבר כתבו החכמים ז"ל כו'. ר"ל בכל מקים שתמצא לאחד מהנביאים זולת מרע"ה ויאמר ה', היה דבר ה', אע"פ שלא יזכיר שתהיה ע"י מלאך הוא בלא ספק ע"י מלאך, וזהו שאמרו ז"ל ויאמר ה' לה ע"י מלאך, להורות שא"א לשום נביא שתבואהו הנבואה כי אם באמצעות מלאך והוא הכח המדמה, ואע"פ שמאמר ויאמר ה' לה לא היה נבואה כלל כי רבקה לא היתה נביאה והמלאך המתואר היה נביא אחד כשם ועבר וכמו שיבאר הרב ז"ל בסוף זה הפרק, מכל מקום כבר ירגיש בזה הרב בסוף הפרק זה לשונו, או יהיה זה לבאר כי בכל מקום שתמצא דבר מיוחס וכו':

הצורה הראשונה וכו'. שהנביא יבאר שהדבור היה ממלאך ויבאר ג"כ אם הדבור ההוא היה בחלום או במראה:

והצורה השנית, היא שיבאר שהדבור היה ממלאך כאשר בצורה הראשונה רק שלא יבאר הנביא אם היה בחלום או במראה, וזה הבדלה מהראשונה:

והצורה השלישית היא, שלא יבאר שהדבור היה ע"י מלאך אבל ייוחס הדבור לשם יתעלה רק שיבאר אם היתה ההשגה ההיא חלום או מראה:

והצורה הרביעית, שיאמר הנביא אי זה מאמר סתם שהשם יתעלה דבר עמו ולא יבאר שזה היה ע"י מלאך ולא יהיה שום מלאך נזכר בו וגם לא יבאר שזה היה בחלום או במראה:

ויאמר אלהים אל בלעם. דעת הר"ם ז"ל כי באמרו אלהים כאלו היה נזכר בפרשה ההיא מלאך כי שם אלהים מונח ראשונה למלאכים והושאל לשם ית' מצד כי כל פעולותיו יעשה באמצעותם ועל ידם:

והתבונן ההפרש בין אמרו ויבא אלהים וכו'. ר"ל כי ויבא אלהים אינה נבואה כלל אבל ר"ל שבאה הערה מאת השם יתעלה. ויאמר אלהים ר"ל לא נבואה אמתית, ובאמרו בחלום הלילה במדרגה פחותה מאמרו במראות הלילה:

כמו שביארנו. ר"ל שביאר למעלה באמרו כבר כתבו החכמים ז"ל וכו':

פרק מב

ודע זה והבינהו מאד. ירמוז לאתון בלעם ולדבורה עמו ולדבור המלאך בשעת העקידה ולמעמד אברהם עם השלשה מלאכים באלוני ממרא שכל זה בלא ספק היה במראה הנבואה, וזהו סוד גדול מאד ומפני זה אמר הרב מלת מאד:

פעמים יראה הנביא השם ידבר עמו. וכמו כן יאמר הרב בראש פרק מ"ד וז"ל, ואפשר שיראה השם במראה הנבואה ידבר עמו וכו':

והבן הענין הזה עוד בסוד מן הסודות וכו'. ר"ל שאלו הג' מלאכים הם החוש המשותף והכח המדמה והכח השכלי והגדול שבהם היה הכח השכלי, וזהו אמרו אל נא תעבור, ר"ל שהשגה השכלית תהיה דבקה עמו. וזהו שאמר הרב ז"ל האחד בא לבשר את שרה והוא החוש המשותף כי הוא המבשר השכל במה שהשיג בחושים החיצונים, והאחד בא להפוך את סדום והוא הכח המדמה כי מדרכו ההנעה והחפוש בעניינים הגשמיים, והאחד לרפאות את אברהם ושיהיה דבק בהשגה השכלית והוא השכל:

וממה שהקדמubהו מצורך ההזמנה, ר"ל שצריך הנביא להיותו חכם ומוכן הכנה מזגית מצד כחו המדמה לנבואה:

שמעוהו או שעלה בדעתם. ר"ל כי דבור המלאך להגר או למנוח לא היה נבואה כלל כי לא היו מפורסמים בחכמה אבל מה ששמעוהו היה דמיון חזק בדמיונם והם חשבו ששמעו הקול ההוא יוצא חוץ לנפש, וזהו כדמות בת קול כי בת קול לפי דעת הרב זה עניינו שהאדם השומע הקול ההוא היה חזק הדמיון בדבר ההוא כאלו ישמעהו חוץ לנפש:

ואמנם יטעה בזה שתוף השם. ר"ל כי מה שאמר הפסוק להגר מלאך ה' יטעה בני אדם בשתוף מלאך ויחשבו שהיא נבואה, ואין הענין כן, כי זה המלאך ענינו דמיון לבד בלתי נבואה:

והוא העקר הדוחה ר"ל שתוף מלאך:

והתבונן אמרו וימצאה מלאך. ר"ל הראיה שהמלאך הנאמר אצל הגר אינה נבואה שאמר הפסוק וימצאה לשון מציאה וכיוצא בזה נאמר לשון מציאה ביוסף וימצאהו איש ובארו ז"ל שהאיש ההוא מלאך, ואין ספק שיוסף בן י"ז שנה לא היה נביא, אבל המלאך ההוא היה דמיון דמיון יוסף וכאלו ראה איש חוץ לנפש שאלהו אנה אחיו והשיב שמעתי אומרים נלכה דותינה, ומצד שזה המלאך הנראה אצל יוסף היה אחד עם המלאך הנראה אצל הגר הוציא הפסוק בשניהם לשון מציאה:

פרק מג

אחר ההערה. ר"ל אחר שיעור משנתו ידע פתרון החלום אלא שיש בהם מדרגות כמו שיתבאר בפרק מ"ה מזה החלק:

שלא פורש עניינם אלא אחר היקיצה. ר"ל כמו שלא יודע פתרון החלום אלא אחר היקיצה כן יקרה לפעמים שלא תודע ענין הנבואה אלא אחר הפסק הנבואה בהקיץ:

בשנוי סדרם. ר"ל בשנוי סדר האותיות:

סודות נאמרו במרכבה נחשת וקלל ועגל וחשמל. ר"ל שאלו השמות הם מצד הגזירה. ואמרו נחושת, ר"ל השחתה. וכמו שבארתי בחלק ג' בפרק ו'. וקלל אפשר שר"ל לקל כלומר שהשחתה היא בקלות ובמהירות. ועגל ר"ל דבר עגול, וחשמל ר"ל עתים חשות עתים ממללות, וכמו שיבאר בפרק ז' מחלק שלישי:

פרק מד

ואפשר שיראו את השם מדבר עמו. וכבר שינה זה הענין למעלה בפרק מ"ב מזה החלק. והרב כתב בפרק מ"ה אבל אם אפשר שיראה הנביא עוד במראה הנבואה כאילו השם יתעלה ידבר עמו הוא רחוק אצלי, ואם כן זה סתירה. התשובה כי הרב יבאר בפרק ההוא, ר"ל בפרק מ"ה שאפילו באותם פסוקים שנמצא שהש"י ידבר עם הנביא במראה אפשר שתחלת המראה היה במראה הנבואה ובסוף נשתקע ושב חלום נבואיי אבל הנבואה מתחלה ועד סוף זה א"א שידבר השם יתעלה עמו, א"כ כשאמר הרב הנה אפשר שיראה השם יתעלה במראה הנבואה ידבר עמו ירצה בו בהתחלת הנבואה הוא מראה ולבסוף נשתקע ושב חלום נבואיי:

ואשמע קול אדם. ר"ל זהו קול נברא במדמה:

אפשר שידמה לו גם כן. ר"ל שזה הקול הנברא במדמה פעמים יהיה קול גדול וחזק כקול רעם גדול ורעש:

ופעמים שישמע הדבר ההוא. ר"ל אפשר שלא יהיה הקול הנברא במדמה חזק אלא קולות רגילים בלתי מפחידים כענין שמואל הנביא וכו':

ולא נגלה עדיין זה הסוד. ר"ל שזה הקול ששמע לא היה חושב שהיה קול נברא במדמה שיהיה לו התחלה לענין הנבואה עד שגלה לו הענין עלי הכהן:

פרק מה

מי שהגיע למעלה משתיהן. רצונו לומר שאין מי שהגיע לאיזו מעלה משתי המדרגות הראשונות או לשתיהן הוא נביא שימנה בכלל הנביאים במוחלט:

והוא ההקש בכל. רצה לומר בכל שאר הנביאים:

וכיוצא ברוח ה' הזאת לא הביאה. ר"ל מי שהגיע למדרגה הזאת הראשונה או לכיוצא בה לא הגיע מזה שידבר איזה דבר בשום ענין שקרה או שיקרה אבל תכלית זה הכח הוא להעיר המחזק לפעל אחד בשום נכבד וזה שאמר אח"כ ולא לאיזה פועל שיזדמן. בכאן כתב הרב שהנביא שיראה הנבדל בצורת מלאך יותר שלם ממי שיראהו בצורת אנשים, והוא עצמו כתב פרק ו' משני, אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו כדמות אנשים לוט שהיה כחו רע נדמו לו כדמות מלאכים, תירץ ר' וידאל כן, כשדבר אחד מושג לשני נביאים מענין הורדת מכה באיקלים כפי הרצון מה שישיגהו בבירור ובאמיתות יותר הוא שישיגהו בצורה רגילה, וזהו אברהם שהיה נביא יותר שלם מלוט אבל לוט שלא ידע הענין בבירור השיג הענין בצורה בלתי רגילה, אבל כשהמושג ענין מושכל נכבד ונורא אין ספק שמי שישיגהו בצורת מלאך הוא יותר שלם לעלוי המושג ויקרתו כי היא צורה נפלאה בתכלית הטוב והוא המלאך, ממי שישיגהו בצורת אנשים:

אבל אם אפשר שיראה הנביא עוד במראה הנבואה וכו', ר"ל אע"פ שאמרנו למעלה במדרגה הז' שאפשר הוא שיראה בחלום נבואיי שהש"י ידבר עמו, זהו בחלום נבואיי אבל במראה הנבואה הוא ההתודעות והחקוי מהשגות שכליות א"א בשום פנים שישיג במראה החקויות שהשם יתעלה ידבר עמו, לפי שאחר שזאת ההשגה אינה אלא עם שתוף הכח המדמה בשאר הנביאים מפני זה א"א שהכח המדמה ישיגהו יתעלה בדבור יבא ממנו, אבל בנבואת מרע"ה שהיתה בלי שתוף הכח המדמה אז היה הדבור מגיע ממנו יתעלה על משה:

ואמרה במראה אליו אתודע וכו', ופי' הפסוק לפי דעת הרב ז"ל כשישיג הנביא המראה המדעי לא ישיג במראה ההוא שהשם יתעלה ידבר עמו ואע"פ שישיג במראה ההוא אי זה דבור או אי זה קול הוא מאדם או ממלאך אבל מן השם יתעלה הוא נמנע אבל כשהנביא אינו מגיע למדרגת המראה המדעית אלא למדרגת החלום הנבואיי אשר הוא למטה ממנה אז אפשר שיגיע בחלומו הנבואיי שהשם ידבר עמו וכ"ש המלאך וזהו אמרו בחלום אדבר בו:

וכאשר מצאתי הכתובים וכו'. ר"ל הרב באר שבמראה ההתודעותית לא ידבר עם השם יתעלה ואמר שכאשר מצא כתובים רבים יעידו שבמראה המדעית הגיע הדבור לנביאים היו הדבורים ההם על ידי מלאך או ע"י אדם והיה אפשר שיאמר שכמו כן יהיה אפשר שיהיה הש"י מדבר עם הנביא במראה המדעית, ויהיה זה סותר למה שהניח למעלה, ומפני זה אמר הרב על צד המחשבה וכו', ור"ל שאפשר שיתורץ זה שיאמר שאפשר הוא שישמע בחלום שהש"י מדבר עמו לפי שהיא השגה שכלית בלתי שלימה, והוא פועל

הדמיון במוחלט אבל במראה שהיא השגה יותר שלימה אין הדמיון פועל כל כך שיראה שהוא יתעלה ידבר עמו לפי שאין הדמיון גובר כל כך:

ואפשר שיאמר האומר וכו'. ר"ל אפשר שיפורש פירוש אחר לפסוק במראה אליו אתודע, ובזה יתורץ הקושיא והוא שנעשה הקדמה ונאמר שאע"פ שיראה מפשט הכתוב שהיה מגיע דבור לנביא באמצעות מלאך או אדם במראה ההתודעותית, הוא שבתחלת הענין היתה ההשגה מראה מדעית ואחר כך הגיע להשתקע ושב חלום ומצד החלום שבו היה מגיע הדבר לנביא לא מצד המראה המדעית כלל, ולפי זה התירוץ יהיה פירוש הפסוק כן במראה אליו אתודע כלומר מה שהיה בהשגת המראה המדעית היא בחקויים או משלים להשגות שכליות אבל שיושג במראה המדעית איזה דבור הן ממלאך או אדם או ממנו יתעלה הוא נמנע לגמרי במוחלט אבל כשיהיה ההשגה חלום נבואיי אז אפשר שיגיע אליו דבור ממנו יתעלה וכ"ש ממלאך או אדם, וזהו אמרו בחלום אדבר בו:

ולפי זה הפירוש האחרון יהיו מדרגות הנבואה שמונה. ר"ל לפי זה הפי' האחרון שפי' שבמראה ההתודעותית א"א שיגיע לנביא איזה דבור ממלאך או אדם הן דברים סתם א"כ ישארו מדרגות הנבואה ח', כי הג' מדרגות האחרונות והם ט' י' י"א הם שיגיעו דברים באמצעות מלאך או אדם או דברים סתם במראה הנבואה והוא א"א לפי זה הפי' האחרון:

כישעיהו ומיכיהו. ואע"פ שבפסוק אומר בישעיה ובמיכה חזון או דבר השם שהם מראה ההתודעותית כבר פרשנו שאפשר שיאמר שבתחילה היה מראה ונשתקע ושב חלום:

דע כי הענין כן. ר"ל שהנביאים כלם חוץ ממרע"ה היו שומעים הדבור באמצעות מלאך והאמצעי ההוא הוא הכח המדמה:

מעל הכפורת מבין שני הכרובים. ר"ל שנבואת מרע"ה היתה מבין שני הכחות שהם הכח השכלי והכח המחשבי ומעל הכפורת יהיה השכל הנבדל, ולי נראה כי מעל הכפורת ר"ל מן הכח השכלי ושני הכרובים הם הכח המחשבי והחוש המשותף, והשם יודע איזה יכשר:

פרק מו

זה הפרק הערה גדולה לסודות רבות מענייני הנבואה שהיה נראה מפשט הענין שהיה פועל נעשה מענין מה, ובא הרב לגלות שהם במראה הנבואה או בחלום נבואיי לא שיהיה לענין ההוא מציאות חוץ לנפש כלל אבל הם במראה או בחלום, ובא הרב להקיש הנעלם מן המבואר, כענין קח לך אשת זנונים, וכענין חתור נא בקיר, וכענין קח לך לבנה, וכענין שכב על צדך השמאלית, וכענין העברת תער על הראש ועל הזקן, וכענין הבט נא השמימה, וכענין גיזת גדעון, שהוא מבואר שלא היה הענין חוץ לנפש רק במראה או

בחלום, כן ענין יונה בן אמתי וענין בליעת הדג לו וענין העקידה אשר רמז הרב באמרו או ירד או הלך בדרך, וכיוצא בזה יש שם יותר:

פרק מז

שש אמות או יותר מעט. ר"ל כי סתם כל אדם גבהו שלש אמות וזה היה גבהו שש אמות שהוא כפל מאדם אחר:

לא שיהיה זה באמת עוג. ר"ל שאם היה זה באמת עוג לא היה עוג נערך האיברים, והמשל שאם היה אורך עוג שלשים אמות שלנו היה ארך אמתו עשר אמות שלנו כי אורך כל אדם כאורך אמתו ג' פעמים, ואם היה אורך עוג שש אמות שלו היה אמתו בלתי נערכת כי היה מן הראוי שאורך גופו לא יהיה אלא ג' אמות שלו, ואחר שהיא בלתי נערכת היה אפשר שתהיה אמתו קטנה כאמתנו או יותר קטנה, ואם אמתו בלתי נערכת עם גופו לא ידענו אורך עוג כלל, אם כן מן המחוייב שאלו האמות הם משאר פרטי האדם הבינונים ואז ידענו גודל גופו שהיה כפל מאדם אחר:

אלא האיש הנזכר לבדו. ר"ל אותם הפרטים הכתובים בפסוק לא שחיו כל כך בני דורם אלא כאיש הנהוג ממנו:

פרק מח

זה הפרק הוא חתימה מביאור משלי הנבואה וסתריה, וגלה בכאן וביאר שהנה יתואר לשם יתעלה פעולה אחת באחת מארבע סבות, אם בעצם, או בטבע, או בבחירה, או במקרה, ובאלו הארבע סבות יבאו בכתוב חמש לשונות יתאר בהם השם יתעלה שהוא סבתן, והאמת כן כי הוא סבתן הרחוקה, וחמש לשונותיהם, אמירה, דבור, צווי, קריאה, שליחה, או מלות עומדות במקומן ומדרגתן:

שלח מלך ויתירהו. ר"ל שהשי"ת שלח המלך והוא פרעה והתיר את יוסף מן בית האסורים, ויש לפרש לפי הפשט כי שלח מלך ר"ל המלך פרעה שלח את עבדיו להתיר את יוסף מן האסורים:

ואמר יוסף הצדיק לא אתם שלחתם אותי הנה וגו'. ר"ל תלה מכירת אחיו בשמכרוהו לישמעאלים בהאל יתעלה:

ובענין יוסף וישלחני אלהים לפניכם, בכאן צריך עיון שהרי הרב אמר למעלה ותלה ענין יוסף במה שהוא בבחירה באומרו לא אתם שלחתם אותי ובכאן מנה ענין יוסף במה שהוא במקרה, התירוץ בזה כי מה שאמר למעלה לא אתם שלחתם. ר"ל שתלה ענין בחירת אחיו כשמכרוהו לשם ית' כמו שפירשנו, אמנם מה שאמר וישלחני אלהים לפניכם. ר"ל מה שנשתלחתי ראשונה מכם למצרים הוא היה במקרה ואעפ"כ תלה

הפועל בשם יתעלה, וירצה בזה כי כבר גזר השם יתעלה שישראל יעבדו המצריים ד' מאות שנה, ואם כן מה שירד יוסף במצרים ראשונה על שאר אחיו הוא במקרה, וזהו עומק דעת הרב ובחנו הדברים כמו שהם, וכן תירץ הכספי לדברי הרב. ובמה שנתבאר מזה הפרק נתגלו סודות עצומים ועמוקים. השבח והתהלה לאל יתעלה ולרב מורינו מורה צדק:

חלק ג

הקדמה

למי שיש לו המדות הנזכרות. ר"ל נבון לחש וחכם חרשים ושאר המדות שזכר הרב בפרק ל"ד מראשון:

וזאת היא הסבה בהפסק ידיעתו. ר"ל שמצד שהוא אסור ללמד אלו הסודות כי אם פנים בפנים מפני זה נפסקה זאת הידיעה מן האומה לגמרי מצד הגלות וגם לא נמצא ממנה דבר קטן או גדול בספר:

וראוי היה להעשות כך כי לא נעדר. ראוי שלא ללמד זאת החכמה כי אם פנים בפנים, כי לא נעדר מקבל מפי מקבל והרב ילמד לתלמידו ותלמידו לתלמידו בצד שלא תשכח לעולם אילו לא היה הגלות, אבל סבת הגלות חייבה שנעדר מקבל מפי מקבל וגם לא חובר לעולם ספר כלל מאלו הסודות העצומים ואחר שהוא כן וכו':

ואמנם באור דבריו וכו'. ר"ל אמנם שנבאר מעשה מרכבה במוחלט כבר זכרנו שהוא אסור מן התורה וגם השכל מחייב שלא לבאר אילו לא היה אסור בדבר:

מחובר אל היותי גם כן וכו'. ר"ל מצורף לשני אלו הטעמים שזכרנו שאין ראוי לבאר מעשה מרכבה, כי מה שיסבור בו הרב אינו ענין מקובל מחוייב שיהיה כך כי לא באה אליו הנבואה, אבל הוא כפי סברת הרב ז"ל ושקול דעתו ואפשר שיהיה חלופו, ותהיה כוונת הכתוב דבר אחר:

ועמוד שהכל נשען עליו. והיא מעשה מרכבה:

פרק א

ידוע כו'. החיות כבר ביארנו למעלה שהם ד' כדורים. ופני החיות, ר"ל היות הגלגל סבה אופנים שהם היסודות. ופני אריה הוא גלגל המזלות המניע יסוד מעפר הגובר באריה והוא מיוחד בצורת המחצב. ופני נשר רמז לגלגל הירח המניע יסוד המים הגובר בעופות כי מן הרקק נבראו והוא מיוחד בצורת הצומח המגביר באויר. ופני אדם רומז לכדור חמשה כוכבי הנבוכה המניע יסוד האויר המיוחד בצורת אדם. ופני שור רמז לגלגל חמה

המניע יסוד האש המיוחד בצורת הבעל חי, כי החיות הוא חום שמימיי, ואם כן גלגל המזלות מיוחד בפני אריה. וירח בנשר. וחמה בשור. וחמשה כוכבי הנבוכה באדם. ואם כן מפני מה אמר הפסוק שלכל אחת מהחיות בעלת ארבעה פנים כי לא היה מן הראוי שיהיה לה כי אם פנים אחדים, הטעם בזה כי כל חיה יש לה פנים מיוחדים שפועלת בהם ביחוד אבל מצד הכללות והיא התנועה הסבובית כל אחת פועלת בכל היסודות וזהו הארבעה פנים לכל אחד. ומה שאמר הרב שכל אלו הפנים הם פני אדם, אמת, ר"ל כי אע"פ שאני אומר שגלגל המזלות מניע יסוד עפר או אי זה מהאחרים שמניע יסודו, ר"ל שהגלגל מכין החומר לקבל הצורה אבל נתינת הצורה היא מן הנבדל בלא ספק, וזה שכל אלו הארבעה פנים הם פני אדם באמת והוא הנבדל כי הוא מקנה הצורה, וכן פירש מפרש ספר הכוונות וכן נכון, אבל יש מי שפירש שכל אלו הפנים הם פני אדם, ר"ל כי החיות הם חיים משכילים ובעלי נפש, וכן פי' רבי שמואל ן' תבון ז"ל:

ואמנם אמר מלת פני שור להעיר ג"כ מצד קצת גזרה. ר"ל כי שור נגזר מן ישור ור"ל הבטה, כי הוא מיוחד בבעלי חיים המביטים בעינם והבוחרים בהבטתם:

כמו שרמזנו. בפרק מ"ג משני.

פרק ב

ארבע חיות. ר"ל ארבע כדורים והם כדור הכוכבים הקיימים וכדור חמשה כוכבי הנבוכה וכדור חמה וכדור ירח בעלת ארבעה פנים, ובעלת ארבע כנפים ביארו הרב בחלק שני פ"י, ובעלת שתי ידים, חלק א' פרק מ"ט:

כל חיה בעלת ארבעה פנים. ר"ל כי כל אחת מניעה בכללות מצד הסבובית הארבע יסודות, והארבע צורות שהם המחצב והצומח והחי והמדבר אבל כל אחת ואחת מיוחדת ביסודה ובצורתה כמו שביארנו:

ובעלת ד' כנפים. ר"ל ד' סבות שיש לתנועות הגלגל והם כדוריותו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו:

ובעלת שתי ידים. ר"ל שמכל חיה נאצל ממנה שתי כחות והם הוויית המתהוה ושמירת המתהוה הזמן הקצוב לו והם המכונים בידים:

צורת כל חיה צורת האדם. כבר ביארנו זה בפרק שלפני זה:

שהידים גם כן ידי אדם. ר"ל עם היות ששני אלו הכחות נמשכות מן הגלגלים מכל מקום הנבדל נותן צורת המתהוה והמתמיד זמן הקצוב לו עם ההכנות המגיעות מהגרמים השמימיים:

שאין בהם פרקים. ר"ל שכל גלגל וגלגל הוא גשם אחד פשוט אין חילוף בו כלל: שאין ישיבה למעלה, כלומר שהגלגלים אינם נחים מתנועתם: רגל ועגל באורו ורמזו הרב בחלק א' בפרק מ"ט ובחלק ב' בפרק כ"ט:

עגולות ככף רגל עגל. ר"ל שכל חיה היא כדורית עגולה, ואמר רגל עגל מלשון עגול וכדור:

אין ביניהם הפרש. ר"ל שאין רקות בין גלגל לגלגל: פניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה. ר"ל הארבעה יסודות והארבע צורות הנמשכות מן החיות והארבעה כנפים שהם סבות תנועות הגלגל כי כל זה מגיע מצד שהם פרודות מלמעלה, כלומר שהחי' מתנועעת זאת התנועה התדירה כדי שתתדמה אל הנבדל, ומצד שלמות תנועת החיה מניעים הארבעה פנים, וזה שאמר מלמעלה כלומר אלו הפנים ואלו הכנפים הם נפרדות מענין מעולה והוא הנבדל:

שהם זכות כעין נחשת קלל. ר"ל שהחיות הם ספיריות ובהירות כעין נחשת קלל. וצריך עיון קצת במה שאמר למעלה בפרק מ"ג משני שבמלת נחשת קלל יש בו קצת שתוף מצד הגזרה וכאן אמר הרב זכות כעין נחשת קלל:

שהם גם כן מאירות. ר"ל שהחיות הם ספיריות ובהירות מצד הכוכבים שבהם:

אבל תנועה אחת. ר"ל שלא תמהר פעם ותאחר פעם אבל בכל זמן היא אחת שוה:

שכל חיה מהם תלך לנכח פניה. ר"ל שכל גלגל יש לו תנועה מיוחדת מצד מניעו והוא הנבדל כי הנבדל המניע זה הגלגל יניעהו לצד מזרח ונבדל אחר יניע גלגל אחר לצד מערב:

ואני תמיה לאי זה פנים. ר"ל מפני מה יחייב נבדל אחר שיתנועע זה הגלגל לזה הצד ולא יתנועע לצד אחר כי הנבדל אינו גשם ואין לו צד זולת צד ואחר שאין לו צד זולת צד מפני מה יניעהו לזה הצד ולא לזה עד שיאמר הפסוק אל עבר פניו:

רוצה לומר הכונה האלהית. אותו רצון שיש לחיה להדמות אל הנפרד שתהיה בפעל תמיד קורא הרב כונה האלהית:

והרצון קיים בצד ההוא. ר"ל שרצון החיה בתנועת' המיוחדת הוא קיים לא ישתנה כלל:

בספור אחר. ר"ל והוא בענין היסודות ומה שהורכב מהן: גוף אחד תחת החיות. ר"ל הוא החמר הראשון המשותף לכל היסודות:

גופים גדולים. ר"ל כי כל יסוד הוא יסוד גדול ועצום: שכל גופותם עינים. הרב יפרש זה בסמוך:

ושהאופן ההוא בעל ד' פנים. ר"ל שהחמר הראשון מלובש מד' צורות והם הד' יסודות:

שצורת הד' אופנים צורה אחת. ר"ל היא הצורה הגשמית:
וקצתם מורכב בקצתם. ר"ל שהיסודות מורכבים ומעורבים מן היסודות קצתם בקצתם:
מלא עינים ממש. ר"ל מצד הב"ח הבעלי עינים שהם מורכבים ומעורבים מן היסודות מפני זה תאר ליסודות עינים: בעל מראים רבים. ר"ל שהיסודות והם האופנים ומה שהורכב מהם בעל מראים רבים ובעלי גוונים מתחלפים. ואפשר שיהיו דמיונות. ר"ל שכל הב"ח בעלי דמיון, או אפשר שירצה בו שהממוזג הוא בעל איכות אחת מתדמה ולממוזג אחר יש לו איכות אחר מתדמה, א"כ לכל ממוזג יש לו דמיון ר"ל איכות מתדמה וזהו אמרו שהיו דמיונות:
לא עקמימות ולא עקלתון. ר"ל שהגשם כשעושה תנועתו הטבעית ללכת למקומו הטבעי תהיה תנועה ישרה בלא ספק כי היא מתנועעה ממקום המוכרח אל מקום הטבעי ואילו לא היתה תנועתו ישרה היתה תנועת מה שממנו לא תנועת מה שאליו:
על ארבעת רבעיהם. ר"ל כל אחד מהד' יסודות ילך תנועתו הישרה:
אינם מתנועעים מעצמם כחיות. לא רצה הרב בזה שתנועת היסודות הטבעית שלא תהיה מעצם היסודות, כי אין ספק שהתנועה הטבעי מהיסודות היא מעצם היסודות והיא צורתם הטבעית, רק רצה הרב בזה התנועה הסבובית אשר ליסודות, ובאור זה כי ידוע הוא שיסוד האש והאויר הם מתנועעים בתנועת הגלגל במקרה, וזאת התנועה הסבובית המקרית אינה מעצם האופנים שהם היסודות אבל היא נמשכת במקרה בתנועת החיות:
בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו. ר"ל בסבוב החיות יסובבו היסודות ובקיום החיות יקוימו היסודות, ולשון עמידה רצה בו קיימות ועמידה, וכבר ביאר הרב שתוף עמידה בחלק ראשון, והר"ר שמואל ן' תבון פי' כי בעמדם ר"ל בעת נזירות הכוכב לבד הנראה הכוכב עומד בלתי מתנועע לפי הנראה, ואחר שלא יתחדש ניצוץ בזה העולם השפל לא יתפעלו האופנים מן הכוכב, וזהו שאמר שבעמוד החיות לפי הנראה יעמדו האופנים מלהתפעל מהם:
שעל הד' החיות רקיע. ר"ל שעל הגלגל הח' והוא גלגל הכוכבים הקיימים רקיע והוא קבוב גלגל ערבות ועל הרקיע כסא והוא גבנונית גלגל ערבות כי גבנונית גלגל ערבות יתואר בכסא כי שם עקר הכח ומרוצת הגלגל יותר גדול בגבנוניתו יותר מבקיבובו וזהו אשר תאר הגבנינות בכסא, וכן פי' הר"ר שמואל אבן תבון:
ועל הכסא דמות כמראה אדם. ר"ל מציאות הנבדל המניע הגלגל היומי:

פרק ג

ואדע כי כרובים המה. ר"ל ואדע כי החיות הם הגלגלים הם רכובים, כי כרובים ר"ל רכובים כי הם הנרכבים מן השכלים הנבדלים המניעים אותם לבלתי תכלית:

שהאופנים הם הגלגלים. ר"ל שהיסודות הם גשמים כדורים וגלגלים, ר"ל דבר עגול ומתגלגל וכמו שיבאר הרב זה בפרק שאחר זה:

כי המקום אשר יפנה הראש וכו'. ר"ל כאשר יסבב החיה שהיא הראש לכל היסודות ומה שהורכב מהם יסובבו עמה האופנים בהכרח ויתנועעו בתנועת החיה תנועת סבובית הכרחית, ואותה התנועה הסבובית אשר לאופנים שמה תמידית, וזהו אמרו לא יסבו בלכתם, וזהו שחדש במראה השנית כי במראה הראשונה לא אמר לא יסבו בלכתם על התנועה ההכרחית אשר לאופנים:

ולא זכר זה הענין תחלה. ר"ל שבמראה הראשונה אמר וגבותם מלאות עינים, הנה לא תאר עינים רק לגבות שהם החלק מהאופנים, ובמראה השנית אמר שפניהם וכנפיהם וידיהם מלאות עינים סביב לארבעתן אופניהם, וזאת המראה השנית מדברת מהמורכב והממוזג מן היסודות כלם, וענין עינים כבר ביאר הרב ענינם בפ' הקודם:

בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם וכו'. ר"ל הטעם שלא זכר במראה הראשונה בשרם וגביהם לפי שהיתה מן האופנים קודם בהמזגותם ואז אין להם בשר וגבות וכנפים, אבל במראה השנית היתה מן ההמזגות השלם מן היסודות שאז מגיע ממנו בשר וגבות וידים וכנפים והם הב"ח כלם:

שכל אופן ייוחס לכרוב, ר"ל כי לכל יסוד יש כדור מיוחד להניע היסוד ההוא כמו שביארתי זה בפ"א:

שהד' חיות הם חיה א'. ר"ל כי כבר ימנה כלל כל הגלגלים המכוכבים בכדור אחד וזהו שאמר חיה אחת, וזהו מסכים עם מאמר החכמים ז"ל שני רקיעים הם וכמו שכתב הר"מ ז"ל בפרק ט' משני ולזה רמז הרב ז"ל שם, ואמר,

להדבק קצתם בקצתם. ר"ל ומצד שהיסודות האחד נכנס תחת האחר מפני זה יתארו כל היסודות בכדור אחד ובאופן אחד:

והיותם כלם דמות אחד. ר"ל גם טעם אחר להיות החמר שלהם משותף ומפני זה יקראו כל האופנים בשם אופן אחד וכו':

פרק ד

כמעשה לבנת הספיר והבן זה. ר"ל שהאופנים הם משותפים מן החמר הראשון המתואר בתרשיש וכמו שתרגם המתרגם תרשיש כעין אבן טבא, והוא התרגום עצמו מלבנת הספיר אשר הכונה ממנו החמר הראשון, וזהו שאמר הרב והבן זה:

ואיך לא יהיה כן באלו העמוקות. ר"ל אם בשאר דברי הנביאים יעשה יונתן בן עוזיאל פירוש אחד לפי התרגום ושאר החכמים והמפרשים נוטים לפירוש אחר כ"ש וכ"ש באלו העמוקות והם סתרי תורה שאפשר שיעשה פירוש אחר, והשם יודע איזה יכשר:

פרק ה

השגת האופנים, הוא השגת העולם השפל: והשגת החיות. היא השגת העולם הגלגלים: והשגת האדם. ר"ל אשר הוא עולם השכלים הנבדלים ומפני שאלו ההשגות היו השגות חלוקות אמר הפסוק לכל אחד וארא:

ממראה מתניו ולמטה. ר"ל האדם והוא השכל הנבדל נחלק לב' ענינים האחד השגת עצמו אשר בהשגה ההיא מושפעת ממנו כל הנמצאות למטה ממנה, והענין השני השגת עלתו ולזה רמז הפסוק באמרו ממראה מתניו ולמטה והיא השגת עצמו, שהוא סבה לכל הנמצאות למטה ממנו:

וממראה מתניו ולמעלה. ר"ל השגת עלתו ואמר שכמו האש הנקיה מן העשנים וכמו החשמל יותר נקיה מן האש המעורבת בעשנים כן השגת הנבדל בעלתו היא השגה נקייה ומעולה כחשמל על השגת עצמו אשר כנה אותו באש:

ובזולת וכו', ר"ל יש טעם אחר זולת זה והוא כי השגת החיות הוא מן הלמודיות. והשגת האופנים הוא מהטבעיות והלמודיות קודמות בלמוד על הטבעיות, ולפיכך פתח בהשגת החיות ואחר כך בהשגות האופנים והוא הטבעיות ואחר כך בהשגת הנבדלים והוא מחכמת האלהות, וכמו כן תרגם יונתן עליו ע"ה קדיש בשמי מרומא וכו' קדיש על ארעא וכו' קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, ולקח סדר המרכבה:

פרק ו

ובני הגולה היו צריכים. ר"ל ולפי פירוש זה אפשר שיחזקאל היה במעלת נבואתו כישעיה, ולבאר בכאן איך השיג ישעיה כל מה שראה יחזקאל יארך הספור וכבר האריך בזה רבי שמואל אבן תבון בספרו המכונה מאמר יקוו המים:

פרק ז

קשרו השגת המרכבה בשנה ובחודש. וזה ירמוז לשני ענינים, האחד הוא להורות כי זאת ההשגה היתה השגת עצמו לא השגת זולתו כלומר שלא גנבה מזולתו אבל הגיע

לו בעוצם הנבואה ההיא באמיתות. והשני כי הגרמים השמימיים היו עוזרים לו בזאת ההשגה הנכבדת כי בזמן ההוא היתה הכנה להגעת הנבואה, וזה הטעם הקשרו ההשגה בזמן, ואף על פי ששאר הנביאים לא קשרו השגתם בזמן לפי שלא הוצרכו לתת אמתלאות להשגתם להיותם מוחזקים בה והיותם בזמן הבית אבל יחזקאל היה בחוצה לארץ אשר ההשגה אינה שלמה לפיכך קשר השגתו בזמן, ואמר נהר כבר ירצה בו מענין רכב בהפוך האותיות כי זאת ההשגה חוקרת מענין המרכבה:

נפתחו השמים. ר"ל השפעת ההשגה האלהית:

אמר דמות ארבע חיות ולא אמר ארבע חיות לבד, הרב ז"ל בא לבאר הנה מלת דמות וענינה הנאמרת במעשה מרכבה, כי כל מקום שיאמר דמות אינה השגה מוחלטת גוזרת בלי שום ספוק, אבל ראוי שיאמר כך או שנראה שראוי שיהיה כך, וזהו שאמר דמות ד' חיות ולא אמר ארבע חיות לבד, כי חלוקת הגלגלים המכוכבים לד' כדורים היא חלוקה נראית עניינה אבל אינה השגה מוחלטת וגוזרת שיהיה כך וכבר נמצאו חכמים מנו הכדורים שבעה לכך אמר דמות ד' חיות:

ודמות על ראשי החיה רקיע, ר"ל זה הרקיע הוא גלגל ערבות המקיף בכל הגלגלים בלתי מכוכב, ואמר בו דמות כי חכמים רבים כופרים במציאותו, והתנועה היומית אומרים שהיא לגלגל תחת הכוכבים הקיימים:

כמראה אבן ספיר דמות כסא. ר"ל וזה הכסא היה גלגל אחד בלתי מכוכב על ערבות והוא הקרח הנורא הנאמר ביחזקאל, ולזה אמר בו דמות לספוק מציאותו כי אפילו המודים בגלגל ערבות כופרים בגלגל אחר עליו: דמות כמראה אדם. ר"ל אמר בו דמות כי היה מחקה. הנבדל לאדם:

כל אלו אמר בו דמות. רצה לומר להיותם ענינים מסופקים בלתי נגלים אבל באופנים לא אמר בהם דמות כי במציאות היסודות הם עניינים מבוארים גלויים על מה שהם עליו:

שאינו בזה הסדור. ר"ל שאמר דמות אחד לארבעתן ר"ל שחומרם הראשון משותף לכלם:

ובא בהשגה האחרונה וחזק זה הענין. ר"ל שבהשגה הראשונה היה מספק במציאות גלגל ערבות שאמר דמות על ראשי החיה רקיע ובהשגה האחרונה חייב מציאות ערבות, ואמר והנה על הרקיע אשר על ראש הכרובים ולא אמר דמות:

אמנם הכסא אמר דמות כסא נראה עליהם. רוצה לומר ואמנם הכסא והוא הקרח הנורא שהוא על ערבות לא חייב מציאותו בהשגה שנית עם היות שחייב מציאות ערבות עדיין נשאר בספוקו עליו, וזהו שאמר דמות כסא נראה עליהם:

להורות על הקדמת השגת הרקיע תחלה ואחר כך כו'. ר"ל שבהשגה שנית חייב מציאות ערבות ונסתפק עדיין במציאות הקרח הנורא ולזה אמר דמות כסא ולזה אמר הרב והבינהו כי הוא סוד בענין הנבואה:

השיג תחלה כנפיהן לבד ואחר כך חודשו להם ידי אדם. ירצה שהכנפים הם קודמות בסבה נאדם ר"ל שסבת התנועה מהגלגל הוא כדוריותו ונפשו ושכלו ושכל חשוקו והם הכנפים, ואחר מציאות התנועה הגלגלית נמצאו הידים והם הוות המתהוה ושמירת המתהוה הזמן הקצוב לפי טבעו ומפני זה השיג תחלה הכנפים ואחר כך הידים:

חומר הקשת המתואר ואמתתו ידוע. ר"ל כי הענין הוא לטוש וזד ולח ועומד בתמונה ובמצב ידוע נגד השמש ואז מתחדש אל העין אלו הגוונים:

והוא בלא ספק בכח נבואה והבינהו, ר"ל זה הדמוי שעושה הפסוק באמרו כמראה הקשת אשר יהיה ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה', ורוצה בדמיון ההוא כי כמו שענן הקשת הוא ענן כמו שאר העננים רק שמתחלף לשאר העננים ביחס ובהכנ' לקבל זה האור מזה השמש מה שלא יקבלו שאר העננים, כן נפש הנביא היא כמו נפש החכם רק שמתחלפת נפש הנביא מנפש החכם בהכנה, שהנביא אחר שהשכיל כל פרטי הנמצאות חודשה אצלו זאת ההכנה השנית להתחבר עם הנפרד, והחכם שלא זכה לנבואה לא חדשו אצלו זאת ההכנה השנית, וזהו שאמר הרב שהוא בלא ספק כח נבואה והבינהו:

המורה עליו מל. ר"ל כי מלת מל חתך ונגזר מאמילם:

התחבר שני עניינים חלוקים בבחינת שני צדדים. ר"ל שהנבדל העלול מורכב משני ציורים, האחד ציור עלתו והוא הצד העליון, והשני ציור עצמו והוא הצד התחתון:

אמנם הוא על דבר נברא. ר"ל שזה החשמל המורכב משני עניינים אשר הוא משל לשכל הנבדל הוא בלא ספק משל לנמצא נברא, כי אחר שיש בו בחינת ההרכבה אי אפשר שיתואר בו יתעלה חלילה כי הוא פשוט בתכלית הפשיטות, אם כן זה האדם שעל הכסא הוא העלול הראשון לא העלה הראשונה חלילה כי לא ימשילהו יתעלה, וכמו שכתב הרב בפרק מ"ה משני כשהסכים שמדרגות הנבואה שמונה וכמו שכתבנו שם בס"ד:

פרק ח

לא ימלט מחברת ההעדר. ר"ל כי החמר הראשון מצד עצמותו יתעלה נעדר הצורות כלם ולכן ינאף תמיד להפשיט הצורה ולהלביש צורה אחרת עם הכנת הגרמים השמימיים:

ולא תמלט מאיש, ואמר לא תמצא פנויה, והוא כפל לשון, ר"ל כי החמר לא תמצא רק מהצורות אפי' בעתה:

ועם היותה אשת איש. ר"ל ועם היות החמר דבוק עם צורתו עדיין יפתה וישתדל להשיג צורה אחרת כמו שהשיגה הצורה הדבקה בו עכשו ולא יסור מזה עד שתפשוט הצורה וילבוש הצורה הדרושה:

צורה מאלו הצורות, ר"ל צורה מהצורות החומריות הנקשרות בחמר, כי הצורות הנבדלות והם השכלים הנפרדים הם נבדלים ונפרדים מהחומר:

ומהנה נחלקו מדרגות בני אדם. ר"ל אחר שנתנה הממשלה אל השכל האנושי על החמר נחלקו בו מדרגות בני אדם, כי יש מי שישים הממשלה בענין מה, ויש מי שישים הממשלה בענין אחר:

התחייבו בהכרח, ר"ל שאותם האנשים השלמים נתחייבו בהכרח להטות על ענייני החמר המגונה והמבוזה אליהם והוא השיעור ההכרחי בלבד הצריך לאדם בלא ספק:

אלא מה שאי אפשר זולתו, ר"ל השיעור ההכרחי בלבד:

ומפני זה הוכיח שלמה וכו', ר"ל שהאדם עם היות שחמרו רע ובלתי נאות עדיין היה אפשר בו לכבשו במדות קנויות ומפני זה הוכיח שלמה וכו':

וימעטו הדברים בו גם כן, ר"ל שלא ידבר ויאריך בדבורו בענייני המאכל והמשתה כ"ש במשגל:

והפסד השכל כו', ר"ל הפסד השכל והגוף הנמשך מן השכרות הוא מרוחק ונתעב לשכל לזה צריך לשלם שלא ידבר שלא לצורך מאלו הדברים:

כבר ידעת אמרם הרהורי עבירה קשין מעבירה. ר"ל אמרם במסכת יומא פרק ג' ז"ל, הרהורי עבירה קשין מעבירה וסימניך ריחא דבשרא, ופי' הרב ז"ל פירוש וסימנך ריחא דבשרא הוא כמו שמי שחוטא בחלק הנכבד שבו העון יותר גדול כמו כן הבשר הנבאש מי שמריח בו יותר קשה לו מצד שהוא חוש דק מהטעם ממי שיאכלנו ולא ירית לפי שחוש הטעם יותר עב ויותר גם:

לא כמי שנאמר הם. ר"ל שהסכלים הם נאותים ומוצאים האותות וערבות בשיריהם המנוולים לא שיהיו השירים ההם נאותים למי שנאמר בו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים והיא אומתנו הקדושה:

כאשר נסתר מעשותם, ר"ל כמו שנסתר בעשיית הדברים ההם כן נעלים הענין כשנצטרך לזכרם:

פרק ט

יום עב ויום ענן ומטר מועט. ר"ל שהיו שם מונעים רבים ומטרידים מעיקים אבל המטר והוא ההשגה האמתית היה מועט ליחידי סגולות או קצת המושכלות לכל ההמון ההוא:

כמו שנאמר במשלי הנבואה והארץ האירה מכבודו. וזהו ביחזקאל אחר ספור המרכבה השנית:

פרק י

לא ידמו העדר אלא ההעדר הגמור, ר"ל שהמדברים יראו שמה שאנו קוראין קנין והעדר כעורון והראות והמות והחיים הם קוראים כל זה שני קנינים, כי יקראו העורון והמות קנין כמו הראות והחיים אחר שיש שם נושא יתואר בו ההעדר, וא"כ מה שאנו קוראים אותו העדר כמו העורון הם קוראין אותו קנין, ולא יצדק אצלם מלת ההעדר אלא על מה שאינו נמצא כלל ואין לו נושא כלל בהעדר נמצא לא היה ולא יהיה כלל אלא העדר גמור:

וזה אמת מצד אחד, ר"ל אמרם שבבחינה אחת יצדק שההעדר אין לו פועל והוא שאין פועל בעצם אלא במקרה וכמו שיבאר במשל מסיר העמוד:

ודרך יחס ההעדר לפעולת הפועל. ר"ל כשאנחנו נייחס העדר הקנינים לפעולת פועל ונתאר פועל על ההעדר ההוא הוא מזה הצד שהסרת הקנין הוא חדוש ההעדר לא בבחינה אחרת:

שעל כל אחת מהדעות. ר"ל שלפי המדברים ולפי הפילוסופים ההעדר אין לו פועל בעצם, והפילוסוף יסבור שההעדר יש לו פועל במקרה והמדבר יסבור שאין לו פועל כלל:

ומפני זה הוא הסבה. ר"ל שהחמר הראשון סבה לכל הפסד:

טוב מות. ר"ל שהעדר הצורה העוברת סבה להוית הצורה העתידה וזהו טוב בבחינה זו:

שהטוב כלו מפעולת השם יתעלה. ירצה כי כל מציאות במה שהוא מציאות הוא טוב והמציאות נאצל ממנו יתעלה א"כ הטוב כלו נאצל ממנו יתעלה ומפעולותיו:

אין דבר רע יורד מלמעלה, ר"ל בעצם ועם היות שיגיע הרע במקרה הוא מועט ואין למנוע הטוב הרב בעבור הרע המעט:

פרק יא

זה הפרק בא לבאר שהרעות היו מאודיות כמו המלחמה והנצוח והתאוות מאכילת מאכלים הרעים המפסידים הגוף וחלוף האמונות והדתות כל זה נמשך מהעדר השכל האנושי השלם, עד שלו היה הקבוץ המדיני שלם לא יהיה ביניהם לא קטטה ולא מריבה ולא קנאה ולא תחרות ויהיה להם אמונה אחת שלימה, וזה יהיה לעתיד בימות המשיח וזהו אמרו לא ירעו ולא ישחיתו וכו':

כי מלאה הארץ. ר"ל נתן סבה שלא יהיה ביניהם שום קנאה ושום קטטה כי כלם יהיו חכמים ויהיו נמשכים אחר השכל, וזה שאמר הרב ודעהו:

פרק יב

מציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו. ר"ל מצד שיש לאדם צירים וחבלים ויגונות ומומים גדולים, מציאותו בזה התאר הוא נקמה ורעה גדולה עד שיהיה יותר טוב לאדם העדרו ממציאותו בזה התאר:

היות זה הסכל וחביריו. ר"ל היות אלר"אזי וחבריו:

אבל המציאות. ר"ל אבל המציאות בכללו כו':

וזהו שהוא ירצה להיות מקבל מעשה וכו'. ר"ל זה האיש ירצה לקבץ בין שני ההפכים אשר הוא מן הנמנע, וזה שהוא ירצה שיהיה מקבל מעשה ר"ל חמרו בעת הויתו שהוא נברא וקבל הצורה האנושית, ירצה שלא יקבל צורה אחרת לבלתי תכלית:

שאלו היה בלתי מקבל מעשה לא נתהווה. ר"ל אילו היה חמרו בלתי מתפעל לקבל צורה אנושית ולא צורה אחרת לא נתהווה {*) דברי המפרשים בכאן מצאתי מגומגמים ותקנתים כיאות בכונת דברי המחבר ז"ל לאמתו. יג"מ}:

והיה הנמצא ממנו איש לא אישי מין. ר"ל אם הונח שהחומר הראשון לא יפשיט צורה וילבש צורה אחרת אבל יעמוד לעולם עם צורתו הפרטית יהיו מספר המינים כפי מספר האישים כי אז יהיה חומר כל פרט מהם מתחלף בעצם לחמר הפרט האחר ויהיה כל פרט מהם כאישי השמים ואז לא יהיו נמצאים אישי המין אלא כל פרט ופרט מהם יחדש מין, וזה שקר, כי החמר הראשון משותף לכל היסודות הד' וימצאו אישי המין רבים:

ואם יתגבר המתגבר. ר"ל אם יחלוק עלי החולק ולא יאמר שאלו הרעות הם על צד הזרות, אפילו הכי הרעות ההם חלק קטן מאד:

אפילו בחק זה החי החלוש. ר"ל אפילו בחק שאר ב"ח ימצאו להם גמילות חסדי השם למזונם ועניינם ההכרחי:

ואמנם פרסום יושרו והשואתו. ר"ל שהב"ח כלם הם שלמים בכחם ובאיבריהם ובכחותם הטבעיות הוא מבואר מאד:

היה זה, ר"ל זה האיש:

ולא זה החסר מותר הפרנסה. ר"ל כמו בגדים מוזהבים:

פרק יג

לא יבוקש תכלית אחרונה לחלק מחלקי העולם. תכלית אחרונה הכוונה בו למה נמצא כלל ומה תכלית מציאותו:

שהחכמה הטבעית תחקור על תכלית כל נמצא. ר"ל וזה התכלית אינו תכלית אחרונה אבל הוא תכלית ראשונה, והכוונה בו תכלית ההויה, והמשל כאמרנו מה תכלית

הבנות הבית הוא צורת הבית. וזהו אשר יבאר הרב בסמוך שהתכלית הראשונה לחלקי הנמצאות הוא צורת הנמצאות ופעל הנמצאות במשל שיביא מראובן לצורת חנוך וכו':

ואריסט"ו אומר תמיד בפירוש שהטבע לא יעשה דבר לבטלה. במאמר השני מספר השמע:

וכ"ש באיברי ב"ח. שקצת איברים עובדים לקצת:

שמציאות זאת התכלית. ר"ל מציאות התכלית הראשונה אשר היא אחת בענין עם הצורה:

ואשר יעשה זה מפני זה. ר"ל ואותה התחלה השכלית היא הסבה אשר יעשה קצת הנמצאות זה מפני זה:

ולא יצוייר כוונה רק עם התחדשות מחדש. כבר ביאר זה הרב בפרק כ"ז משני:

ואמנם מציאות תכלית אחרונה לכל מין. ר"ל אמנם ידיעת מציאת תכלית האחרון לכל המינים מתחת גלגל הירח ומה תכלית מציאותם הנה חשב כל חכם מדבר בענינים הטבעיים שא"א שלא תהיה שם תכלית אחרון למציאותם:

ואמנם ידיעתה דבר כבד. ר"ל ואמנם ידיעת תכלית מציאות המינים השפלים דבר כבד מאד:

כי הכוונה האחרונה הגעת השלמות. ר"ל הגעת הצורה היותר שלמה שיהיה אפשר ואחר שהצורה הפרטית א"א שתהיה נצחית יהיה התכלית האחרון התמדת ההויה וההפסד ואז יגיעו בהם הצורות היותר שלמות שיהיה אפשר שלא תסור ההויה שיקוה:

כי פעמים יהיה הדבר טובה ונאות לכונתנו. ר"ל שמלת טוב בלשון בני אדם הוא נאמר על מה שנאות לכוונתנו כן מלת טוב הנאמר במעשה בראשית שהיו נאות לכונת השי"ת והוא הווה המתהוה על שלמות צורתו כפי מה שאפשר:

כן צריך שיאמן שהאדם וכו'. ירצה כן צריך שיאמן שהנמצאות כלן מצד עצמן ושהגלגלים והשכלים לא נבראו בעבור האדם, וכשיהיה האדם בזאת האמונה ואמתות ינוח ולא יתבלבלו מחשבותיו:

שאין תכלית אלא מציאותו יתעלה. ר"ל שאין תכלית אחרונה למציאות בכללו אלא מציאותו השלם כפי מה שאפשר הנתלה ברצון הש"י:

פרק יד

והוא נבדל ממנו במקום. ר"ל שגשם הגלגל נבדל ממנו במקום, שאנחנו בתכלית שפלות והוא בתכלית הגובה:

ונעלם ממנו עצמו. ר"ל שעצמות הגלגלים לא יושגו בחושים כי אם בהשגה שכלית: ורוב פעולותיו. שהשגת פעולות הגשמיים השמימיים בזה העולם השפל נעלמות ממנו רובם:
כ"ש השגת פועלו. ר"ל השגת פעולות הגרמים השמימיים נעלמות לנו כ"ש שראוי שיהיה השגת פעולות פועלו שאינו גשם והוא השי"ת נעלמות:
וכן הגרמים אשר בין גלגל לגלגל. ר"ל והוא הגשם הבלתי שומר תמונתו, וכמו שזכר הרב בפרק כ"ד משני:
והשתכל אלו הנמצאות הגשמיות. בא הרב לבאר שאפילו לפי דעתנו בחדוש העולם אין ראוי שנאמר שיהיו הגלגלים בעבור האדם, כי איך יהיה אפשר שאלו הבריות הנפלאות העצומות הגדולות בעבור הבריה הקטנה והוא האדם:
ויש לשאול על דעת הפילוסופים וכו'. ר"ל אנחנו מאמיני החדוש שנחשוב שהגלגלים בעבור האדם נשאל על הפילוסופים בזאת הראיה שהביאו עלינו שמחמת עוצם גודל הגלגל א"א שיהיה בעבור האדם הפחות ולאמר אין ספק שאילו אמרנו וכו', אבל לפי דעת הפילוסופי במוחלט המאמין בקדמות העולם ושהכל הוא על צד החיוב אין מקום עליו מזאת השאלה כי כל הנמצאות הם מכוונות לעצמם כי חמרם זך יותר מן האדם, ור"ל לפי העיון הפילוסוף שהוכיח שא"א שיהיה בריה גדולה ועצומה בעבור האדם שהוא בריה שפלה היה זה שקר אלו לא היתה הבריה ההיא רק אחת איזה כמות מוגבל אבל כבר אפשר שיהיה הגלגל בעבור בריות בלתי בעלי תכלית:
מאשר ההפרש ביניהם מעלת העצם. ר"ל שעצם הגרמים השמימיים יותר זך ויותר נקי ויותר פשוט מצורף כי הם בעלי שכל והם בפעל תמיד:
סוף דבר שזאת השאלה יעזר בה במה שנאמינהו מחדוש העולם. ר"ל זאת השאלה אשר עשינו על הראיה שהביאו הפילוסופים שגשמי הגלגלים גדולים ועצומים ולכן אין הגלגלים בעבור האדם ואמרנו שכבר אפשר שיהיו גשמים גדולים בעבור קטנים כככר ברזל למחטים, הנה השאלה בנויה על אמונת החדוש שאז מן הקל שנאמר שהגלגלים הם בעבור האדם מצד רצונו יתעלה, אבל לפי האמנת הקדמות הנה תכלית כל צורה היא שלמותם במין ההוא, וכמו שביארנו בפ' שלפני זה:
ורוב מה שכונתי בזה הפרק היה זה הענין. ר"ל שאפילו עם אמונת החדוש עדיין אין ראוי שיהיו הגלגלים בעבור מין האדם:
וגם כן היותי שומע תמיד. ר"ל גם היתה כוונת הפרק לבאר שמה שחשבו קצת האנשים שמה שאחז"ל משיעורי הגלגלים שהם דברו על צד הגוזמא אין הענין כן אבל דברו בדקדוק גמור, וחכמינו הסכימו בקרוב לחכמי התכונה:

פרק טו

ואין חולק על זה אחד מאנשי העיון. ר"ל שמה שמוסכם עליו שהוא נמנע לא יתואר השם ביכולת עליו:

מין אחד מן המדומים. ר"ל כשנדמה ענין מה בדמיוננו אם אפשר מציאותו או נמנע, שקצת בני אדם מן העיון יאמרו שהוא אפשר מציאותו וקצתם יאמרו שהוא נמנע:

דבר מוגשם לא מחמר. ר"ל בריאת גשם מן האין במוחלט הוא מכת האפשר לנו אנחנו עדת מרע"ה ואברהם ע"ה:

או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות. ר"ל מן הנמנע הוא שאם ימצא גשם מחודד בעל ארבע זויות שיהיו אותם הארבע זויות מן הזויות המוגשמות שוות לארבע זויות פשוטות שיעשו על השטח, כי מן ההכרח יהיו הזויות הארבע אשר על השטח יותר גדולות מן הזויות המוגשמות, א"כ ארבע זויות פשוטות שנעשו על שטח אחד א"א בשום צד שנעשה מהם זויות מוגשמות וישארו אותם הארבע זויות פשוטות על שיעורן מבלתי שיתקצרו, כי מן ההכרח הוא שיתקצרו אם תרצה לעשות מהם זויות מוגשמות, וא"כ מן הנמנע הוא שתמצא זוית מוגשמת יקיפו בה ארבע זויות פשוטות, ואם הוא דבר חוץ מן השכל והמדמה, ויהיה שם דבר שלישי:

ואין זה כוונת זה הפרק. ר"ל וזהו רומז על ענין הנפלאות באיזה צד אפשרית:

פרק טז

ולא למי שנמשך אחריהם בדעת ההוא. ר"ל שמי שנמשך אחר הפילוסופים בדעת ההוא אין לו תקומה על כשלונו, ותמצא כל מה שבארתי לך מחלוקותם והערתם:

שזה מקום טעותם מפורש. ר"ל אתה המעיין במאמרי זה תמצא שאותם החלוקות ההכרחיות שעשיתי לפי דעת הפילוסופים לבאר דעתם ואותה ההערה שיש לפילוסופים על שהשם ית' בלתי משגיח בבחנם המציאות שמוצאים חסידים בחייהם רעים ואנשים רעים בחייהם טובים אשר אותה הערה היא מקום טענתם כששופטים שהשי"ת בלתי משגיח כל אלו החלוקות, וזאת הערה תמצא מפורשת בדברי אלכסנדר אלפרדוסי:

הוא בהיותם בוחנים המציאות בענייני אישים מבני אדם אשר רעותיהם מהם. ר"ל אלו הפילוסופים סכלו מה שהעידו לנו, וזה שהם העידו לנו שאין ראוי לבחון המציאות בענייני פרטים מבני אדם כשיהיו הרעות ההם מבני אדם מגיעות מעצמם מצד האולת והפתיות או מהכרח טבע החומר, ואין בזה עול בחק הש"י כלל, והם העידו לנו כל זאת והם הביאו ראיה על שהש"י בלתי משגיח במצאם קצת החסידים בחיים רעים אשר אפשר שיהיה רעתם מצד האולת והפתיות או מהכרח טבע החמר:

וכבר ביארנו מזה מה שצריך. ביאר זה בפרק י"ב מזה החלק:
מי שיאמין באמונתנו. בענין ההשגחה:

פרק יז

אומר בחלקים. ר"ל שסובר ביסודות הארבע:
וכבר דברנו מזה מעט במה שקדם. בפרק כ' משני:
ושכל מה שנמצא בו זה המציאות חלופו נמנע. ר"ל שכל מה שנמצא מהמציאות חלופו נמנע:
שיהיה טבע האפשר. ר"ל שלא תהיה שם בחירה כלל כי הכל מחוייב או נמנע לפי דעתם:
החסיד העובד. ר"ל עובד הש"י:
שלאדם יכולת. ר"ל שלאדם בחירה מוחלטת:
ושלא יענוש מטיב. ר"ל שלא יענוש מי שעושה טוב:
עד שהגיע באלו שנאמר להם ולמה וכו'. ר"ל כל כך יחזיקו זאת הכח בזאת האמונה שיאמרו שהרע המגיע לחסיד שהוא להרבות שכרו לעוה"ב שכמו כן יענו כאשר נשאל להם למה ישר השם משפטיו באדם וכו' ולמה נשחט זה החי הבלתי מדבר, ויאמרו שזה טוב לו שיגמלהו הש"י לעוה"ב לזה החי הבלתי מדבר וזה הרחקה גדולה וסכלות:
וסבלו ג"כ מה שסבלוהו מן ההרחקות ההם. ר"ל שכח המעתזיל"ה סבלו ההרחקות ההם והם שהריגת הפרעוש והכנה והזבוב והעכבר תהיה להרבות להם גמול לעוה"ב, כי אין ספק שהרוח החיוני כלה ואובד ואין לו השארות נצחי אישיי כלל:
שהוא יתעלה ידע כל דבר ושהאדם בעל יכולת. ר"ל אם הוא יתעלה יודע כל דבר א"כ ידיעתו היא הכרחית וכל מה שידע היה מחוייב היותו והם עם זה אומרים שהאדם בעל בחירה ואינו מוכרח על מעשיו. א"כ אומרים דברים סותרים זא"ז. ויש בזה מקום עיון כי אפי' לפי דעתנו בענין ההשגחה עדיין תהיה השאלה קיימת ויש שם דברים סותרים זה את זה:
כן רצה ה' או כן גזרה חכמתו או כן גזרה הטבע. רצה לומר כן רצה לפי אשעריא"ה, כן גזרה חכמתו לפי אלמעתיזל"ה, כן גזר הטבע לפי אריסט"ו:
אמנם תהיה ממשכיל ואשר הוא שכל שלם. ר"ל שהמשגיח והוא השם יתעלה הוא משכיל ושכל שלם שלמות אין אחריו שלמות א"כ כל מי שנדבק בו וכו':

פרק יח

שאין חוץ לשכל מין נמצא. ר"ל שאין שום מין נמצא חוץ לשכל:

ר"ל השכל האנושי. ר"ל שהשפע האלהי היא בשכל האנושי:
והוא אשר ישר מעשה הטובים ומשלים חכמת החסידים. ר"ל שהנביאים הם המיישרים מעשה הטובים ומשלימים חכמת החסידים, א"כ הם בהכרח יותר שלמים ויותר מושגחים משאר החסידים והחכמים שאינן נביאים:
ואמנם הסכלים הממרים. ר"ל והם ז' עממים ומפני זה היה קל להרגם:
אבל צוה בו לתועלת. ר"ל ומפני זה אנחנו מותרים להרוג אותם ולא יש בו היתר בלבד אבל מצוה היה להרגם שנאמר לא תחיה כל נשמה, וזאת הצואה להרגם בעבור תועלת והיא שלא ילמדו ממעשיהם, וכבר ביאר זה הרב בפ' כ"ד מראשון:
או רחקם ממנו כו' מוכנים למה שיקרה שימצאם. ר"ל כשהם המון בני אדם סכלים מן החכמה הם רחוקים ממנו יתעלה ומוכנים לכל רע שיגיע להם מצד המערכת ואין להם מי שישמרם ממה שיתחדש כאלו הולך בחשך וכו':
הם אשר אמר אפלטון בהם שהשגחת השם עליהם יותר. ר"ל לפי שהכח השכלי גובר על הכחות החמריות כאשר ראוי, וא"כ הכח השכלי יעשה פעולותיו והיא ההשכלה ואין בו מעיק חמרי כי השכל גובר עליו:

פרק יט

ידע זה ולא ידע זה. ר"ל שהשם יתעלה ידע המינים ולא ידע האישים:
להיות האדם בעל יכולת: ר"ל שקצת ענייני בני אדם נמשכים מצד בחירתו ויכולתו והשתדלותו:
ומה שסובל בעבורו מן הצער להתקומם זולתו לו אינו מועיל. ר"ל כל כך אנשי הרשע הם בשלוה ונחת שמביא לחשוב הצדיק החסיד שמה שהוא מכוין אל הטוב ומה שסובל אל הצער בעבור כונו אל הטוב שהוא מקוה שחושב שזה הרע הגיע לו למרוק עונותיו ושזה הרע המעט יצילהו מרע גדול ויעמוד במקומו, כ"ז מביא לחשוב לצדיק ההוא שפעולותיהם הטובות אינם מועילות בראותם הצלחת הרשעים:
תכלית זה הפועל. והוא הראות:
ובאמת קראם דוד בוערים וכסילים. ר"ל כי מצד שהטבע אינו יודע בפעולו והוא מביא אל תכלית א"כ יתחייב מזה שיהיה שם שכל נבדל משגיח על זה הטבע ומנהיגו ומביאו אל התכלית השלם כמה שתראהו שלם בכל פעולותיו:
התחיל לבאר שזה חסרון בהשגתנו. ר"ל ביאר דוד ע"ה שידיעת שלות הרשעים למה, היא חסרון לנו ואין אנו יכולין לדעת הענין על בוריו מרוב מעלת עצם השם יתעלה וקוצר שכלנו:

פרק כ

כמו שהוא בחקנו. ר"ל שבחק בני אדם בהתחלף הידועים יתחלפו לו הידיעות:

אבל טבע האפשר עומד עמו. ר"ל עומד עם הדבר האפשרי וכי הוא אפשר בבחינת עצמו:

וזהו המסופק הגדול לפי השגת דעתנו. ר"ל היות ידיעתו ית' באפשר לא תכריח האפשר, הוא ענין מסופק גדול לנו איך אפשר זה ויד שכלנו קצרה בזה, בהיות המדע האחד יאות וישוה לידיעות רבות. ויש בזה מקום עיון כי ג"כ בידיעתנו צורת האדם והוא חי מדבר שהיא ידיעה אחת פשוטה ויאות השוה לידיעות רבות מתחלפות במינין, כי בה ידע צורות הדומם וצורות הצומח וצורות החי וצורות המדבר, ואלו ידיעות מתחלפות ויתאחדו, וא"כ בענין זה לא נבדלה ידיעתו ית' מידיעתנו, התשובה בזה כי הענין כן במה שהוא הולך מהלך השלמות והצורה, אבל בידיעת הפרטים ומה שהם פרטיים אי אפשר בהם מהלך השלמות והצורה, ובזה הצד הוא נמנע בידיעתנו שבמדע האחד ישוה לידיעות רבות:

והשני בהתלותו במה שלא נמצא, גם בזה יש עיון כי ידיעתנו גם כן תתלה במה שלא נמצא בידיעת הסבות, כידיעתנו שהשמש תלקה ביום פלוני, ובכלל בכל אלו העניינים צריך שיעויין בספר מלחמות השם להה"ר לוי בן גרשם ז"ל:

פרק כא

וכן הענין בכל הנמצא ויחוסו אל ידיעתנו וכו'. ר"ל כמו שיש הבדל בין ידיעת העושה במה שעשה לידיעת המביט בעשוי ההוא כן יש הבדל בין ידיעת השם יתעלה בנמצאות שהיא סבת מציאות הנמצאות לידיעתנו בנמצאות שהיא קנוייה מן הנמצאות:

אם מציאות נבדל. ר"ל מציאות השכלים נבדלים. או מציאות איש בעל חמר קיים. ר"ל והוא מציאות הגלגלים:

או מציאות בעל חמר משתנה. הוא העולם השפל:

והבינהו. בזה הפרק התיר ספק אחד מבלתי שזכר הספק ההוא, והספק ההוא איך ידע השם יתעלה הנמצאות כלן מבלי שישיגהו שנוי ורבוי, והתיר הספק בשהנמצאות כלן מוטבעות בעצמו ית' ושעצמותו יתעלה צורה אחת כוללת כל מיני הנמצאות למיניהם, הן נמצאות שכליות הן נמצאות גלגליות הן נמצאות שפלות, באופן היותר משובח שיהיה אפשר. וז"ש הרב בזה הפרק אבל הדברים ההם נמשכים אחר ידיעתו הקודמת המיישבת וכו' עד סוף הפרק, ומפני זה לא רצה הרב לזכור הספק לפי שאם היה מזכירו היה מזכיר ההיתר שהנמצאות למיניהם מוטבעות בעצמותו ית', היה קשה עדיין להמון

איך ידע הש"י האישים, כי ההיתר לא יספיק רק למינים ולאישים הקיימים הנצחיים, לכן התיר הרב הספק מבלי זכירת הספק:

פרק כב

ואזכור לך דברי החכמים המעוררים אותי וכו'. ר"ל הם דברי רבי שמעון ב"ל שאמר שהוא שטן הוא יצר הרע:

אבל אמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' וכו'. ר"ל שבני האלהים והם הכחות הטבעיות השלמות המגיע מהם טוב הם מכוונים מצד עצמם כי כל טוב והוא שלמות המציאות המגיע ממנו יתעלה בעצמות לא במקרה, אבל השטן הוא העדר העצמות הנמצא או העדר השלמות הוא אינו מכוין ממנו בעצם אבל הרע נכנס בה במקרה בלתי מכוון, וזהו אמרו ויבא גם השטן בתוכם להורות שמציאותו בלתי מכוון:

אבל כאשר באו מי שכיון בואם וכו'. ר"ל כאשר באו בני האלהים שכיון בואם בא השטן בתוך הבאים:

לא היה רק בארץ. ר"ל שאין לשטן כח בעניינים הרוחניים כי אינם מקבלים הפסד והעדר:

וחשבו איוב וחביריו שהשם יתעלה עושה אותו בעצמו. ר"ל שחשבו איוב ושלשת רעיו שהרעות מכוונות ממנו יתעלה ולא היו מגיעות במקרה וע"ז הגיע להם הבלבול. אבל אליהוא באר להם האמת כי השטן בלתי מכוון:

והוא ג"כ יש לו חלק אחד במציאות למטה מהם. ר"ל מפני זה זכר בפעם שנית על השטן להתיצב על ה' לפי שאע"פ שהרע וההעדר אינו מכוון בעצמו מכל מקום ההעדר בכלל סבה להויה במקרה, כי אלו לא יעדר הצורה העוברת לא תתהוה הצורה העתידה א"כ ההעדר הצורה העוברת טוב בבחינת היות הצורה העתידה וההעדר בכללי סבה בהויה במקרה. וזהו אמרו ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה'. והר"ר לוי בן גרשון ז"ל פירש שאלו הרעות אשר התחלתם במקבל עצמו כמו העצה והמזג הם מכוונים מצד עצמם לעבוד השכל ולפעמים יחטאו ואז הם לשטן לנפש המשכלת, וזהו שנאמר להתיצב על ה' כי העצה להישיר הנפש והשכל:

ונבדל בינו ובין הנפש. ר"ל הנפש השכלית:

והוא אמרו אך את נפשו שמור. ר"ל שנפשו המשכלת היא הנשמרת אינה מקבלת ההשחתה וההתפעלות:

ואיני רואה עצמי אלא שכבר בארתי ופירשתי ענין איוב. ר"ל אחר שפירשתי לך שדעת איוב וחביריו זולתי אליהוא היה שהרעות המגיעות לאדם היו מגיעים ממנו יתעלה

בעצם, ומפני זה היו מחפשים ולואים מפני מה היו הרעות ההם מגיעות לאיוב עם היותו תם וישר ולא היו מוצאים טעם מספיק לזה, אבל עכשיו שנודע שהרע אינו מגיע בעצם ממנו יתעלה אבל כל זה סבת השטן והוא ההעדר אם העדר העצמות או העדר השלמיות אשר הוא בלתי מכוון בעצמו אז הותר הספק, מצורף לזה שהרב יאריך בדעת דעת מהם בפרק שאחר זה, בגזרת העליון:

פרק כג

שכל מה שחל באיוב ידוע אליו ית'. ר"ל וזה כי השי"ת משגיח בפרטי בני אדם ויודעם:

ושהשי"ת הביא עליו אלו המכות. ר"ל מוסכם היא מכולם כי הש"י הביא אלו המכות כי הוא סבת הכל אבל על צדדים, וזה כי איוב ושלש רעיו חשבו שהש"י פועל הרעות בעצם כמו שביאר הרב בפרק שלפני זה, ודעת אליהוא היה כי השי"ת הביא אלו המכות אבל במקרה לא בעצם כי אין דבר רע יורד מלמעלה וכמו שהתבאר:

וזה המין מן הדברים אינו מענין זה המשל. ר"ל שזה שאמר הפסוק כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אינו מן המשל, אבל הוא דעת אמיתי הודה בו איוב אחר שדבר השם עמו והוא אמרו אמאס ונחמתי:

הודה שההצלחה האמתית אשר הוא ידיעת השם וכו'. ר"ל כשידע איוב השם יתעלה ואופן הנהיגו המציאות, אז הודה שההצלחה האמיתית מוכנת בלא ספק לכל מי שידע השם יתעלה, כי ידיעת השם יתעלה היא ההצלחה ובה יהיה לאדם השארות נפשו ולא יערבב זאת הידיעה צרה מן הצרות הגופיות, אם כן כל מי שידע השם יתעלה יש לו ההצלחה האמתית:

לשמע אזן שמעתיך. ר"ל ידעתיך בקבלה בלבד. ועתה עיני ראתך, ר"ל במופת:

על כן אמאס כל מה שהייתי מתאוה. ר"ל על כן אמאס כל אשר הייתי מתאוה מהתאוות הגשמיות ונחמתי על עשותי עקר מהעפר והם ההצלחות המדומות כעושר והבנים, הפך מה שהיה דעתו ראשונה כי היה כוונתו שתכלית ההצלחה יהיה העושר והבנים, וזהו אמרו ראשונה והוא יושב בתוך האפר, ר"ל בעניינים החמריים:

כי הוא לא יצא מענין הכהוי והגערה. ר"ל שכמו כן כהה וגער אליהוא את איוב כמו שכהו וגערו בו שאר חביריו:

שהוא יתעלה לא ירגיש בעבודת העובד וכו'. ר"ל שהוא ית' אינו חושש ואינו מתפעל בעשיית בני אדם הטוב או הרע כאמרו אם צדקת מה תתן לו ולאיש כמוך רשעך וכו':

איזה מלאך שיהיה תקובל הלצתו ועתירתו. ר"ל שמהענין הטבעי הוא שהאדם יחלה ואם יהיה לו איזה כח שמימיי או טבעי יעתיר בעדו ויהיה לו להועיל תקובל עתירתו ואם לא ימות:

עתרה והלצה מדובקת לנצח. ר"ל לא תחשוב שהיה אפשרי בשום צד שיעזרוהו לאדם הכחות הגלגליות או הטבעיות ויעמוד לנצח ולא ימות, לא כן אבל תקובל העתירה רק פעמים ושלש, כי כמו שהאדם מקבל ההתהוות כמו כן מחוייב שיקבל ההפסד:

בתאר איכות הנבואה כאמרו כי באחת ידבר אל. ר"ל שהנביא ידע העתיד ויהיה נצול מן המקרים, או מי שחולם איזה חלום צודק ויצילהו מאיזה רע המוכן לבא עליו, וכמו שהאריך בזה הרלב"ג בפירושו לאיוב:

ורוב מה שהאריך בדבור ההוא היה בתאר לויתן אשר כלל סגולות גשמיות. ר"ל ורוב מה שהאריך מאמר השי"ת לאיוב כשבאר לו טעותו בכל מה שדמה איוב, היה בתאר לויתן, אשר אין המכוון ממנו שיהיה שום בריה, אבל מלת לויתן ר"ל חבור סגולות גשמיות נמצאות בב"ח מפוזרות בב"ח ההולך והשוחה והמעופף אשר אותם הסגולות נמשכות מצורות הב"ת, ובכלל חבור הצורות אשר יצר לשחק בו אשר אין כח באדם להשיגם איכות התחדשם:

פרק כד

ולא כל החכמים ג"כ רואים זה הדעת. אמר זה כי קצת מהם סוברים זה הדעת והוא אמרם יסורין של אהבה הן, וכמו שהביא הרב בדעות שנאמרו בהשגחה:

עד שיאמין נקוי ראובן מהעיון ושלמותו. ר"ל שאין ראוי שנאמין כדעת מי שיאמין יסורין של אהבה ונאמר שראובן הוא אדם נקי מחטא ושלא נתחייב בזה הרע שהגיעו לו אלא להרבות שכרו, כי זה יהיה עול חלילה:

והם שניהם. ר"ל אברהם ויצחק:

וכאלו ענין הנסיון שעשה מעשה אחד. ר"ל שכוונת ענין הנסיון הוא שיעשה מעשה אחד ואין המעשה ההוא מכוון מצד עצמו אלא שיהיה משל שילמדו ממנו בני אדם:

ואין פירושו שידע הש"י. ר"ל שידע השי"ת אם הם אוהבים אם לא כי גלוי וידוע לפניו:

מפני שהיא קריאה אל הנמנעות. ר"ל זה האיש כשיבא להפסיד אמונתו אשר היא אמת במציאות היא קריאה אל הנמנעות, כי נמנע הוא שיתחלף האמת:

והיא הטובה אשר באה בזה הענין. ר"ל והיא כבוש ארץ ישראל בעבור שהרגילו בנפשם הסגוף והקנו לנפשם מדת הגבורה:

לולא ששמעתם. ר"ל עכשיו ששמעתם אתם בעצמכם הקולות הנוראות והדברות אז יתאמת לכם אמתות התורה ולא תהיו נפתים אחרי נביאי השקר:

ממה שלא ידומה שטבע בני האדם יטה אליו. ר"ל שזה הענין הרשום הנכבד מה שלא ידומה בשום צד שטבע בני אדם יטה אל זה הפעל והוא היות האיש וכו':

במה שימאנהו הטבע. ר"ל והוא שישחט בנו ויעלהו לעולה בענין הפך הטבע כי רחמי האב על הבן:

ודע זה. ירמוז בזה לדעתו בענין הקש ההשגחה וכי אין ראוי שיביא השי"ת מכות בלא חטא קדם, ולזה פי' כל הפסוקים מענין הנסיון שהיה נראה זה הדעת מהם, גם ירמוז לענין העקדה שנמצא בו ראייה, וכבר כלל זה הרב בחלק שני פרק מ"ב:

פרק כה

ומציאות העין מועיל לו. ר"ל בו ידרוש הנאות ויברח מן המנגד:

והוא שהכונה כלה להמציא כל מה שאפשר מציאותו. ר"ל העקר האמתי הוא שהכונה האלהית כלה להמציא כל מה שאפשר מציאותו:

אמנם חלוף זה כו'. ר"ל שנאמר שפעולות הש"י יהיו על צד הרצון ולא יהיה בהם תכלית, או שעושה על צד השחוק, או שנאמר שמה שפועל השם יתעלה לא גזרה אותו חכמתו:

א"כ הוא נמנע בבחינת היותו. ר"ל א"כ לפי דעתנו אנחנו שכל מה שיעשה הש"י נמשך אחר גזירת חכמתו מן הנמנע הוא לדעתנו שיעשה הש"י פעולת ההבל או פעולת השחוק אשר אין בהם תכלית טוב, כי כל מעשה השי"ת יש בהם תכלית שלמה:

וענין אלו הפסוקים וכיוצא בהם. ר"ל אמנם הפירוש האמתי מאלו הפסוקים הוא שהדברים שירצה וכו', לא שיהיו כמשמעם ופשוטם שמה שעשה השם יתעלה נמשך אחר הרצון לבד בלתי תכלית כאשר יחשבו זאת הכת:

הטעות ההוא וסכלות שני הענינים האלה. ר"ל הטעות הוא טעות האדם בעצמו שחושב כי המציאות כלו בעבורו, וסכלות שני הענינים האלה, הא' סכלותו בטבע החמר השפל, והשני סכלות ידיעות מה שהוא מכוון ראשון ממנו יתעלה והוא המציא כל מה שאפשר מציאותו:

ברחו משום אותם נמשכות. ר"ל ברחו מהמניח הפעולות שהיו נמשכות אחר החכמה:

והבן זה. ר"ל שאין כן דעתנו ודעת הפילוסופים בענין פעלו המציאות בחכמה, כי הכל הוא בטבע בציורו יתעלה, רק שלפי הפילוסופים העולם קדמון, ולפי דעתנו מחודש כאשר מחוייב לכל בעל תורה:

פרק כו

אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו. ר"ל קצור המשיג כי א"א שיגיע שכלו אליו, או לחסרון למדת החכמה אבל שכלו היה מגיע לענין אם למד:

מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת, ר"ל יש מן המצות שנתבארה לנו תועלתם כרציחה וכו':

כאיסור ערלה כו'. ר"ל שלא נתבארה תועלתם:

והם אשר תועלתם מבוארת. ר"ל ואותם המצות שתועלתם מבוארת נקראו משפטים, ויש נסחאות ואלה אשר תועלתם וכו':

כמו שאירע לשלמה כו'. ר"ל כשטעם המצוה ידועה לאדם המצוה קלה בעיניו, ואמר כלום נעשתה המצוה אלא מפני כך אני אשמר מן הענין ההוא בלתי קיום המצוה, ואירע זה לשלמה שעבר על שתי מצות אשר נתבארו טעמם בתורה, האחת אמרה תורה לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו אמר שלמה אני ארבה ולא אסור ולבסוף כתיב נשיו הטו את לבבו, השנית אמרה התורה לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם אמר אני ארבה ולא אשיב ולבסוף כתיב ותעלה מרכבה ממצרים וכו':

והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת. ר"ל מצות השחיטה היא הריגה לבהמות ולאכלן וזה יש תועלת מבואר, וזהו הטעם התכליתי, אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה ולא בסכין פגומה לזה לא יבוקש תכלית כי לא נאמר רק למצוה לבד, וזהו אמרם מה איכפת ליה לקודשא ב"ה לשוחט וכו', ואם כן לפי זה הפירוש הלכות שחיטה והגרמה ועקור וסכין בדיקה אין להם תכלית מכוונת כלל, לכן חזר בו הרב ואמר אבל אמתת הדבר הוא כי כאשר הביא ההכרח וכו', ר"ל ויהיה תכלית בהלכות שחיטה ובסכין בדוקה שנבחר לבהמה מיתה קלה אחר שנצרכה למזוננו ולא נעשה צער ב"ח, וזהו הטעם והתכלית האמתי מהלכות שחיטה:

ואשר ראוי להמשיל באמת מענין החלקים, ר"ל ואם כן לפי זה הפירוש האחרון אין בהלכות שחיטה חלקי מצוה בלתי מכוונים ובלתי בעלי טעם ותכלית, אבל המצוה שיש בה חלקים בלתי מכוונים ובלתי בעלי טעם היא מצות קרבן כי יש חלקים בלתי מכוונים וכו':

שלא יהיה בה דבר מזה הכת. ר"ל כי מחוייב הוא שתהיה בתורה חלקים בלתי מכוונים:

וכאלו ידמה זה לטבע האפשר וכו'. טבע האפשר הוא האפשר בבחירה, כי כבר יעשה האדם אחת משתי פעולות בלתי תכלית בהם, ובאלו הפעולות אי אפשר שיאמר למה

היה זה האפשר ולא היה זולתו כי אין בהם תכלית, אבל לא רצה הרב במלת האפשר בענינים הטבעיים, כי האפשר בהן מחוייב בבחינת סיבותיו ותכלית מכוונת בו:

כי זאת השאלה תתחייב אלו היה האיפשר האחר נמצא. ר"ל למה היה הוא ולא היה זולתו והיה בא הענין לבלתי תכלית אבל הענין הוא כי אי אפשר מספר בלתי מספר:

ודע זה הענין והבינהו. ר"ל שתדע שיש מצות רבות שחלקיהן בלתי מכוונות ובלתי תכלית, והיה סבת זה כי היה צריך שיקח איזה מספר ושימשך קצת חלקים לתשלום המצוה:

פרק כז

לדקדק בה ולדקדק בחלקיה. ר"ל שהאריכה התורה בענייני הדינין והממונות וירושה יותר ממה שהאריכה בענייני הדעות שנתנו לנו לתקון הנפש:

החיים התמידים. ר"ל החיים הנפשיים הנצחיים, זה הפרק הוא כדמות מפתח לתת טעמי המצות ושהתורה בכללה מקפת על שני אלו הסוגים והם שלמות הנפש ושלמות הגוף:

פרק כח

ידיעת דעות רבות. ר"ל חכמת הטבע וחכמת האלהות:

וקצת אמונות שאמונתם הכרחית. ר"ל שהאמונה ההיא אינה כן על דרך האמת כי השם יתעלה לא יתפעל ולא יחר אפו, אמנם הוכרח הנביא להניח הענין כן כדי שירחיקו ההמון מן העול ויראו ויפחדו ממרות בו ית' ומפני זה נקראת אמונה הכרחית, אמנם האמונה שהיא כן חוץ לנפש נקראת אמונה אמתית, וזהו שאמר הרב בסמוך אמנם שאר הדעות האמתיות וכו':

פרק כט

ותכלית מי שהגיע אליו עיון מי שנתפלסף וכו'. ר"ל אותם האנשים הצבאי"ם כשרצו לסלק ההגשמה ממנו יתעלה ודקדקו עליו ואמרו שהוא יתעלה כח הגלגל, ר"ל שיהיה כח בו, וזה גם כן חלק מן ההגשמה ולא יצא ממנה:

אילן כשילקחו סעיפיו. וכתב מישטר"ו וידאל ז"ל, ואני מעיר שכלך שראוי שתבין בו בספרי פלאות הקודמים ונסיונותיהם כי הוא להבינך סוד מסודות הפלאות ולא אוכל לפרש, אמנם אם תבין שמע הקול הצלול באויר ומלאכת המים תבין קול נברא ובארה של מרים והקש על זה, יתעלה האל, ע"כ דבריו ודי בזה:

עד שיטעון במופתים ויבא לחשוב וכו'. ר"ל כל כך הם מאריכים באותן הנפלאות שאם היה הענין כמו שהם אומרים היה אפשר שיטעון במופתי הנביא שהם ישלמו בתחבולה חלילה:

וכל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כלה והבן זה, ר"ל כי תורתנו הקדושה ואם היא כוללת באמת לצורתה המשובחת לכל האישים ובכל זמן הנה השגחתה מיוחדת במתפעל הקרוב ומקבל ראשון וכן ראוי, ולכן אמר הרב בביאור הרבה מן המצות והבן זאת הפליאה, ירצה כי הם נגד ע"ז ודבריה המפורסמים אז, ואמר קוטב התורה כלה ושרשיה אשר תסוב עליו היא בטול ע"ז, והביא מאמר החכמים כל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כלה, וחתם ואמר והבן זה, גם זה לשון החכם הנזכר:

פרק ל

כונת זה הפרק כי אותם הייעודים הטובים שהיו מיעדים אנשי הצאב"א למי שיעבוד הארץ והכוכבים והייעודים הרעים למי שלא יעבדם, אותם הייעודים בעצמם במלות ההם תעיד התורה למי שיתפלל לשם יתעלה ולא לזולתו ומי שיתפלל או יעבוד לכוכב או לגלגל יגיעו אליו הייעודים הרעות, כי דעת תורתנו הקדושה לשרש הדעת ההוא הקדום הנפסד ולהעמיד ולקיים דעות אמתיות, ובזה הפרק מבואר כי כונת התורה היתה לשרש הדעות ההם הצבאיים ולהמשך מצות רבות הפך כונתם:

פרק לא

כאלו באו ממחשבות והשתכלות בעל שכל, ר"ל אלו האנשים יחשבו שאם יהיו למצות תכלית בעבור דבר מה יהיה נראה שבאו המצות ההם ממחשבת והשתכלות האדם, אם כן היה מגונה שיהיה האדם ההוא מניח התורה ההוא כי התורה היא אלהית ממנו יתעלה, לכן החליטו הדבור כשאמרו שאין למצות תכלית:

כאילו אלו חלושי הדעת האדם אצלם יותר שלם מעושהו. ר"ל אלו האנשים הסכלים חלושי הדעת יסברו שאין למצות השם תכלית כאלו יחשבו שהאדם יותר שלם מעושהו, וזה כי לכל מעשה האדם יש תכלית מכוונת ולמעשה השם יתעלה לא יהיה תכלית, וזה סכלות גמורה חלילה לאל מרשע:

פרק לב

והיה העצבים אשר הצטרך אליהם וכו'. ר"ל העצבים שאמרתי שהם לבד כלי החוש והתנועה הם הם אותם העצבים אשר הם צריכים להשגת החושים כי אז העצבים הפשוטים יספיקו בזה או בתנועה הקטנה כתנועת העפעף כי יספיקו גם כן העצבים הפשוטים בלתי ערוב דבר אחר ואלו העצבים הפשוטים נולדים מהמוח, אבל שאר

העצבים הבלתי פשוטים שצריך שיתערב עמהם מיתרים ועורגים הם נולדים מחוט השדרה:

ולא יברחו הנפשות וישתוממו. ר"ל ולא ישתוממו גם כן:

האמונה אשר היא הכוונה הראשונה. רצה לומר מציאותו יתעלה ואחדותו והנקותו מן החמר:

אלא שהוא לא רצה כלל לעשות זה ולא ירצהו. הרב ז"ל כלל באלו הדברים המעטים הקצרים סוד היכולת והוא סוד עצום ונורא כי הוא יתעלה לא ישתנה ולא יתפעל:

וכן הציצית והמזוזה וכו'. ר"ל כי אלו נוהגים בכל מקום:

ורוב המצות אמנם באו בזה. רצה לומר שרוב המצות באו בעניני הקרבנות:

והבינהו מאד והשתכל בו. ר"ל כי עניני הקרבנות הם אינם מכוונים כונה ראשונה אלא כונה שניה להעתיקם מן הדעות ההם הצבאיו"ת, גם רמז הרב אל סוד היכולת:

פרק לג

שנגליהם מנוקים אבל לא תוכם. ר"ל שאם האנשים היו מנקים עצמם ברחיצת גופם החיצוני ובנקוי בגדיהם אבל בתוך גופם יש טומאה נסתרה וחוטאים ונמשכים מאד אחרי התאות הגשמיות:

יתבארו לך סבות מצוות רבות. ר"ל כאסור נדה ואסור ערלה והרבה מהמצות שיבאר הרב במצוה מצוה מהם:

פרק לד

לא יתנו כל מה שראוי בכל איש ואיש. ר"ל שהצורות הטבעיות לא יתנו לפעמים הצורה הנאותה הראויה, וסבת זה חסרון הכנת החמר, יתחייב שהצורות הטבעיות לא יעשו שלמותן במקרה כי השלמות מוכן בעצם לכל מקבל שלמות, ככה יקרה בתורה כי יש אנשים לא ישלמו בנתינת התורה להם לגודל חסרונם עם היות שהתורה מצד עצמה היא שלמה כאשר יעויין אל המקבל הראוי:

כי הכל מאל אחד ופעולה אחת. ר"ל זה הדמיון שעשיתי מהצורות הטבעיות לתורתנו הקדושה היא אמתית כי הכל נמשך ממנו יתעלה ופעולה אחת להם והיא נתינת השלמות:

וחלוף זה נמנע. ר"ל חלוף זה והוא שהצורות הטבעיות יתנו שלמות הראוי בכל עת מבלי הכנת החמר זה נמנע, והתורה ג"כ שתשלים כל מין מבני אדם ולא יפקד מהם איש זה נמנע ולנמנע טבע קיים:

פרק לה

ואף על פי שעל דרך האמת יביאו לענינים שבין אדם לחבירו. עבירות שבין אדם לחבירו הוא אם חייב לחבירו אי זה ממון או שהקניטו או שביישו או שהכהו אלו הם עבירות שבין אדם לחבירו, וכל שאר מיני העבירות הם עבירות שבין אדם למקום, ואף על פי שעל דרך האמת יש באותם העבירות שיביאו לענינים שבין אדם לחבירו, והמשל מי שאין לו טוב המדות יביא אל שיכעס ויכה חבירו ויפסיד ממונו, והוא שאמר הרב אחר אמצעות דברים ובחינות כוללות וכו':

פרק לו

מה שנאמר בזה הפרק מבואר בעצמו, והוא באור כי מן הדעות ההכרחיות הוא שנאמין שהש"י מביא הרע בעצם לרשעים לא מצד מקריות תנועות הגלגל כלל אלא מצד רשעתם, וזהו אמרו אם תלכו עמי בקרי והלכתי אף אני עמכם וכו', כי אם יאמינו בני אדם שזה הרע בא להם מצד מקריות לא ישובו מן העול אשר בידיהם כמו שאמר הכית אותם ולא חלו:

פרק לז

עד שיצאו המים לפי מחשבתם. ר"ל וזהו מלאכת המים שזכרנו בפרק כ"ט מזה החלק:

שיעשום הנשים, ר"ל שבעל מלאכת הצבא"ה התנה ברוב אלו המלאכות שיעשום הנשים דוקא:

לאותם פרטי הברכות והקללות. ר"ל שסבת כל זה הוא להיותם נפרשים ממעשת העבודוה ההם ושלא יהיו טועים בע"ז:

בין הצומח ובעלי חיים, ר"ל שהצומח היה פשתן והבעלי חיים היה צמר, וזה אמרו צמר ופשתים יחדו:

ולא תביט למי שזרע גרעין. ר"ל שיתעכב מעשות פרי יותר מג' שנים, ולפי זה הטעם מן המצוה היה ראוי שיתעכב עד שיעשו פרי לפי שהתורה לא תתלה וכו':

פרק לח

ותועלת כולם מבוארת וכו', יאמר שתועלת אותם המצות שכלל אותם הכלל הג' היא מבוארת מעצמה, וזה שכלם הם מדות יתוקן בהם עניני חברת בני אדם וזה מבואר מאד אין תועלת להאריך בבאורו, ויאמר שבקצת המצות גם כן מה שכונתם להקנות מדה טובה ואע"פ שהם קצת מעשים ויחשב בהם היותם גזרת הכתוב ללא תכלית, ועל כן יתבאר אחת אחת במקומה כמו שתראה בס"ד:

פרק לט

ולא יחסרו ממנו דין כלל. ר"ל שמי שיעשה איזה עול ראוי לדונו את המחוייב לו לפי רשעו ולא יחסר לו את המחוייב לעשות לו כפי דינו, כי הרחמנות על אלו העבריינים אכזריות:

ושמרו מי שיזדמן עושק או עשוק. ר"ל שמדת אותם הסכלים היא שהם חשבו שכל מי שיציל איזה אדם מן המיתה שהוא פועל נכבד וטוב, בין שזה האיש עושק וחומס ורשע או שהיה עשוק מעונה בלא משפט, וזה טעות גמור כי החמלה על הרשעים אכזריות:

פרק מ

אמנם להשוות ביניהם הוא כו'. ר"ל קצת בני אדם יש שממונם חביב עליהם יותר מגופם, אמנם להשוות ממונם לגופם ושיהיה בעיניהם זה שקול כזה הוא רוב בני אדם בלא ספק, וזהו שאמר הפסוק ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו:

כמו שבא הפי' בדברי רז"ל. ר"ל באמרם לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה:

ואנחנו לא נדע מי הרגו. הם דברי הזקנים:

באמתלאות ובדמי. ר"ל באמתלאות ובענינים דומים להוכחת הדברים והם ידים מוכיחות:

פרק מא

שם עונש כל חוטא. ר"ל שהש"י שם עונש כל חוטא בזולתו שיעשה לו כמו שעשה לזולתו שוה בשוה:

בהיותנו עונשים הנה ממון. ר"ל כשאמר הפסוק עין תחת עין שן תחת שן פירשו רז"ל ואמרו שהענין הוא שישלם דמי עינו ושנו, ולפי דברי הרב יראה שהוא כפשוטו, כי כוונת הרב לישב פשוטי הפסוקים:

יש לי במה שנאמר בו בתלמוד דעת וכו'. ר"ל אם נניח שיהיה כונת הפסוק כאשר פירשו רז"ל ורצה בו דמי עינו ושנו ואז זה הטעם שכתב בכאן לא יספיק הנה, עם כל זה יש לרב טעם למה רצתה התורה שיהיה עונש ממון, ואותו הטעם ישמע פנים בפנים:

חיוב כרת כו' והוא ההכאה ברצועה. ר"ל כי כל עובר על כרת חייב מלקות זולת העונש כרת שיש עליו:

כי לא עבד אדם כוכב אלא מי שהאמין בו הקדמות. ר"ל כי מי שעובד הכוכב חשב שהשם יתברך רוח בגלגל ואם כן יתחייב מזה קדמות העולם. וכמו שכתב הרב בפרק כ"ט זה לשונו, ולזה האמינו הצאב"ה כולם קדמות העולם, שהשמים אצלם הוא האלוה

פרק מב

ובעל הממון הוא הגומל אותו חייב בכל, ר"ל שכל האונסין חייב שואל חוץ ממתה מחמת מלאכה או בעליו עמו במלאכתו שפטור בכל זה:

למהר שכרם. שלא להלין פעולת שכיר. ושלא יונו אותם, באמרו לא תעשוק שכר שכיר:

ואפילו הבהמה מלאכול. כמאמר לא תחסום שור בדישו:

שאמר הנביא. שלמה בספר משלי:

ונושא את בת אחותו. אמרו ז"ל במסכת נדרים וצדקתו עומדת לעד זה הנושא את בת אחותו:

פרק מג

טעמו מפורסם, והוא לחקות בנפשנו אמונת החדוש:

כבר נודע מה שבו מן המנוחה, ר"ל ויש בו טעם אחר והוא שיהיה האדם שביעית חייו נח במנוחה וילמוד התורה והמצות:

שלזה ההקף מבוא גדול בענינים הטבעיים. ר"ל שבהקף שבעת ימים יוקפו ז' כוכבי לכת. ואיזה פעל טבעי שימצא יתבאר ענינו תוך השבעה ימים:

ותשלים הענינים הטבעיים. וכבר ביאר זה הרב בפרק מ' משני, וכן כל כיוצא בזה, והמשל שהתורה משלמת השכל אשר בנתינתה דעות אמתיות צודקות בדרך קבלה ומושכת אל מעלות המדות אשר בם יגיע אל מעלות שכליות:

כי הטבע אינו בעל מחשבה והשתכלות. ר"ל מפני מה אני אומר לך שהתורה תשלים הענינים הטבעיים והענינים הטבעיים בעצמם אינם משלימים עצמם, ואומר לפי שהטבע אינו יכול להשלים עצמו כי אינו יודע במה שיפעל ואינו בעל שכל ולא בעל מחשבה והשתכלו', ולפיכך התורה משלימה:

והתורה שיעור והנהגת השם יתעלה אשר חנן וכו'. רצה לומר והתורה היא המשלמת חסרון הטבע כי הוא שיעור אלהי והיא הנהגת השם יתעלה הסדור, כי כפי אשר השכיל הנביא מסדורו יתברך באה הנהגתו ותקונו לעם ונותן להם סדורם דומה לסדור אשר בנפש עצמותו ית' אשר הוא יתעלה חונן ונותן שכל לכל בעל שכל, כאלו תאמר השם ית' או השכל הפועל באמצעות הבעל המחשבה וההשתכלות והוא הנביא האמתי, ועל כן תשלים הענינים הטבעיים, ועל זה רמז הרב הנה ואמר אין זה כוונת הפרק:

המראה הגדול ההוא אלא יום אחד. ר"ל והוא יום מתן תורה:

יתקע בו בשופר כמו שביארנו. ר"ל ששם אמר הרב עורו ישנים עורו הקיצו מתרדמתכם והכירו את בוראכם וכו':

ולא מטר מצער, ר"ל שהמטר בזמן ההוא אינו מצער את האדם כי אינו קר כל כך ואין בו רבוי על הרוב:

שהם אצלם כדמות מליצת השיר, ר"ל שרז"ל כשמזכירין איזה פסוק על אי זה מדרש שידרשו אין כונתם שיהיה כונת הפסוק מה שיפרשו בו. אבל הוא כדמות מליצת השיר ואסמכתא:

פרק מד

מה שהוא הכרחי לכל בעל דת שיאמינהו, הסתכל אמרו מה שהוא הכרחי וכבר כתב הרב ז"ל קצת אמונות הכרחיות בפ' כ"ח מזה החלק:

פרק מה

והבן זאת הפליאה. ר"ל שתורתנו הקדושה קטבה ושרשיה לשרש דעות ע"ז הקדומות הצבאיו"ת, ועל זה יאמר הרב בכל מקום על ענין ע"ז והבן זאת הפליאה, וכבר כתבתי זה בפרק כ"ט מזה החלק:

ואשר לא התבאר בתורה. ר"ל שידע מרע"ה מקום המקדש מפני מה לא באר מקומו, ואמר הרב ז"ל שזה עשה לשלש סבות:

והוא ברא אלה הרבים. ר"ל כי השם ית' ברא אלו המלאכים שהם רבים:

יש לו בנפש מעלה גדולה. ר"ל שהנפש נותנת מעלה גדולה לבית ההוא שדולק שם הנר והמקום ההוא נורא:

היות השמירה והסבוב סביב למקדש, ר"ל שבכל יום ויום ובכל לילה היו הכהנים מקיפים את הר הבית מן החיל ולפנים שנאמר ושמרתם את משמרתי:

אם היה לו שכנגדו. ר"ל אם היה לו ריח רע:

כל זה התחכמות ובעצות מרחוק. ר"ל למעלת המקדש וכליו ועובדיו כדי שיכנעו לבבם אל הש"י ויראו ממנו:

פרק מו

וטהרה הדם ושמה אותו מטהר. ר"ל ותורתנו הקדושה טהרה הדם להזות בו עם היות שרחקה אותו באכילה. להורות כי הכוונה כלה היתה למחות הדעת ההוא הצבאיי הנמשך מע"ז:

וכאשר התמיד מרים, ר"ל כאשר התמיד מרי ישראל וכו':

והוא משל על ההפסק והעמידה. ר"ל שספוק איוב היה שיהיה האלוה כוכב השמש. ומזה הענין המכוער שם ידיו לפיו ויודע בבירור מציאותו ית' מנוקה מכל גשמות:

בתחלת זה המאמר, ר"ל בפרח חמישי חלק ראשון:

ודע זאת הפליאה ג"כ. ר"ל שזה ג"כ להעתיק דעת נפסד קדום מאמונת הצאב"ה והוא להקריב קרבן ללבנה:

פרק מז

יחסר מה שבנפש. ר"ל שיחסר מוראת הנפש:

אפי' הטהור מאלו הטומאות כו'. ר"ל אפי' טבל טמא ביומו כמו שהיה באמש הקודם לו:

ידעת אמרם אין אדם נכנס לעזרה. במסכת יומא בפרק א"ל הממונה:

עם רוחק מציאותה. ר"ל כי מציאות אפר הפרה הוא מעט:

מפני שהוא מעט מציאות מן הנדות, לפי לשון זה יראה כי כל טומאה שמעט מציאותה תהיה טהרתה יותר רחוקה, ולמעלה כתב הרב וכל אשר תהיה הטומאה יותר נמצאת תהיה הטהרה ממנה יותר כבדה, והיה זה סותר לזה, וכבר השיג זה רבי שמואל ן' תבון ז"ל, לכן תקן הרב הנזכר ללשון הנזכר ראשון כך, וכל אשר תהיה הטומאה יותר מעטה המציאות, יהיה הטהרה ממנה יותר כבדה:

פרק מח

כמו שביארנו. בפרק כ"ו מזה החלק:

ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני. ר"ל שיהיו המצות נתונות על צד החכמה ויהיה להם תכלית מכוונת והיא האמתי, ושאר מה שאמרנו בזה הפרק הוא מבואר:

פרק מט

ולא נתנה מצוה זו להשלים חסרון הטבעי וכו'. ר"ל שמצות מילה לא נתנה להשלים הטבע כמו שיחשבו קצת ב"א, אבל זאת המצוה היא להשלים חסרון המדות והוא ההנעה אחר המשגל:

והיא גדלה עם גדולתו. ר"ל שהאהבה מגדלו:

ואחר כן תתחיל להתחסר ולהמחות, ר"ל מה שאמר שהאהבה הדמיונית מתגדלת כל אשר יגדל הולד, לא תחשוב שהאהבה תגדל יום בכל עת הגדל הולד עד יום מותו, לא כן, אבל האהבה הדמיונית ההיא מתחלת להתחסר אחר זמן ידוע, כאלו תאמר שהאהבה תגדל עד שיהיה הבן בן עשר שנים, א"כ תחסר האהבה ההיא הדמיונית אחר עשר שנים כפי המשל שלקחנו:

ישתבח השם יתעלה על זה. ר"ל כי קוטב התורה תסוב על המחות הדעות ההם הצבאיו"ת אשר הם ע"ז באמת. ופה נשלמו טעמי המצות:

פרק נ

באנשים מתי מספר ואין מלך עליהם. ר"ל שאברהם אבינו ע"ה רדף את המלכים ההם באנשים מעט והם חניכיו וילידי ביתו ולא היו על האנשים ההם מלך שיתקשר אהבתם ואפי' הכי נצח את הארבעה מלכים הגדולים:

כאלו אמר בחנו באחיכם בני עשו. ר"ל כי שמו עליהם מלך ומלכים נכרים שאינם מיחסם ואותם המלכים השפילום, לכן בא זה הספור הנכבד לגלות לנו שאין ראוי שנעשה אנחנו כך שנשים עלינו מלך נכרי אשר לא אחינו הוא, כי זה הרע הגיע למי ששם עליו מלך נכרי, וזהו שצותה תורה השלמה שום תשים עליך מלך מקרב אחיך וכו':

כי לא המליכה איש שאינו מיחסה. ר"ל שאין לך אומה בעולם שהמליכה איש שאינו מייחסם שלא ציער אותם המלך צער גדול או קטן:

פרק נא

בזה הפרק יבאר הנהגת המתבודד איך ראוי שינהג בו, ויש בו דברים רבים לקטם מאבובכ"ר ן' אל סיא"ג, והפרק כולל ונכבד מאד:

איזה דבר הוא, ר"ל העבודה שעושה מי שהשיג האמתות איזה דבר הוא:

אשר יביא הצורך בקצת העתים להרגם. ור"ל והם עובדי ע"ז:

במושכל הראשון ולהתבודד כו'. ר"ל באל ית' כי הוא ית' המשכיל והמושכל והשכל והוא ראשון לכל הנמצאות, ואמר שתתבודד בו יתעלה המחשבה השכלית בחשקו תמיד. ר"ל בהש"י:

עד הברכות כלן תכוין בהם וכו'. ר"ל ברכות הנהנין, וכן כל מה שתקרא מיעודי הנביאים תכוין ענינם ובאיזה צד יבואו ממנו יתעלה ויתברך ובאמצעות הגרמים השמימיים ובאמצעות פעל כך וכך:

והתבאר הסוד בזה ואפילו לדעתם. ר"ל שאפילו לפי דעת הפילוסופים זאת ההשגחה ממנו יתעלה תהיה אמתית, כי כפי אשר ידע בסידור נימוס הנמצאות ידע בעצמותו יתעלה מה שאפשר, ואם הוא ידע בעצמותו ית', עצמותו ית' ידע בו ויהיה מושגח ממנו ית' כפי השגתו וחכמתו:

אי אפשר שיקרה אז לאיש מין ממיני הרעות. ר"ל בעת דבקות האיש השלם עם השם ית' א"א שיקרה לו איזה מין ממיני הרעות האנושיות אשר הם העדר ההשגחה, אבל השגחתו אז אמתית שלמה, אבל מרעות מדומות גופניות אי אפשר שינצל אם לא בנבואה או בחלום צודק, ובלבד שיהיה הרעות ההם אפשריות לא מחוייבות כי המיתה

היא מחוייבת אפי' בעת דבקות הנביא בשם יתעלה מת הנביא בנשיקה והוא משה ואהרן וכו':

פרק נב

ואילו היה דוד ושלמה. ר"ל שהמלך המחופף עלינו יותר גדול מכל מלך ב"ו ואפילו היה המלך ההוא דוד ושלמה שהיו גדולים בדורם:

וכמו שאנתנו השגנוהו. ר"ל מה שהשגנוהו השכל הפועל באור אשר השפיע הוא עלינו כאמרו באורך נראה אור כן באור ההוא בעצמו משיג השכל הפועל ומשקיף עלינו ופועל עלינו תמיד:

והבן זה מאד. ר"ל כי באיזה מקום נסתר שיהיה בו האדם שם הוא פעולת השכל הפועל. וזהו אמר אם יסתר איש במסתרים:

והבן זה הביאור. ר"ל שבמצות התורה תגיע היראה שהוא ענין פחות מהאהבה, ובחכמה האמתית תגיע האהבה אשר היא יותר מעולה ממה שיהיה אפשר:

פרק נג

באיזה דבר שמפליגין בו, ר"ל שמלת חסד תאמר על הפלגת הענין, אם על הפלגת הרע כאומרו על ענין הרעות חסד, כלומר נמאס ונתעב בתכלית ההפלגה, אם בענין גמילות הטוב, חסד ואמת, וכן רבים:

להגיע כל בעל חק לחקו. ר"ל שמלת צדקה תאמר על מי שיעשה חקו הראוי לו, כמי שיפרע חובו או שכירו וכיוצא בו: ולתת לכל נמצא מהנמצאות הראוי לו. ר"ל והענין השני שיאמר מלת צדקה הוא במי שנותן מה שראוי כפי הראוי לו לאיזה נמצא שיהיה, כמי שירפא איזה חולה או שיציל איזה אדם מן הרע המוכן לו, וזה מפני מעלת מדותיו ושלמותם:

יהיה חסד או נקמה, ר"ל שמלת משפט תאמר על מי שדן מה שראוי לידון, ויהיה חסד מן הענין הראשון ר"ל שעשה פעל טוב, ושופט בעבור רע שעשה, וזהו נקמה:

הטובות המצטרפות והרעות הגדולות המצטרפות, ר"ל המסודרות מהם במקרה לא בעצם:

פרק נד

אמר ולא ממשה. ארז"ל בפסוק ויחכם שלמה מכל האדם, שאינו ר"ל ששלמה נתחכם יותר ממרע"ה, כי כבר אמר שמרע"ה היה אב בחכמה אב בתורה, כי הוא רוצה באומרו מכל האדם וכו':

לא היה לו בעצמו שום שלמות, ר"ל שאין לאדם במה שהוא אדם שלמות מהעושר והקנינים המדומים:

שאין תועלת גופנית גדולה בו. ר"ל שזה השלמות והוא הגבורה אין בו תועלת גופנית גדולה רק תועלת מעשיית גופנית, אך תועלת נפשיית נעדרת כי אין שם שום תועלת נפשיית:

מבלעדי היותם גם לך. ר"ל כי לפי המפורסם אי אפשר שיעמוד האדם נבדל ונפרש מהקבוץ המדיני ואז יהיו מעלת המדות לך ולזולתך מ"מ המעלות השכליות הם לך לבדך וכו':

חפציך אבנים טובות ומרגליות. ר"ל מעלת העושר ובכלל ההצלחה המדומה:

העם ההולכים בחושך. ר"ל לבלתי היות נגלה לנו אור האמתי, אבל אחר שחובר הספר הזה האיר ונגה עלינו האור האמתי העצום, ינוחו בו הנפשות ינהרו בו העינים וינפשו הגופות מעמלם ויגיעם. יתעלה וישתבח השם ית' על כל ברכה ותהלה: